

33701.

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK PROĞRAMI

**ANADOLU OSMANLI DÖNEMİ MİMARİSİNDE
MEKÂN ANALİZİ**

HAN VE KERVANSARAY YAPILARINDA UYGULAMA

Yük.Mimar Gülay Keleş USTA

Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünce
"Doktor"
Ünvanının Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 31.01.1994

Tezin Savunma Tarihi : 07.04.1994

Tez Danışmanı : Prof.Dr.Zafer ERTÜRK

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Kutsal ÖZTÜRK

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Hasan ŞENER

Enstitü Müdürü : Prof.Dr. Temel SAVAŞKAN

Ocak - 1994

TRABZON

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın zengin bir mimarlık ve kültür birikimine sahip Anadolu Türk Mimarlığına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu düşünceyle konuyla ilgilenen araştırmacılara yararlı olmasını dilerim.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde katkıları olan eşime, danışman hocam Sayın Prof.Dr.Zafer Ertürk'e, tez özetini İngilizceye çeviren Doç.Dr.Mesut ÖZDENİZ'e, katkıları için Yrd.-Doç.Dr. Sonay Çevik'e, çizimlerde yardımcı olan Kemal'e, yazımı gerçekleştiren Gülay Yomralıoğlu'na, beni her zaman destekleyen aileme ve özellikle çevirilerde yardımcı olan kardeşim Oktay'a, ilgisini ve desteğini esirgemeyen tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Ocak, 1994

Gülay Keleş USTA

İÇİNDEKİLER

× ÖZET	V
SUMMARY	IV
× 1. GİRİŞ VE KONUYA YAKLAŞIM	1
1.1. PROBLEMİN TANIMI	1
1.2. ÇALIŞMANIN AMACI VE TANITILMASI	4
1.3. MİMARLIKTA MEKÂN ANALİZİ ÇALIŞMALARINA GENEL BAKIŞ	6
× 2. MİMARLIKTA MEKÂN OLGUSU, TANIMLAR VE YAKLAŞIMLAR	22
2.1. MEKÂN ÜZERİNE	22
2.1.1. Mimarlıkta Mekân Organizasyonu	24
2.1.2. Mimari Mekânı Oluşturan Etken ve Öğeler ...	30
2.1.3. Mekân Türleri	41
2.1.4. Mekân-Form, Mekân-Fonksiyon, Mekân- Konstrüksiyon İlişkisi	47
2.1.4.1. Mekân-Form İlişkisi	47
2.1.4.2. Mekân-Fonksiyon İlişkisi	51
2.1.4.3. Mekân-Konstrüksiyon İlişkisi	53
2.1.5. Mekân Gösterim Araçları	55
2.1.6. Mimaride Mekân Olgusuna Kuramsal Yaklaşımlar	62
2.2. TÜRK MİMARİSİNDE MEKÂN	68
2.2.1. Orta Asya'da ve Anadolu Erken Devirde Türklerde Mekân	68
2.2.2. Osmanlı Mimarisinde Mekân	79
3. HAN VE KERVANSARAY MİMARİSİNİN OLUŞUMU, GELİŞİMİ	93
3.1. ANADOLU ÖNCESİ TÜRKLERDE HAN VE KERVANSARAY MİMARİSİ	93
3.2. ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE HAN VE KERVANSARAY MİMARİSİ	100
3.3. ANADOLU BEYLİKLERİ DÖNEMİNDE HAN VE KERVANSARAY MİMARİSİ	106
3.4. OSMANLI DÖNEMİNDE HAN VE KERVANSARAY MİMARİSİ ...	108

4. OSMANLI DÖNEMİ HAN VE KERVANSARAY YAPILARININ MEKÂNSAL ANALİZİ	126
4.1. BİRİNCİ AŞAMA : TİPLEŞTİRME VE VERİLERİN ELDE EDİLMESİ	128
4.1.1. Yapı Tipolojisinin Belirlenmesi	128
4.1.2. Araştırma Alanının Sınırlandırılması ve Yapıların Seçimi	129
4.1.3. Yapılara Ait Verilerin Elde Edilmesi	130
4.2. İKİNCİ AŞAMA : MEKÂNSAL ANALİZ YÖNTEMİNİN ÖNERİLMESİ	131
4.2.1. Yöntemin Amacı	133
4.2.2. Önerilen Yöntemin Açıklanması	133
4.2.2.1. Mekânsal Analizde Kullanılan Teknikler	135
4.2.2.2. Analiz Ölçütlerinin Belirlenmesi ve Detaylandırılması	144
4.2.2.2.1. Genel Yerleşme ve Kütle Özellikleri	144
4.2.2.2.2. Plan Özellikleri ve Mekânsal Organizasyon.	152
4.2.2.2.3. Topolojik İlişikler ve Fonksiyonel Özellikler	162
4.2.2.2.4. Mekânsal Birimlerin Özellikleri	167
4.2.2.2.5. Strüktürel Birimlerin Özellikleri	170
4.2.2.3. Morfolojik Analiz Tablolarının Strüktürünün Oluşturulması	171
4.3. ÜÇÜNCÜ AŞAMA : ANALİZ	172
4.4. DÖRDÜNCÜ AŞAMA : DEĞERLENDİRME	229
5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	244
6. KAYNAKLAR	249
EKLER	257
ÖZGEÇMİŞ	283

ÖZET

ANADOLU OSMANLI MİMARİSİNDE MEKÂN ANALİZİ

-HAN VE KERVANSARAY YAPILARINDA UYGULAMA-

Mimarinin temel amacını oluşturan mekân sosyal, kültürel ve fiziksel bir olgudur.

Mimarlıkta mekânsal oluşumun ve gelişimin ne şekilde olduğu ve nasıl bir yöntemle araştırılabileceği önemli bir problem oluşturmaktadır. Bu nedenle, mekânsal analiz için bir yöntemin geliştirilmesi ve bu yöntemle sınırları belirlenmiş araştırma alanı üzerindeki yapıların irdelenmesi bu tez çalışmasında ele alınmaktadır. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır.

Birinci Bölümde; problemin tanımı, çalışmanın amacı, tanıtılması ve benzer çalışmalardan örnekler yer almaktadır.

İkinci Bölümde; Mimarlıkta mekân olgusuna, mekânsal organizasyona, mekânı oluşturan etken ve öğelere, mekânın form, fonksiyon ve konstrüksiyonla ilişkisine, mekânın gösterim araçlarına ve çeşitli kuramsal yaklaşımlara değinilmektedir. Ayrıca, devamında Orta Asya ve Anadolu Erken devirde, Osmanlı mimarisinde mekân kavramına yer verilmektedir.

Üçüncü Bölümde; araştırma konusu olan han ve kervansarayların çıkış nedeni ile gelişimi Anadolu öncesi, Anadolu Selçukluları, Anadolu Beylikleri ve Osmanlılar devrinde ele alınarak tanıtılmaktadır.

Osmanlı dönemi han ve kervansaraylarının mekânsal analizlerinin yapıldığı dördüncü bölüm, dört aşamadan oluşmaktadır.

Birinci aşamada, tipleştirme ve yapılara ait verilerin elde edilmesi,

İkinci aşamada, mekânsal analiz yönteminin önerilmesi ve açıklanması, analiz ölçütlerinin belirlenmesi ve analiz tablolarının strüktürünün oluşturulması,

Üçüncü aşamada, Osmanlı dönemi han ve kervansaraylarının morfolojik analiz tabloları kullanılarak analizleri,

Dördüncü aşamada ise, analiz tablolarıyla elde edilen bulguların değerlendirilmesi yer almaktadır.

Beşinci bölümde, sonuçlar ve önerilere değinilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Mekân, mekân analizi, han ve kervansaray, organizasyon, ölçüt, morfoloji.

SUMMARY

SPACE ANALYSIS OF OTTOMAN ARCHITECTURE IN ANATOLIA: APPLICATION TO INN AND CARAVANSERAI BUILDINGS

Space which forms the basic aim of architecture, is a cultural and physical phenomena.

It is an important issue, to investigate the formation and development of space in architecture, and to decide on the research methods that can be used. Thus to develop a research method for the purpose of space analysis, and to study buildings of a limited area with this method is the purpose of this study. The thesis consists five chapters.

In the First chapter; the description of the problem, the aim of the study and the methods used in this area were given.

In the Second chapter: space phenomena in architecture, space organization, factors and elements affecting space, the relation of space with form, function and construction, and various theoretical approaches were dealt with. Space concept in Central Asia and Early Anatolian periods of Ottoman architecture were studied.

In the Third Chapter: the formation and the development of inns and caravanserais during the Pre-Anatolian, Anatolia Seljukians, Anatolia Beyliks and Ottomans period were described.

The Fourth Chapter which comprises the space analysis of inns and caravanserais consists of four stages. In the first stage; the classification and collection of the data on buildings were explained. In the second stage, space analysis method was proposed, the criteria were defined, and the structure of the analysis tables were produced. In the third stage; the analysis of the Ottoman inns and caravanserais were made by the use of morphological tables. In the fourth stage; the evaluation of the findings were made.

In the Fifth Chapter; the results and the proposals were discussed.

Key Words: Space, space analysis, inns and caravanserais, organization, criteria, morphology,

1. GİRİŞ VE KONUYA YAKLAŞIM

1.1. PROBLEMİN TANIMI

Mimarlıkta, insanların fiziksel ve psikolojik gereksinimlerini karşılamak amacıyla yönelik olarak tasarlanan mekânsal olgu, tarihsel süreçte nasıl oluşmuş ve nasıl bir gelişme göstermiştir? Bu oluşum ve gelişim sürecinde mekânsal organizasyonlar, ilişkiler ve mekânsal elemanlar nasıl bir yöntemle araştırılabilir?

Bu sorular çerçevesinde mekânsal oluşumun, çeşitli boyutlarda irdelenmesi tez problemi olarak belirlenmiştir. Mekânsal organizasyonu oluşturan çeşitli eleman ve ilişkileri incelemek ve tarihsel süreç içindeki gelişimi saptamak amacıyla bu çalışmada;

. Öncelikle görsel algıya dayalı bir analiz yöntemi geliştirilecek,

. Sonra da geliştirilen yöntem, süreç ve mekân olarak sınırları belirlenmiş bir araştırma alanında sinanacaktır.

Mimari mekân genellikle üç bileşeni ile tanımlanabilmektedir. Bunlar;

- . Form
- . Fonksiyon
- . Konstrüksiyon'dur.

Bir tür düzenleme eylemi olan mimarlıkta mekânsal organizasyon, bu bileşenlerin belirli ilke ve ilişkiler doğrultusunda bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Mekânsal organizasyonu oluşturan mekân ve elemanların herbiri, fonksiyonel bir amacı karşılamak üzere biraraya gelmektedir. Daha açık bir anlatımla mekânsal organizasyonda yer alan her eleman rastlantısal olarak değil, bir amacı gerçekleştirmek üzere belirli ilkeler çerçevesinde düzenlenmektedir. Bu ilkeler, fonksiyonu fiziksel ve simgesel açıdan mekâna yansıtarak organizasyonun biçimsel karakterini belirlemektedirler.

Mimari yapının en temel belirleyicisi olan mekânın biçimlenmesinde insanın çeşitli nitelikteki gereksinim ve istekleri ya da çeşitli etkenler önemli rol oynamaktadır. Örneğin, fiziksel veriler, kültürel olgular ya da yaşama alışkanlıkları mekânın özelliklerini belirleyen etkenlerdir. Fonksiyon ve söz konusu etkenlere bağlı olarak tasarlanan mimari mekân fiziksel olarak üç boyutludur.

Mimari mekâna üç boyutlu özelliği kazandıran konstrüksiyon sistemidir. Konstrüksiyon sisteminin amacı Vitruvius'un belirttiği gibi mekana, "sağlamlık" kazandırmaktır. Mimari yapıda konstrüksiyon, mekânın hacimsel kimliğinin belirlenmesini ve ayakta durmasını sağlayan sistemdir.

Mimarlık tarihinde birçok araştırmacı mekânı mimarinin "başlangıç" ve "sonucu" olarak nitelendirmektedir. Bu nedenle mekânsal çözümlenme ve açıklamalar mimari eserin tanımlanmasıyla özdeş tutulmaktadır. Bu çözümlenme ve açıklama çabaları tarihsel ve kültürel süreklilik açısından önemlidir. İnsanın geçmiş-şimdi-gelecek ekseninde yaşamını sürdürmekte ve pratikler üretmekte oluşu, mekânsal çözümlenmelerin sınırını geniş tutmaktadır. Ancak tarihsel dönemlerde önemli referanslar içeren yapıların mekânsal açıdan çözümlenmesi, bu yapılara ilişkin çeşitli boyutlardaki bilgilerin elde edilmesi, onlardan çağdaş oluşumlara veri olabilecek ilkelerin çıkartılabilmesi bakımlarından büyük önem taşımaktadır.

Mekânsal çözümlenmelerin esas doğrultusunu, mimarinin görsel algıya dayalı olan yönü belirlemektedir. Metine dayalı eleştirel çözümlenmeler bile fotoğraf, çizim vb. gibi görsel anlatımlardan yararlanılmaktadır. Bu nedenle mekânın ve elemanlarının çeşitli özelliklerine ilişkin analizlerini kapsayan bir yöntemin gerekliliği ortadadır.

Bu çalışmada, mekânsal organizasyonun farklı boyutlardaki analizine yönelik görsel algılamaya dayalı bir yöntem geliştirilecek ve bu yöntemle Osmanlı dönemi han ve kervansaray yapılarının mekânsal analizleri yapılacaktır.

İslam sanat ve mimarisinin genel özellikleri içinde, Osmanlı mimarisi tartışmalarının özel bir önemi vardır. Çünkü bu mimari, Yakın Doğu'daki İslam ve Hıristiyan geleneklerini olduğu kadar, İran-Orta Asya verilerini de göz önüne alan daha

geniş bir tarihi perspektif içinde değerlendirilmektedir, (1).

Anadolu Türk Mimarisinde, Osmanlı dönemi ve bu dönemde yapılmış olan yapılar önemli yer tutmaktadır. Osmanlı dönemi dini ve sivil yapılarının tümü; mimarlık anlayışı, içindeki mekânsal ve strüktürel kurgu açısından günümüzdeki tasarımlara veri oluşturabilecek düzeydedir.

Özellikle dini yapılar olan camiler, her devirde misyonlarını devam ettirebildikleri için olsa gerek, diğer yapılara oranla daha iyi korunmuş ve araştırmalara konu edilmiştir. Bunun yanı sıra, mekânsal kurgu, biçimsel anlayış ve strüktürel yapı açısından önemli özelliklere sahip, dönemin konaklama yapıları han ve kervansaraylar değişen koşullar karşısında işlevlerini zamanla yitirmişler ve büyük ölçüde tahrip olmuşlardır. Camiler kadar önemlerini sürdürememiş olmaları, belge bakımından yetersizliklerin olması, özgün durumlarının değişmiş olması, bir çoğunun harap durumda olması gibi nedenler araştırmacıları han ve kervansaraylar konusunda çalışmaktan uzak tutmuştur.

Bugüne kadar Osmanlı dönemi han ve kervansarayları konusunda yapılmış çalışmalar genellikle, rölöve ve fotoğraf belgelerine dayanan, saptama çalışmalarıdır. Bunların yanı sıra yapıların özgün durumlarını gösteren restitüsyon çalışmaları ve farklı fonksiyonlar yüklenerek yapılmış, restorasyon çalışmaları da vardır. Tüm bunlar ve benzeri çalışmalar yapıların mimari özellikleri ve dönemin mimarlık anlayışı konusunda mimarlık tarihimize önemli katkılardır. Buna rağmen, Osmanlı han ve kervansaraylarının mekânsal kurgusunun çeşitli ölçütlere göre araştırılması konusunda, görsel algılamaya dayalı ve sistematik temeli olan çalışmalar, yok denecek kadar azdır. Bu nedenle tez kapsamında, Türk mimarisinde önemli yer tutan Osmanlı dönemi han ve kervansaray yapılarının mekânsal analizleri ele alınmaktadır.

Özetle bu çalışmada, iki yönlü bir problem sözkonusudur. Birincisi, mekânsal analizler yapabilmek üzere görsel anlatım ağırlıklı bir yöntem geliştirmek, ikincisi ise, bu geliştirilen yöntemi Osmanlı dönemi han ve kervansarayları üzerinde denemektir.

1.2. ÇALIŞMANIN AMACI VE TANITILMASI

Mimarinin en önemli elemanı olan mekân; sosyal, kültürel ve fiziksel bir olgudur. Bu nedenle mekânsal çözümlere ilişkin çalışmalar, dönemin sosyo-kültürel yapısı, fiziksel koşulları, teknik konular ve mimari anlayışı ile ilgili çeşitli bilgilerin edinilmesi açısından önem kazanmaktadır. Bu varsayımdan yola çıkılarak mekânsal analize yönelik bu çalışmada iki yönlü amaç ele alınmaktadır:

1. Mimari bütünün oluşumunda belirleyici olan mekânın organizasyonu ve elemanlarının özellikleri açısından analizi için, görsel algıya dayalı bir yöntemin geliştirilmesi,

2. Geliştirilen yöntemin süreç ve mekânsal açıdan sınırlandırılmış bir problem alanında, uygulanmasının gerçekleştirilmesidir.

Tek yapı ya da yapı grubuna ait özelliklerin incelendiği araştırmalarda önemli hedeflerden biri sistematik bir temel olması ve somut, anlaşılır, nesnel verileri barındırmasıdır. Somut, anlaşılır ve nesnel verilerin elde edilmesi isteği, analiz çalışmalarında görsel algıya dayalı grafik ya da soyutlama tekniklerinin kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, yapıların mimari özelliklerini, mekân kurgusunu ve strüktürel özelliklerini açıklamak için etkili yollardan olan, grafik ya da soyut anlatımlarla görselleştirme teknikleri, tez kapsamında ele alınmış ve morfolojik analiz yaklaşımı üzerinde durulmuştur.

Bütünün parçalarına, birimlerine ve elemanlarına ayrılarak irdelenmesini sağlayan morfolojik yaklaşımla, mekânsal analizler yapabilmek için görsel algılamaya dayalı bir yöntem geliştirilmeye çalışılmıştır. Yöntem bölümünde ayrıntılarıyla ele alınacak olan morfolojik yaklaşım ve bu yaklaşımdan yola çıkılarak geliştirilen morfolojik analiz tabloları, yapıların özelliklerini somut ve kolay algılanabilir anlatımlarla ortaya koyacak niteliktedir. Ayrıca bu yöntemle, tek tek yapı ve mekân analizlerinin yapılabileceği gibi farklı yapıların özellikleri de tarihsel dizine göre karşılaştırılabilecektir. Morfolojik mekânsal analizin ele alındığı bu çalışmada geliştirilen yöntem Osmanlı dönemi han ve kervansaray yapıları üzerinde sınanacaktır.

Bilindiği gibi bir mimari ürünü oluşturan iki önemli etmen vardır. Birincisi nesnelere, ikincisi ise nesnelere biraraya geliş şekillerini belirleyen kurallardır. Mimari yapı ile ilgili bilgi edinmek için nesne ve kuralların araştırılması gerekmektedir. Mimari tasarım ya da yapı, onu oluşturan nesne ve öğeler tek tek ele alınarak irdelenebilir. Buna "katalog" yaklaşım adı verilmektedir. Mimari ürünün parçalarına, nesnelere ayrı ayrı incelenmesi ve kuralların belirlenmesi yeni tasarımlar için veri oluşturulabilecektir, (2). Bu nedenle, analiz sonucunda Osmanlı dönemi han ve kervansarayların mimari özelliklerinin belirlendiği tablolar bir anlamda, katalog işlevi görecektir.

Osmanlı dönemi han ve kervansaraylarının mekânsal analizleri sonucunda elde edilecek bulgulardan oluşacak bu katalog; genel yerleşme ölçeğinden elemanter ölçeğe kadar yapılara ilişkin çeşitli verileri içererek dönemin mimari karakterini ortaya koyarken, bir yandan da yeni tasarımlar için bir başvuru kaynağı oluşturacaktır.

Anadolu Türk mimarlık kimliğinin oluşmasında önemli yer tutan Osmanlı dönemi han ve kervansarayları mekân kurgusu, biçimsel, fonksiyonel ve yapısal özellikler açısından karakteristik niteliklere sahiptir. Bu yapı grubu bugüne değin sistematik bir yolla yeteri kadar araştırılmamıştır. Oysa, mekânsal özelliklerin incelenmesi amacı ile geliştirilecek yöntem ve tekniklerle yapılacak analizler sonucunda elde edilecek bulguların mimarlık tarihimize önemli katkıları olacağı ortadadır.

Bu nedenle, çalışmada süreç ve mekân olarak sınırlandırılmış problem alanı, Osmanlı dönemi han ve kervansarayları olarak ele alınmaktadır. Bu yapı grubu genel yerleşme ve kütle ölçeğinden başlayarak plan özellikleri, mekânsal organizasyon, mekânsal birimlerin özellikleri, topolojik ve fonksiyonel özellikler, strüktürel birimlerin özelliklerine göre incelenecek ve analiz edilecektir.

Mekân anlayışının ön planda tutulduğu Osmanlı dönemi han ve kervansaraylarının mekânsal analizlerinin yapılması için, yapılara ait plan, kesit, görünüş, fotoğraf, detay çizimleri gibi veriler mevcut kaynakları inceleme, yerinde görme ve ölçme teknikleriyle analitik bir yolla elde edilecektir. Yapıla-

rın analizleri kullanım ve konum özelliklerine göre temel bir tipoloji esas alınarak yapılacaktır.

İnsanların yaşamlarını sürdürmeleri için tasarlanan mimari mekân organizasyonları değişen ve gelişen koşullar karşısında süreç içinde farklılaşmaktadır. Osmanlı dönemi olarak saptanan yaklaşık 600 yıllık süre içinde han ve kervansarayların mekânsal organizasyonlarının biçimsel, fonksiyonel ve yapısal özellikleri de gelişim ve değişim geçirmiştir. Bu nedenle, çalışmada Osmanlı dönemi han ve kervansarayların mekânsal özelliklerini tarihsel dizine göre incelemek ve geçirdiği değişimi saptamak amacıyla morfolojik yaklaşımdan yararlanılmış ve karşılaştırmalı bir yöntem önerilmiştir.

Osmanlı dönemi han ve kervansaraylarının mekânsal analizleri çeşitli ölçütlerin yer aldığı görsel anlatım ağırlıklı olan, morfolojik analiz tabloları adı verilen iki boyutlu matrislerle yapılacaktır. Tarihsel dizin içinde irdelenen yapıların mekân, biçim, fonksiyon ve strüktürel özellikleri saptanacak ve değerlendirilecektir. Ayrıca oluşturulan morfolojik analiz tablolarının gerekli değişiklikler ve eklemeler yapılarak çağdaş yapı ve yerleşmelerin analizinde de kullanılabilceği düşünülmektedir.

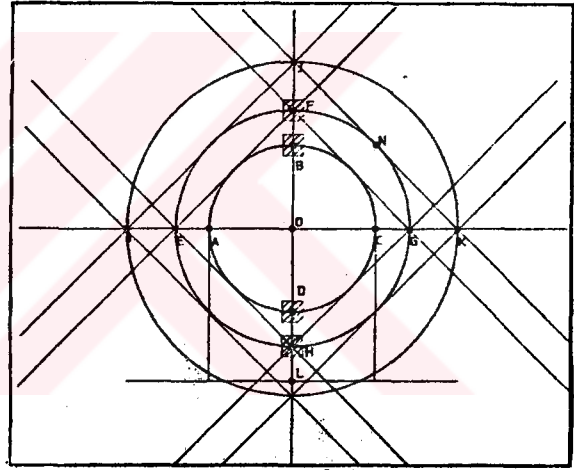
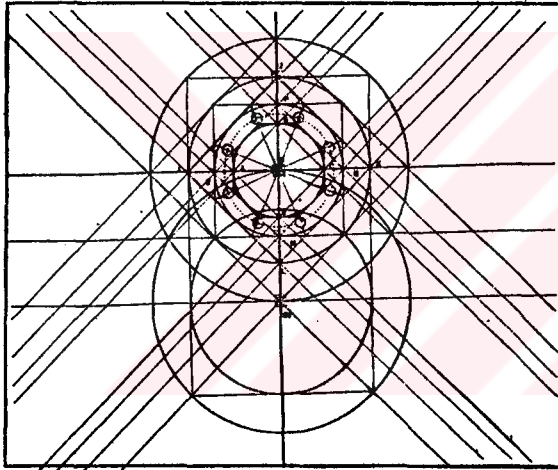
1.3. MİMARLIKTA MEKÂN ANALİZİ ÇALIŞMALARINA GENEL BAKIŞ

Mimarlıkta mekân analizi konusunda yapılmakta olan çalışmalar çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu tür çalışmalar konu alanı, yaklaşım biçimi, kullanılan teknikler açısından farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle, konuya benzerliği olan çalışmalardan bazılarını kısaca açıklamak, konu alanı ve yaklaşım biçimini tanıtmak açısından yararlı olacaktır.

Burada amaç, bu tür çalışmaları tek tek açıklamak değil, çalışma konusuyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olan çalışmaları kısaca tanıtmaktır. Tanıtımı yapılacak olan analiz çalışmalarında çeşitli yaklaşımlar ve tekniklerin (rölöve gibi saptama teknikleri, grafik anlatım teknikleri, morfolojik kartlar, geometrik analiz teknikleri, istatistik analiz yöntemleri hatta son yıllarda bilgisayar aracılığıyla geliştirilen teknikler..) kullanıldığı görülmektedir. Bu tekniklerin

kullanıldığı konuyla ilgili analiz çalışmalarından bazıları şunlardır:

Yapıların mekânsal analizlerinde geometrinin kuralları ve grafik tekniklerin kullanılması tercih edilen yollardan biridir. Friis (3), bilgisayar aracılığıyla grafik teknikleri kullanarak Edirne, Selimiye Camisi üzerinde çalışmalar yapmıştır. Burada caminin kubbe çapı baz alınarak, plan ve kesit düzeyinde geometrik analizler yapılmıştır. Sonuç olarak, Selimiye camisinin mekânsal ve boyutsal özelliklerinin rastlantı sonucu ortaya çıkmadığı, bir sistematik temelin olduğu ve geometrik kurallara dayalı olarak biçimlendiği saptanmıştır, (Şekil 1-2).

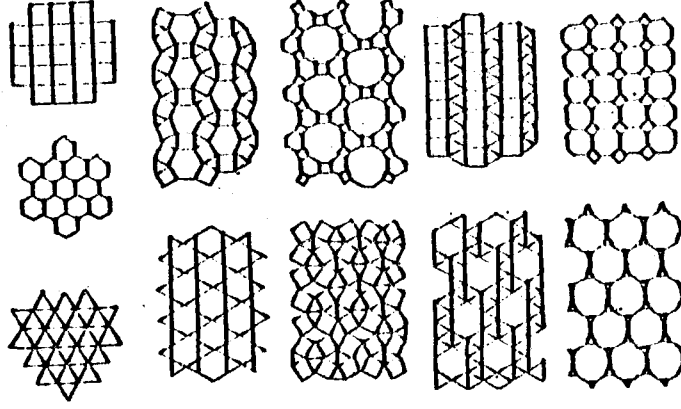

Şekil 1. Kubbe dairesi ve taşıyıcı ayakların oluşturduğu geometri, (3,s.49).

Şekil 2. Mihrap yüksekliği, ana giriş yüksekliği esas alınarak kesitte oluşturulan geometri, (3, s.51).

Critchlow (4), "Islamic Patterns" adlı kitabında, İslam sanatının belirli geometrik oran, kural ve biçimlerden türeyerek oluştuğunu belirtmektedir. Geometrik oranlar ve ilişkiler sistemiyle tüm yapı, yapım tekniği ve örüntüler analiz edilebilir. İslam sanatında tüm örüntüler ve mimari yapı matematiksel bir temele oturmaktadır. Mimari bütün ve örüntüler geometrik kurallar çerçevesinde parçaların düzenlenmesi ve birbirleriyle ilişkileriyle oluşmaktadır. Critchlow, İslam sanatında örüntüyü analiz ederek kare, altıgen ve sekizgen biçimlerden

ve bu biçimlerin türevlerinden oluştuğunu saptamıştır, (Şekil 3).

Şekil 3: İslam sanatında örüntüyü oluşturan kare, altıgen ve sekizgen biçimler ve varyasyonları, (4)

Göldeli (5), Critchlow'un çalışmasından ya da çıkararak Erken dönem Osmanlı dini mimarisinde bu tür matematiksel ve geometrik ilişkilerin olup olmadığını araştırmıştır. Bu döneme ait cami ve türbeler üzerinde geometrik oran ve ilişkilere dayanan çözümler yapmıştır. Mekân yüksekliği, kubbe çapı gibi boyutlar, kare, altıgen ve sekizgen biçimler ele alınarak yapılan çözümler sonucunda Osmanlı erken dönem mimarisinde geometriye dayanan kanonik bir tasarlama yöntemi olduğu ortaya çıkarılmıştır.

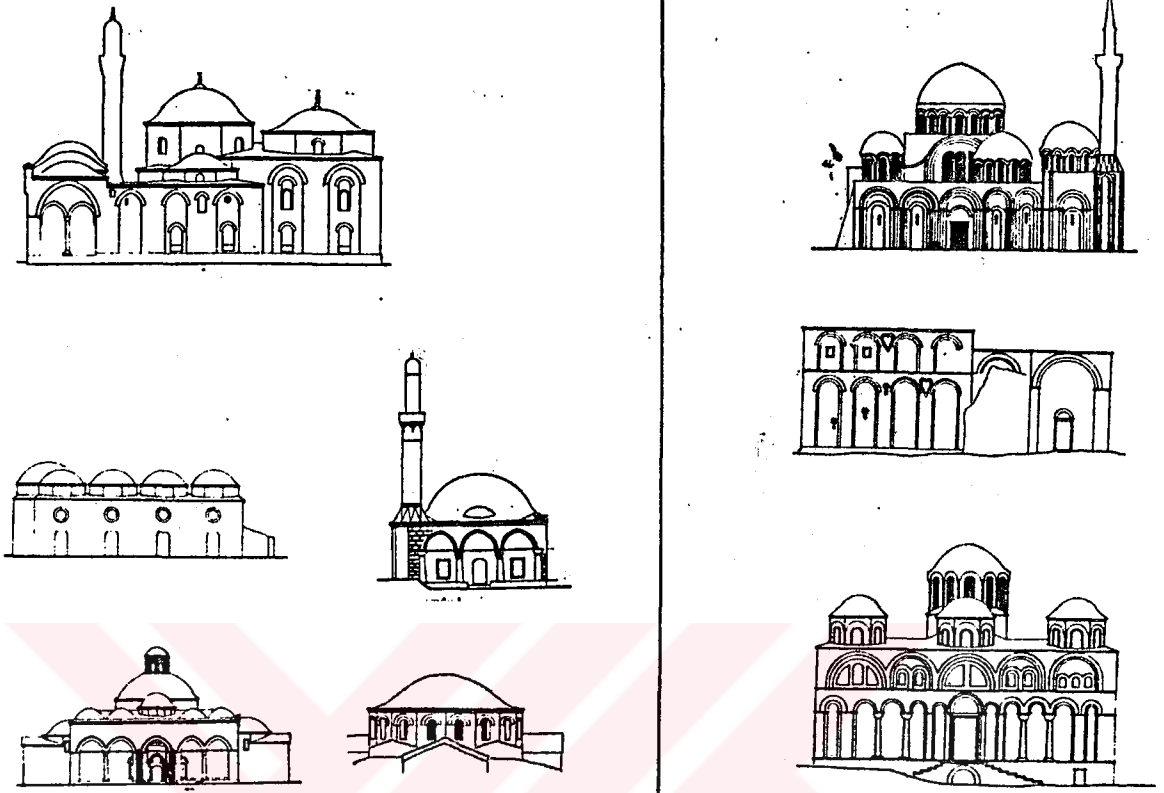
Arpat (6), dini inançlardan kaynaklanan sembolik bazı rakam ve sayıları Sinan'ın Şehzade camii, Süleymaniye camii ve Mehmet Ağa'nın Sultanahmet Camii'nde kullanmış olduklarını, araştırmalarında ortaya çıkarmıştır. Modül kullanımı ve sembolik sayıların kullanımı olarak iki başlık altında topladığı çalışmada, ele aldığı camilerin iç mekân ve avlularını analiz etmiş ve sayısal değerlendirmeler yapmıştır. Sonuç olarak Osmanlı camilerinde, simgesel sayılara ve modül kavramına önemli oranda yer verildiğini saptamıştır.

Yapı ya da mekânların geometriye ve sembolik değerlere bağlı olarak analiz edilmelerinin yanı sıra, fiziksel, yapısal özelliklerinin analiz edildiği çalışmalar da vardır. Bu tür çalışmalar, pratik amacın ön planda tutulduğu ve nesnel sonuç-

lar verebilen çalışmalardır. Yavuz'un (7) "Anadolu İkinci Devir Beylikler Öncesi Camilerinin Fiziksel Özellikleri: Bir yöntem denemesi" adlı araştırması bu konudaki önemli çalışmalardandır. Bu çalışmada camilerin plan özellikleri; plan yönelmesi, avlu, son cemaat yeri, girişler, minare, yatay ve dikey sahınlar.. gibi elemanlar ve taşıyıcı sistem, üst örtü gibi fiziksel özelliklerine göre analiz edilmiştir. Belirlenen elemanların özellikleri araştırılarak, bilgilerin dökümü bilgisayar aracılığıyla yapılmıştır. İlk aşamada, analiz edilen elemanlar konu, biçim, sayı, yön, boyut gibi özelliklerine göre ortaya konmuş, ikinci aşamada ise bu özelliklerine göre karşılaştırılarak yeni bir sınıflamaya gidilmiştir, (7).

Kuban (8), ise "Osmanlı Dini mimarisinde İç Mekân Teşekkülü" adlı çalışmasında, Osmanlı cami mimarisinin yapısal özelliklerini incelenmiş, bu özelliklerin başlı başına birer sınıflama ölçütü olabileceğinin savunarak, sınıflandırmasını örtü sistemleriyle taşıyıcılar arasındaki ilişkiye bağlamıştır. Esas örtü kubbedir ve plan şemasına göre taşıyıcı sistem şekillenmektedir. Osmanlı Klasik mimarisi karenin yanında, altıgen ve sekizgen sistemlerin sağladığı olanaklara ve mekân bütünlüğüne sahiptir.

Ersen (9), "Erken Osmanlı Mimarisinde Cephe Biçim Düzenleri ve Bizans Etkilerinin Niteliği" adlı çalışmasında, 14. yy. Osmanlı mimarisinin gelişme sürecisini nesnel olarak ortaya koymak amacıyla karşılaştırmalı bir yöntem geliştirmiştir. Mimari veriler inceleme, ölçme ve tipolojik gruplandırmaya dayanan analitik yolla ele alınarak, yapı elemanlarının özgünlüğü değerlendirilmiş ve geometrik biçimler olarak tipolojik çizelgelerde karşılaştırılmıştır, (Şekil 4). Bu çalışma, dönemin mimari karakterini ve yapıların plan, cephe, strüktür, yapı elemanları, kapı, pencere ve benzeme.... gibi elemanlarının özelliklerini nesnel ve görsel algılamaya dayalı bir yöntemle ortaya koyması açısından önemlidir. İlk olarak bu elemanlar biçimsel özelliklerine göre matrislere işlenmiştir. Daha sonraki aşamada, Bizans mimarisinin strüktür ve iç mekân özellikleri belirlenerek matrislerde görsel anlatımlarla ifade edilmiştir. Sonraki karşılaştırma aşamasında ise görsel matrisler birbirileriyle karşılaştırılarak bu dönem yapılarında Bizans mimarisinin etkileri ortaya çıkarılmıştır.

Şekil 4: Erken Osmanlı mimarisinde ve Bizans mimarisinde cephe örnekleri, (9, s.70-85).

Görsel anlatım teknikleri ve karşılaştırmalı yöntemlere dayalı analiz çalışmalarının yanında, rölöve ve fotoğraf gibi belgelere dayanan inceleme çalışmaları da vardır. Bu tür çalışmalar gerektiği kadar sistematik olmamalarına rağmen, mimarlık tarihimize önemli katkılardır.

Kervansaraylarla ilgili en kapsamlı araştırmalardan birini Erdmann yapmıştır. Erdmann (10), iki cilt olarak yayınladığı çalışmasında 13. yy. Anadolu Selçuklu kervansaraylarını rölöve, fotoğraf ve gözlem teknikleri kullanarak incelemiştir. Bu dönem kervansarayları ile ilgili bir katalog oluşturarak, ayrıntılı plan çizimlerini vermiştir. Görsel anlatımlar, plan şeması düzeyinde kalmış, karşılaştırmalara gidilmemiştir.

Kervansaraylarla ilgili çalışan bir başka araştırmacı Akozan (11), Selçuklu ve Osmanlı dönemi kervansaraylarını inceleyerek, işlev ve plan şemalarına göre bir tipoloji oluşturmuştur. Bu tipoloji, yapılar birbirleriyle karşılaştırılacak şekilde sunulmamış, bazı yapıların plan şemaları verilmiştir.

Bu çalışmaya benzer bir çalışma yapan Güran (12), Osmanlı dönemi İstanbul hanlarını ele alarak yerleşme özelliği, plan özellikleri, yapısal özelliklerine göre tek tek detaylı olarak incelemiştir. Sadece İstanbul hanlarını incelendiği bu çalışmada, elde edilen veriler sistematik olarak ve görsel tekniklerle karşılaştırmalar yapılmaksızın açıklanmıştır. Güreşsever'in (13) Osmanlı dönemi hanlarının mekânsal gelişimini incelediği çalışmada da aynı tür bir yöntem izlenmiştir. Burada, rölöve tekniğiyle hanların planları, kesitleri, görünüşleri elde edilmiş ve yapıların plan ve yapı özellikleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Plan, cephe ve yapısal özelliklerine göre ele alınan o döneme ait kervansaray yapıları tek tek, incelenmelerine rağmen; süreç içindeki gelişim ve değişime, yapılar arasındaki benzerlik ve farklılıklara ve nedenlerine değinilmemiştir. Bu tür çalışmaların ortak özelliği ve eksikliği sistematik temele oturtulmamış olmaları, çok fazla sayıda bilgiye sahip olmalarına rağmen bilgilerin kolay okunabilir ve anlaşılabilir bir şekilde sunulmamış olmasıdır. Bunun nedeni de bu tür çalışmaların genellikle arkeologlar ve sanat tarihçileri tarafından yapılmış olması şeklinde değerlendirilebilir. Oysa, görsel anlatım araçları olan mimarların ise bu tür çalışmalara yeterince ilgi duymadığı gerçeği ortadadır.

Buraya kadar, Anadolu Türk mimarisi ve özellikle de tez konusunda ele alınan Osmanlı mimarisi konularında yapılmış olan yapı ve mekân analizleri çalışmalarından bazılarını kısaca değinilmiştir. Mekânsal analizin konu edildiği, morfolojik yaklaşım ve grafik tekniklerin kullanıldığı bu tez çalışmasına yöntem ve kullanılan teknikler açısından benzeyen çalışma örneklerinden bazıları ise şunlardır.

Sistematik bilgiler veren görsel anlatıma dayalı analiz tabloları ya da matrislerin kullanıldığı analiz çalışmaları yoğun olmamakla birlikte yapılmaktadır. Bu çalışmalardan biri Brunskill'in (14) İngiltere'de geleneksel evler için yapmış olduğu çalışmadır. Bu çalışmada, geleneksel evlerin duvar, çatı, plan, kesit, mimari detaylar gibi özellikleri, malzeme, yapı tekniği, biçim ve boyutları açısından irdelenmiştir. Analizler, matrisler üzerinde grafik ve şematik anlatımlarla ifade edilmektedir. Matrislerde bir boyutta plan, kesit, çatı, duvar, yapı tekniği, pencere, kapı gibi analiz edilecek ele-

man ve özellikler, diğer boyutta ise farklı kullanım ve yapım biçimleri, farklı çözüm alternatifleri yer almaktadır (Şekil 5). Şekil 5'de örneği görülen analiz tabloları, geleneksel evlerin plan şeması, kesit, yapım tekniği ve duvar, tavan, kapı, pencere gibi elemanlar düzeyde özelliklerini sistematik bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın diğer bir aşamasında da kapı, pencere, çıkma gibi elemanların tarihsel süreç içinde hangi bölgelerde ne tür biçimlerde geliştikleri konusunda bilgiler verilmektedir.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K
Duvar										
Teknik	brick wall varied	mixture of materials	irregular dig random rubble	regular dig irregular	clay lamp	stone frame	coal frame	irregular cell		
Çatı Bitişi	hipped	gablet	gabled	half-hipped	h-hipped and gablet	gambrel	M-shaped	single pitch		
Malzeme	hatch	fin stone	pick stone	plum tile	paralel	stone fringe	stone base	combination		
Pencereler	lancet	transomed	multi-paned	square	elongated	tall	multiple	revoled		
Çerçeveler										
Kapılar	pointed arch	4. centered arch	square head	elliptical in head	flat in round	semi-circular arch	revoled door	heavy wood frame		
Kesitler	one storey	one storey & half storey wing	one and a half storey	two storey	two and a half storey	three storey	three and a half	tower house		
Planlar	first floor open hall	ground floor open hall	two units	two units and cross passage	single cross passage	central fire- place	double pile	double pile single fire- place		
Bağlantılar	individual house	attached to one house	part of a row	house over- hanging	back to back houses	longhouse ty-	double house type	part of row		
									Diğer Gruplar	Hiçbiri Uygun Değil

Şekil 5. Brunskill'in geleneksel evlerin analizi için önerdiği matris, (14, s.179).

Binaların analizinde görsel matris kullanan çalışmalardan biri de Vogt-Göknil'in (15) "Die Moschee" adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada, ilk Arap camilerinden başlanarak Büyük Selçuklu, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı dönemine kadarki süreç içinde camiler ele alınmış, plan şemaları, kesit ve görünüş özelliklerine göre camilerin gelişimi irdelenmiştir. Cami yapıları dönemlere göre irdelenerek, plan şemaları karşılaştırılmıştır. Ayrıca 8. yy. dan 11. yy.'a kadarki çok ayaklı Arap camileri duvar, ayak, kemer, arkad gibi elemanlarına göre incelenerek, bir matris üzerinde gösterilmektedir, (Şekil 6). Ele alınan camilerin özellikleri, matriste yer alan olası çözümlere göre işaretlenmiştir.

YAPI VE TARİH	Kolon	Duvar	Arkadsız	Arkadlı	Kemer	Kible Duvarına Dik	Kible Duvarına Paralel	Izgara	Orta Bölüm	Avlu		Kubbe
Basra, 7. yy.	•		•							•		
Kufa, 7. yy.	•		•							•	?	
Wasit, 7 yy.	•		•							•	?	
Amr Cami, 7. yy.	•			•						•		
Aksa Cami, 8. yy.	•			•		•			•			•
Demaskus, 8. yy.	•	•		•			•		•			•
Kasr el-Bair, 8. yy.	•			•			•		•			
Baalbek, 8. yy.	•	•		•			•			•		
Harran, 8. yy.	•	•		•			•			•		
Coroba, 8.-10. yy.	•			•		•				•		•
Tunis, 8. yy.	•			•		•				•		
Bagdard, 9. yy.	•			•		?	?			•		
Bu-Futata, 9. yy.		•		•	•	•	•	•		•		•
Sourse, 9. yy.		•		•	•	•	•	•		•		
Rakka, 9. yy.		•		•			•			•		
Semarra, 9. yy.		•		•		•				•	•	
Abu Dillif, 9. yy.		•		•						•	•	
İbn Tulun, 9. yy.		•		•			•			•	•	
el-Azhar, 9.-10. yy.	•			•			•		•	•		•
Kairun, 9.-11. yy.	•			•		•			•	•		•
el-Bakim, 10. yy.		•		•			•		•	•		

Şekil 6: 8. yy.-11. yy. çok ayaklı Arap camilerinin analizi, (15, s. 14-15).

Binding (16), "Architektonische Formenlehre" adlı yapıtında kilise ve bazilikaları incelemiştir. Yapılar mekânsal ve kütleli organizasyondan başlayarak, pencere, kapı gibi plan elemanlarına, kolon, sütun, sütun başlığı gibi strüktürel elemanlarına göre analiz edilmiş ve sınıflandırılmıştır. Bu çalışmada, analizler, matrisler, ya da çeşitli grafik teknikler kullanılmadan, bire bir yapı ve elemanlarının çizim ve fotoğrafları kullanılarak yapılmıştır.

Yapı ya da yapı grubu analizlerinde morfolojik yaklaşım ve morfolojik kart tekniğine benzer teknik kullanan çalışmalardan biri de Yürekli'nin (17) "Türk Evinin Karakteristiklerinin Dış Gözlem İle Saptanması İçin Bir Yöntem" adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada, Türk evine ilişkin, yakın çevresinin organizasyonu, her katın genel fonksiyonu ve plan şeması, mekânsal elemanların organizasyonu, evin strüktürü gibi özellikler dıştan gözlenerek üç ayrı matriste ele alınmıştır. Brunskill'in çalışması esas alınarak geliştirilen bu analiz, İskilip'teki evler üzerinde uygulanmıştır. Biçimlendirilen analiz matrisleri üzerinde yapıların biçimsel özellikleri, plan organizasyonları, yapısal özellikleri ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır, (Şekil 7).

Bu çalışmada ve değinilen diğer çalışmalarda uygulanan morfolojik yaklaşım ve morfolojik kart tekniği, sadece yapı analizlerinde kullanılmamaktadır. Asıl kullanım alanı bir tasarım problemi için çözüm önerileri üretmektir. Örneğin, bir çalışmada morfolojik yaklaşımla, rehabilitasyonu düşünülen bir ev için çözüm önerileri geliştirilmiştir. Enerji kontrol stratejileri, güneş ısı ve çevresel kontrol prensiplerine dayanarak oluşturulan morfolojik kartlarda her kutu ya da hücre farklı bir çözüm içermektedir, (Şekil 8). Sonuçta belirlenen ilkeler doğrultusunda bir çözüm ya da birkaç çözüm birleştirilerek seçim yapılmaktadır, (18).

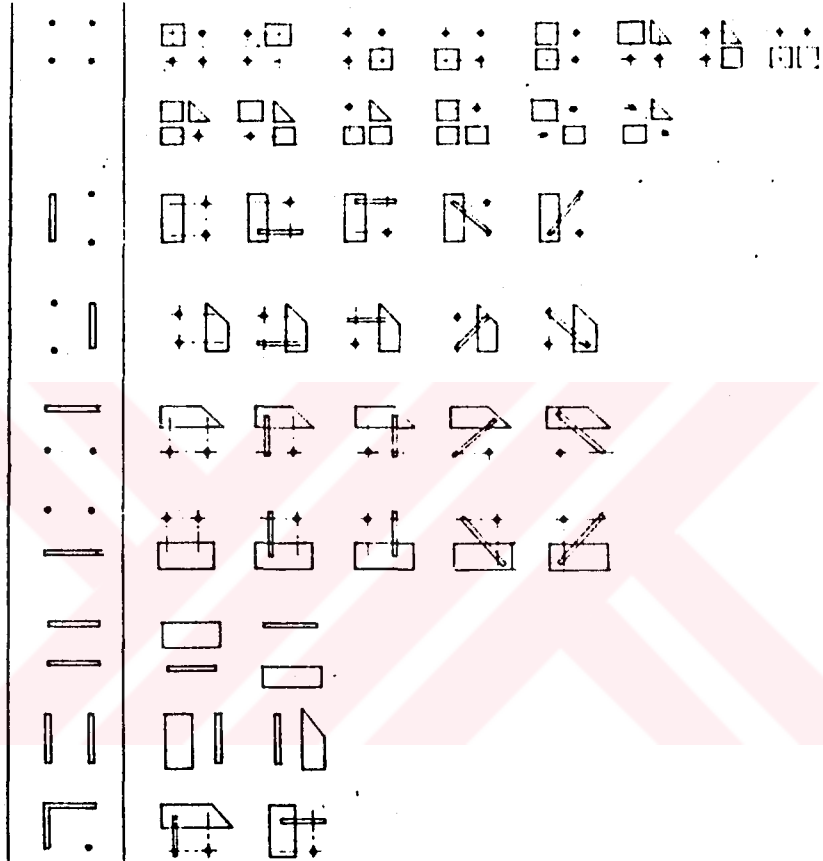
		A	B	C	D	E	F	G	H	I	
BİÇİMSİZ ÖZELLİKLER	kat sayısı										
	normal kat plan çabası										
	çevreyle ilişkisi										
GİRİŞ KATI	4 giriş kapısı										
	5 küçük pencereler										
	6 normal pencereler										
	7 pencere yerleştirilimi										
	8 pencere açılışı										
	9 yığma duvar/ sıva teknikleri										
	10 ahşap çatı/ dolgu teknikleri										
	ANA KAT	11 küçük pencereler									
		12 normal pencereler									
		13 pencere yerleştirilimi									
14 pencere açılışı											
15 yığma duvar/ sıva teknikleri											
16 ahşap çatı/ dolgu teknikleri											
ANA KAT	17 yığma duvar/ sıva teknikleri										
	18 yığma çatı/ dolgu teknikleri										
ÇATI	19 çatı şekli										
	20 çatı şekli										
	21 çatı kaplanması										

Şekil 7. Türk evinin karakteristiklerinin saptanması için önerilen matris, (17, s.7).

	A	B	C	D	E
normal bina					
yeniden yapılandırma					
enerji tasarrufları					
yeniden yapılandırma					

Şekil 8: Bir konutun rehabilitasyonu için enerji kavramı ve kontrol ölçütlerinin gösterildiği morfolojik kart, (18, s.132).

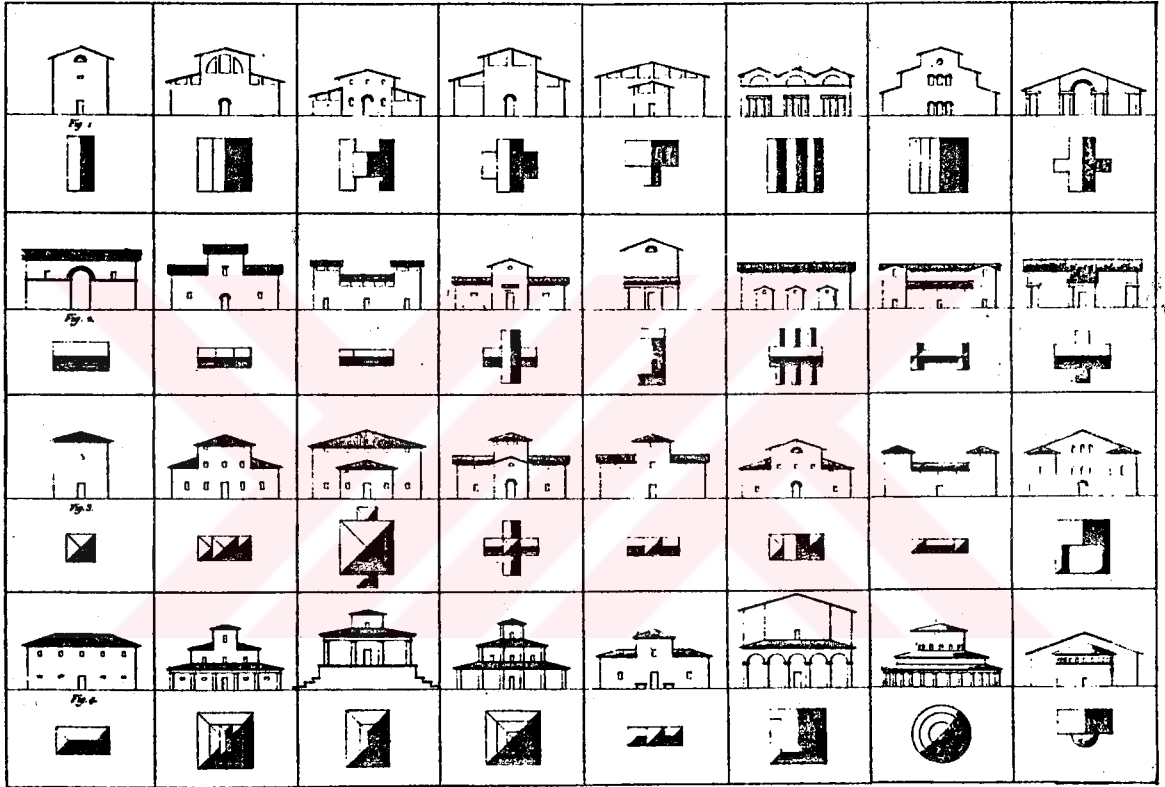
Morfolojik kart tekniği kullanılarak tasarım önerisi üretilmesine bir başka örnek, bir kent parçasının gelişiminde alternatif gruplamaların araştırılmasıdır. Temel düzenler soldaki düşey kolonda, kent bloklarının farklı kombinasyonları sağdaki kolonda gösterilmiştir, (Şekil 9). Bu çözümlerden farklı alternatifler de biçimlendirilebilir, (19).

Şekil 9: Bir kent kompleksinin olası gruplarının matrisi, (19, s.128).

Yapı analizleri ya da tasarım problemlerinin çözümünde kullanılan morfolojik yaklaşıma, morfolojik kart ya da matrislere benzer teknikler, tipolojik analizlerde de tercih edilen yaklaşımlardır. Özellikle grafik ve soyutlama tekniklerinin kullanıldığı bu tip çalışmalarda amaç, analiz edilen olgu ya da yapı grubunun sistematik, yalın, anlaşılır ve basitten karmaşığa doğru uzanan bir düzen içerisinde açıklanmasıdır. Çünkü, grafik ya da soyutlama teknikleriyle yapılan anlatımlarda, gereksiz ayrıntılar elenerek, nesne ya da olay net olarak tanımlanabilmektedir. Bu tür şematik ve grafik anlatımları matrisler üzerinde deneyen tipoloji çalışmalarından birini Durand (1802) yapmıştır, (Şekil 10). Bu çalışmada, 4 jenerik konut

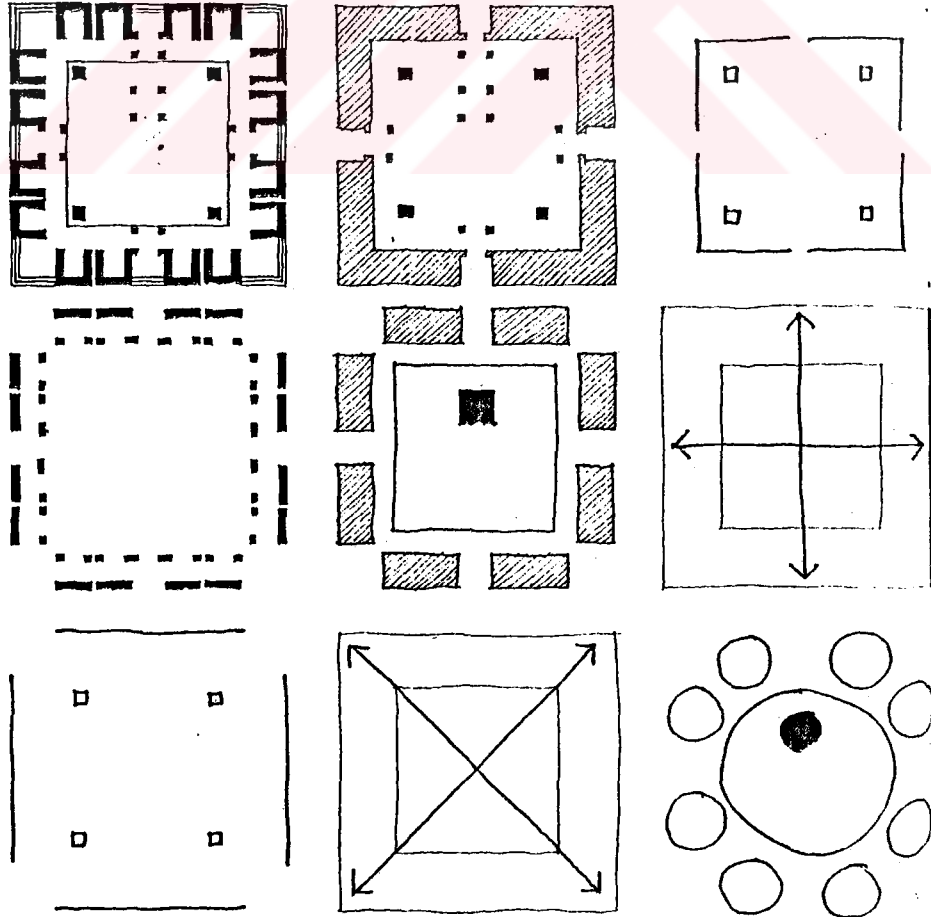
tipi ele alınarak kırma çatı kombinasyonları basitten karmaşığa doğru organize edilmiş ve çok sayıda çözüm önerisi üretilmiştir, (2). Bunların yanı sıra, Durand bina formları, giriş mekanları, avlular, merdivenler... vb. gibi konularda da tipoloji çalışmaları yapmış, çok sayıda öneri ortaya koymuştur, (20).

Şekil 10: 4 farklı konut tipinin çatı kombinasyonları, (2, s.36-37).

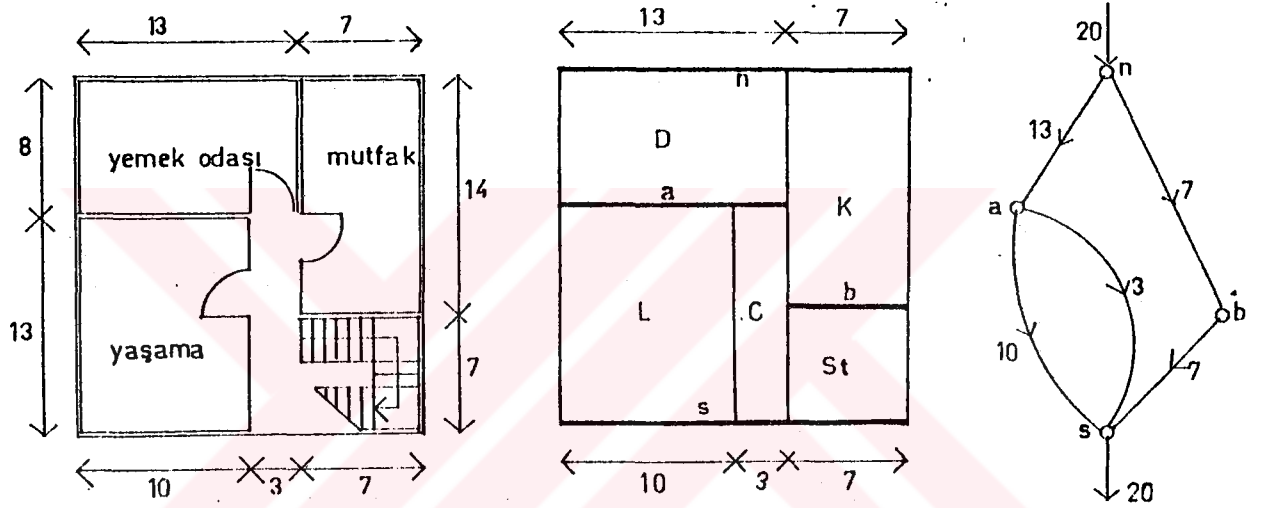
Tipolojik çalışmaların tarihsel örneklerin sınıflandırılması için, özellikle de koruma gibi pratik amaçlarla kullanımlarında özel bir yeri vardır. Tipolojik serilerde bir morfoloji mantığı ve yapısalçı çözümlenme aracı olarak tüm mekânsal oluşumların kavranmasında kullanılacak şekilde geliştirilmesi tipolojinin görevidir, (21). Bunların yanı sıra tipolojik serilerin tanımlanması ve açıklanmasında yalın, şematik ve grafik anlatımlara yer verilmesi anlaşılabilirliği arttıracaktır için önemlidir.

Yapı grupları çeşitli morfolojik analiz matrisleri, tipolojik analiz yöntemleri, grafik teknikleri kullanılarak irdelenmektedir. Yapı gruplarının analizlerinin yanı sıra tek yapı ya da mekân analizlerinde soyutlama ve grafik tekniklerin kullanıldığı çalışmalar da vardır. Laseau (19), "Graphic Thinking for Architects and Designers" adlı çalışmasında grafik düşünmenin mimarlık ve tasarımcılar için güçlü bir tasarım aracı olduğunu belirtmektedir. Gerek mevcut çevrenin ve yapının analizi, gerekse de yeni mekânların oluşması açısından grafik düşünme yolunun en güzel ve etkili örneklerini sunmuştur. Örneklerini Leonarda Da Vinci'ye kadar götürerek grafik düşünme tekniklerinin tarihsel geçmişine bir boyut kazandırmıştır. Bu çalışmalarından biri, Louis Kahn'ın Hurva Sinagog'unu grafik anlatımlarla soyutlaştırmasıdır, (Şekil 11). Burada, yapının plan şeması, mekânsal organizasyonu soyutlaştırılarak vurgulanmak istenen özelliklerinin tanımlanması için özetleri çıkarılmıştır.

Şekil 11: Louis Kahn'ın Hurva Sinagog'unun özetleri, (19,s.68).

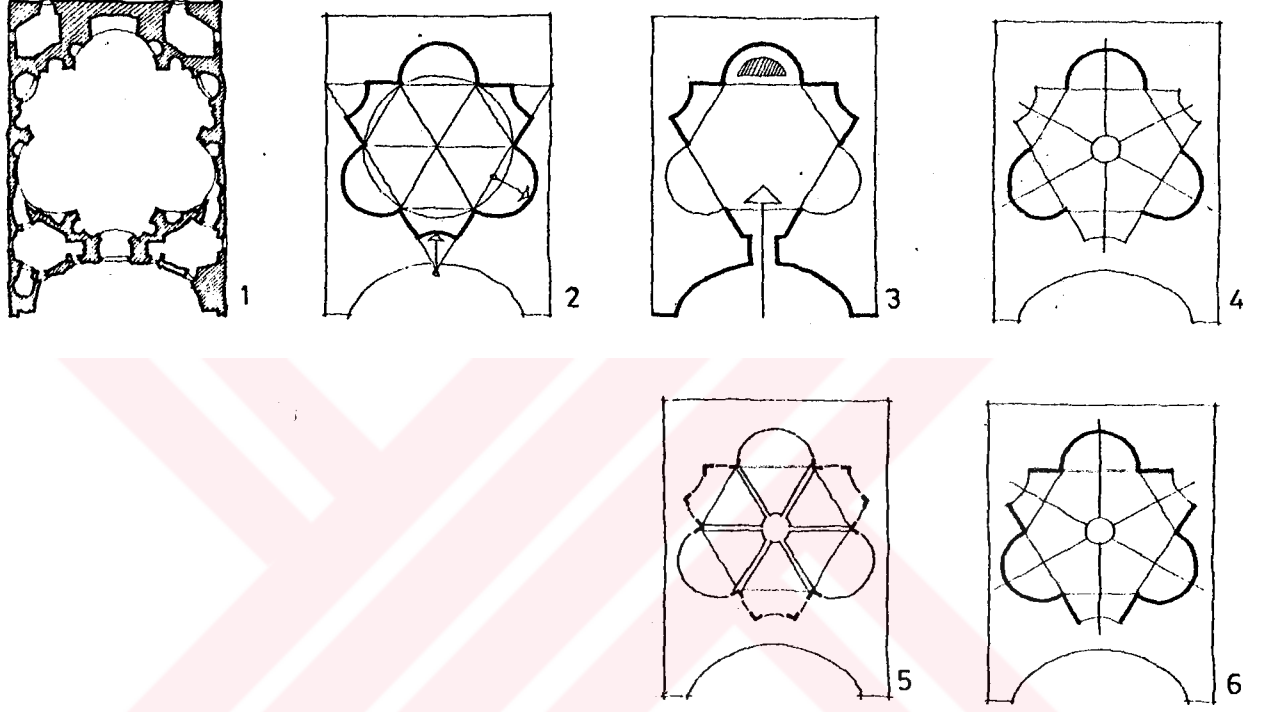
Grafik tekniklerin analizlerde kullanım alanlarından biri de mekânlar arası ilişkileri, mekânsal organizasyon ilkelelerini ortaya çıkarmaktır. March ve Steadman (22), "Geometry of Environment" adlı çalışmalarında yerleşme ve yapıların mekânsal organizasyon ve mekânlar arası ilişkilerin geometriye dayandırılarak grafik tekniklerle ortaya çıkarılabileceğini savunmuşlardır. Ayrıca bitişiklik ilişkilerini esas alıp, plan şemaları düzeyinde grafik anlatımlarla, analizler yapmışlardır, (Şekil 12).

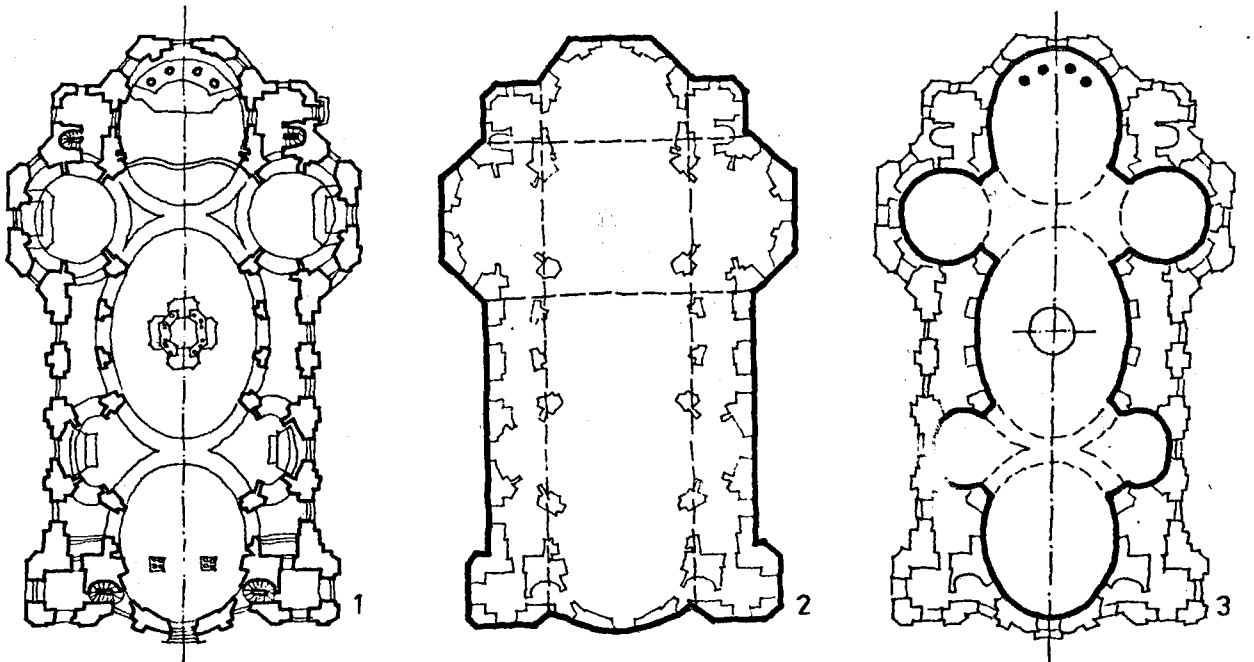
Şekil 12. Bir konut planının mekânlar arası bitişiklik ilişkisi dikkate alınarak analizi ve grafikte anlatımı, (22, s.270).

Bir başka araştırmacı Joedicke (23), "Space and Form in Architecture" adlı çalışmasında mekân ve form ilişkisini esas alarak yapı analizleri yapmıştır. Mimarlık tarihinden seçtiği, yapı örneklerini mekânsal kurgu, mekânlar arası ilişkiler, konstrüksiyon, sirkülasyon ağı ve mekân elemanlarına göre geometrik ifadeler aracılığıyla irdelemiştir. Analiz edilen yapılardan biri olan Borromini'nin Roma'da yapmış olduğu bir kiliseyi (Ivo alla Sapienza) plan şeması, form açısından irdeleyerek geometrik ilkeler doğrultusunda olası çözümlerini üretmiştir, (Şekil 13). Bir başka yapının (Almanya'da kilise) plan şemasının çözümlenmesinde ise iç mekânı dış kabuk ve iç kabuk olarak analiz etmiş ve şematik olarak açıklamıştır, (Şekil 14). Bunların yanı sıra, Almanya'daki kilisenin mekânları ara-

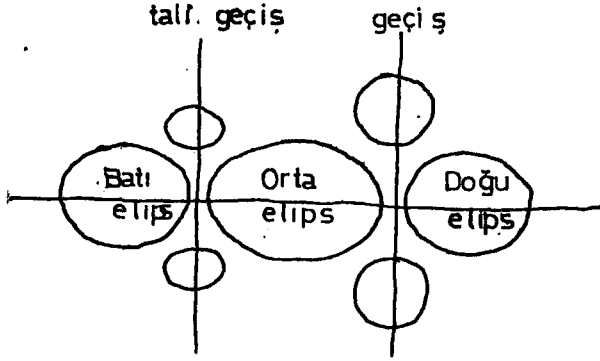
sındaki ilişki ve dizimsel özelliklerden yola çıkarak form ve sirkülasyonunu grafikte açıklamıştır, (Şekil 15). Ayrıca yapının plan düzlemi üzerinden iç mekânın üç boyutlu gösterimi yapılmıştır, (Şekil 16). Joedicke'nin mekân ve formu ele aldığı bu çalışma, grafik ve soyutlama, teknikleri kullanımı açısından önemli örnekler arasındadır.

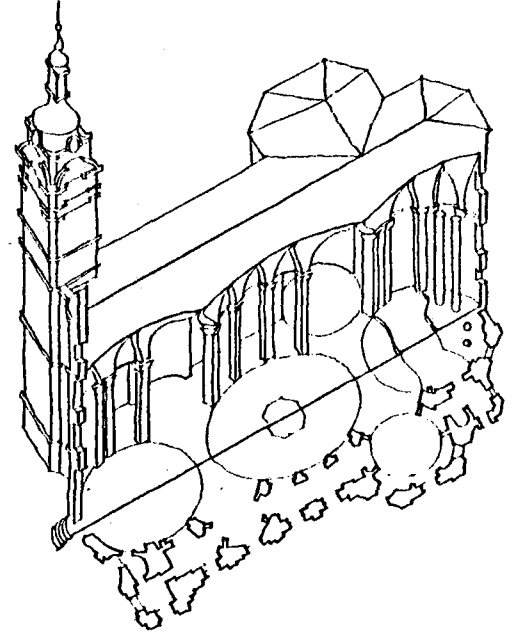
Şekil 13. 1. yapının zemin kat planı, 2. plan geometrisi, 3-6. mekân formunun olası yorumları (23, s.75).

Şekil 14. Almanya'da bir kilise (1) plan, (2) dış mekânsal kabuk, (3) iç mekânsal kabuk (23, s.99).

Şekil 15: Kilisenin mekânsal geometrisi, (23,s.100).

Şekil 16: Kilisenin izometrik görünüşü, (23,s.101).

Mimari mekân konusunda yapılmış çeşitli analiz çalışmalarını gözden geçirdiğimizde, mekânsal organizasyonun tanımlanması ve özelliklerinin ortaya konmasında morfolojik yaklaşımın, çeşitli grafik ve soyutlama tekniklerinin başvurulan yollardan olduğu görülmektedir. Mimari mekâna yönelik, bu tür görsel algılamaya dayalı tekniklerle yapılan analiz ve değerlendirmelerden somut, anlaşılır, nesnel ve sistematik verilerin elde edileceği gerçeği ortadadır. Burada kısaca tanıtılan çalışmalardan, konuya benzerliği olanlar yaklaşım biçimleriyle analiz yönteminin geliştirilmesine girdi oluşturmaktadır. Ayrıca örnek çalışmaların gelecek araştırmalara özellikle yöntem ve teknikler açısından ışık tutacağı düşünülmektedir.

2. MİMARLIKTA MEKÂN OLGUSU, TANIMLAR VE YAKLAŞIMLAR

2.1. MEKÂN ÜZERİNE

Mekân olgusu tüm sanat dallarında karşımıza çıkmaktadır. Fakat, mekâna gerçek değerini mimarın verdiği söylenebilir. Resim, mekânı resmedebilir. Şiir, Shelley'de görüldüğü gibi mekânı gözlerimizin önünde canlandırabilir. Müzik, benzer bir duygu yaratır. Mimari ise, mekânla uğraşmaktadır. İstesek de istemesek de mekân bizleri etkileyecek ve benliğimize hükmedecektir. Mimaride duyduğumuz zevkin büyük bir kısmı gerçekte mekâna bağlıdır, (24).

Scruton (25), mimarlığı öteki sanat dallarından ayıran temel özellikleri dört grupta toplamıştır:

- . Kullanılabilirlik ve işlev,
- . Yerine ve çevreye bağımlılık,
- . Teknikte sınırlılık,
- . Varlığından, algılanmasından kaçınılmazlık.

Bu özellikler, belirli ilişki ve ilkeler doğrultusunda mimari mekânda anlatım bulmaktadır. Mimarın özü olan mekân, belirli bir işleve sahip, olduğu çevreye bağımlı, belirli teknikler kullanılarak biçimlenmekte ve sonuç olarak ta insan tarafından algılanmaktadır. Bu özelliklerden birinin eksikliği, mekânın oluşumunu engellemektedir.

Mekânın konu edildiği diğer sanat dallarında mekân, asal öge değildir. Resimde asal öge çizgi, şiirde sözcükler, müzikte ise notadır. Oysa, mimaride asal öge, mekândır. Mimarlıkta, belirli gereksinimleri karşılamak amacıyla düzlemlerin kompozisyonuyla oluşan hacimsel kurgu mekânı yaratmaktadır.

Mimarlıkta mekânın asal öge olmasının nedeni içinde insanı barındırabilmesidir. Belirli ilkeler doğrultusunda oluşan mekân ve mekân organizasyonları insanların yaşamlarını kolaylaştırmada önemli rol oynamaktadır. Form ve mekân bütünlüğü

oluşturan ve ürüne yönelik bir sanat olan mimarlıkta amaç, gereksinim ve isteklerin karşılanmasıdır. Bunun için oluşturulan mimari mekân ve bütünün amaçlar doğrultusunda tutarlı olması gerekmektedir.

Mimari mekânı Schulz (26), içinde yaşayan kullanıcıların fizyolojik, psikolojik ve toplumsal gereksinimlerini karşılayan bir uzay parçası, bir boşluk olarak tanımlamaktadır.

Mimariyi "mekân yaratma sanatı" olarak tanımlayan Zevi (27) ise, sadece mekânsal biçimi ele almayıp, daha çok bütünün mekânsal etkisini düşünmektedir. Bu etki, mekânı sınırlayan yüzeylerin organizasyonu, aydınlatma ve hatta sembolik motiflerle belirlenmektedir.

Boudon'a göre "Mimarlık bir mekân düşüncesidir". Mimarın yöntemi birbirlerine uyumlu bir biçime sokarak ve biriyle öteki arasında yapının ölçüsünü verecek bir oran seçerek iki ya da birçok mekânı bağdaştırmaktır, (28). Burada söz konusu olan, mekân ve mekân elemanlarının organizasyonu ile mekânsal kompozisyonun yaratılmasıdır.

Newton'a göre, mekânı içinde bulunan cisimlerle karıştırmamak gerekir. İçeriğinden bağımsız olarak mutlak bir mekân uzay vardır. Çağdaşı olan Leibniz'e göre ise karşıt bir görüşle, mekân cisimlerin herhangi bir durumu değil, onların birbirlerini izlemelerine olanak sağlayan bir durumlar dizisi, bir arada var olabilme olasılıklarının düzenidir. Mekân, bir varlık değil ilintidir. Cisimlerin, varlıkların birbirilerine göre olan konumlarının teşkil ettiği ilintiler bütünü oluşturur ve varlıklar ortadan kalkar, (29). Bugünkü bilimin mekân anlayışı da, mekânı bir varlık-cisim olarak değil, bir ilintiler bütünü olarak kabul etmektedir.

Mimarlıkta ilintiler bütünü olarak tanımlanan, mekânsal organizasyonun kendisidir. İnsanların gereksinim ve istekleri doğrultusunda fonksiyonel birimlerin biraraya gelmesiyle oluşan bütünler mekânsal organizasyon olarak değerlendirilmektedir. Mimaride her mekânsal organizasyon mekân ve mekân elemanlarının belirli ilkeler doğrultusunda birbirleriyle ilişkilerinden oluşmaktadır.

2.1.1. Mimarlıkta Mekân Organizasyonu

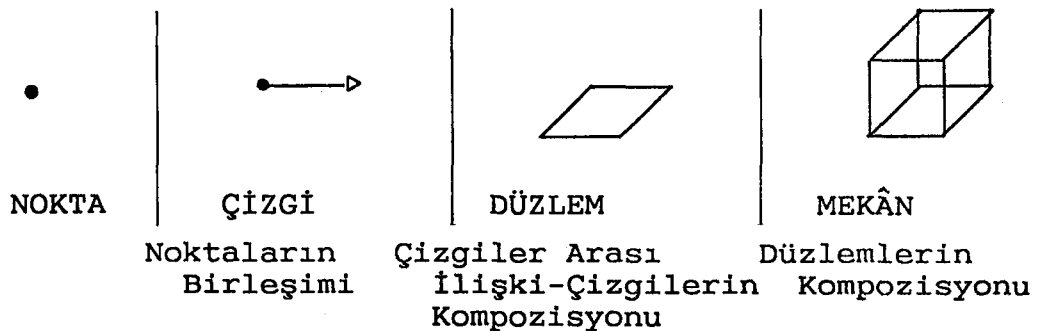
Mimarlık olgusu, insanla varolup, barınma, korunma, savunma... gibi gereksinimlerden kaynaklanarak doğmuştur. İlk insanlar önceleri doğada buldukları mağaralarda, kovuklarda barınmışlar, daha sonraları ahşap, taş gibi doğal malzemelerle barınaklar inşa etmişlerdir. İnsanların yaşamlarını sürdürmek için oluşturdukları mekânlar olan barınaklar sosyal ve fiziksel koşullara göre farklılaşmıştır. Daha sonraki yıllarda toplu yaşam zorunluluğunun ortaya çıkması nedeniyle köyler ve kentler kurulmuş, insanlar buralarda topluca yaşayabilecekleri barınaklar yapmışlar, mekân ve mekânsal organizasyonlar biçimlendirmişlerdir. Tarihsel süreç içinde yapı ve mekân olgusu gelişmiş, günümüzde çağdaş yaşamın gerekleri sonucunda yeni yapılar ve mekânlar yaratılmaya başlanmıştır.

Zevi (27), "Architecture as Space" adlı eserinde mimariyi tümüyle kapsayan olgunun, "mekân" olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, sağlam bir mimari görüşe varmak için mekân olgusundan yola çıkılması gerektiğini eklemektedir. Bir yapının dışı, cephesi ne kadar güzel olursa olsun, bir dış kalıp olarak karşımıza çıkmaktadır, esas içerik ise iç mekândadır.

Mimarlıkta mekân; alt, üst ve kenarların kapalılığından oluşan bir varlık olarak düşünülmektedir. Ve çoğu insan tarafından mimari mekân, iç mekân olarak algılanmaktadır. Düzlemlerin sınırlandırılmasıyla ortaya çıkan mekân genel olarak iki eleman arasındaki ilişkiyle tanımlanmaktadır. Bu eleman:

- mekânın kendisi (özü),
- mekânın sınırlarıdır, (23).

Belirli amaçlar doğrultusunda sınırlandırılmış olan mekân, geometrinin en basit ögesi olan noktadan yola çıkılarak düzlemlerin oluşturduğu bütüne doğru bir gelişim sonucunda biçimlenmektedir, (Şekil 17).

Şekil 17. Mekânın oluşumu.

Mekânın oluşumu geometrik kurallara bağlı olarak gelişmektedir. Geometrinin en basit ögesi noktadır ve bir eylem, nesne ya da düşünce nokta ile başlamaktadır. Ayrıca geometride nokta; İslamda "bir" tüm biçimleri denetleyen konumdur, (5). Nokta kaynağından uzaklaşmaya başladığında geometride birinci boyut, çizgi tanımlanır. Çizgi ise noktanın kendisini dışsallaştırmasıdır, (4). Çizgilerin ilişkileri ve kompozisyonu ile geometride ikinci boyut düzlemler tanımlanır. Düzlemlerin kompozisyonu ile üç boyutlu olarak mekân tanımlanmaktadır. Mekânlar ve mekân elemanlarının kompozisyonu ile de mekânsal organizasyonlar oluşturulmaktadır.

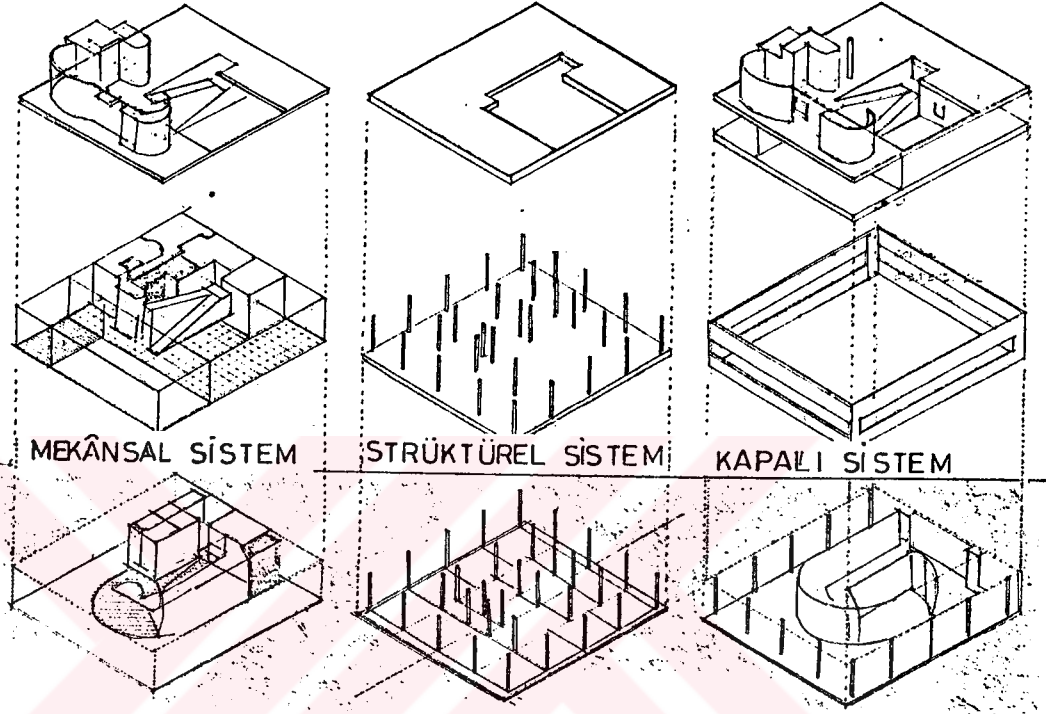
Mimaride mekân organizasyonu, insanların sosyal ve özel yaşantılarının gereklerine uygun alanlar yaratmaktan öte, mimarlığın amaçladığı bir sonuçtur. Benzer biçimlerdeki yapılar da bile yaratılan mekân, durağan ya da hareketli olmak gibi birbirine zıt duygusal anlamlar kazanabilir. Mekânın tüm özellikleri, konumu, genel kompozisyonda verilen roller ve özellikle tektonik çeperleri (duvarlar, döşeme, tavan ... gibi) ile belirlenir, (30).

Mimaride, mekânsal organizasyonun oluşması için belirli eleman ve sistemlerin birlikteliği ve birbiriyle ilişkisi gereklidir. Belirli fonksiyonel amaçları içeren elemanlar ve sistemlerin çeşitli ilkelere bağlı olarak organize edilmesiyle mekânsal organizasyon biçimlenmektedir. Herhangi bir eleman ya da sistemin eksikliği mekânsal organizasyonun oluşumunu olumsuz yönde etkileyecektir.

Mimaride dört temel sistem ele alınabilir:

- . Mekânsal sistem,
- . Strüktürel sistem,
- . Kapalı sistem,
- . Sirkülasyon sistemi, (31).

Mimari bütünün ve mekânsal organizasyonun yaratılması için bu dört sistem ile bina elemanlarının ilişkisi söz konusudur, (Şekil 18).

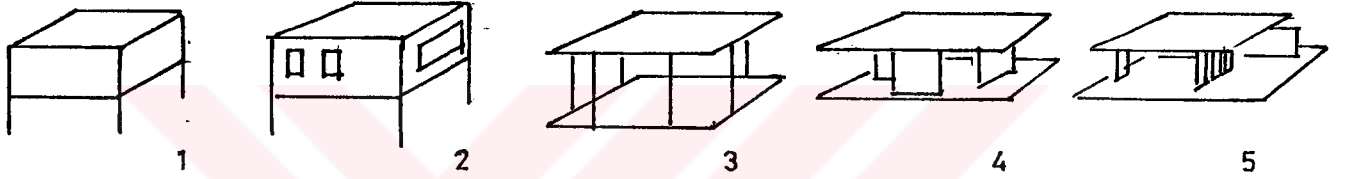

Şekil 18. Villa Savoye 1928-31, Le Corbusier. Bina elemanları ve sistemler arasındaki ilişkinin analizi, (31,s.14).

Şekil 18'de mimari bütünün oluşumunda etkili olan sistemlerin bina elemanları ile ilişkileri tanımlanmaktadır. Mekânsal sistemde mekânlar ve diğer bina elemanları, strüktürel sistemde bütünün üç boyutlu olarak biçimlenmesini sağlayan taşıyıcılar, kapalı sistemde mekânın sınırlarını belirleyen dik-dörtgensel düzlemler, sirkülasyon sisteminde ise mekânları düşey doğrultuda birbirine bağlayan rampa ve merdivenler tanımlanmaktadır.

Mimarinin özü olan mekânsal oluşumda sürekliliğin sağlanması önemli bir kavramdır. Herhangi bir yapının gerçek ruhunu mekanda aramak gerekir. Gerçek anlamda devamlılık, ancak mekân duygusundaki süreklilikle sağlanabilir. Strüktür gibi iki ya da üç boyutlu oluşumlar ise daima çağdaş kalmak zorundadır, (32).

Wright, mimaride esas öge olan iç mekânın sürekliliğinin olması gerektiğini savunmuştur. İç ve dış mekân birbirine akmalıdır, geçebilmelidir. İçinde yaşanan biçimler birer kutudan farksızdır. İç mekânın devamlılığı ve dış mekânla ilişkisi ancak kutunun dağılmasıyla mümkün olabilecektir. İç mekânı dış mekânla ilişkili kılabilmek için kutuyu oluşturan düşey sınırların dağılması gerekmektedir. Wright, iç mekân ile doğayı bütünleştirmek için, kutunun dağılmasını aşama aşama gerçekleştirmiştir, (Şekil 19).

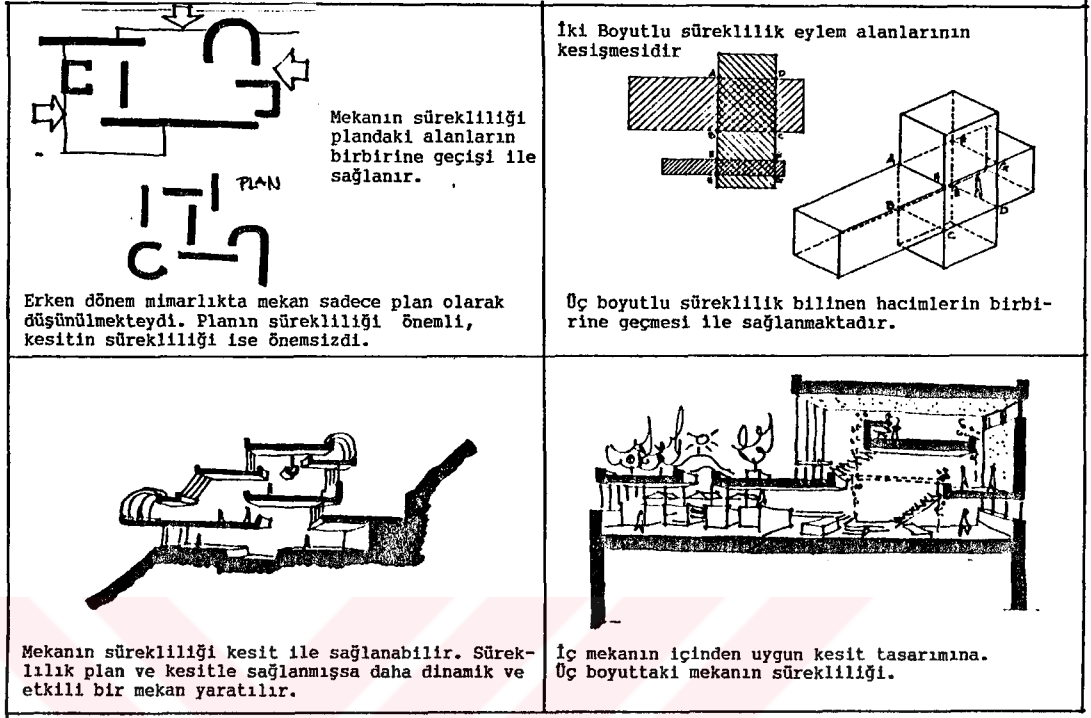

Şekil 19. Kutunun dağılması, (33).

1. İç mekânı oluşturan, saran kütle.
2. İç mekânı saran kutu üzerinde pencereler, (boşluk) açılması. Burada, boşluklar ne kadar büyük olursa olsun, birer delik olmaktan kurtulamıyor.
3. Kutuya kapalılık veren köşelerin kapalı olmasıdır.
4. Köşelerden duvarların kaldırılması ile iç mekân dışarıya doğru hareketlenecektir. İç-dış mekân bütünlüğü.
5. Mekânı oluşturan duvarlar (dikey düzlemler) küçük parçalar halinde çatıyı taşıyabilirler. Böylece iç mekân-dış mekân birlikteliği sağlanmış olacaktır.

Kolon, duvar, döşeme, çatı, kapı, pencere gibi öğelerin sınırladığı mekânların sürekliliği sadece dış mekân ile değil, mekânlar arasında da söz konusudur. Mekânlar arasındaki süreklilik, iki ve üç boyutta ele alınabilir. İki boyutlu sürekliliği, yatay ve düşey düzlemdeki mekânsal organizasyonu gösteren plan ve kesitler ortaya koymaktadır. Mekânlar ve mekân elemanlarının organizasyonu ile elde edilen süreklilik iki bo-

yuttan üç boyuta taşındığında anlam kazanmaktadır, (Şekil 20), (34).

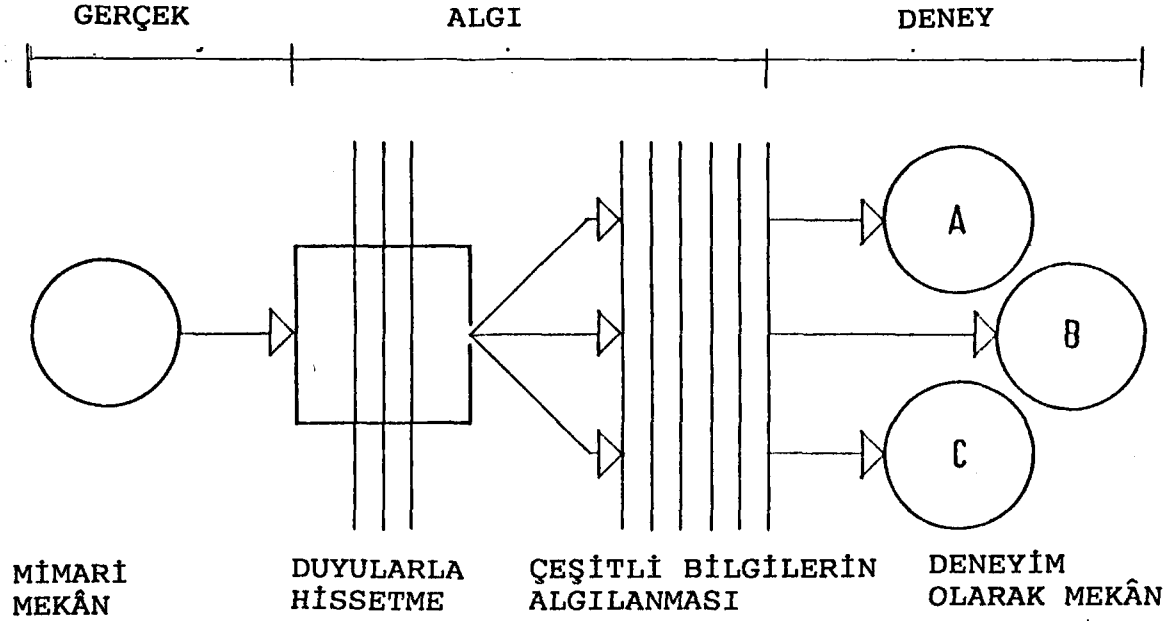

Şekil 20. Mekânsal organizasyonda sürekliliğin iki ve üç boyutlu gösterimi, (34, s.311).

Mekânın sürekliliği, içinde yaşayan insanın algısı için de önemlidir. Her zaman belirli bir amaç için tasarlanmış olan mekân ve mekânsal organizasyonun en temel özelliği insana yönelik olması ve merkezinde insanı barındırmasıdır. İnsan, içinde yaşıyor ve onu algılıyorsa, mekân vardır, denebilir.

Bütün duyu organlarımız bize çevremiz ve içinde yaşadığımız mekânlar hakkında bilgi verirler. İnsan, bütün bu bilgileri kavramsal bir görüş dünyasına dönüştürür. Mekânı algılamamızda çevremizi görsel bir boyuta indirgemiş gibi davranır ve tavır alırız. İnsan mekânı görme, işitme, dokunma ve koku alma duyularıyla algılar. Fakat, bunlardan en önemlisinin görme olduğu tartışılmaz, (35).

Gerçek mekân, sadece onu sınırlayan duvar, tavan, döşeme gibi yüzeyler ve pencere, kapı gibi boşluklarla tanımlanamaz. Mekânın algısal bir boyutu vardır. İçinde yaşayan insan mekânın sınırlarını, mekânsal ilişkileri algılayabilmelidir. İnsanlar, duyuları yoluyla edindikleri bilgileri bir süzgeçten geçirerek mekânı algılar ve nesnel değerlerine bağlı olarak ta denerler ve kullanırlar, (Şekil 21), (23).

Şekil 21. Mekânsal algı ve mekânsal deney, (23, s.10).

Öte yandan Arhneim (36), mekân nedir? sorusuna iki türlü cevap vermektedir. Birincisi, mekânı kendini kapsayan bir varlık, sonlu veya sonsuz boş bir araç olarak eşyalarla dolmaya hazır bir alan olarak düşünür. Mekân içinde var olduğu kümelemede kendi içindeki nesnelere daha önce gelmektedir. Platon, mekânı "bütün yaratılan ve görünen şeylerin anası ve kabı" olarak tanımlamakta ve onu bütün cisimleri kabul eden, içeren, universal bir doğa olarak kabul etmektedir. Mekânın ikinci anlatımı ise eşyaların, öğelerin oluşturduğu mekândır. Fiziksel mekânı, içindeki öğeler, ölçülebilir uzaklıklar ve içindeki eşyaların karşılıklı ilişkileri belirlemektedir.

Mimari mekân, mekânsal bir varlık olan, mekânla varoluşsal ilişkiler içinde bulunan insanın mekânsal gereksinimlerini karşılamak üzere oluşmaktadır. Öz olarak bir boşluk olan nesnel, fiziksel mekânın tasarım yöntemleri aracılığıyla düzenlenerek sınırlandırılması ve insanlaştırılması sonucunda, oluşturulan bir boşluk, yapay bir mekândır, (37). Buradan da anlaşılacağı gibi mimari mekân organizasyonlarında odak noktasında insanın bulunması ve kaynağını ve amacını insandan alması önemli bir özelliktir.

İnsanların gereksinim ve istekleri, sosyal, kültürel ve ekonomik yapıları doğrultusunda ve yerleşme alanının fiziksel

Özelliklerine bağılı olarak biçimlendirilen mekânsal organizasyonların üç temel özelliğinden söz etmek mümkündür:

1. Belirleyicilik Özelliği: Mekânsal kullanımı, insan davranışlarını ve ilişkileri belirleyicidir.

2. Dönüştürücülük özelliği: İklim, hammadde, iş gücü kaynaklarını ve amaç, işlev gereksinim gibi kavramları dönüştürücüdür.

3. Simgesellik özelliği: Her mekânsal organizasyon bir simge ve kültür nesnesidir, (38).

Mekânsal organizasyonlar, yaşam ve kullanım bütünlüğü için bir fiziksel çevre yaratmaya yöneliktirler. Doğa koşulları, insan-çevre sağlığı, statik güvenlik, teknoloji, ekonomi gibi konuları ve toplumsal ilişki, iletişim, kültür estetik gibi alanları içeren problemleri çözmek amacıyla mekânsal organizasyonlar biçimlendirilmektedir. Sözü edilen problemleri çözmek, fonksiyonel amaçları karşılamak için belirli etken ve öğelere dayalı olarak mekânsal organizasyonlar oluşturulmaktadır.

2.1.2. Mimari Mekânı Oluşturan Etken Ve Öğeler

Mimari mekân, insanların gereksinimlerinin karşılanabilmesi, dış koşullardan korunabilmesi, kısaca tüm yaşamını sürdürebilmesi için tasarlanmış ve düzenlenmiş alandır. Mekânın biçimlenmesini etkileyen en önemli olgu gereksinim ve isteklerdir.

Bayazıt (39), yapıda mekân tanımını çeşitli engellerin sınırladığı uzay parçası olarak yapmakta ve bu engeller arasında kalan her bir uzay parçasını da "mêkan elemanı" olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, çevre ve mekânın üç önemli düşüncenin sonucu olduğunu belirtmektedir:

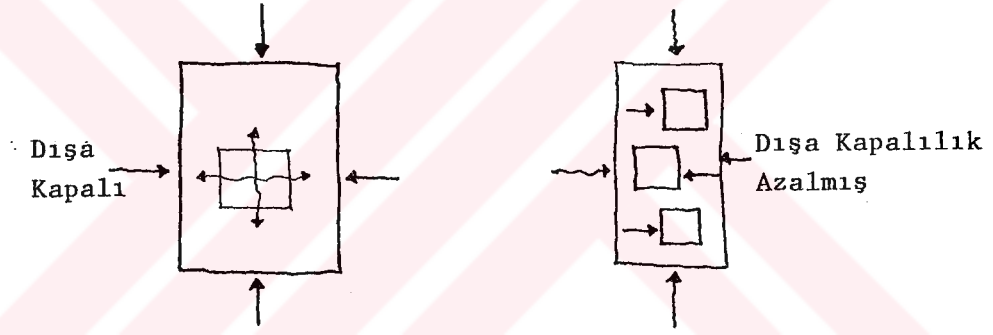
1. Yapı ve mekân tasarlama amacı,
2. Yapı ve mekânı inşa etmek için mevcut imkanlar,
3. Mevcut bilim ve teknolojiden faydalanarak yapılan mekânın insan üzerinde yapacağı etkilerle, insanları fonksiyonel gereksinimlerine vereceği cevap.

İnsanların yaşamlarını kolaylaştırmak amacıyla tasarlanan mekân ve mekân organizasyonlarının biçimlenmesini etkileyen

özellikler ve koşullar vardır. Mekânsal organizasyonlar bu etkenlere bağlı olarak biçimlendirilmektedir.

1. İnsan eylemlerinin biçimi ve boyutsal özellikleri: İnsanların davranış biçimleri ve antropometrik özellikleri mekânsal oluşumun önemli belirleyicilerindedir.

2. Psiko-Sosyal ve kültürel özellikler : İnsanların psikolojik ve sosyal özellikleri yaşadıkları mekânın biçimlenmesini etkilemektedir. Temel gereksinimler, aile yapısı, sosyal ilişkiler ve mahremiyet olgusu mekân organizasyonlarının farklılaşmasına neden olmaktadır. Özellikle toplumlara göre değişen mahremiyet olgusu önemli bir etkidir, (Şekil 22). Bunların yanı sıra, toplumun dinsel inanışları da mekânsal organizasyonun ve kitle kurgusunun biçimlenmesinde önemli etkenlerdir, (40).

Şekil 22. Japon evi ve Anglo-Amerikan evinin mahremiyet anlayışına göre biçimlenişini, (40, s.68).

3. Yerleşme alanının topoğrafik özellikleri: Yapının bulunduğu yerin iklimi ve topoğrafik özellikleri farklı mekânsal organizasyonlar oluşturmaktadır. Örneğin, sıcak-kuru iklimi olan Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgesinde yapılar kalın duvarlı, dışa kapalı ve iç avluya açık olarak organize edilmişlerdir. Alanın topoğrafik yapısı, özellikle eğimi mekânsal organizasyonun biçimlenmesini etkilemekte kot ve kat farkları yaratılmasına neden olmaktadır.

4. Çevresel koşullar: Mimari bütün ve mekânsal organizasyonun biçimlenişini çevreden gelen ısı, ışık, gürültü gibi olaylar etkilemektedir. Örneğin, ısı ve ışık almak için mekânların yönlendirilmesi, gürültünün engellenmesi için çeşitli

sınırlayıcı, bölücülerin düşünülmesi gibi.

5. Teknolojik koşullar: Mekânsal organizasyonun ve kütlenin oluşturulması teknolojiden bağımsız olarak düşünülemez. Örneğin, büyük açıklıklı bir mekânın örtülmesinde önceki devirlerde kubbe, tonoz gibi elemanların sınırlı olanakları zorlanırken, artık günümüzde betonarme ve çelik kontrüksiyonların geliştirilmesiyle geniş açıklıklar kolaylıkla örtülebilmektedir. Teknolojik gelişmelerin yanı sıra kullanılan malzeme de mekân organizasyonunda önemli bir etkindir. Taş, tuğla ahşap gibi malzemelerin sunduğu sınırlı olanakların tersine, günün koşullarının getirdiği çelik, cam gibi yeni malzemeler mekânın biçimlenişini ve algısının etkilemektedir.

Kısaca açıklanan bu etkenlere bağlı olarak, mekânsal organizasyonlar, insanların yaşamlarını kolaylaştırmak amacıyla belirli öğelerle sınırlanarak biçimlenmektedirler.

Mimari mekân temel olarak üç öğeden oluşmaktadır. Bunlar:

- . döşeme,
- . duvar,
- . tavadır.

Bir mekânsal organizasyon, bu öğelerin yatay ve düşeyde çeşitli hareketleri ile biçimlenmektedir. Yatay ve düşey öğeler belirli kurallar çerçevesinde biçimlenerek mekânsal organizasyonları oluşturmaktadır. Mekânı oluşturan öğeler şu şekilde sınıflanabilir:

1. Mimari mekânı biçimlendiren-sınırlayan yatay öğeler: Bu öğeler döşeme ve tavadır. Döşeme mekânsal organizasyonun alt düzlemi, tavan ise çatısı, üst düzlemidir.

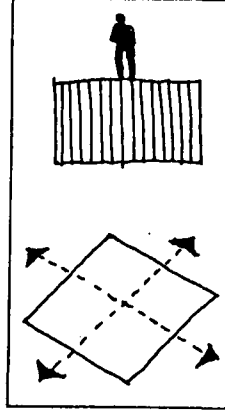
* DÖŞEME: Mimari mekânda taban düzlemini (zemin) oluşturan döşeme, genellikle yatay ve düz, basamaklı, farklı eğimli, farklı seviyede olabilmektedir.

Evensen (41), "Architypes in Architecture" adlı kitabında döşemeleri mimarlık tarihinden örnekler vererek biçimlenişlerine göre altı temel gruba ayırmıştır.

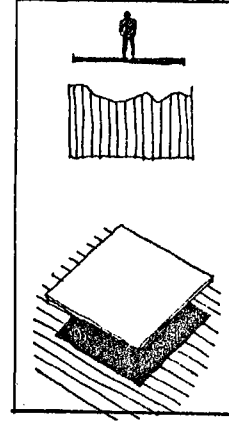
a- Zemine bağımlı döşeme: Zemin ile benzer özellikler gösteren, yatay, düz olarak biçimlenen döşemedir, (Şekil 23).

b- Zeminden bağımsız döşeme: Zeminden bağımsız olarak yükseltilmiş döşemedir. Le Corbusier'in piloti ilkesinden yola

çıkarak yapıyı zeminden koparması örnek olarak verilebilir, (Şekil 24).

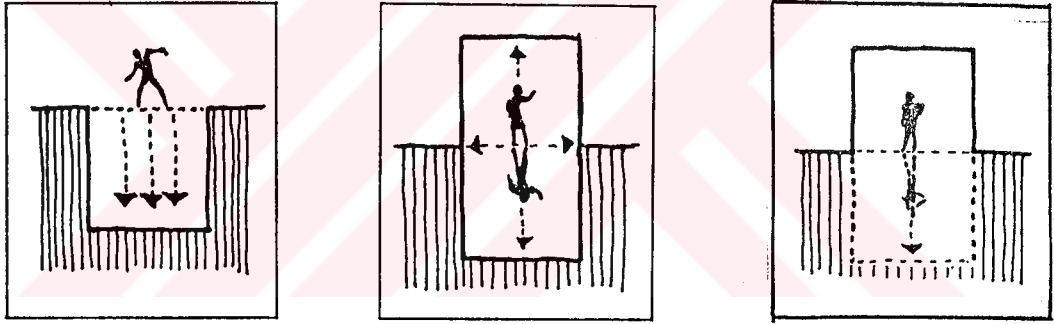

Şekil 23: Zemine bağlı döşeme

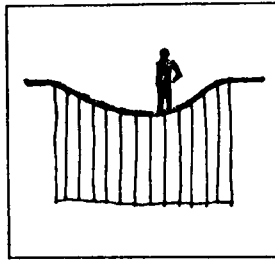
Şekil 24: Zeminden bağımsız döşeme

c- Açık döşeme: Diğer döşeme biçimlerinden farklı olarak biçimlenmektedir. Döşeme olarak kullanılan malzemenin özelliğine göre, farklı açık döşemeler oluşturulabilir, (Şekil 25).

Şekil 25: Açık döşeme örnekleri.

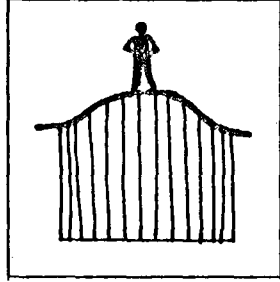
d- Alçaltılmış döşeme: Döşeme aşağı doğru hareket eder ve normal düzleminden aşağıda biçimlenir, (Şekil 26).

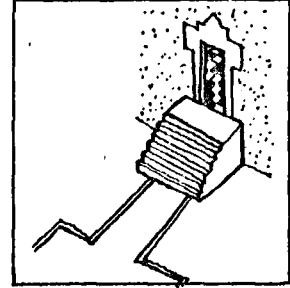
Şekil 26: Alçaltılmış döşeme.

e- Yükseltilmiş döşeme: Taban düzleminin kaldırılarak daha yukarıda oluşturulmasıdır. Mekânlar içindeki kademelenme örnek olarak verilebilir, (Şekil 27).

f- Yönlendiren döşeme: Genellikle basamaklı olarak bir yere, yapıya yaklaşımı göstermektedir, (Şekil 28).

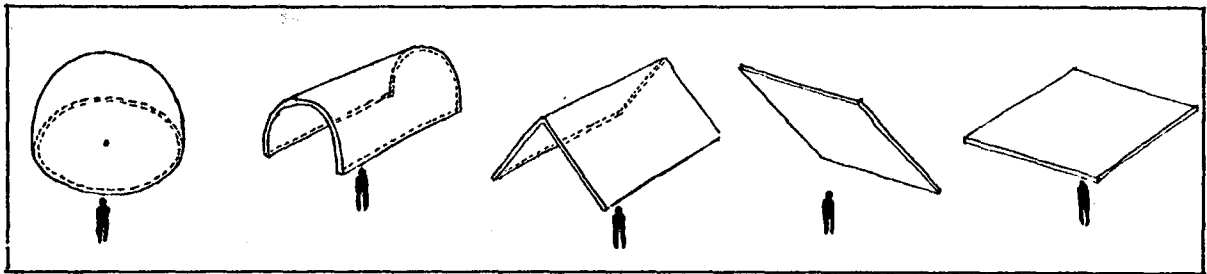
Şekil 27. Yükseltilmiş döşeme

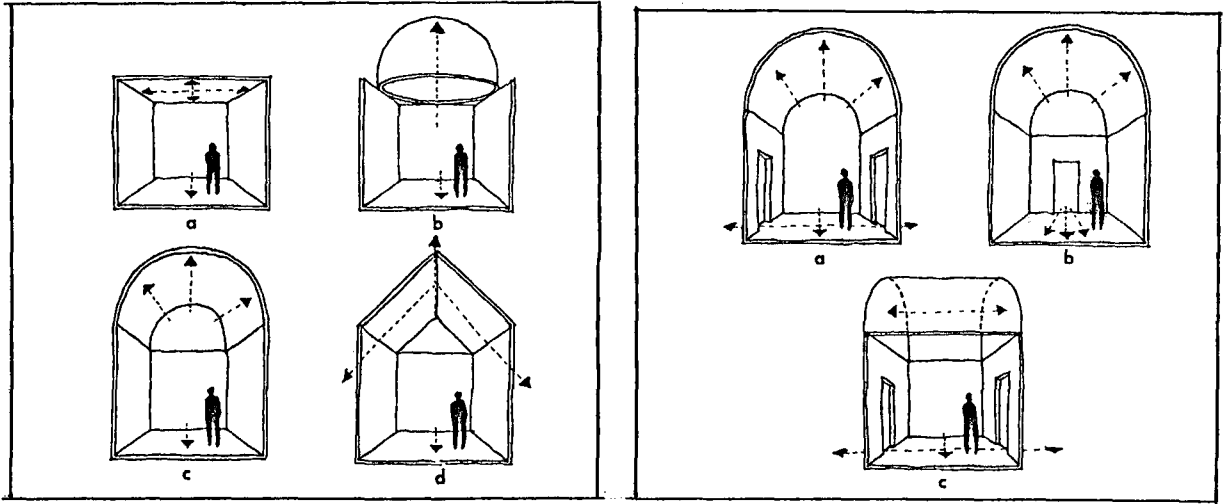
Şekil 28. Yönveren (yönlendiren) döşeme.

* TAVAN: Mekânı oluşturan yatay düzlemlerden tavan, genellikle yapının çatısı konumundadır. Mekânın organizasyonuna, boyutlarına ve işlevine göre biçimlenen ve kontrüksiyon sisteminin bir parçası olarak mekânın örtülmesini sağlayan tavan ögesi, mimarlık tarihi boyunca çeşitli dönemlerde ve yapılarda sembolik anlamlar taşımıştır. Mekânın tacı niteliğindeki üst düzlem, özellikle dinsel yapılarda simgesel anlamlar içerecek biçimde kullanılmıştır. Örneğin, islam dininin kozmik özelliklerinden kaynaklı olarak, tanrıyı simgeleyen kubbe, üst örtü olarak organize edilmiştir.

Tavan düzlemleri, farklı şekillerde olabilmektedirler. Yoğunlukla kullanılan tavan yada çatı biçimleri şunlardır:

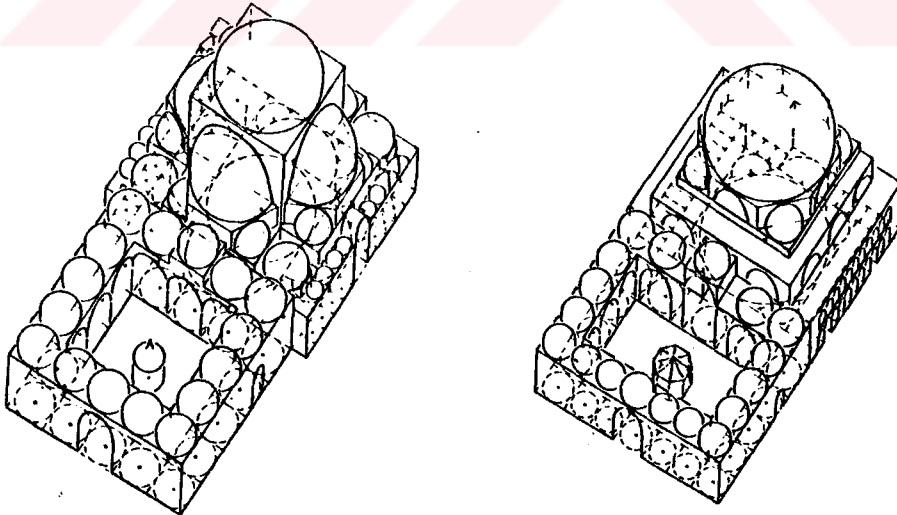

Mimari mekânın üst örtüsünün biçimlenmesi mekân algısını etkilemektedir. Üzeri kubbe ile örtülü mekân ile, düz çatı ile kapatılmış mekân farklı algılanmaktadır. Düz çatı, tarafsızlığı, kubbeli mekân merkeziliği, tonoz örtülü mekân yönlendirmeyi, kırma çatı ise yön ve kapalılığı vurgulamaktadır, (Şekil 29), (41).

Şekil 29: Çeşitli çatı örnekleri, (41,s.302).

Tavan öğesinin mekânsal organizasyonu ve kütle kurgusunu en iyi şekilde yansıttığı örneklerle islam mimarisinde ve özellikle Osmanlı mimarisinde karşılaşılmaktadır. Öyleki, iç mekândan başlayıp kütle bütününe egemen olan üst örtü elemanı kubbe, Osmanlı döneminde anıtsal bir nitelik kazanmıştır, (Şekil 30).

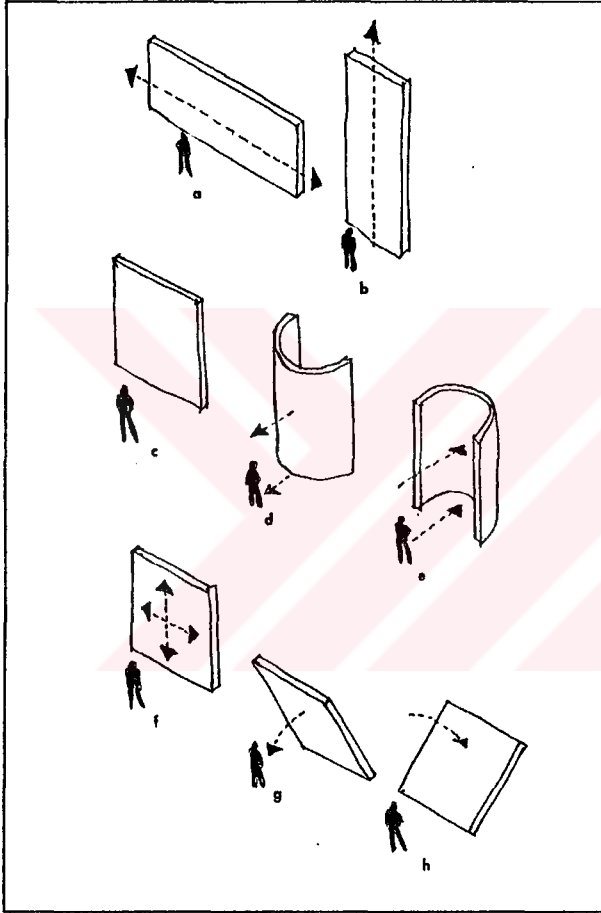

Şekil 30: Mimar Sinan'ın Şehzade camisi (1543-48) ve Selimiye camisi (1567-74), (42).

2. Mimari mekânı biçimlendiren-sınırlayan düşey öğeler:
Mekânı sınırlandıran düşey öğeler iki grupta ele alınabilir.

a- Düşey Düzlemler (Duvarlar): Mekânı düşey yönde sınır-
layan elemanlardır. Döşemeden farklı özelliğe sahiptir, düşey
olduğu gibi eğik olabilir, bölünebilir, boşaltılabilir, bir
yön ve merkezsellik vurgulayabilir, (43).

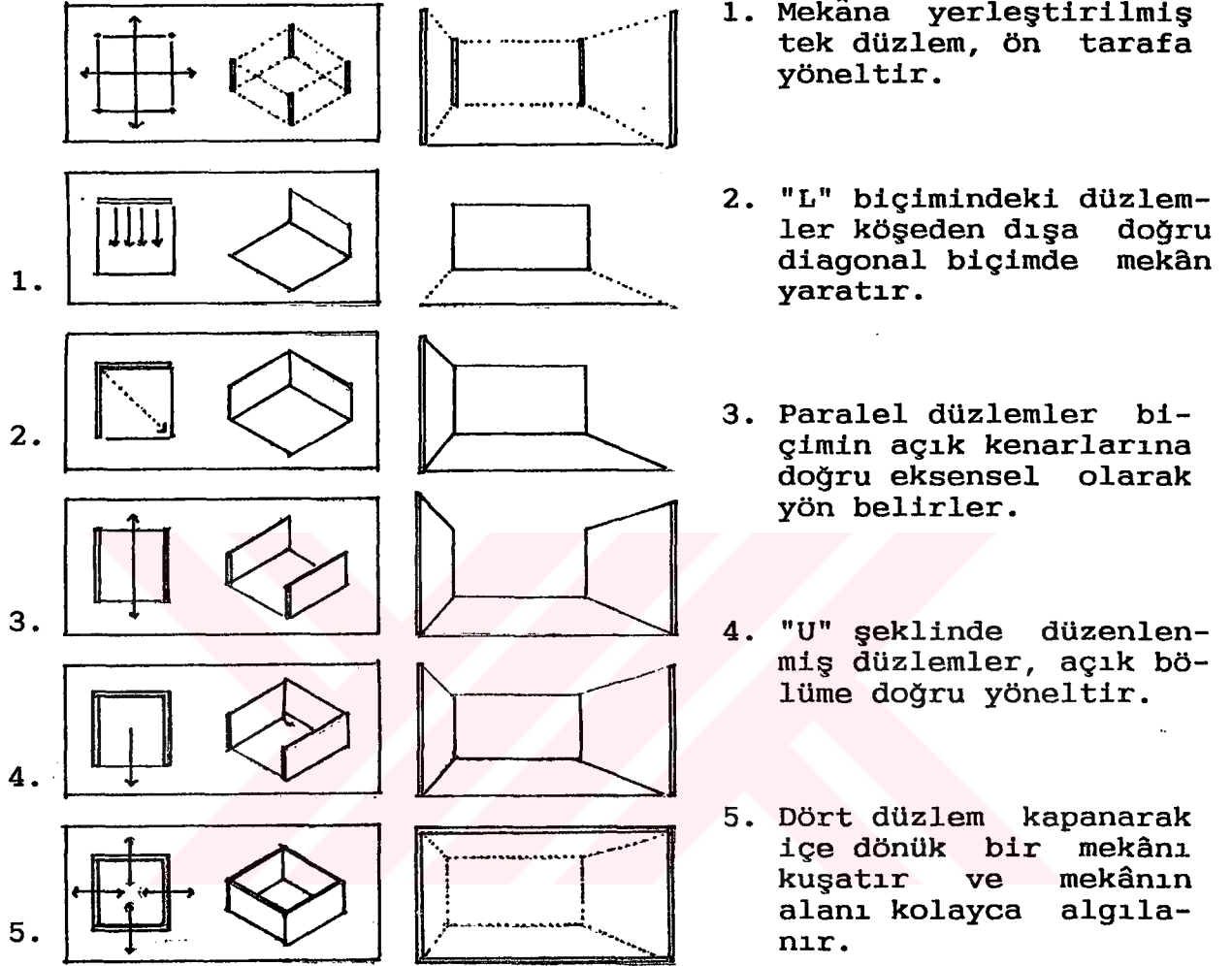
Mekânsal organizasyonu oluştururken düşey düzlemler olan
duvarlar farklı şekillerde biçimlenebilmektedirler, (Şekil
31).

- a : yatay uzanan duvar,
b : dikey uzanan duvar,
c, f : düz duvar,
d : dış bükey duvar,
e : iç bükey duvar,
g, h : eğimli duvar.

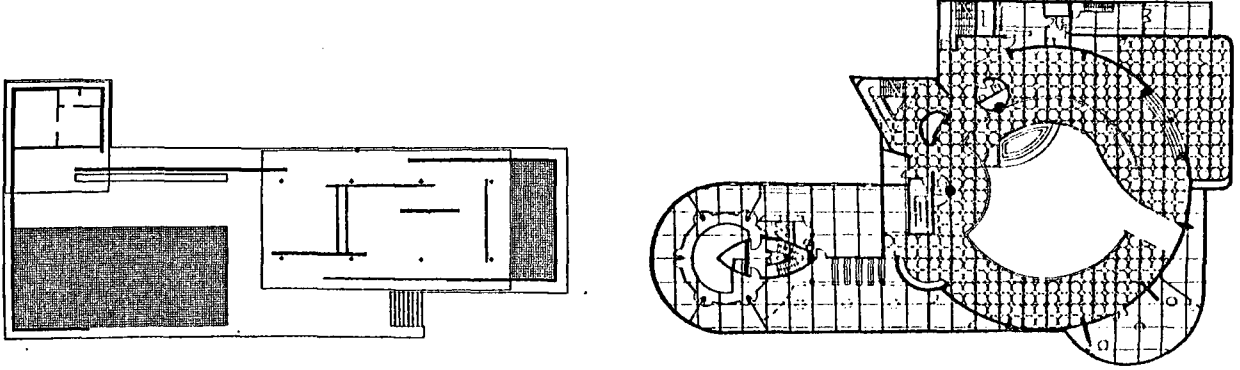
Şekil 31: Çeşitli duvar formları, (41, s.142).

Düşey düzlemlerin organizasyonu mekân algısını belirle-
mektedir. Bir veya birden fazla duvarın mekânı sınırlamak için
biraraya gelme biçimlerine göre mekânlar farklı şekillerde al-
gılanmaktadır, (Şekil 32) (31).

Şekil 32: Farklı duvar organizasyonları, (31, s.137).

Duvar öğelerinin formu birbiriyle ilişki biçimleri, mekân içindeki konumları, farklı mekânsal organizasyonların oluşmasına ve farklı mekân algılarına neden olmaktadır, (Şekil 33).

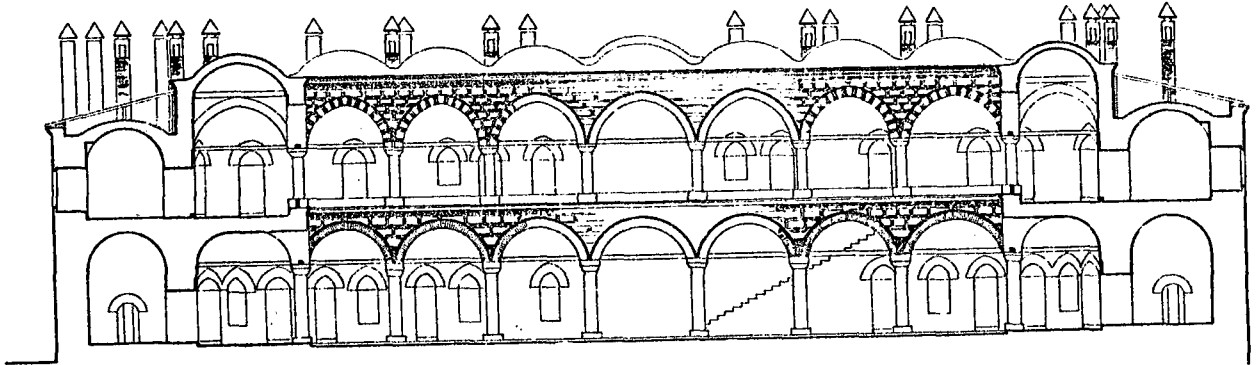

Alman Pavyonu-Barselona
Mies Van der Rohe

Gugenheim Müzesi
F.L.Wright

Şekil 33: Duvar ögesinin farklı form ve organizasyonuna göre çeşitli mekânsal organizasyon örnekleri.

b- Düşey Doğrusal Öğeler-(Kolonlar): Düşey doğrusal öğeler olarak adlandırılan kolonlar, mekânsal organizasyonun biçimlenmesi ve algılanmasında önemli rol oynamaktadır. Kolonlarla oluşturulan mekân parçaları zemin düzlemi ve kirişlerle desteklenerek iç mekânlar tanımlanmaktadır. Kolonlar dizisi ya da kolonad mekân ile çevresi arasında görsel sürekliliği sağlarken mekânsal bir hacmin sınırlarını da belirlemektir, (Şekil 34).

Şekil 34: Avlu ve revakları kolon dizileriyle sınırlanmış han örneği, Revak ve avlu arasında görsel süreklilik sağlanmıştır.

Alberti; "Kolonad hiçbirşeydir, (fakat) delinmiş bir duvardır", demiştir, (44). Mekânı sınırlandıran kolonlar mekânın duvar yüzeyleri, aralarındaki boşluklar ise dışa yada diğer mekânlara açılan pencereleri olarak tanımlanabilir.

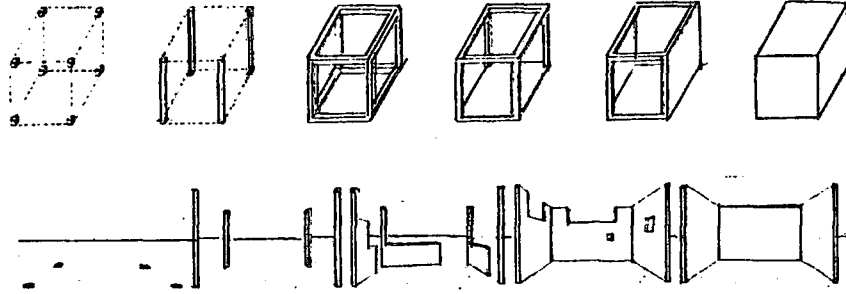
Mimarlık tarihinde, kolon ve kolon dizileri mekânsal organizasyonlarda hem taşıyıcı hem de bölücü, sınırlayıcı olarak kullanılmışlardır. Kolon dizileri taşıyıcı olmalarının yanı sıra sınır ve yön belirlemede de etkili öğelerdir. Bazı durumlarda ise kolonlar yapıda sadece taşıyıcı amacıyla kullanılmış mekân, bu sistemden bağımsız olarak gelişmiştir. Le Corbusier'in serbest plan anlayışı buna örnek olarak verilebilir.

Düşey öğeler olan kolonlar, yatayda kiriş ya da kemerlerle bağlanarak mekânsal organizasyonu belirlemektedirler. Kolon dizilerinin kirişlerle bağlanmasıyla kolonadlar, kemerlerle bağlanmasıyla arkadlar biçimlenmektedir, (Şekil 35). Mimarlık tarihinde kolonlarla birlikte kullanılan kemer ögesi de mekânsal oluşumunun önemli bir parçasıdır. Yapının yüklerinin kolona ve zemine taşıyan kemer ögesi Türk mimarisinin de vazgeçilmez ögesi konumundadır. Özellikle Osmanlı mimarisinde kemer, taşıyıcı ve estetik öge olarak yoğunlukla kullanılmıştır.

Şekil 35: Kolonad ve arkad

Mekânın düşey öğeleri olan kolon ve duvarlardan oluşmuş mekânsal organizasyonlarda duvar düzleminin sayısının artması, mekânın sınırlarının daha kesin olarak belirlenmesini sağlamaktadır. Tek kolondan, tek düzleme ve düzlemlerin kapanmasına doğru izlenen aşamalarda, belirsiz mekândan, belirgin-kesin mekâna doğru bir gelişim izlenmektedir, (Şekil 36), (44).

Şekil 36: Belirsizlikten belirginliğe doğru, (44, s.108).

Mekânsal organizasyonun oluşumunda duvar, döşeme, tavan, kolon gibi temel belirleyicilerin yanı sıra, pencere ve kapı gibi öğeler de vardır. Pencere ve kapı mekânlar arasındaki ve yapı ile dış çevre arasındaki ilişkiyi sağlayan boşluklar olarak mekânsal organizasyonun önemli öğeleridir.

Pencereler, yapıda birer anlamlı boşluklar olup, bir imajı biçimlendirmek üzere düzenlenirler. Sonuç olarak, pencere, ışığın iç mekândaki heyecanı yaratması ve dış yüzeydeki mimari ifadeyi oluşturmasında önemli role sahiptir, (45).

Kapı ise, mekânlar arasındaki doğrudan ilişkiyi sağlayan bir boşluktur. İç mekânlardaki kapı öğelerinin yanı sıra, yapının dış çevre ile bağlantısının sağlandığı tek yer kapı boşluğudur.

Pencere ve kapılar fonksiyonel özelliklerinin yanı sıra yapıya anlamsal değer katabilen parçalardır. Yapının dış cephesindeki pencere stili hangi döneme ait olduğunu ortaya koyarken, kapısının formu da yapı için referans durumundadır. Örneğin, Anadolu Selçuklular döneminde yapılarda hakim olan taç kapı öğesi kitleye anıtsal bir değer katmaktadır.

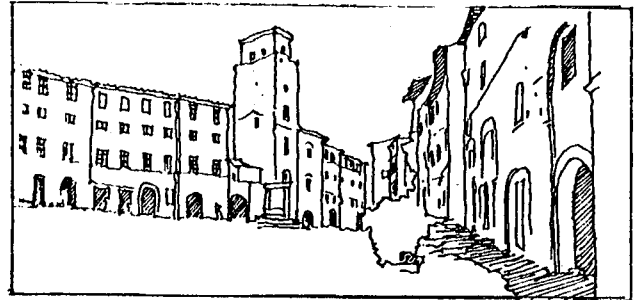
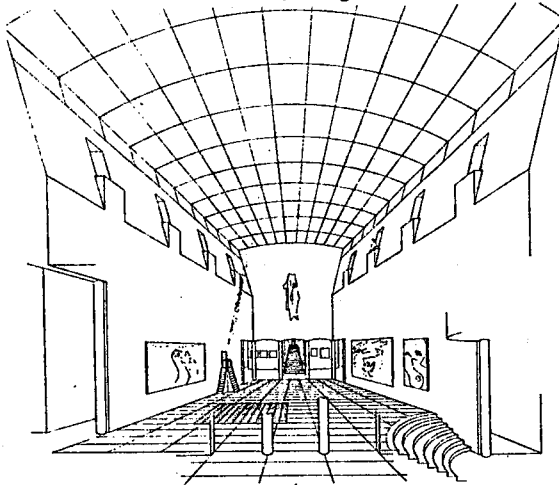
Tümer (46), mimari mekânı oluşturan öğeleri temel olan ve temel olmayan öğeler olarak ikiye ayırmaktadır. Burada, birincil ya da temel öğeler, mekânın konumuna, işlevine göre değişmektedir. Birincil ya da temel öğe, ortadan kalktığında mekânın niteliğini yitirmesine neden olan öğedir. Örneğin, bir merkezi kubbeli cami mekânında, kubbenin kaldırılıp yerine

farklı bir çatı konulması mekanın etkisini tamamen yok edecektir. Bu da, kubbenin mekânsal organizasyonun temel ögesi konumunda olduğunu göstermektedir. Büyük bir Osmanlı caminin içine giren bir insan kubbeyi, yanlardaki daha küçük kubbeleri, yarım kubbeleri, kemerleri, ayakları, duvarlardaki çini kaplamaları, yazıları algılar. Bütün bunlar ve daha başkaları caminin iç mekân ögesidirler.

Mekânı sınırlayan, belirleyen öğelerin niteliğine göre mekânlar farklılaşmaktadır. Bu öğeler duvarlar, tavanlar, döşemeler, kolonlar ve kirişler ise mimari mekândan, eğer yeryüzü, gökyüzü, ufuk, çalılık, ağaçlar ise doğal mekândan söz edilebilir. Mekânlar, öğelerinin yanısıra işlevlerine, biçimlerine, organizasyonlarına göre de farklı gruplara ayrılabilirler.

2.1.3. Mekân Türleri

Her yapı iki tür mekân oluşturmaktadır. Birincisi, yapının kendisinin oluşturduğu; tavan, döşeme, duvar,... gibi öğelerin sınırladığı, iç mekândır. Diğeri ise yapının dış yüzeylerinin etrafındaki diğer yapı ve kitlelerle oluşturduğu dış mekândır. Dış mekânda yapıların birbirleriyle ve diğer öğelerle olan yakınlıklarının oluşturduğu mekâna kentsel mekân da denilmektedir, (Şekil 37).

Şekil 37: İç ve dış mekân

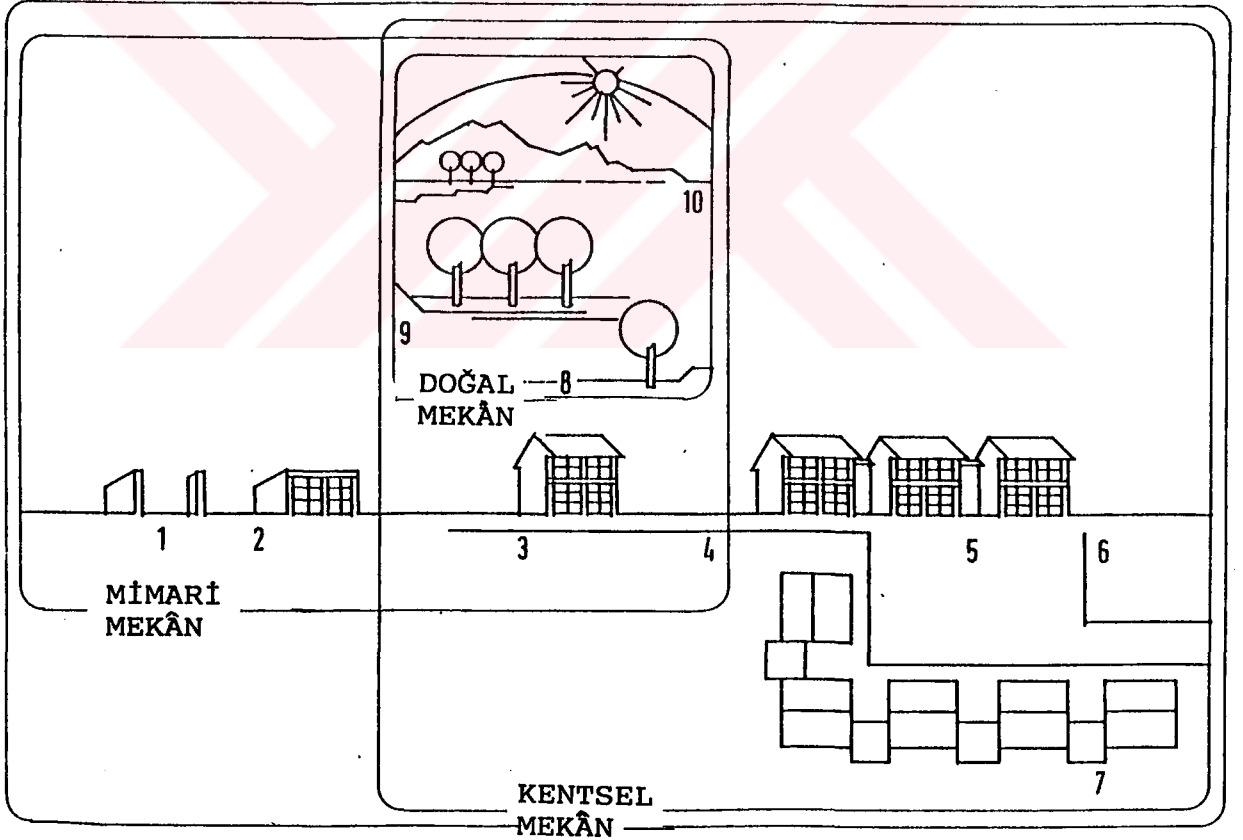
İç ve dış mekân arasındaki fark, iç mekânın altı düzlemli, dış mekânın ise beş düzlemli olmasıdır, (32). İç mekânı

oluşturan öğelerden tavan dış mekânda yoktur, dış mekânın tavanı genellikle gökyüzüdür.

Mekânlar sınırlayan, biçimlendiren öğelerine göre farklılaşmaktadır. Temel olarak üç tür mekân tanımlanmaktadır.

1. Mimari mekân,
2. Kentsel mekân.
3. Doğal mekân.

Mimari mekân duvar, tavan, döşeme, kolon, kiriş, kemer gibi yapı öğelerinden, kentsel mekân bina grupları caddeler, açık alanlar, çeşitli doğal elemanlardan, doğal mekân ise gökyüzü, ağaçlar, doğal yüzeylerden oluşmaktadır. Her üç tür mekân grubu birbirlerinden tamamen bağımsız değildir, iç içe girmişlerdir, (Şekil 38), (23).

Şekil 38: Mimari mekân, doğal mekân ve kentsel mekân ayrımı, (23, s.15).

Şahinler (47), insanların yaşadığı meydanlar, avlular, sokaklar veya en küçük birimlerden oluşan kentsel mekânı makro

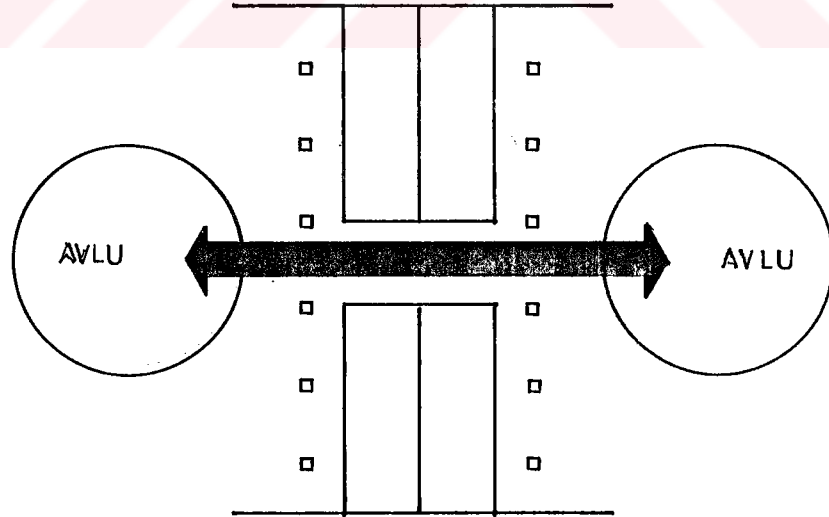
mekân, bu mekânı biçimlendiren yapıların tek başlarına oluşturdukları mekâna ise mikro mekân adını vermektedir. Ayrıca mikro mekânın olumluluğu ve olumsuzluğunun makro mekânın niteliklerine bağlı olduğunu savunmaktadır.

İşlevsel olarak mekânlar üç grupta incelenebilirler;

- . Oyalanma mekânları: meydanlar, avlular,... gibi
- . Geçiş mekânları: merdivenler, koridorlar, rampalar ... gibi.

. Oyalanma ve geçiş mekânlarının karışımından oluşan eklem mekânlar: Oyalanma mekânları her yöne açılmalarına karşın, geçiş mekânları tek yönde karakteristiktirler. Oyalanma ve geçiş mekânlarının kaynaşmasından ve kesişmesinden oluşan, işlevsel açıdan geçiş mekânı olan, ancak biçim açısından oyalanma mekânlarını andıran iç mekân veya kentsel mekânlara eklem mekân denmektedir. Örneğin, müze yapılarında bir salondan diğer salona geçişi sağlayan mekân gibi..., (48).

İşlevsel olarak oyalanma, geçiş ve eklem mekânları olarak sınıflanan mekânların bu çalışmanın konusu olan kervansaraylarda örneklenmesi şu şekilde yapılabilir, (Şekil 39).

Şekil 39: Oyalanma, geçiş ve eklem mekânlarının iki avlulu hanlarda örneklenmesi

Ching (31), mekân türlerinin ne mekân biçimi, ne de biçimle ilgili herhangi bir kavram veya özellikle, tarihsel gelişim içindeki mekân niteliği ile ilgisi olmadığını ortaya ko-

arak mekânları açıklık ve kapalılık özelliklerine göre gruplamıştır:

1. Her tarafı kapalı mekân: Sınırlayıcı duvarlar mekânı çevreden kesin bir şekilde ayırmaktadır ve komşu mekânlarla bağlantısı yoktur ya da çok azdır.

2. Yer yer açılan mekân: Duvarlarla sınırlanarak kapatılan, ancak duvarlarında pencere gibi görsel bağlantıyı sağlayan elemanları olan mekânlardır.

3. Çok açılan mekân: Birçok pencere ya da benzeri boşaltmalarla dışa açılan mekânlardır.

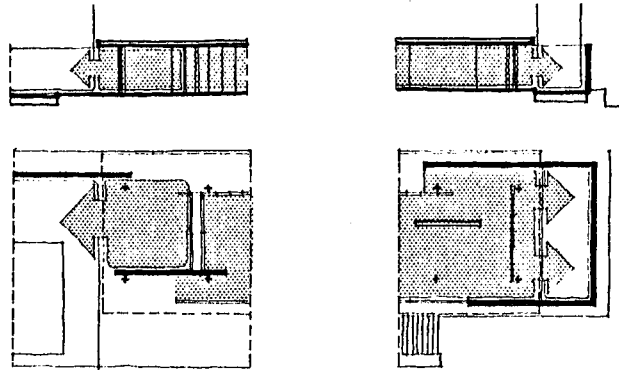
4. Açık mekân: İki ya da üç tarafının serbest bir biçimde düzenlenmesiyle oluşan mekândır. Mekânda sınırlandırma söz konusu değildir.

Bu gruptan yola çıkılarak mekânlar, dış çevre ile ilişkilerine ve kapalılık derecelerine göre temel olarak üç gruba ayrılabilirler.

1. Kapalı mekân: Dış çevre ile görsel ilişkisi olmayan mekânlardır. Örneğin, kervansaray yapılarında dışa kapalı zemin kat odaları gibi.

2. Açık mekân: Görsel ve işitsel olarak diğer mekânlarla ve dış çevre ile doğrudan ilişkisi olan mekânlardır. Kervansaraylardaki avlular gibi.

3. Yarı açık mekân: Dış mekân ile yer yer bağlantısı olan bir kısmı açık olan mekânlardır. Örneğin, Anadolu Selçuklu yapılarında yarı açık eyvanlar, Osmanlı dönemi yapılarında avluya açık revak bölümleri yarı açık mekânlardır. Yarı açık mekânlar, genellikle açık ve kapalı mekânlar arasında bir tampon görevi üstlenmişlerdir, (Şekil 40).

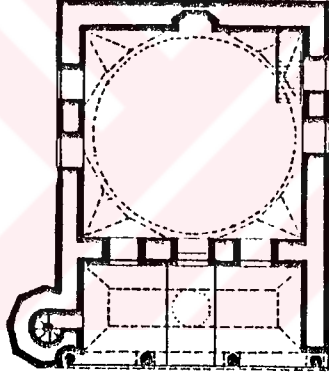

Şekil 40: Mies van der Rohe'nın Alman pavyonunda (Barselona) açık ve kapalı mekânların çözülmesi, (23, s.166).

Berke (49), mekân olgusunu çevre-insan ve din kavramları ile ilişkilendirerek iki tür mekân olduğunu belirtmektedir.

- . Ana mekân,
- . Ara mekân,

Ana mekân, esas mekândır ve kullanıcının barındığı yaşadığı, zamanının çoğunun geçtiği yerdir. Ara mekân ise, ana mekânları bağlayıcı, iç mekânın karşıtı olan geçiş mekânlarıdır. Ara mekân kavramı, öncelikle dışarıdan görsel algı ve sonra kullanıcıyı yönlendirme olgusunu kapsamaktadır. Ana mekân ve ara mekâna örnek olarak Osmanlı merkezi kubbeli camileri verilebilir. Burada ana mekân, merkezi kubbenin örttüğü ve asıl işlevin geçtiği yerdir. Ara mekân ise, ana mekâna geçişi sağlayan hazırlık mekânı, son cemaat yeridir, (Şekil 41).

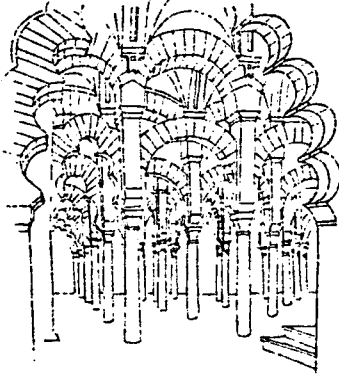

Şekil 41: Alaeddin Bey camii, Bursa (1325-26).

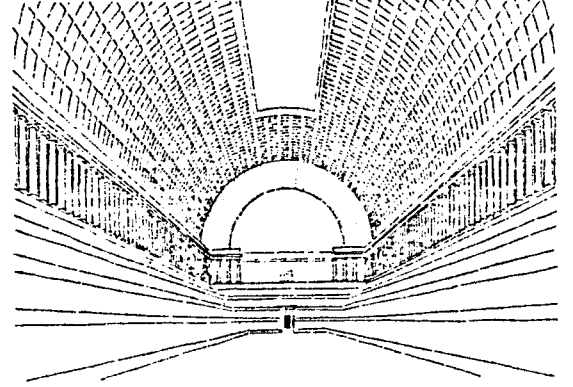
Mekânlar, algısal özelliklere göre de sınıflanabilirler. Mekân organizasyonları içindeki öge ve eşyaların konumuna, sayısına, biçimine bağlı olarak farklı şekillerde algılanmaktadır. Mekânlar yoğunluklarına göre,

1. Yoğun ya da kalabalık mekân,
2. Yoğun olmayan-boş mekân olarak iki gruba ayrılırlar.

Meiss (44), yoğun mekâna örnek olarak, iç mekânı çok sayıda kolondan oluşan Cordoba'da ki camiyi, karşıtı olarak ta Boulee'nin 1785'de yapmış olduğu kitaplığın okuma salonunu vermektedir, (Şekil 42).

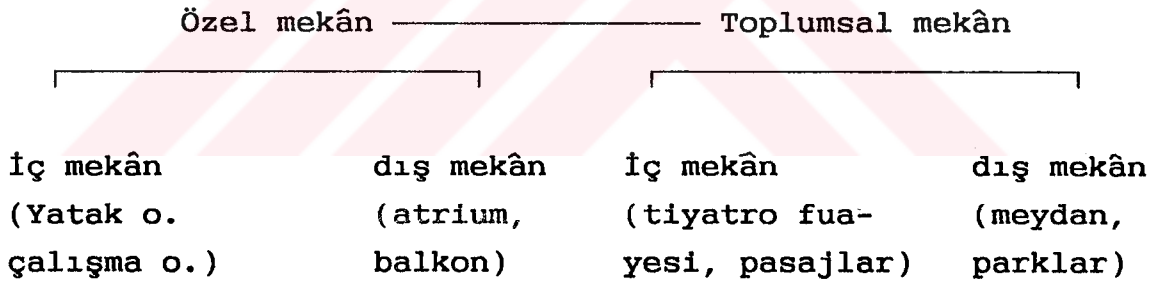
Cardoba'daki
cami

Kitaplık okuma salonu,
(Boulee, 1785)

Şekil 42: Yoğun Mekân-yoğun olmayan mekân, (44, s.106).

Ayrıca mekânlar kullanımlarına göre de farklı gruplara ayrılmaktadır.

Toplumsal mekân, birçok kimse tarafından kullanılan ve daha açık olarak değerlendirilen mekândır. Özel mekân ise daha kapalı, bir veya az sayıda kişi tarafından kullanılan mekândır.

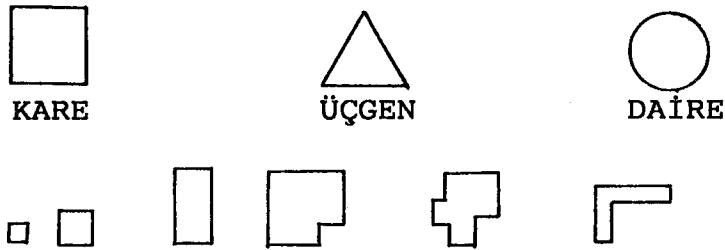
Mekânlar, belirtilen sınıflamaların dışında birçok farklı nitelikleri bakımından da gruplandırılabilirler. Örneğin, kısalık, uzunluk, derinlik, yükseklik, saydamlık ... vb. gibi niteliklere göre değerlendirilebilir ve sınıflanabilirler.

2.1.4. Mekân-Form, Mekân-Fonksiyon, Mekân - Konstrüksiyon İlişkisi

Mimari mekân, belli bir amacı ve fonksiyonu karşılamak üzere, belirli formlardaki birimlerin biraraya getirilmesi ve mimari bütünü oluşturacak şekilde konstrüktif olarak biçimlendirilmesiyle oluşmaktadır. Fonksiyonun fiziksel ve simgesel niteliği, mekâna sağlamlık kazandıran konstrüktif yapısı ve güzellik kazandıran biçimsel yapısı ile bir ilişki içinde bulunmasını gerekli kılmaktadır.

2.1.4.1. Mekân-Form ilişkisi:

Mimaride fonksiyonları karşılayan en küçük birim olan mekânın yatay ve düşey düzlemler tarafından sınırlandırılması ona biçimsel bir yapı kazandırmaktadır. Bu biçimsel yapı, fonksiyonların niteliğine bağlı olarak mekânları belirleyen elemanların organizasyonu ile mimari formu oluşturmaktadır. Krier (45), kare, üçgen, daire olmak üzere üç temel form olduğunu ve farklı mekânsal organizasyonların bu formlar ve varyasyonları ile elde edileceğini vurgulamaktadır, (Şekil 43).

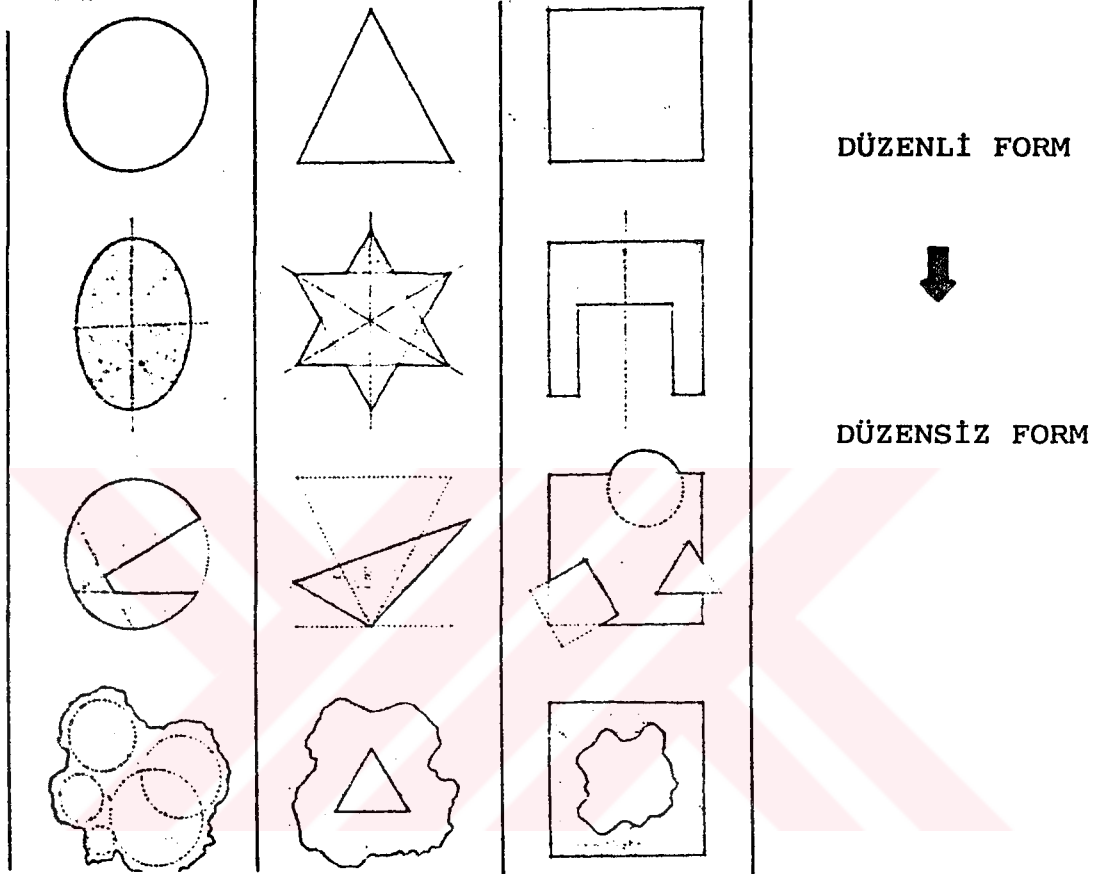
Şekil 43: Temel formlar ve kare formun farklı varyasyonları,

Ching'de, (31), "Architecture: Form-Space & Order" adlı çalışmasında kare, üçgen ve daire olmak üzere üç temel form olduğunu ve mimari bütünü oluşturan formların düzenli ve düzensiz olarak sınıflanabileceğini belirtmektedir.

1. Düzenli formlar: Kare, üçgen, daire, dikdörtgen, altıgen, sekizgen... gibi belirli geometrik kurallara göre oluşmuş

düzgün geometrik formlardır.

2. Düzensiz formlar: Düzenli formların, çıkarma, ekleme, boşaltma gibi işlemler geçirerek bozulmuş biçimleridir, (Şekil 44).

Şekil 44: Düzenli formlardan, düzensiz formlara, (31, s.62).

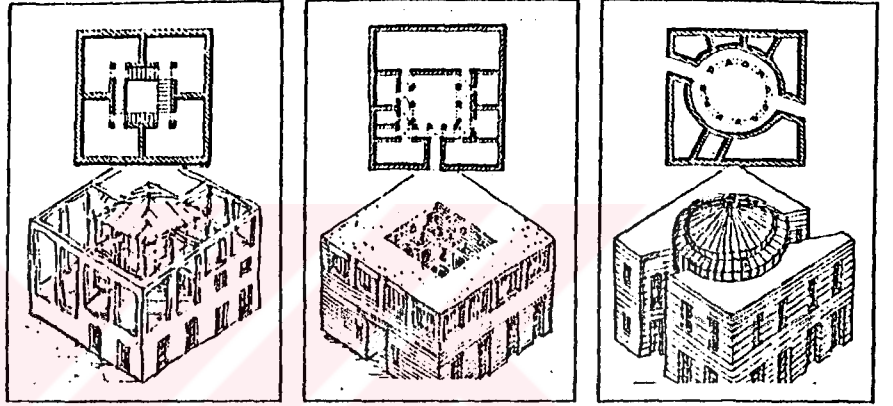
Mimari form ve mekân yaratılmasında tüm oluşumlar geometrinin temel formlarından ya da onlardan üretilmektedir. Kare, üçgen, daire gibi biçimler ve bu biçimlerin türevleri ve biraraya gelmeleriyle dikdörtgen şemaya sahip mekânlar, üçgenlerin biraraya gelmesiyle beşgen, altıgen, sekizgen formlar yaratılmaktadır. Mimaride düzgün geometrik formların yanı sıra düzgün olmayan geometrik biçimler de kullanılmaktadır. Özellikle yapının bulunduğu arsanın ya da yolun biçimine uymak zorunluluğu mekânların düzgün olmayan geometrik şekillerde düzenlenmesine neden olmaktadır.

Mekânsal organizasyonun oluşumunda, farklı formlarda birimler biraraya gelmektedirler. Mekânların biçimsel özellikleri, biraraya geliş şekilleri mekânın algılanmasında da önemli rol oynamaktadır. Dairesel bir mekân hiçbir yöne sahip değildir ve kendi içinde kalır. Merkezileşme bu yüzden mekânın izo-

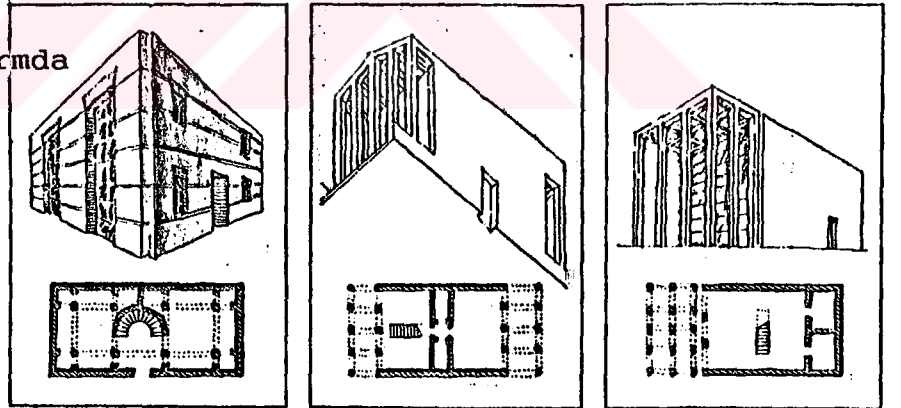
le edilmiş bir karakter kazanmasına neden olur. Kare ve dikdörtgen mekânlar birbirine daha kolay eklenir, mimari mekân olarak istenildiği kadar kapalılığa sahip olabilir. Mekânın oluşumunda önemli olan kapalılık algısı kare ve dikdörtgen formların köşelerinin kapatılmasıyla elde edilebilir, (43).

Mekânsal organizasyon ya da kütle formu, onları oluşturan birimlerin ve öğelerin özelliklerine, organizasyonlarına göre sınıflanabilirler. Bu sınıflamada mekân ve kütleler, kare, dikdörtgen, üçgen, daire gibi temel formlar ve bu formların varyasyonlarından türetilmektedir, (Şekil 45-46), (45).

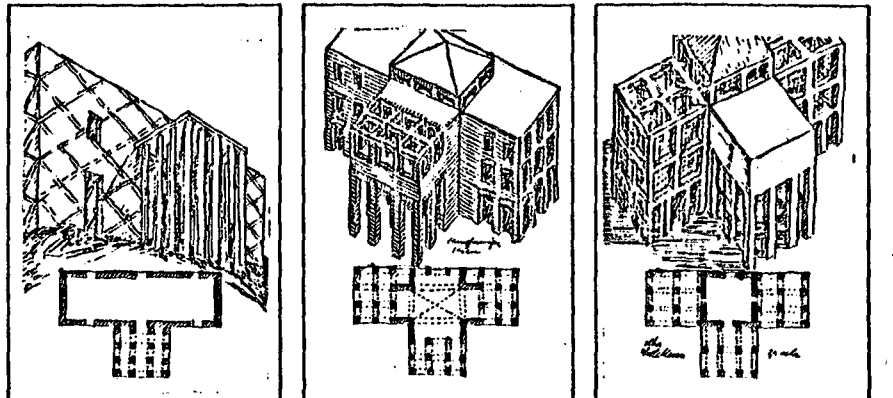
1. Kare Formda Yapılar

2. Dikdörtgen Formda Yapılar

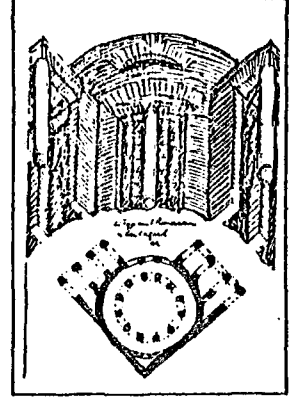
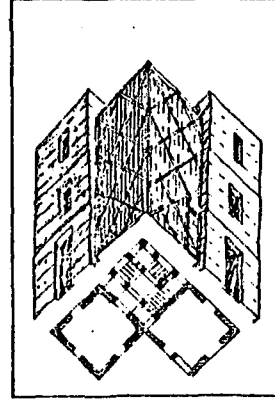
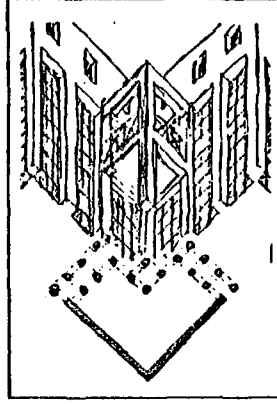

3. "T" Formda Yapılar

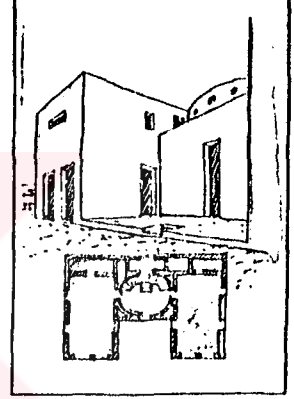
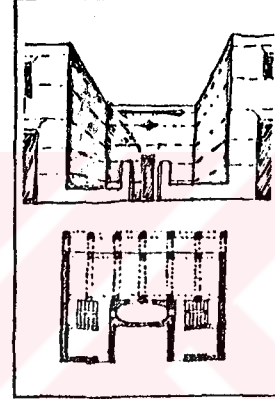
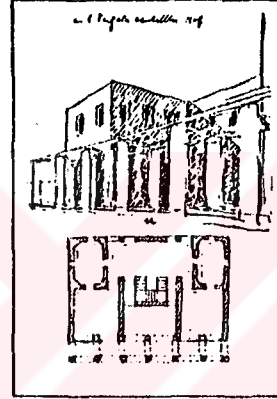

Şekil 45: Mekân-form ilişkisi örnekleri, (45).

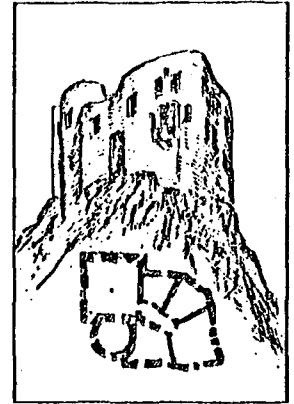
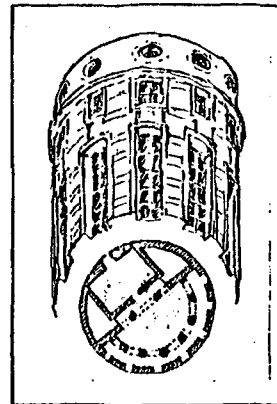
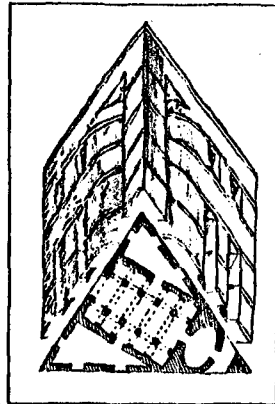
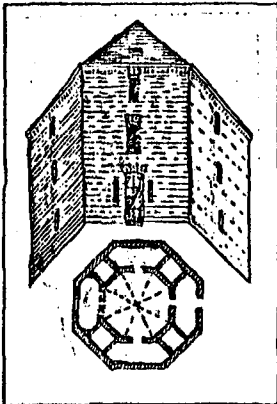
4. "L" Formda Yapılar

5. "U" Formda Yapılar

6. Kule Şeklinde Yapılar

Şekil 46: Mekân-form ilişkisi örnekleri, (45).

2.1.4.2. Mekân-Fonksiyon İlişkisi:

Fonksiyon (işlev), kullanılış ve işleyiş bakımından amaca uygunluk olarak tanımlanmaktadır, (50).

Mimarlıkta fonksiyon konusunu bir çalışmada tartışan Mukarovsky (51), bu kavramın çağımızın kültürünün temel yaklaşımı olduğunu belirtmiş ve bu yaklaşımın bir gelişme ve ayrışma içinde bulunduğunu açıklamıştır. Ayrıca mimarlığın nitelikleri sonucu çok işlevli bir üretim olduğunu belirterek yapının, içinde bir yaşam sürecinin yer aldığı bir konum, sahneleme olduğunu açıklayan görüşlere katılmaktadır.

Vitruvius, "De Architectura" adlı kitabında mimarlığı sağlamlık, kullanışlık, güzellik olarak tanımlamıştır. Burada, yapının öncelikle sağlam, sonra kullanışlı, sonra da estetik olması gerektiği vurgulanmaktadır. Fonksiyon burada kullanışlılığa karşılık gelmektedir.

Aksoy (52); fonksiyonu, bir biçimin oluşmasına neden olan güçlerin biçimle sağlanmak istenen amaca ulaşmak üzere zaman içinde dengelenmesi, düzenlenmesi olarak tanımlamaktadır.

Mimarlık tarihinde, mimari biçimin oluşturulmasında fonksiyon bazı tasarımcılar tarafından birincil amaç olarak ele alınmıştır. Belirli fonksiyonlara çözüm arayarak yola çıkan tasarımcılar fonksiyonel yolla mimari bütünü oluşturmuşlardır. Böylelikle, mimarlığın üç temel ilkesinden biri sağlanmış olmaktadır.

Modern mimarlık akımlarından biri olan fonksiyonalizmde mekân, fonksiyona dayalı tek boyutlu bir kavram olup, diğer anlatımlar ondan sonra gelmektedir. Bu dönemde Lois Sullivan "Form fonksiyonu izler" sloganı ile mimari bütünün ve mekânsal organizasyonun oluşumunda fonksiyonun öncelikli olduğunu savunmuştur.

Bir mimari mekânda iki tür fonksiyonel amaç söz konusudur:

1. Fiziksel özelliklere göre, kullanıma yönelik amaç: Mekânın, içinde geçen eylemlere göre organize edilmesi, biçimlenmesidir. Örneğin, ibadetin toplu olarak yapıldığı mekânların kullanım ve davranış biçimine göre düzenlenmesi, fiziksel özelliklerinin eylemi karşılayabilecek nitelikte olması gerek-

mektedir.

2. Psikolojik ve duysal özelliklere yönelik amaç: Mekânın yatay ve düşeyde çeşitli organizasyonlarının yarattığı duysal etkiler ikinci fonksiyonel amacı oluşturmaktadır. Örneğin toplu ibadetin söz konusu olduğu mekânlarda mistik havanın yaratılması gibi.

Fonksiyonlar, bir mimari yapıda iki türlü görülmektedir.

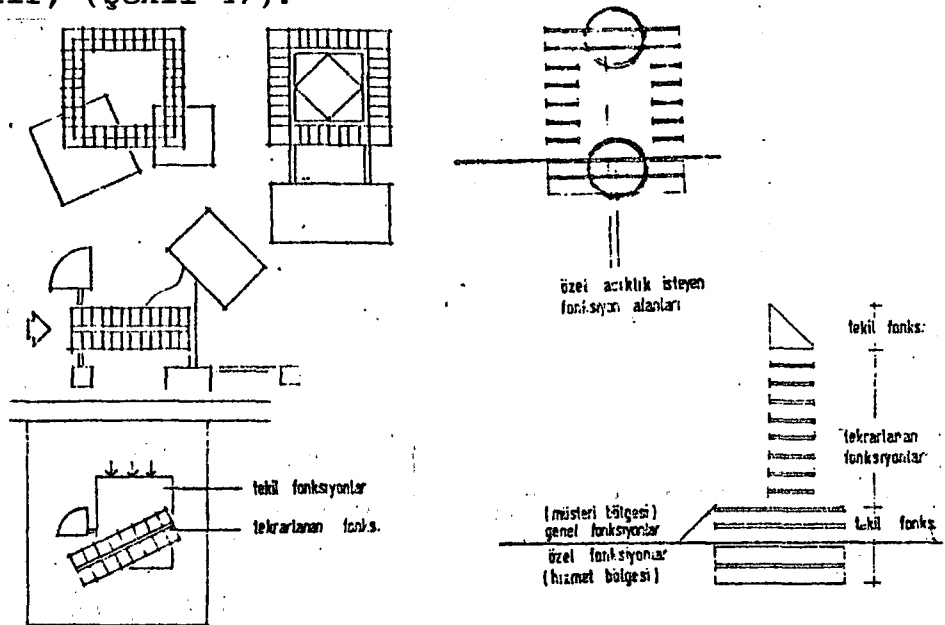
1. Tekil fonksiyonlar; yapıda çok sık tekrarlanmayan fonksiyonlardır.

2. Tekrarlanan fonksiyonlar; yapıda sıklıkla tekrarlanan fonksiyonlardır, (53).

Bu fonksiyonların bina tasarımında ve mekân organizasyonundaki biçimlenişinde iki yol izlenmektedir.

1. Tekil ve tekrarlanan fonksiyonların ayrı kitlelerde çözülmesi: Osmanlı dönemi hanlarında tekrarlanan fonksiyon olan konaklama ile tekil fonksiyon olan hayvanların barınması için gerekli mekânların ayrı kitlelerde tasarlanması örnek olarak verilebilir.

2. Tekil ve tekrarlanan fonksiyonların yatay ve düşeyde bağlantı kurarak bir arada değerlendirilmesi: Yine Osmanlı dönemi hanlarından örnek vermek gerekirse, zemin katta ahır olan bölümün üst katta konaklama odalarına ayrılmış olduğu hanlar verilebilir, (Şekil 47).

Şekil 48: Tekil ve tekrarlanan fonksiyonların aynı kitlede ve ayrı kitlede çözüldüğü örnekler, (53).

Fonksiyonel amacın ön planda tutulduğu ve mekânsal organizasyonun buna göre biçimlenmesine örnek olarak, Osmanlı dönemi mimarisi verilebilir. Osmanlı mimarisi ve yapılarında biçimsel kaygıların önünde ana amaç, fonksiyonun karşılanmasıdır. Bu nedenle, mekânsal organizasyonların oluşumunda saf, yalın, geometrik biçimler, konstrüksiyon sisteminin koşullarına uyacak şekilde biraraya gelmişlerdir.

2.1.4.3. Mekân-Konstrüksiyon ilişkisi:

Mekân organizasyonunun oluşumunda fonksiyon kadar önemli bir diğer kavram da konstrüksiyondur. Sözcük anlamı olarak "Bina etme, inşa etme, yapma şekli" anlamında kullanılan konstrüksiyon sistemi bina tasarımının başlangıç noktası, kuralı, ilkesi konumundadır.

Konstrüksiyon kendi içinde üstlendiği yapı işlevlerine bağlı olarak parçalara ayrılmıştır. Konstrüksiyonu oluşturan,

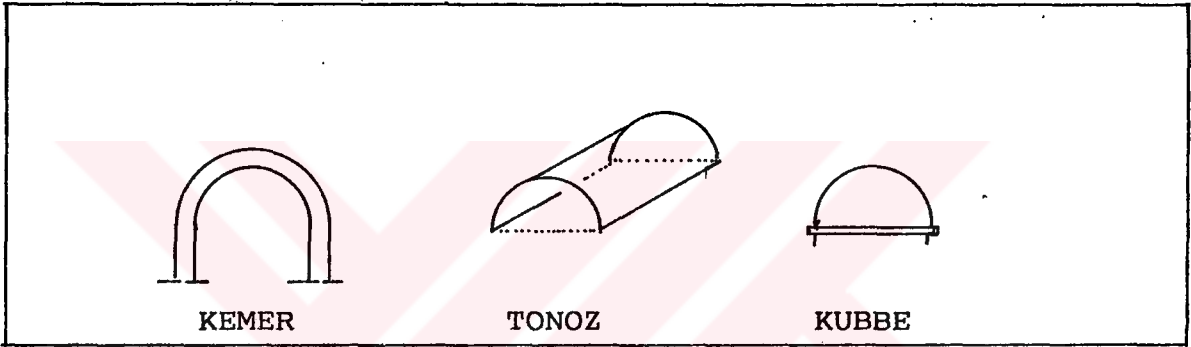
- . taşıyıcılar,
- . alt kabuk,
- . yan kabuk,
- . üst kabuk,
- . bölücüler'dir, (54).

Bina tasarımında konstrüksiyon, strüktürel elemanların oluşturduğu yapım sisteminin tümüdür. Konstrüksiyon ilkesi ve strüktürel elemanların kurgusu binanın mekânsal organizasyonu ve kitle kuruluşunu etkileyen temel öğelerdir. Örneğin, bir konferans salonu tasarımında olası konstrüksiyon yollarından betonarme karkas, çelik karkas, ahşap karkas, çelik asma gibi sistemler arasından çelik asma sistem seçildiğinde binanın mekân organizasyonu konstrüksiyon kurallarına, strüktürel yapının biçimlenişine göre belirlenecektir.

Her strüktür, bir parça bütün ilişkisini ortaya koymaktadır. Parça bütün ilişkisinin bir strüktür olmasına yol açan özelliği parçaların bütünü amaçlayan dayanışık düzenidir, parçalardan veya birimlerden birinin değişmesinin öbür parçalarda ya da bütünde yansıdığı bir örgütlenmedir. Strüktürel elemanlar farklı yer ve konumlarda farklı fonksiyonlara sahip-

tirler ve bu farklılaşma ile dayanışır ve birbirlerini tamamlayarak bütünü oluştururlar, (55).

Mekânsal organizasyon ve kitle kuruluşunu etkileyen konstrüksiyon ilkesi özellikle Osmanlı dönemi mimarisinde büyük ölçüde vurgulanmaktadır. Büyük bir Osmanlı camisine girildiğinde ilk algılanan mekândaki ayaklar, ayakları birbirine bağlayan kemerler, üst örtü olarak ta büyük kubbe ve küçük kubbelerdir. Burada konstrüksiyon sisteminin birer parçası olan ayak, kemer ve kubbe öğeleri mekânsal organizasyonun temel belirleyicileridir, (Şekil 48).

Şekil 48: Osmanlı mimarisinde yoğunlukla kullanılan strüktürel elemanlar.

Osmanlı dönemi mimarisinde strüktürel kurgu en üst seviyeye ulaşmıştır. Cami, medrese, türbe, kervansaray, han, hamam.. gibi yapıların mekân ve kütle organizasyonunda ilk göze çarpan strüktürel kurgudur. Bu dönem yapılarında en önemli strüktürel elemanlar:

. Kolon, ayak, duvar gibi düşey taşıyıcılar: Bu birimler, kubbe, tonoz gibi üst örtü elemanlarını taşımaktadır.

. Kubbe, tonoz gibi eğrisel elemanlar: Yapının üst örtüsü, çatısı konumundadırlar.

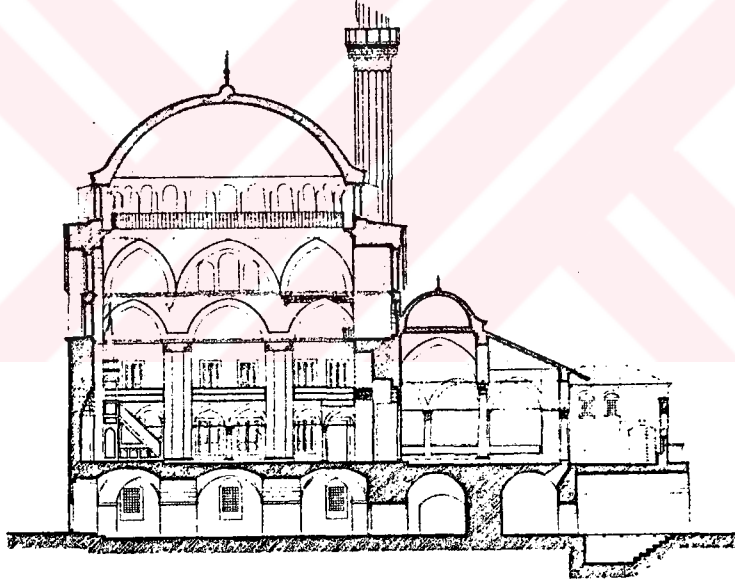
. Kemerler: Düşey taşıyıcılar arasında bağlayıcı ve taşıyıcı elemanlardır.

. Geçiş elemanları: Kubbeye geçişlerde rastlanan tromp, pandandif gibi elemanlardır.

Strüktürel elemanların biçim, boyut ve organizasyon özellikleri iç mekânın geniş, ferah, merkezi, bütüncül olmasını

etkilerken, estetik özellikleri de iç mekân ve kütlenin estetik değerini arttıran niteliklerdir, (Şekil 49).

Özellikle geleneksel yapılarda mekânsal organizasyonu strüktürden bağımsız düşünmek olanaksızdır. Mekân-strüktür birlikteliğinin en iyi sağlandığı Türk Osmanlı mimarlığında üst örtü elemanı olarak kullanılan kubbe, tonoz; düşey taşıyıcılar kolon, ayak ve kemer gibi elemanlar mekân organizasyonunun temel belirleyicileridir. Genellikle büyük açıklıklı mekânların örtülmesinde kullanılan kubbe kare, altıgen ve sekizgen şeklindeki formları ya da bu formların varyasyonlarını örtmekte kullanılmış ve Osmanlı mimarisinde ulaşılması gereken en üst nokta olarak düşünülen merkezi mekân, bu şekilde ortaya çıkarılmıştır.

Şekil 49: Rüstem Paşa Camisi Kesiti, (56, s.73).

2.1.5. Mekân Gösterim Araçları

Mimarın iki boyutlu çizim ve üç boyutlu maketlerden oluşan geleneksel anlatım araçları vardır. Bu anlatım ya da gösterim araçlarının yüzyıllar boyunca değişmeyen niteliği "görsel" olmalarıdır. Kimi araştırmacı ve yazarlara göre mimari mekâna ait bilgileri iletmek üzere kullanılan görsel araçlarda tarihin çok eski dönemlerinden beri hiçbir değişme olmamıştır, (27). Bu gözlem, bilgisayarın teknik olanaklarının mimari mekânın gösterilmesinde kullanılmaya başladığı hatta "hologram"

adı altında "lazer" ışığında görsel anlatımlarda yararlanılma-ya çalışıldığı bugün için bile geçerli olduğu ortadadır. Çünkü bugün de mimarın en çok başvurduğu anlatım araçları çizimlere dayanan çeşitli grafikler ya da üç boyutlu modellerdir, (57).

Mimari tasarlama sürecinde tasarımcının düşünsel yapısında geliştirdiği mekâna ilişkin kavramların, organizasyonların iki ya da üç boyutlu modellere dönüştürülmesine "görselleştirme", bu amaçla kullanılan araçlara da "görsel model" denilmektedir. Mekânın gösterim araçları görsel modellerin kullanılmasında üç temel amaç söz konusudur:

1. Mekânın anlatımı ve açıklanması.
2. Tasarımcının mekânla ilgili düşüncelerinin geliştirilmesi.
3. Eğitimde öğrencilerin mekânsal düşünce ve kavramlarının geliştirilmesi, (58).

Mimaride mekânla ilgili kavramlar ve organizasyonlar görsel anlatım ağırlıklı, çeşitli gösterim araçları kullanılarak sunulmaktadır ve açıklanmaktadır:

1. Planlar: İki boyutlu anlatımlardır. Yatay düzlemdeki mekânsal organizasyonu açıklamaktadır.

2. Görünüşler: Mimari bütünün ve organizasyonun düşeydeki iki boyutlu yüzey anlatımlarıdır. Mekânsal organizasyonun dış görüntüsüdür.

3. Kesitler: Mekânsal organizasyonun düşeydeki iki boyutlu anlatımlarıdır. Kesitler, mimari bütünün iç kurgusunu, boyutsal özelliklerini ve strüktürünü anlatım işlevi görürler.

4. Perspektif: Mimari bütünü üç boyutlu olarak çizim yoluyla anlatan araçtır. Yapının iç ve dış organizasyonlarının açıklamak için başvurulan ve çizgisel anlatımlara dayanan bir yoldur.

5. Maket: Yapının belirli ölçeklerde kitle, mekân ve mekânları arasındaki ilişkileri üç boyutlu olarak sunan model anlatımlarıdır.

6. Fotoğraf: Mimaride iki ve üç boyutlu olarak; yapının iç ve dış özelliklerini gösterecek şekilde kopye eden araçlardır.

Planlar, görünüşler, kesitler, perspektif, maket, fotoğraf.. gibi yapının mekânsal organizasyonu ve kütle özelliklerin tanımlamak için kullanılan araçların yanı sıra son yıllarda ortaya çıkan ve bilgisayar kullanımına dayanan gösterim araçları da vardır. Bilgisayarla elde edilen çeşitli çizimler, simülasyon modelleri mimari bütünü ve mekânsal organizasyonun tüm özelliklerini, ayrıntılarına kadar açıklayacak niteliktedir.

Mekânsal organizasyonun en temel anlatımlarından biri plan anlatımlarıdır. Yapının plan şeması düzeyindeki anlatımını, mekânların form, boyut, strüktür özelliklerini, mekânlar arası ilişkileri ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır.

Bir yapının planı, gerçekte istenilen bir seviyeden bina boyunca yatay olarak alınan bir bölgedir. Genellikle zemin kat planı yapının en iyi referansıdır ve her zaman mekân organizasyonunun genel çizgilerini belirlemektedir. Zemin kat planları sadece mekânın elemanlarını değil, üst katların taşınması için gerekli olan fonksiyonel elemanları da göstermektedir.

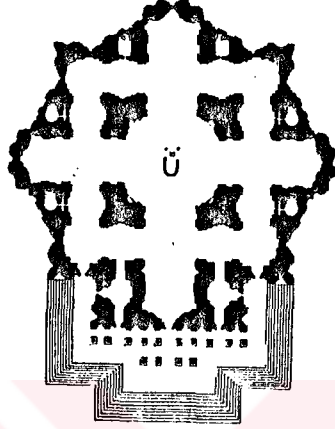
Bir yapının planının grafik olarak gösterim biçimi mekânsal organizasyonun okunmasında etkilidir. Duvarlar ve kolonlar gibi taşıyıcı elemanların plan anlatımı üzerindeki ağırlığı yapının formunun ve organizasyonunun algılanmasını sağlamaktadır. Genellikle planlarda konstrüksiyondaki duvar ve kolon gibi yüksek strüktürlerin kalın, belirgin gösterimi genel kural olarak algılanabilir. Önemsiz kısımlar ise göreceli olarak incedir. Mekânsal organizasyonun plan düzlemindeki anlatımında, vurgulanması gereken noktaların farklı grafik anlatımlarla gösterilmesi yapının organizasyonu hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir, (39).

Zevi, mimari eğitimde basit planlarla sınırlansa bile grafik özet yönteminin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bütünün görünümünü ayrıntıdan, strüktürün sonuçtan ve mekânın görünümü ise bezemeden önce gelir, (60).

Bir yapının yatay düzlemdeki mekânsal organizasyonunu daha kolay ve anlaşılır açıklayabilmek için bazı grafik ve soyutlama yöntemlerine başvurulabilir. Yapının plan şemasının vurgulanması istenilen noktalara göre grafiklerle anlatımı mekânsal organizasyon konusunda özet bilgileri açıklayacaktır.

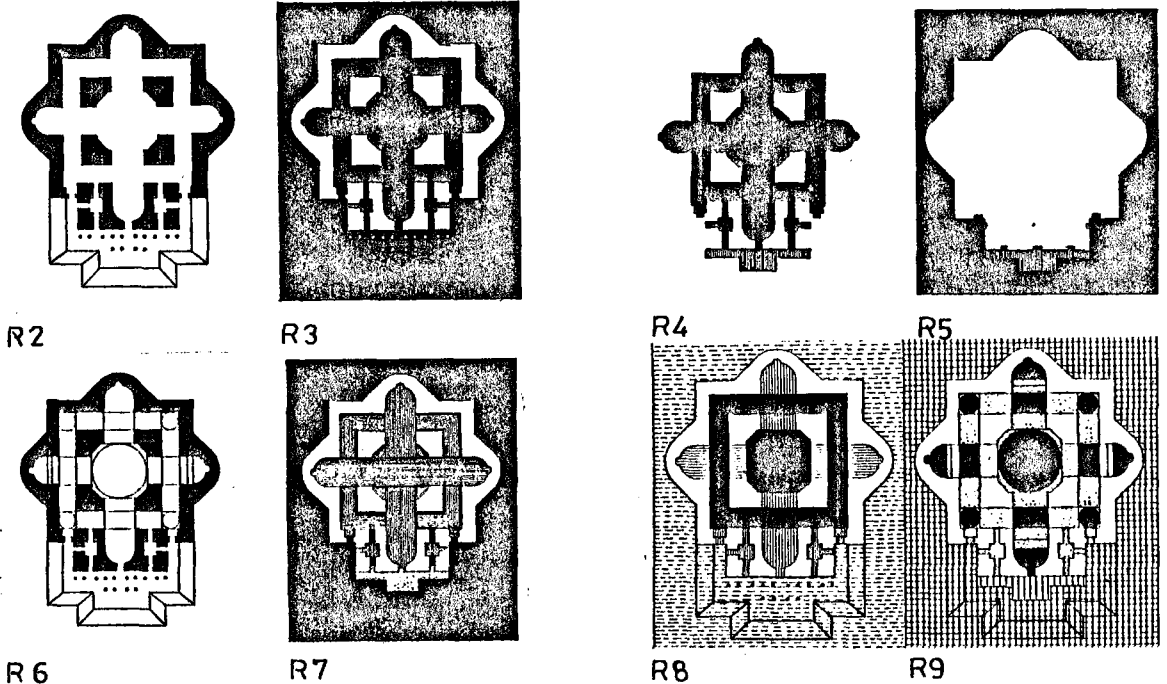
Bu yöntem mimarlık eğitiminde önemli bir aşamadır.

Zevi (61), Micheal Ange'nin Roma'daki Saint-Pierre'in planının, grafik anlatımlarla sadeleştirilerek daha iyi anlatılabileceğini ve iç mekân-dış mekân olgularının ayırımına varılabileceğini savunarak şöyle bir yöntem izlemiştir.

Şekil 50: R1. Michel-Ange-Roma Saint Pierre tasarımı. Bonanni'nin planı, (61, s.15).

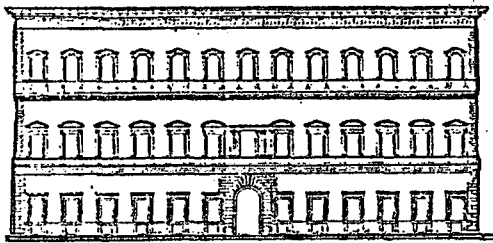
Şekil 50'de R1, Saint Pierre'nin planını vermektedir. Bu plan şeması farklı yollarla sadeleştirilerek iç mekân, sirkülasyon ve dış mekân organizasyonları anlatılmaya çalışılmıştır, (Şekil 51).

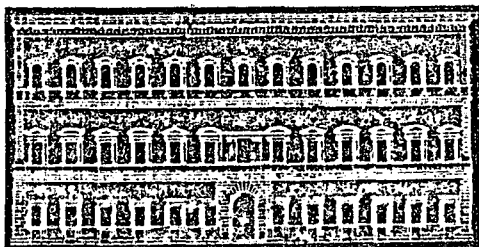
Şekil 52: Roma, Saint Pierre'nin grafik anlatımlarla sadeleştirilmiş anlatımları, (61).

R2, R1'in özetini vermektedir. R3 ise onun negatifidir. R2'de siyah ile çizilmiş duvarlar iç mekân ile dış mekânı ayırmaktadır. R3 negatifinde ise başlangıç noktasına dönülmüştür. Her iki planda da hem iç hem de dış mekân hissedilmektedir. R3'de bir karışıklık söz konusudur. Burada daha ileri gidilerek, iç ve dış mekânlar ayrılarak grafikte anlatılmıştır. R4 kilisenin iç mekânını, izleyicinin yürüdüğü tüm boşluğu tanımlamaktadır. R5 ise bazilikanın duvarlarının çevresinden başlayan dış mekânı göstermektedir. R1'in belirsizliği yanında R4 aydınlatıcıdır ama tam olarak tatmin etmemektedir. Bir müellif kilisenin vurgulanması gereken en önemli görüntüsünün haç biçiminde olduğunu belirtir ve R7'yi çizer. Bir başkası merkezi kubbenin bir kare şeklinde oluşan koridorların mimari egemenliğini vurgulamak ister ve R8'i üretir. Bir üçüncüsü, dört kubbeye ve kemerlere daha değer vererek R9'u çizer. Bu yorumlardan herbiri Michel-Ange tarafından oluşturulmuş mekânın gerçek ögesini tanımlamaktadır. Şüphesiz her biri tek başına yetersizdir. Fakat mekânın gösterimi sorunlarının araştırılması bu yönde sürerse, kimse eksiksiz bir mekân kavramı için bir yöntem bulamasa bile, bu kişisel girişimler ve tartışmalar sayesinde mekânı anlamanın 1. çiziminden daha iyi öğretilebileceği kesindir.

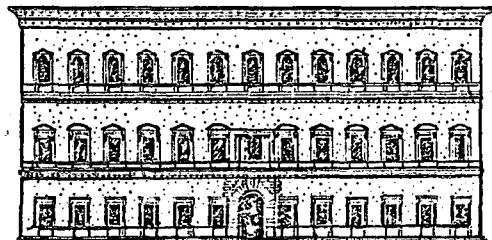
Zevi, mekânsal organizasyonun plan özelliklerinin çeşitli grafik anlatımlarla açıklanması konusundaki çalışmayı görüşler üzerinde de denemiştir, (Şekil 52).

R1

R2

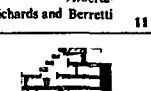

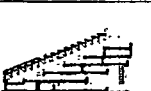
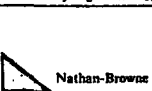
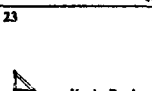
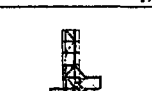

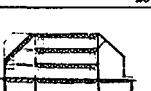

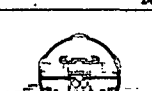

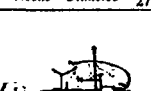

R3

Şekil 52: Roma-Farnese Sarayının çeşitli cephe gösterimleri. (60, s.71-72).

Şekil 52'de R1 yapının cephesinin Letrouilly tarafından çizimi; R2 orijinal cephenin negatifi, R3 ise cepheyi duvar, pencere elemanlarına göre yani doluluk, boşluk oranlarına göre anlatan gösterimlerdir. Buradan da görüleceği gibi görünüş anlatımları, mimari bütün ve mekânsal organizasyon ile ilgili yeterli bilgi vermekten uzaktır, (61).

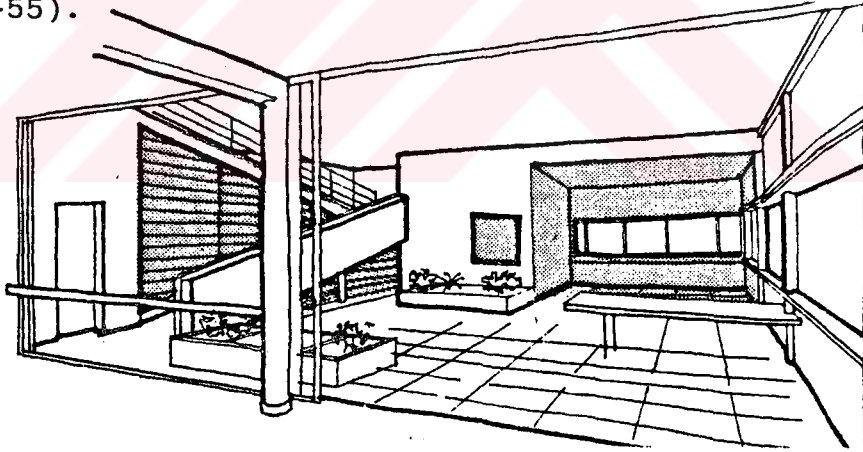
Mimari yapının diğer bir anlatım aracı olan kesitler mekânsal organizasyonun düşey düzlemdeki özelliklerini ayrıntılı bir şekilde ifade etmektedir. Kesitler, yapının düşeydeki organizasyonunun boyut, biçim, strüktür örtü sistemi, katlar arası bağlantı, zemine oturma biçimi,... gibi özelliklerini çizgisel ifadelerle sunmaktadır. Plan şemaları, yatay düzlemde mekânsal organizasyonu tanımlarken, kesitler düşey düzlemdeki biçimsel ve yapısal özellikleri ortaya koymaktadır, (Şekil 53), (34).

KARE	 Frank Lloyd Wright 1	 Skidmore-Owings-Merrill 2	 Belt, Lemmon & Lo and John Carl Warnecke & Associates 3	 Skidmore-Owings-Merrill 4	 Louis Kahn 6	 Box & Henderson 7
DİKDÖRTGEN	 Frank Lloyd Wright 8	 Louis Kahn 9	 Albert Richards and Berrett 10	 Andrew Ferendino 11	 Louis Kahn 12	 Harbeson Hough Livingston & Larson, and William A. Ament 14
ÜÇGEN	 Stanley Tigeman 15	 Tigerman & 16	 James Stirling 17	 Albert Richards and Berrett 18	 John Andrews 19	 John Portman & 21
ÜÇGEN	 Nathan-Browne 22	 Kevin Roche-John Dinkeloo 23	 Kevin Roche-John Dinkeloo 24	 Kevin Roche-John Dinkeloo 25	 Kevin Roche-John Dinkeloo 26	 Roche-Dinkeloo 27
DAİRE	 Buckminster Fuller 29	 G.R. Bartholic, Architect 30	 Bruce Goff 31	 Anne and Tony Woolver 32	 John Johansen 33	 Philip Johnson 34

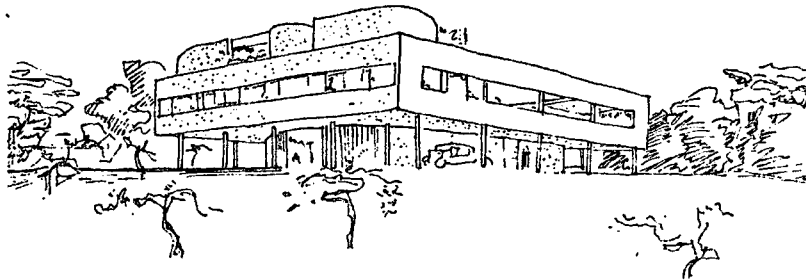
Şekil 53: Düşey kesitte farklı mekânsal organizasyon örnekleri, (34, s.257).

Mimari yapının planı kesitlerle ve yüksekliklerle doğrudan ilgili olduğu için bağımsız olarak ele alınamaz. Bir planın organizasyonu kendi başına güzel olabilir, fakat plan geometrik olarak kütlelerin yatay düzlemi olduğu sürece düşey düzlem olan kesitle de ilişki kurmak gereklidir. Ancak plan ve kesit organizasyonları iyi ise yapıda güzellikten söz edilebilir, (59).

Mimari yapının ve mekânsal organizasyonların açıklanmasında önemli araçlardan biri de üç boyutlu perspektif anlatımlardır. Bu tür anlatımlar, yapının iç mekân organizasyonunun üç boyutlu olarak açıklanmasında ve yapının dış kütlelerinin özelliklerinin ortaya konulmasında kullanılmaktadır. İç mekân perspektifleri mekânın organizasyonu, elemanları, boyutları, elemanların biçimleri ve mekânlar arası ilişkileri ortaya koymaktadır. Dış, kütle perspektifleri ise yapının kütle özellikleri, cephe elemanları, doluluk boşluk oranlarının ve dış çevre ile ilişkisini üç boyutlu olarak ortaya koymaktadır, (Şekil 54-55).

Şekil 54: Villa Savoye-Le Corbusier (1929-31) üst katının iç mekân perspektifi, (31)

Şekil 55: Villa Savoye-Le Corbusier (1929-31) dış, kütle perspektifi, (31)

Bir yapının iç ve dış organizasyonunun algılanmasında önemli yollardan biri de maket adı verilen üç boyutlu anlatımlardır. Yapının mekân organizasyonu ve kütle özelliklerini farklı ölçeklerde yansıtan bu tür anlatımlar yapının birçok özelliğinin kolaylıkla ortaya konmasını ve algılanmasını sağlamaktadır. Özellikle 1/1 ölçekte yapılan modeller iç mekân özelliklerini tamamen yansıtabildikleri için mekan algısı ve insan psikolojisi konularında yararlanılan araçlardır.

Buradaki açıklamalardan anlaşılacağı gibi, mimari bütün ve mekânsal organizasyonlar plan, kesit, görünüş, perspektif, maket, fotoğraf gibi araçlarla gösterilmektedir. Bu araçların her biri tek başlarına yetmemekte bir diğeri onun eksikliğini kapatmaktadır. Bunların yanı sıra plan, kesit, perspektif, maket gibi araçların bilgisayar olanaklarıyla çalışılması ile elde edilen simülasyon modelleri son yıllardaki pratik uygulamalardır.

Tasarımcıların, mekânın gösteriminde vazgeçilmez araçları olan plan, kesit, görünüş çeşitli bilgisayar destekli grafik anlatımlar, perspektif, maket gibi anlatımlar soyuttan somuta doğru bir gelişim izlemektedir. Mekânı diğerlerine göre daha soyut anlatan planlar ve kesitlerin yanı sıra perspektif ve maketler daha somut görselleştirme modelleridir. Soyut modeller somut modellere göre daha az bilgi vermekte, daha fazla yoruma olanak tanımaktadır, (62), (63).

Mekânın somut anlatımı perspektif, maket gibi üç boyutlu araçlarla yapılabilir. Mekân, kübist mimarların tanımladığı gibi dört boyutlu ise fotoğraf, sinema gibi araçlar yardımıyla açıklanabilir. Fakat, bunların ötesinde mekânın dördüncü boyutu aştığı fikri vardır. Burada ise mekânı tanımlamada tek koşul içinde yaşanmasıdır. Böylece mekân, statik konumdayken dinamik hale gelmektedir. Ancak bu şekilde mekân içinde yaşanılarak ve bakış açılarının değişimiyle hissedilerek dördüncü boyutun ötesi yakalanacak ve tanımlanabilecektir.

2.1.6. Mimaride Mekân Olgusuna Kuramsal Yaklaşımlar

Mekân kavramı ve olgusu konusunda iki ana yaklaşım dikkati çekmektedir.

1. Fiziksel-matematiksel mekân anlayışı: Bu anlayışta mekân homojen nitelikli, anlamdan bağımsız, anlama kayıtsız bir mekândır. İnsanın dışında kalan inşa edilmemiş bir mekân, insan dahil tüm geçerliliği kucaklayan evrensel bir çerçeve, dikey boyut eklenmiş bir oklit mekânı. Mekânın bir yayılım, bir çerçeve olarak nitelendirilmesi, bu mekâna ve varlıklara kayıtsız ve tarafsız, gözlemcinin, dolayısıyla bilim adamının tavrıdır. Doğa bilimcilerin, coğrafyacı, mühendis ve mimarların mekân anlayışı budur. Mimar için mekân, bir veridir, mimar çeşitli varlıkları bir yoğunluk olarak küçük veya büyük hacimler içine dolduran kişidir.

2. Fenomenolojik mekân anlayışı: Burada mekân Kant'ın tanımladığı şekliyle insana içsel bir yapının projeksiyonu ya da mekânsal olmayan öğelerden hareketle inşa edilmiş olarak kavramsallaştırılmaktadır. Birinci yaklaşımda mekân, bilgiye, ikinci yaklaşımda yaşantıya bağlanmaktadır, yaşanan mekân ya da mekân yaşantısı vurgulanmaktadır, (64).

Birinci yaklaşım olan fiziksel ve matematiksel yaklaşımda mekânın fiziksel özellikleri, boyutları, oranları, rengi dokusu gibi somut özellikleri önemlidir. Bu yaklaşımda mekân, içindeki tüm öğeleri saran uzaysal bir boşluktur ve objektif değeri vardır. Fenomenolojik yaklaşımda ise, insan algısı önemlidir. İnsanın bulunduğu noktanın konumuna göre mekânın algılanmasından kaynaklanan ve subjektif değeri olan yaklaşımdır.

Fiziksel mekân anlayışında gerçek, somut mekân söz konusudur. Dürkheim, somut, gerçek mekânı yaşantının geçtiği mekan olarak adlandırmaktadır. Somut mekan, psikoloji ile ilgisi olmayan, tasarlanan ve yaşanan şeylerle değil gerçek somut verilerle açıklanmaktadır, (65). Fiziksel matematiksel yaklaşım mekânların niceliksel analizlerine fenomenolojik yaklaşımlar ise niteliksel analizlere dayanmaktadır. Bireyin konumu ve algılarına dayanan fenomenolojik anlayışta algısal, subjektif, yaşantısal ve yaşamsal bir mekân sözkonusudur.

Mekânın hem statik, hem de dinamik bir boyutu vardır. Belirli bir anda statik bir mekânsal yapıya sahip bir bütün süreç içinde dinamik bir özellik kazanacaktır. Bu nedenle, mekan yapı ve süreç açısından iki yaklaşımla ele alınabilir:

1. Sosyal veya mekânsal yapı analizi: Burada mekânı oluşturan elemanlar arasında nedensellik bağıntıları değil, belirleme bağıntıları söz konusudur.

2. Sosyal veya mekânsal süreç analizi: Bu yaklaşımda ise, nedensellik ilişkileri ve zaman boyutu ele alınarak değişim sorunları araştırılmaktadır, (66).

Mimarlık tarihçisi Zevi (61), mimari mekân konusunda en etkili kuramsal manifestoyu yazmıştır. Madde-boşluk karşıtlığı ve bunların ilişkisi üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Ayrıca tarihsel analizde tüm mimarlık tarihini kitle mekân anlayışı açısından detaylı bir şekilde incelemiştir. Zevi, "Mimariyi Görmeyi Öğrenmek" adlı eserinde bir yapıtın "duvarlardan oluşmuş sandığı" ne kadar boyuta sahip olabilir? sorusuna yanıt aramıştır. Rönesanstan önce resmedilen binalar yassı ve ensizdirler. Yani iki boyutlu olarak gösterilmekteydi. Perspektifin bulunmasıyla üç boyut bulunmuş ve mimarinin üç boyutunun olduğu gündeme gelmiştir. Birinci dünya savaşından önceki kübist hareket sırasında, kübist ressamalar bir objenin üç boyutlu görüntüsünün bakış noktasına göre farklılaştığını ortaya çıkarmışlardır. Böylece mimarinin dört boyutlu olduğu ve bu boyutun da zaman olduğu kabul edilmiştir. Fakat, daha sonraları resimde ve heykelde üç boyutun yeterli olabileceği, mimaride ise yeterli olmayacağı belirtildi. Mekânı içeren duvarlardan oluşmuş sandık-kutu dört boyutta tanımlanabilmekteyse mekânın kendisi dördüncü boyutun sınırlarını aşmaktadır.

Joedicke (23), dördüncü boyutun varlığı düşüncesine katılarak, mekânı; öğeler arasındaki peşpeşe algılanan ilişkilerin toplamı, zamanı ise algılamamızın bir sonucu olarak yorumlamaktadır. Mekânın algılanması için zamana ihtiyaç vardır, bu zaman gözlemci değiştikçe değişir ve yok olur.

Schulz (26) ise Zevi ve Joedicke'nin görüşlerine katılmayarak, mikrokozmos olaylarla ilişkili soyut ve fiziksel "mekân-zaman" kavramının mimari mekânla hiçbir ilgisi olmadığını söylemekte ve mimari bütünün sonsuz sayıda boyuta sahip olduğunu eklemektedir. Ayrıca mimari mekâna sistematik bir biçimde yaklaşarak, dört grup mekân türü olduğunu belirtmektedir.

1. Gerçek mekân: İnsanın algılamasına bağımlı olmayan, gerçekte ilgili mekân,

2. Algısal mekân: İnsan algılarına bağlı olan mekân,
3. Yapısal mimari mekân,
4. Kavramsal mekân.

Gerçek mekân nesnel, fiziksel, mutlak mekândır. Mekânı algılayan öznenin bilincinden bağımsız olarak gelişir. Kişiden kişiye değişmez ve geneldir. Matematik ve fiziğin konusu olan bu mekân somut, nesnel ve fiziksel özelliklere sahiptir. Algısal mekân, duyular aracılığıyla algılamaya dayanan mekândır. Bu mekânın varlığı öznenin yani insanın varlığına bağlıdır. Mekânı algılayan özne ya da kişi ortadan kalktığında mekân da yok olur. Nesnel, fiziksel, gerçek mekânla her zaman çakışmaz, öznel karakterdedir. Kavramsal mekân ise soyut geometrik, matematiksel mekândır. Bütün nesnelliğe karşın bir bakıma algısal mekân gibi öznedir. Bu mekân yaklaşımı, diğer mekânları algılamaya, tanımlamaya ve onlar üzerinde belirli işlevler uygulamaya yönelik kavramları içermektedir. Kavramsal mekân gerçek mekânı soyutlayabilir ve aşabilir.

Gerçek mekândan başlayarak kavramsal mekâna doğru, somuttan soyuta doğru bir sıralama vardır. Gerçek, fiziksel mekân en somut mekândır. Algısal mekân, gerçek mekân ile kavramsal mekân arasında, bağlantı kurmakta, birinden ötekine geçişi sağlamaktadır. Çünkü birşeyi algılamadan soyutlamak olanaksızdır, (37).

Mekânın belirlenmesinde,

- a. fiziksel özellikler
- b. insan algısı

c. kullanım işlevi.. gibi nitelikler önemlidir. Mimari mekân, belirli nitelikleri olan uzaylar $u_i, i=1,2,3,...n$ olarak belirtilerek, mimarlıkta yardımcı kuramlarda olan küme kuramı ile açıklanabilir.

1. İnsanlar tüm mimari mekânlara girmektedir.
2. Mimari mekânlar yerçekimine göre yatay ya da eğik bir düzlemlle sınırlıdır.
3. İç'in dıştan algılanmasını sağlayan fiziksel olan ya da olmayan sınırları vardır.

4. Mimari mekânların büyüklüğü oldukça belirli iki sınır arasında değişmektedir, (alt sınır, üst sınır).

5. İçerdiği ortam farklı olan silolar, tanklar ya da evrensel uzay mimari mekân değildir.

6. Temelde insanlar mimari mekânı görerek algırlarlar.

7. İnsanlar mimari mekânları ya kendileri yaratırlar ya da doğada var olan uzayları alarak kendi amaçlarına uygun kullanıma dönüştürürler, (67).

Mekân olgusuyla ilgili kuramsal yaklaşımlar genellikle mekânın fiziksel özellikleri ve mekân algısı konularındadır. Mekânın fiziksel özelliklerine dayalı biçimsel, tipolojik, estetik, anlamsal açıdan, mekânın algısal özelliklerine dayalı insan psikolojisi, sosyoloji, çevre psikolojisi, sosyal ekoloji gibi konularda kuramlar ortaya atılmış ve çalışmalar yapılmıştır. Fakat, mekânın süreç içindeki değişimini inceleyen yaklaşımlara yeterince değinilmemiştir. Oysa, belirli bir anda gözlenerek tanımlanan, açıklanan bir yapı süreçler sonucunda oluşmuştur. Süreçler devam ettiği için bir süre sonra başka bir yapı gözlenecektir. Süreçlerin zaman içinde devam etmeleri sonucu, yalnız yapı değişmemekte, süreçlerin kendileri de değişmektedir, (66).

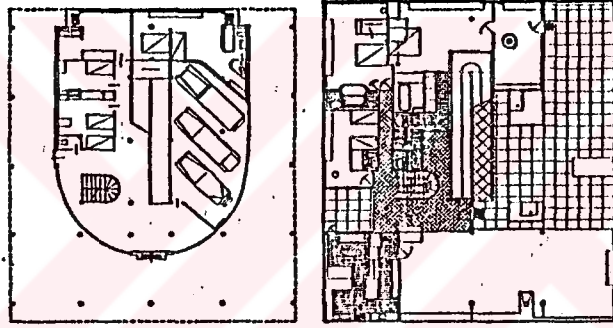
Mimarlıkta mekânın kavramsal olarak ele alınmasında bazı soyutlamalara ya da başvuru öğelerine yönelmek gerekmektedir. Yaklaşımın benimseyeceği seçimin çerçevesi işlev-biçim-anlatım arasında olabilir. Bu çerçeve içinde kuramlar üç grupta ele alınabilir:

1. Mimarlığın-mekânın dışsal başvurularla açıklanmasına yönelik çalışmalardır. Ekonomik, kültürel, tarihsel, teknolojik, ekolojik ve toplum pratiklerine ilişkin gerekçeler, bu yaklaşımda mekânın açıklanmasında ele alınmaktadır.

2. Mekân ve öğelerinin biçimbilim esaslarına göre irdelenmesine yöneliktir. Biçimler ve mekân yapısal özellikleri açısından morfolojik olarak ya da soyut geometrik anlatımlarla ve topoloji kavram ve ilkelerine yönelik çalışmalardır.

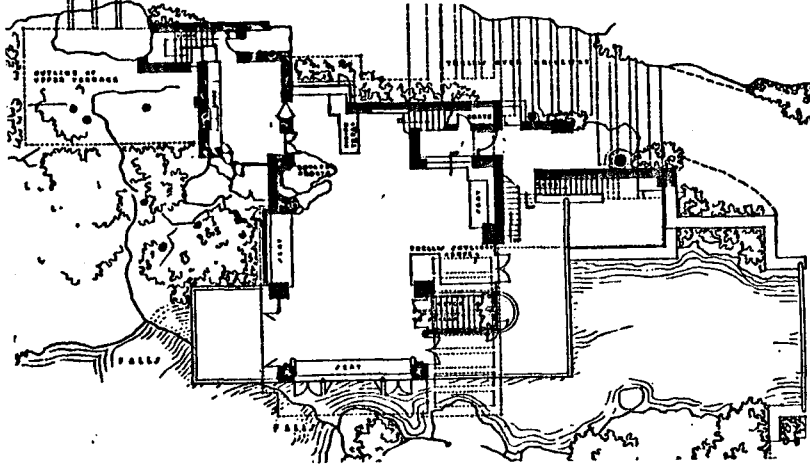
3. Bu grup yaklaşımlar, birinci ve ikinci yaklaşımlardan farklı olarak mimarlığın bir dil olduğu görüşünden yola çıkarak gösterge bilim yöntemlerini kullanan, mekânın tipolojisi ve kent morfolojisine varan çalışmalardır. Bu tür yaklaşımlarla dilbilimsel yöntemlerle anlamsal çözümlemelere gidilmektedir, (68).

Mimarlık kuramcılarının yanı sıra mimarlık tasarımcıları da mimarlık ve mekân konusunda görüşler öne sürmüşlerdir. Bunlardan en önemlileri modern mimaride mekânsal tavrın belirleyici olduğu fonksiyonalizm ve organik harekettir. Birinci akım, Le Corbusier'in önderliğini yaptığı mekânın yaratılmasında rasyonalizm ve fonksiyonalizmin önemli olduğunun vurgulanmasıdır. Mekân, genellikle düzgün geometrik formlarda ve rasyonel çözümlerle oluşturulmaktadır. Mekânın oluşumunda önemli olan düşey bölücülerin statik olmaması ve serbest planın yaratılmasıdır, (Şekil 56). Burada mekân, taşıyıcı sistemden bağımsız bir şekilde organize edilmiştir.

Şekil 56: Villa Savoye, Le Corbusier (1928-30), (27)

İkinci anlayış ise F.L. Wright'ın savunuculuğunu yaptığı organik plan anlayışıdır. Le Corbusier gibi doğadan kopma yerine doğa ile iç içe olmayı yeğlemektedir. İç ve dış mekân ayrı ayrı düşünülmemelidir. İç mekânın dışarı ile serbestçe birleşebilmesi gerekmektedir. Organik mekânda hareket, yönelme, perspektif oyunlar önemlidir. Bu felsefesini en iyi vurguladığı eserlerinden biri Bear Run'da Şelale Evidir, (Şekil 57). Le Corbusier'in serbest planı, Wright'ın organik mekânı, Mies'in total mekânı ya da konstrüktivistlerin yerçekimine meydan okuyan strüktürleri maddeyle boşluk arasında, iç ile dış arasında, doğa ile insan arasında sürekli bir hesaplaşma araçlarıdır, (69). Mekân konusundaki bu kuram ve anlayışlar mekân algısı ve mekân çözümlemesi ile ilgili bakış açılarını kısmen de olsa ortaya koymaktadırlar.

Şekil 57: Şelale evi, Wright, (1936), (32).

İnsanın içinde yaşamak için yarattığı atmosfer olan iç mekân bir çok araştırma ve incelemelere konu edilmiştir. Mekân organizasyonu, mekânın oluşumu, mekânlar arası ilişki, boyut özellikleri, mekân algısı gibi konular çalışılmıştır. İnsanların yaşamlarını sürdürdükleri iç mekânların istek ve gereksinimleri yeterince karşılayabilmesi, zamanın koşullarına uya-bilmeleri mekân konusundaki çalışmaların ortak amaçlarıdır. Bu nedenle, mimarlıkta en önemli olgu olan mekân konusunda çeşitli yaklaşım ve yöntemler öne sürülmüş ve çok sayıda çalışma yapılmıştır ve yapılmaktadır.

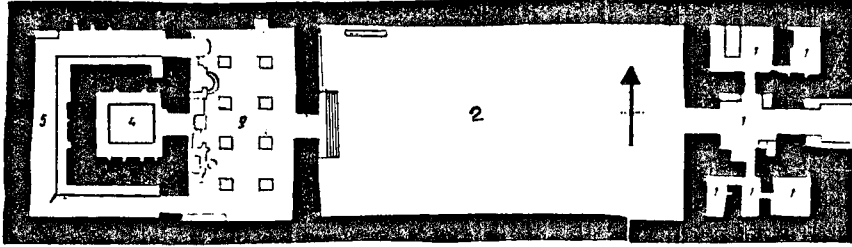
2.2. TÜRK MİMARİSİNDE MEKÂN

2.2.1. Orta Asya'da ve Anadolu Erken Devirde Türklerde Mekân

Türk mimarisinin ve mekân geleneğinin nasıl bir gelişme gösterdiğini, hangi aşamalardan geçtiğini belirleyebilmek için Türklerin tarihte ilk ortaya çıktıkları çağlara dönmek ve bu çağları araştırmakta yarar vardır.

Türklerin ilk yurtları Orta Asya'dır. Bu bölgede yaşayan toplulukların büyük kısmı göçebe bir kısmı ise yarı göçebe ve yerleşik yaşam sürdürmekteydi. Bu toplulukların yaşam biçimi, sosyo-ekonomik koşulları, bölgenin doğal özellikleri tüm sanat dallarını olduğu gibi yapı sanatını ve mekânların biçimlenişini etkilemiştir. Bunun yanı sıra Orta Asya'da İslamiyet öncesi

ve İslamiyetin kabulünden sonraki devir olarak iki dönem söz konusudur. İslamiyet öncesinde Orta Asya'da yaşayan Hunlar, Göktürkler ve Uygular Buda, Mani ve Şaman dinlerine inanmaktadaydı ve dini amaçlı tapınaklar yapmışlardı, (Şekil 58). Tapınakların plan şeması ve mekânsal organizasyonu, giriş bölümünde odalar kısmı, arkada avlu, avlunun arkasında stupa'nın bulunduğu kapalı kısım vardır, (70).

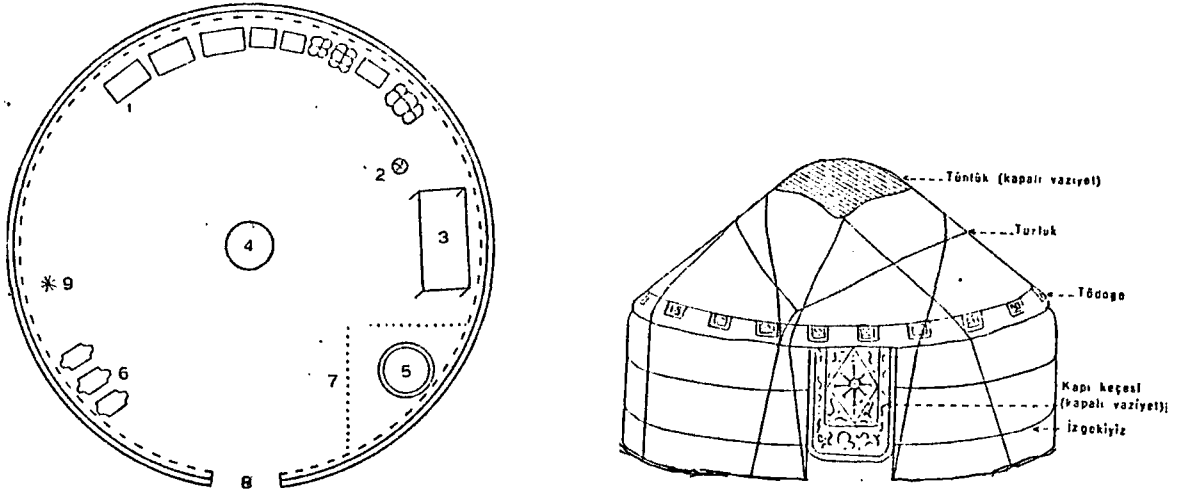

1. Giriş holünde odalar
2. Açık avlu
3. Kapalı sahın
4. Tapınak-kutsal kısım
5. Çevre koridoru

Şekil 58: Akbeşim, Birinci Budist Tapınağı, (70, s.30).

Orta Asya'da dini yapılar dışında ilk mekân birimi olarak barınaklar karşımıza çıkmaktadır. Bu bölgede yaşayan insanlar ilk önceleri kaya kovuklarında, doğal mağaralarda yaşamışlardır. Bunun yanısıra ormanlık arazilerden elde ettikleri ağaç dallarını biraraya getirerek ve üzerine hayvan postu örtmek yada çamur sıvamak yoluyla çadır şeklinde barınaklar yapmışlardır, (71).

Göçebe toplulukların farklı mevsim ve tarihlerde uygun iklimde yerlere göçmek amacıyla yaptıkları, kolaylıkla takılıp sökülebilen çadırların plan şemaları ve mekân organizasyonu İslamiyetin kabulünden sonraki devirde de gelişerek devam etmiştir, (Şekil 59).

Şekil 59: Bir Kazak-Kırgız çadırının iç planı ve dışı, (71, s.29).

Çadırın iç mekânında ortada yemek pişirmek ve ısınmak amacı ile ateş yakılan yer-ocak vardır. Duvar boyunca sandıklar, yükler, eşyalar, dizilidir. Döşemeye halı serilerek oturlan çadırdaki ateş yerinin üzerine gelen yerde dumanın çıkması için yuvarlak delik bırakılmıştır. Çadırın dışı açık tek parçası kapısıdır.

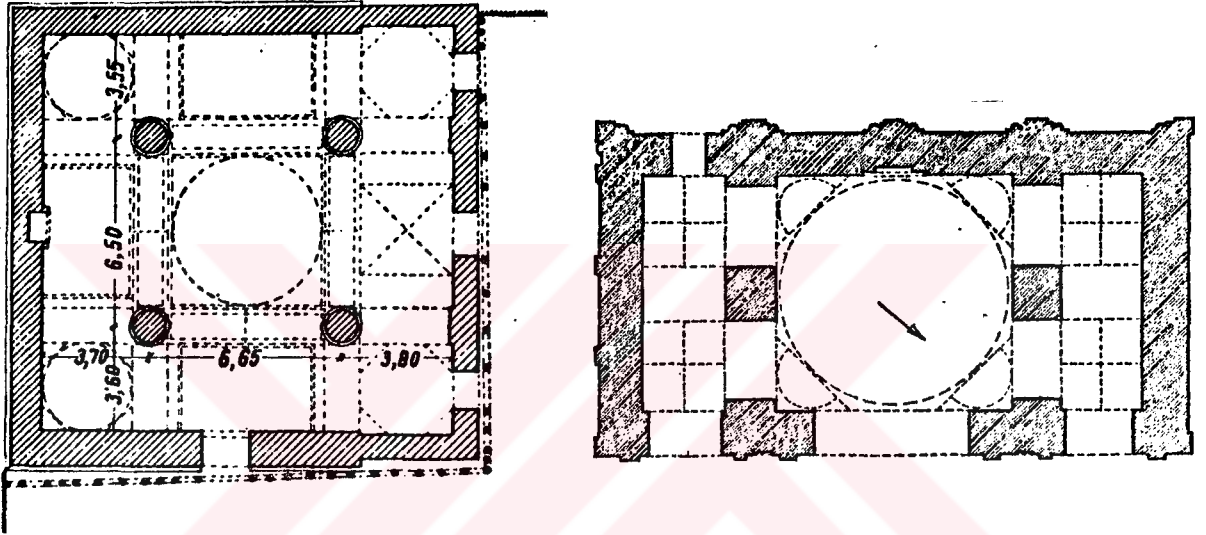
Orta Asya'da göçebeliğin yanısıra az da olsa yerleşik yaşam söz konusudur. Göçebeler çadırlarda yaşarken ziraatle geçimini sağlayan bir kısım Türkler, ziraate elverişli alanlarda yerleşmişler ve taştan, ağaç dallarından ve daha sonraları kerpiçten evler, barınaklar yapmışlardır. Bu barınakların mekan organizasyonu konusunda fazla bilgi yoktur. Bunun nedeni de genellikle ahşap ve kerpiç gibi fazla dayanıklı olmayan malzeme ile yapılmış olmalarıdır. Bazı bölgelerde çadır formuna benzeyen yuvarlak, üzeri kubbeli ve kubbe üzeri delikli evlere rastlanmıştır, (Harran ovasındaki evlere benzer).

İslamiyet öncesi devirde topluluklar genellikle göçebe oldukları için yapı sanatı ve mekânsal gelişim konusunda yeterince bilgi yoktur. İslamiyetin kabulünden sonraki evrede göçebe yaşam yavaş yavaş terkedilerek yerleşik yaşama geçilmiştir. Bu yeni yaşam tarzına İslam dininin getirdiği koşullar da eklenince Türk İslam mimarisi denilen bir sentez doğmuştur. Bu devirde cami, kümbet, medrese gibi dinsel amaçlı yapılar ve kervansaray gibi sosyal ve ticari amaçlı yapılar inşa edilmeye

başlamış ve yeni mekânsal organizasyonlar oluşturulmuştur.

İlk müslüman Türk devleti olan Karahanlılar döneminde önemli yapı türlerinden olan camilerin plan şeması ve mekânsal organizasyonlarında iki tip dikkati çekmektedir, (72).

- . Birincisi, kare planlı merkezi kubbeli tip, (Şekil 60).
- . İkincisi, dikdörtgen planlı mihrap önü kubbeli tip, (Şekil 61).

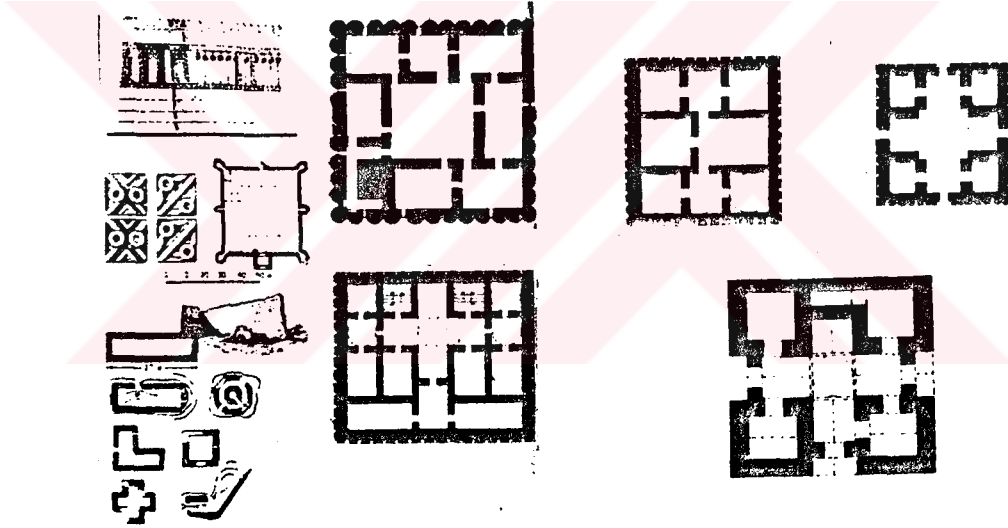
Şekil 60: Hazara Camii. Şekil 61: Talhatan Baba Camii.

Kare planlı bir yapı olan Hazara camiinde ortada tuğladan payelerin taşıdığı dört tuğla kemer, merkezi kubbeyi taşımaktadır. Köşelerde birer kubbe yer almaktadır, aradaki boşluklar ise tonozlarla örtülmüştür. Talhatan Baba camii ise enine dikdörtgen planlıdır ve ortasında, mihrap önünde yapının bütün genişliğiyle bir kubbe yer almaktadır. Tromplu kubbenin yan tarafında tonozlar kullanılmıştır, (72). Bu dönem cami mimarisinin karakteristik özelliğini gösteren her iki tip camide temel özellik merkezi ana mekânın kubbe ile kapatılması, yan mekânların ise küçük kubbe ya da tonozlarla örtülmesidir. Bu plan şemaları merkezi mekân geleneğinin ilk oluşmaya başladığı yapılardandır.

Karahanlılar döneminin önemli mimarlık işlevlerinden biri ribatlardır. İslamlıkla birlikte ortaya çıkan bu yapı türü sı-

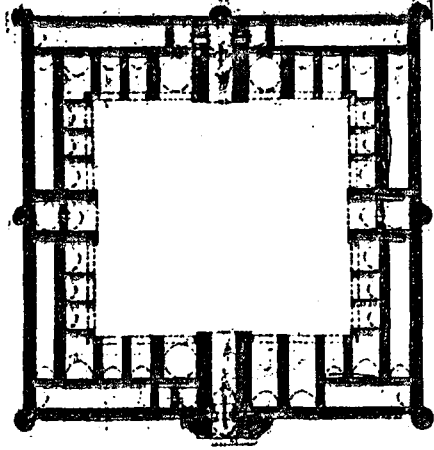
nırlarda kurulan savunma amaçlı küçük kulelerdir. Sınır ilerledikçe bu yapıların savunma ve cihad amaçlı saldırı işlevleri gerilemiş ve daha çok konaklama işlevlerini üstlenmişlerdir. Bu dönemde yapılan ribat ya da kervansarayların mekânsal organizasyonu dört eyvanlı avlu fikrine dayanmaktadır. Genellikle ortada merkezi avlu etrafında dört ayrı duvarda eyvan ve odalar şeklinde düzenlenmiştir.

Karahanlılar devrinde (XI. yy.) toplumda yerleşik yaşam tarzı yoğunluk kazanmış ve eyvanlı avlu fikrinin egemen olduğu konut plan şemaları geliştirilmiştir. Dört eyvanlı açık avlulu ve kubbe ile kapalı avlulu plan şemaları bazı araştırmacılara göre medrese mimarisinde mekânsal organizasyonun temelini oluşturmuştur, (Şekil 62), (72).

Şekil 62: Maverâünnehir ve Horasan bölgelerinde IX. ve XII. yy. dan konut örnekleri.

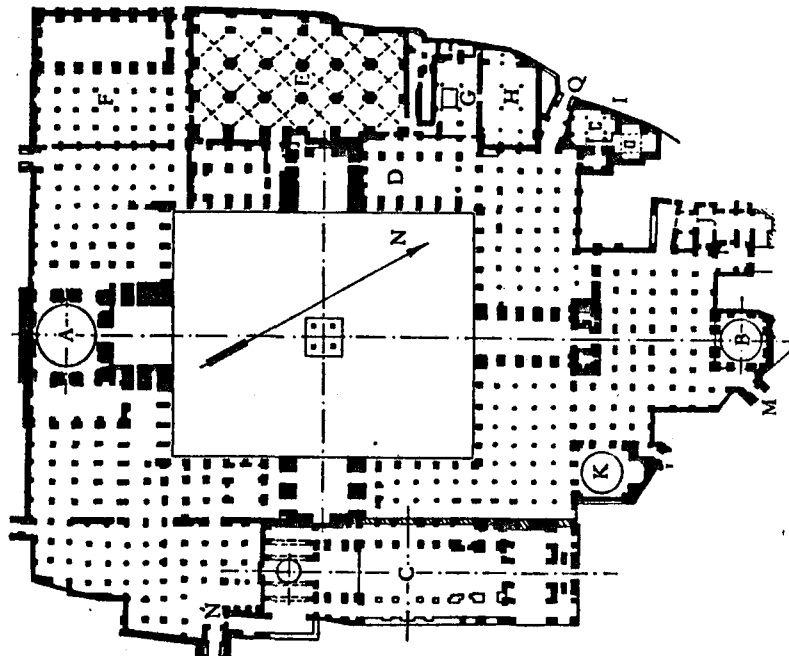
Karahanlılardan başka Orta Asya'da yaşayan müslüman Türk devletlerinden olan Gazneliler dönemi ile ilgili yeterince bilgi yoktur. Daha çok kervansaray mimarisinde katkıları olan Gazneliler döneminde benzer plan şemaları kullanılmaya devam etmiştir, (Şekil 62). Ayrıca yapılarda tonoz örtü sisteminin yanı sıra yer yer kubbenin kullanılması bir gelişmedir.

Şekil 63: Ribat-ı Mahi.

Bu yapıda, tonoz örtülü eyvanların arkasındaki kısımlar kubbe ile örtülüdür. Böylelikle avlu-eyvan-kubbe birlikteliği Türk İslam tarihinde mekânsal organizasyonda önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır.

XI. ve XII. yy.'larda İran'da yaşayan Büyük Selçuklular döneminde mimarlıkta merkezi mekân ve dört eyvanlı avlu fikri gelişerek devam etmiştir. Bu dönemde yalnız İran'da değil, bütün Doğu dünyasında vazgeçilmez plan şemaları ve mimari formlar yaratılmıştır. Bunlardan en önemlilerinden biri, anıtsal camii mimarisinin yaratılmasıdır. Bu tipin ilk örnekleri arasında İsfahan Mescidi Cuması görülür, (Şekil 64).

Şekil 64: İsfahan, Mescidi Cuması.

Bu yapının mekân düzeninde iki özellik dikkati çeker. Birincisi avlu ve çevresinde oluşturulan dört eyvanlı plan tipi, ikincisi ise binanın asıl kısmına devamlı ekler yapılmış olmasıdır. Daha önce Karahanlılar devrinde görülen dört eyvanlı şema bu örnekte en somut biçimi ile karşımıza çıkar. Mekânsal geleneğin bir devamı olan mihrap önü kubbesi diğer bir özelliktir. Tuğladan yapılmış olan yapıda kubbe ile örtülü kısım dışındaki bütün yapı ayaklara taşıtılan tonoz ile örtülüdür, (73).

Büyük Selçuklular döneminde camilerin yanı sıra medrese ve kervansaray yapıları da yapılmıştır. Özellikle medrese fikrine önem verilmiş ve eyvanlı avlu fikri öncelikle bu yapılar da denenmiş, daha sonra anıtsal cami mimarisinde kullanılmıştır. Yapılarda ortak özellikler, savaşlar nedeniyle dışa kapalı avluya açık mekânlar, avlu etrafında dört eyvan, kubbe ve tonoz şeklinde üst örtü sistemleri, tonoz örtü üzeri yer yer düz çatı, eyvanların taç kapılar şeklinde bitirilmesi, anıtsal kale görünümünde yapı kütleleri, özetle merkezi mekân ve dört eyvanlı avlu şeklinde açıklanabilir.

Orta Asya'da Türk Mimarisinde ortaya çıkan merkezi mekân tipini Aksoy (77), orta mekân olarak adlandırmakta ve bu ilkenin köy evi, köşk, saray, medrese, kervansaray, kütüphane yapılarında uygulandığını belirtmektedir. Türkler göçebe kavim oldukları için bir avlu ya da orta alan etrafında birimlerden oluşan merkezi mekân geleneğinde yapılar yapmışlardır.

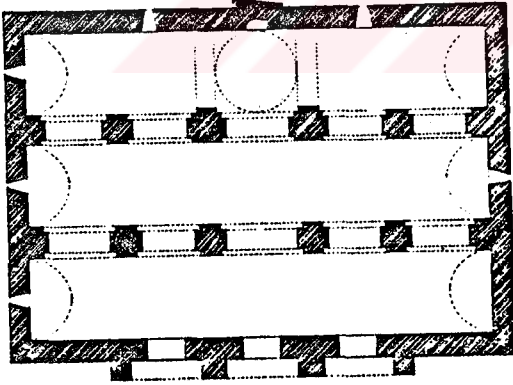
XIII. yy. dan sonra devamlı bir gelişme ile Anadolu Selçuklu mimarisi hakim olmaya başlamıştır. Türkler Anadolu'ya yerleştikten sonra Hitit'lerden Bizans'a kadar geçen tarihsel süreç içinde yaşamış olan uygarlıkların yapılarıyla ve değişik iklim ve malzeme ile karşılaşmışlardır. İslam dininin getirdiği bazı koşullar, yeni yaşam tarzı, ekonomi ve ticaretin önem kazanması gibi nedenlerle cami, medrese, kervansaray, kümbet... gibi yapıların inşası hız kazanmıştır. Böylelikle Orta Asya mimari geleneğinden gelen birikim ile Anadolu'da yaşamış olan toplulukların yapı tarzları birleştirilerek yeni bir Anadolu sentezi oluşturulmuştur.

Anadolu'da gelişen yapı sanatı ve mekân organizasyonlarında önceki dönemlerden farklı özellikler dikkati çekmektedir. Özellikle cami mimarisinde mekân ve kütle organizasyonunda gelişmeler görülmüştür. Mekân organizasyonu açısından belirli ilkeleri barındıran Anadolu Selçuklu camileri yapı ve strüktürel elemanların düzenlenişi açısından tiplere ayrılabilir. En önemli mekânsal özellik ana mekânın (sahın) çok sayıda ayak dizisinden oluşturulmasıdır. Camiler genel olarak üç grupta toplanabilirler:

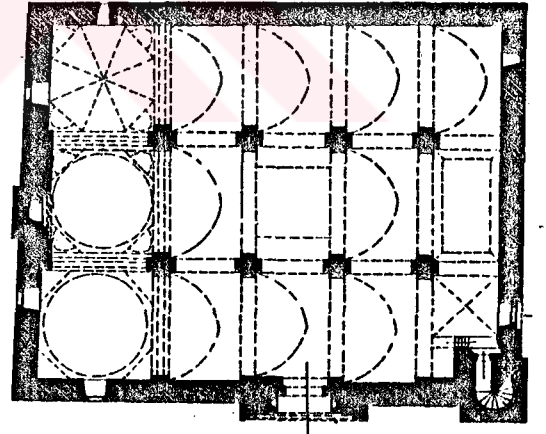
1. grup camiler; Orta mekânın çok sayıda kagir ayak dizisinden ve neflerden oluşması. Bu grup camiler plan şeması açısından iki tipe ayrılabilir:

Birinci tipte, orta mekândaki kagir ayaklar mihrap duvarına paralel bir şekilde nefli kısımlar oluşturmaktadır. Bitlis Ulu Camii örnek olarak verilebilir, (Şekil 65), (72).

İkinci tipte ise kagir ayaklar mihrap duvarına dik olarak yerleştirilmişlerdir. Kuban (75), bu tipin kilise plan şemalarından etkilenererek ortaya çıktığını savunmaktadır. Örneğin, Niğde Alaeddin Camii (Şekil 66).

Şekil 65: Bitlis, Ulu Cami (1150)

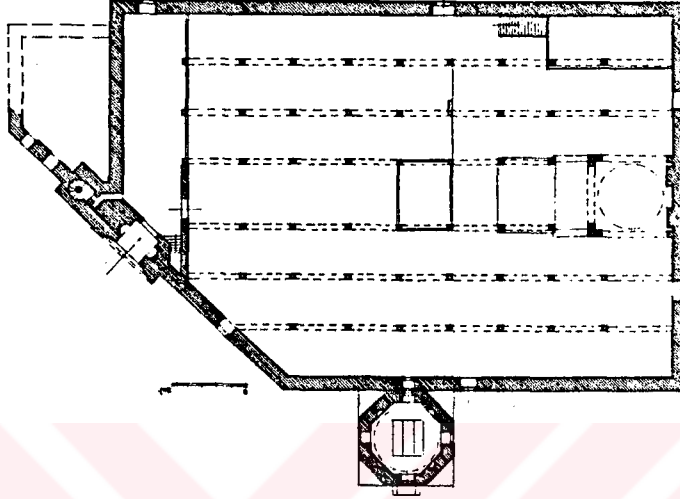

Şekil 66: Niğde Alaeddin Cami (1224).

Her iki tip plan şemasında en önemli özellik ana mekânın neflerden oluşması ve genellikle mihrap önündeki kısmın kubbe ile örtülü olmasıdır. Orta Asya mekân geleneğinden taşınan mihrap önü kubbesinden başka, caminin tam ortasında büyük bir aydınlık ya da fenerli bir kubbe, yani tam kapatılmamış ve içeriği aydınlatan bir örtü bulunur, (75).

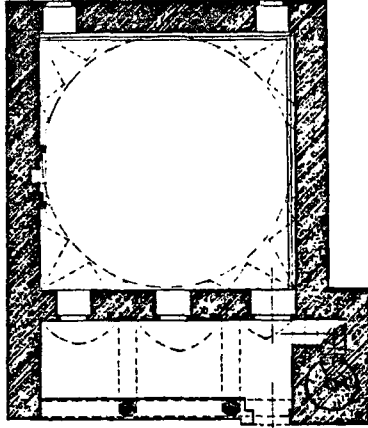
2. Grup camiler: Ahşap direkli camilerdir. Beyşehir Eşrefoğlu camii en orjinal örnektir (Şekil 67). Uzunlamasına

bir plan gösteren yapı altı sıra halinde mukarnas başlıklı 48 ağaç direk üzerine mihraba dikey uzanan yedi nefli bir camidir. Mihrap önü kubbesi ve tam ortada karlık işi gören kare boşluk hem içten hem dıştan belirtilmiştir, (76).

Şekil 67: Beyşehir, Eşrefoğlu Camii, (1297).

3. Grup camiler: Genellikle küçük mescitlerdir. Önde dikdörtgen revaklı, tonoz örtülü, yarı açık son cemaat yeri, arkada ise üzeri kubbeli kare formda ana mekân yer almaktadır, (Şekil 68). Burada denenen merkezi mekân anlayışı Osmanlı dönemi klasik tek kubbeli ve üç bölümlü son cemaat yeri bulunan cami tipine temel oluşturmuştur, (72).

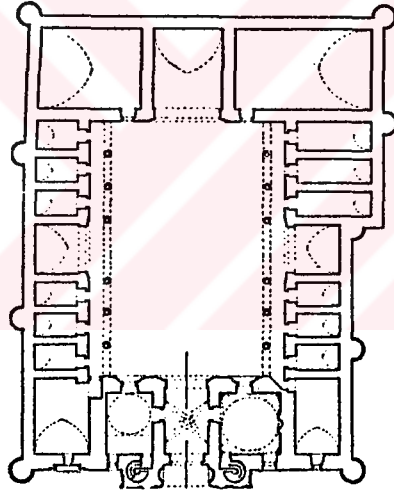

Şekil 68: Konya, Sırçalı Mescit.

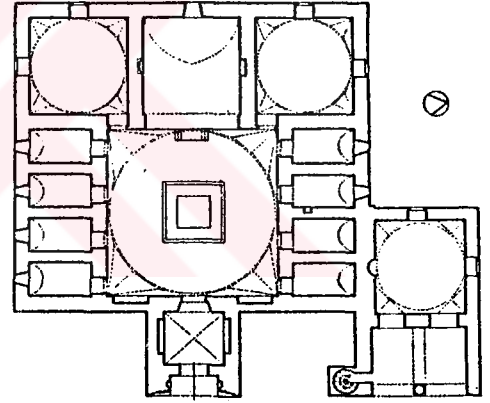
Anadolu Selçuklu camileri, örneklerden de görüleceği gibi mihrap önünün sembolik anlamda kubbe ile örtülü olması, ana mekânın nef dizilerinden oluşması, kubbe, tonoz ve kubbeye geçiş elemanı olan tromplar gibi strüktürel elemanların kullanılması önemli mekânsal özelliklerdir. Bu camiler plan anlayı-

şı ve strüktürel gelişim açısından Osmanlı dönemi cami mimarisinin hazırlayıcısı durumundadırlar.

Anadolu Selçuklu mimarisinde önemli yapı türlerinden olan medrese yapılarında Büyük Selçukluların geliştirdiği plan şeması yeniden ele alınarak farklı bir yol izlenmiştir. Büyük Selçuklularda dört eyvanlı medreselerde her eyvan ayrı mezhebin ders gördüğü mekândır. Oysa Anadolu Selçuklularında bu şema değişmiş ve tek bir büyük derslik eyvanı oluşturulmuştur. Diğer eyvanlar ise daha küçük ve farklı amaçlarla kullanılmıştır, (giriş mekânları gibi). Genel plan düzeni açısından medreseler avlulu merkezi mekâna sahiptirler. Medreseler açık avlulu ve eyvanlı tiplerin yanı sıra kapalı avlulu tipler olmak üzere iki ana tipte yapılmışlardır, (Şekil 69-70).

Şekil 69: Sivas, Gök Medrese, Açık avlulu.

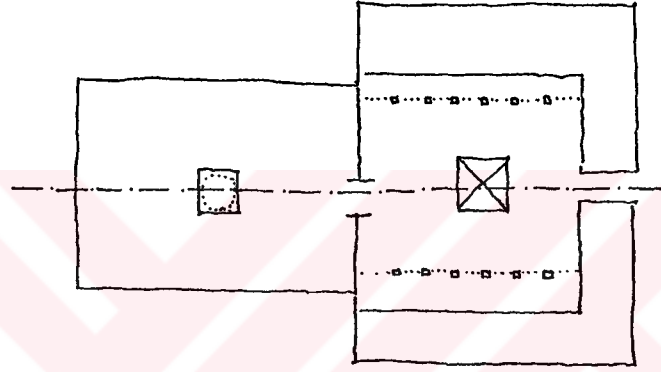

Şekil 70: Konya, İnce Minareli Medrese, kubbeli-kapalı avlulu

Açık avlulu şemada ortadaki revaklı avlunun gerisinde öğrenci odaları ve genellikle giriş eyvanının karşısında derslik mekânı büyük eyvan yer almaktadır. Mekânların üzeri tonoz ve yer yer kubbe ile örtülüdür. Eyvanların bir ya da ikisi görkemli taç kapılarıyla bitirilmiştir. Kapalı avlulu şemada ortadaki kareye yakın avlu kubbe ile örtülüdür. Kubbeli mekâna öğrenci odaları eyvanlar ve büyük eyvan açılmaktadır. Avlu üzerindeki kubbe merkezi mekân etkisini kuvvetlendirmekte ve zaman zaman tepesi aydınlık feneri ya da boşluk olarak biçimlenmektedir.

Anadolu Selçuklu medreseleri Orta Asya'da başlayan merkezi mekân ve dört eyvanlı avlu geleneğinin takipçileridir. Bunun yanı sıra merkezi mekân oluşumunda kubbenin kullanılması önemli bir gelişmedir.

Anadolu Selçukluları döneminde, ticaret hayatının ve ticaret yollarının önem kazanması ile yollar üzerinde tüccar ve seyyahların konaklaması için kervansaraylar yapılmıştır. İleriki bölümlerde ayrıntılı olarak açıklanacak bu yapıların mekânsal organizasyonu kapalı ve açık iki farklı bölümün biraraya gelmesinden oluşmaktadır, (Şekil 71).

Şekil 71: Şematik olarak Anadolu Selçuklu kervansarayı.

Nefli kısımlardan oluşan kapalı kısmın önünde revaklı avlunun gerisinde konaklama için odalar yer almaktadır. Tonoz örtülü orta nefin ortasındaki alan, kubbe ile yükseltilmiş ve aydınlık feneri yapılmıştır. Kervansaray yapılarının mekânlarındaki sadeliğin yanı sıra kütledeki süslemeler ve görkemli taç kapılar dikkati çeken özelliklerdir, (10).

Selçuklu devletinin sonlarından, Osmanlıların etkin duruma gelmelerine kadar geçen süreç içinde Anadolu Beylikleri devrinde gelişen bir mimariden söz edilebilir. Bu dönemde gerçekleştirilen önemli eserler camilerdir. Bunların yanı sıra az sayıda da olsa medrese yapılmıştır. Bu devir cami planlarında Anadolu Selçuklu geleneği izlenerek, genellikle çok ayaklı camiler yapılmıştır. Nefli bölümlerden oluşan ana mekân ve mihrap önündeki kubbe Selçuklu geleneğinin bir devamıdır. Çok

ayaklı camilerin yanı sıra, kubbeli tek mekânlı camiler de yapılmıştır. Beylikler devrinde cami mimarisinde en önemli gelişme ana mekânın önünde "son cemaat yeri" nin ortaya çıkmasıdır. Ayrıca avlulu camilerin ilk örnekleri bu dönemde yapılmıştır, (77).

Beylikler devrinde yapılmış medrese yapılarında Anadolu Selçuklu medrese geleneği sürdürülmüştür. Dört eyvanlı avlulu ve kapalı avlulu tiplerin görüldüğü yapı türünde, en önemli gelişme açık avlulu medreselerde derslik mekânı ana eyvanın dışı çıkıntı yapmasıdır.

Özet olarak denilebilir ki, Orta Asya'da yaşayan Türklerden başlayarak Osmanlı dönemine kadar olan süreçte Türk İslam mimarisi adı verilen bir mimari gelenek oluşmuştur. Merkezi mekan, 4 eyvanlı avlu, revaklı avlu, üst örtü sisteminde kubbe ve tonoz elemanlarının gelişmesi, dışı kapalı yapı kitlesinde dış ile bağlantının sağlandığı taç kapılar, mimari geleneğin göstergeleridir. Orta Asya'da yaşayan Türkler tarafından ortaya atılan merkezi mekân geleneği, bir sonraki dönem olan Osmanlılar zamanında da gelişerek devam etmiştir.

Buraya kadar Türk mimarisinde mekân geleneğinin nasıl geliştiği sorusuna yanıt aramak amacıyla, Türklerin ilk ortaya çıktıkları Orta Asya'dan başlayarak Anadolu'da geliştirdikleri mimari mekân geleneği açıklanmaya çalışılmıştır. Burada genellikle mekân geleneğinin en iyi ve özenle biçimlendirildiği cami, medrese, kervansaray yapıları ele alınmış, diğer yapı türleri üzerinde durulmamıştır. Merkezi mekân geleneğinin ortaya atıldığı ve geliştiği Türk mimarisinde Anadolu Selçukluları ve Beylikler devri sonrasında Osmanlı dönemi mimarisinin nasıl etkilendiği ve geliştiği şimdi tartışılacaktır.

2.2.2. Osmanlı Mimarisinde Mekân

Osmanlı devletinin kuruluş tarihi XIV. yy. başlarıdır. Osmanlı toplumu aşiretten devlete geçtikten sonra Bizans topraklarında yerleşmeye başlamış ve yeni yaşam biçimleri ve yeni mimarlık anlayışları geliştirmiştir. Orta Asya'da başlayan Türk İslam mimari geleneği dönemin ve bölgenin koşulları-

na bağılı olarak gelişmiş ve bölgede önceden yaşamış olan eski topluluk ve uygarlıkların mimari gelenekleri ile biraraya getirilerek yeni bir sentez oluşturulmuştur.

Osmanlı anıtsal mimarisinin mimarlık tarihi içindeki önemi büyüktür. Felsefi eğilim ve dinsel simgesellik etkisi olmadan işlevsel bir düşünceye dayanarak strüktürel eğilimden bir merkezi mekân kavramı oluşmuştur. Fonksiyonel amacın ön planda olduğu ve plan şemasının ölçülerine göre biçimlenen yapı bilimsel kaygılarla oluşturulmamıştır, (1).

Mimar Sinan döneminde en üst düzeye erişen Osmanlı mimarisinde kalıcılık, fonksiyonel olma, ön planda tutulmuştur. Bunların yanı sıra anlam kaygılarının da gözetildiği mimaride son ürün, estetik değer ve güzellik kavramlarının üst düzeyde olması ile dikkati çekmektedir.

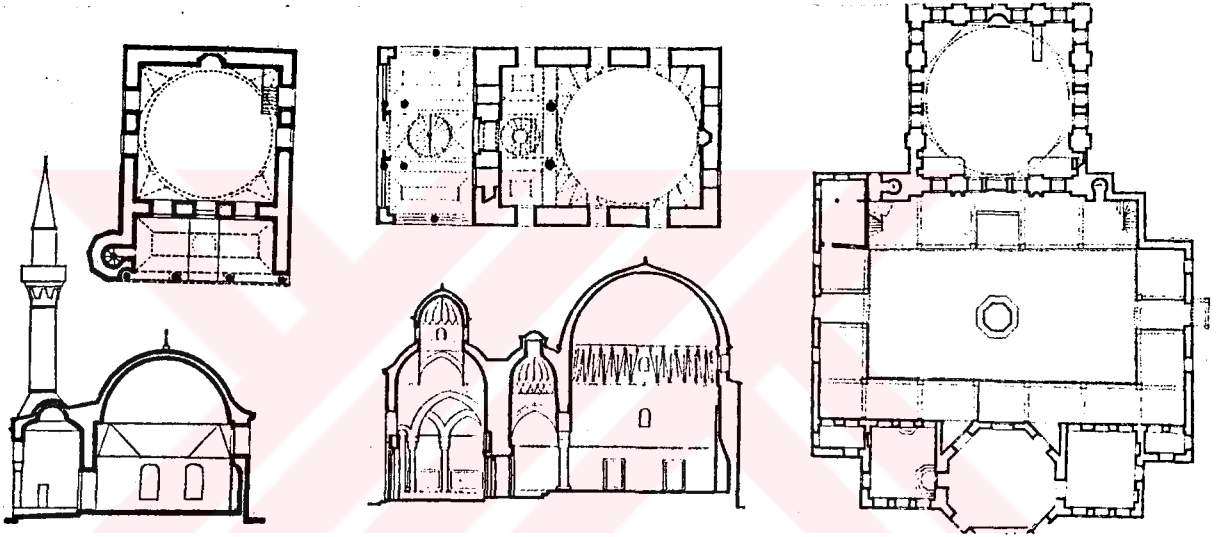
Osmanlı dönemi yapılarında iç mekân olgusu çok önemlidir. Merkezi, bütüncül, geniş, yüksek, ferah ve fonksiyonel mekân anlayışı strüktürel elemanların kusursuz şekillerde biraraya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Orta Asya'da ortaya çıkan merkezi mekân anlayışı Osmanlı dönemi mimarisinde gelişerek devam etmiş ve merkezi mekân üst örtü birlikteliğiyle sağlanmaya çalışılmıştır.

Osmanlı döneminin başlangıcından (1299) sonuna kadar (1922) geçen sürede mimarlık alanında farklı dönemler yaşanmış ve yapıların mekânsal organizasyonları ve kütle kurguları bu dönemlerin özelliklerine göre biçimlenmiştir, (78).

1294-1437 yılları arasında Osmanlı Mimarisinde Bursa devri adı verilen başlangıç dönemi görülmektedir. Yeni koşullar altında Türk mimarlık ve sanatı bu devirde son sentezini oluşturmuştur. Bu devirde Selçuklu karakterinden farklı bir görünüm ortaya çıkmış, yapıların kütle ve mekân kurgusunda değişiklikler olmuştur. Özellikle cami yapılarında mekân anlayışı değişmiş yeni plan şemaları üretilmiştir. Anadolu Selçuklu camilerindeki çok mekânlıktan kurtulunmuş ve tek mekâna geçiş çareleri bu dönemde aranmıştır. Düz çatılar ve sivri külâhlar terkedilmiş ve camilerin üzeri kubbe ile kapatılmaya başlamıştır. Ayrıca kütlede anıtsal cephelerden ve her türlü aşırı motiflerden kurtulunmuş, süsleme güzelliği basitlik ve sadelikte aranmıştır, (73).

Osmanlı mimarisinde en önemli işlev camidir. Cami sadece ibadetin toplu olarak yapıldığı bir yapı olmayıp, toplumun birçok nedenlerle biraraya geldiği, iletişimde bulunduğu bir yapı türüdür. Osmanlı mimarisinde ilk devir ya da Bursa devri denilen yaklaşık 200 yıllık süreç içinde cami yapılarını mekânsal organizasyonlarına göre üç gruba ayırmak mümkündür.

1. Grup: Tek mekânlı (kubbeli) camiler: Kuran (79), bu tip camileri "tek üniteli camii" olarak adlandırmaktadır. Bu tip camiler Anadolu Selçukluları tek mekânlı camilerinin "son cemaat yeri" eklenerek geliştirilmiş halidir, (Şekil 72).

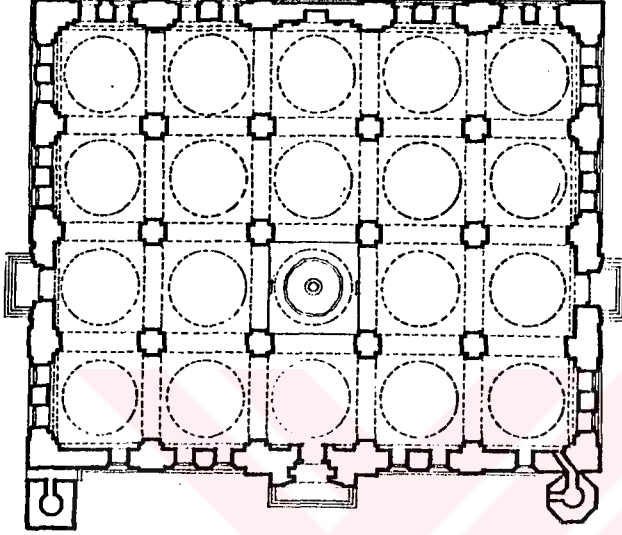
Bursa, Alaeddin Cami İznik, Yeşil Cami Bursa, Emir Sultan Cami

Şekil 72: Tek mekânlı cami örnekleri.

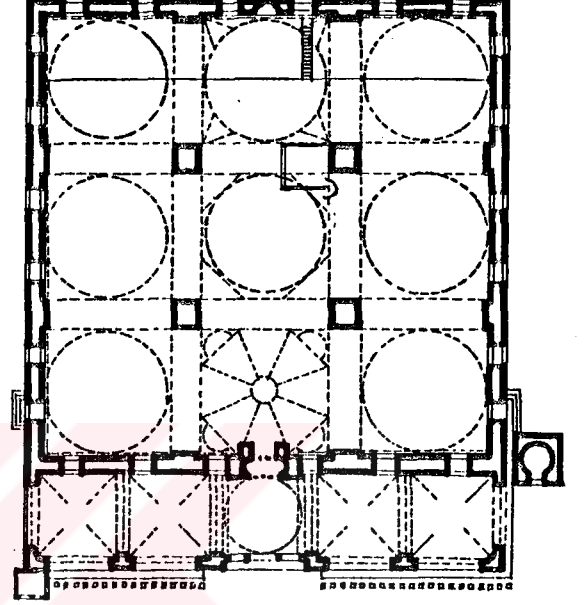
Tek mekânlı ya da tek kubbeli camilerin plan şemasında kare ya da kareye yakın formdaki ara mekân kubbe ile örtülmüştür. Bu ana mekânın önünde son cemaat yeri vardır. Örneğin, Bursa, Alaeddin camii bu grup camilerin en basit plan şemasına sahip olanıdır. Daha gelişmiş olan, İznik, Yeşil camisinde ana mekân ile son cemaat yeri arasında ayrı bir alan yer almaktadır. Bursa, Emir Sultan camii ise diğer tiplerin plan şemasına revaklı avlu ve türbe gibi mekânların eklenmesi şeklinde geliştirilmiştir.

2. Grup: Çok ayaklı camiler (çok üniteli camiler): Bu tip camiler Anadolu Selçukluları zamanında ortaya çıkan "Ulu camii" tipinin bir devamıdır. Selçuklu camileri ile arasındaki

fark, mekân büyümüş ve bina mihrap duvarı paralelinde genişlemiş, ayaklar arasındaki açıklıklar düz çatı yerine kubbe ile örtülmüş olmasıdır. Ayrıca mihrap aksı üzerindeki ikinci açıklığın üzerine bir aydınlık feneri yapılarak altına havuz ve şadırvan yerleştirilmiştir. (Şekil 73), (76).

Bursa, Ulu Camii

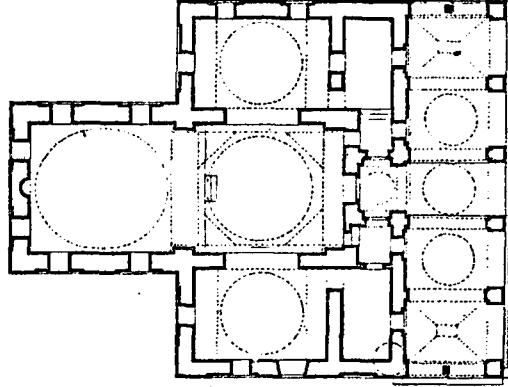

Edirne, Eski Camii

Şekil 73: Çok ayaklı-çok üniteli cami örnekleri.

Bu tip camilerin gelişimini tamamladığı son aşama çok üniteli ana mekânın merkezi mekâna yönltilmesidir. Çok üniteli cami tipi, klasik devir başında yapılan, ana mekânın ortasındaki alanın büyük kubbe ile, yan mekânların ise küçük kubbelelerle kapatıldığı Edirne Üç Şerefeli cami tipinin çıkış noktasını oluşturmaktadır.

3. grup: Ters T biçiminde camiler ya da Zaviyeli camiler: İki fonksiyonlu, çok fonksiyonlu ya da çapraz mihrerli cami olarak ta isimlendirilmektedir. Selçuklu dört eyvanlı avlulu medrese plan esaslarına dayandırılarak geliştirilmiştir, (79). Selçuklu medreselerinde tonozlarla örtülü eyvanlar burada kubbe ile örtülmüştür. Bu camilerde ibadete ayrılan orta mekânın yanındaki mekânlar ise ibadetin yanı sıra yönetim ve sosyal hizmetler için ayrılmıştır, (Şekil 74).

Şekil 74: Bursa, Orhan Camii (1339).

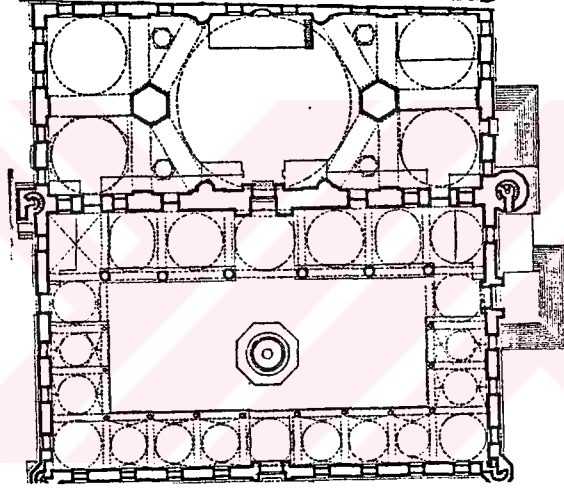
Osmanlı ilk devirden (Bursa devri) sonra mimarlıkta klasik devri yaşamıştır. Osmanlı mimarisinin doruk noktasına ulaştığı bu devirde başta camiler olmak üzere medreseler, kervansaraylar, darüşşifalar ve bu yapıların tümünü içeren külliyyeler yapılmıştır. Yapılarda örtü ögesi olarak kubbe değişmez bir eleman olarak kullanılmış ve yapının bütün mekânsal varyasyonları kubbeye bağımlı olarak geliştirilmiştir. 1437-1703 yılları arasında yer alan bu dönemde özellikle cami mimarisinde tek ve büyük bir mekân gerçekleştirilmeye yönelik önemli adımlar atılmıştır. Bu büyük merkezi mekân, aslında gittikçe genişleyen kubbe çaplarının koyduğu sorunların çözümü sonucunda elde edilmektedir. Yapılarda varılmak istenen sonuç, mekânlara sadece örtü sağlanması olmayıp tasarlanan merkezi kubbenin rasyonel bir biçimde taşınmasıdır. Tüm mekânların örtülmesi için geliştirilen ana kubbe ve diğer kubbeler ile yapıda strüktürün sağladığı mekân-mekânlar oluşmaktadır.

Osmanlı mimarisi 14. yy. da Bursa ve Edirne'de şekillenmeye başlamış, 15. yy. ın birinci yarısında Edirne'de gelişmiştir. Aynı yüzyılın sonlarından başlayarak İstanbul'da olgunluğa erişmiştir. Osmanlı klasik mimarisi adı verilen bu üslup, bu sürecin Mimar Sinan tarafından mantıki sonucuna ulaştırılmış görüntüsüdür. Başka deyişle, Osmanlı Klasik üslubu Anadolu Selçuklularından İstanbul'a uzanan kültür gelişiminin Batıya yönelik evrensel anlatımıdır, (80).

Osmanlı klasik mimarisinin en önemli yapı türü camilerdir. Camilerde ilk göze çarpan özellik merkezsellik ve anıtsal

görünümdür. Osmanlı imparatorluğu bu dönemde erişmiş olduğu büyüklüğü anıtsal cami yapılarıyla simgelemek istemiştir. Bu dönem mimarlığında merkezi mekânı oluşturan ana kubbe büyümüş, bunun yanı sıra diğer örtü elemanları da sayı olarak artmıştır.

Klasik devrin başlangıcı olarak kabul edilen Edirne Üç Şerefeli Cami, ulu cami plan tipi ile ters T planlı cami tipinin kaynaştırılması sonucu gelişmiştir, (Şekil 75). Merkezde ana kubbe, iki yanda da küçük kubbeler yer almaktadır. Ana mekân enine gelişmiştir. Son cemaat yerinin önünde ortasında şadırvanı bulunan revaklı avlu ilk defa bu örnekte görülmektedir. Ayrıca önceki dönemlerden bir diğer fark ta minare sayısının dörde çıkmasıdır.

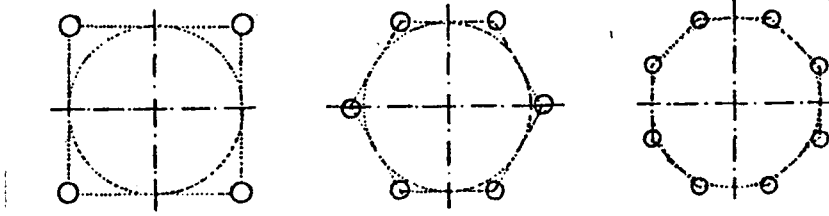

Şekil 75: Edirne Üç Şerefeli Cami (1437).

Osmanlı klasik mimarisi kubbe mimarisidir. Özellikle büyük bir kubbe ile tek, ana merkezi mekân yaratılması çabaları önemli özelliktir. İslamiyette toplu olarak ibadet yapmanın değerli olması inancı, ibadet yapılan mekânda görsel ve işitsel engel bulunmaması gerekliliği, ana mekânın etrafında farklı servis mekânlarına gerek olmaması gibi nedenler, büyük tek mekânlı cami yapılarını ortaya çıkarmıştır. Böylelikle büyük mekânlı cami plan şemaları oluşturulmuş ve mekânların üzeri teknik, estetik, statik ve kültürel nedenlere bağlı olarak kubbe ile örtülmüştür, (81).

Geleneksel Osmanlı mimarisinde örtü elemanı olarak sıklıkla kullanılan kubbelerde destekleme düşey doğrultuda ayaklarla, yatay doğrultuda tonoz ve yarım kubbelerle sağlanmaktadır. Düşey doğrultuda desteklenen kubbe plan çizgisine teğet

olarak çizilen kare, altıgen ve sekizgen olan mekân birimlerinden meydana gelmektedir, (Şekil 76), (82).

Şekil 76: Kubbenin kare, altıgen ve sekizgen mekân birimlerinden oluşması.

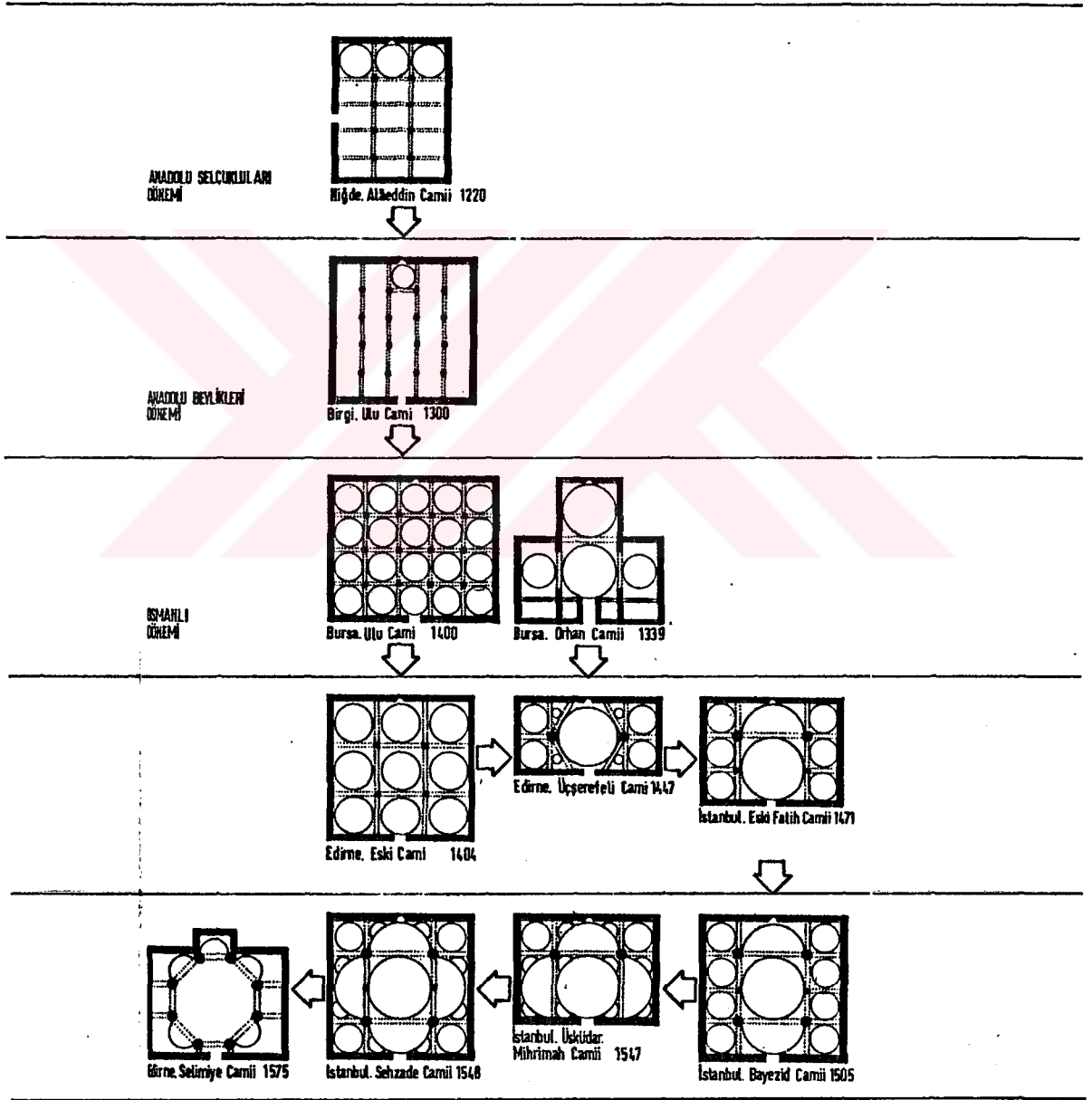
Osmanlı mimarlığında dış görünüm ve cephe fazla önem taşımamakta ve iç mekâna ağırlık verilmektedir. İç mekânı belirleyen ise zemin planı ile hacimlerle dış görünüşü belirleyen örtüdür. Bu nedenle başta Mimar Sinan olmak üzere tüm Osmanlı mimarları hiyerarşik merkezi plan şemasını oluşturmada kubbe, yarım kubbe gibi örtü elemanlarını anıtsal Osmanlı Mimarisini yaratmada kullanmışlardır. Hiyerarşik merkezi mekân ve kubbe 16. yy. ın ortalarında Sinan'ın Şehzade ve Süleymaniye camileriyle doruk noktasına ulaşmıştır. Doğrudan iç mekâna yansıyan bu hiyerarşi Şehzade camisinde ulaşılan kusursuz bütünlük ve gerilim çözümlenmesiyle Sinan'ın büyük yapıları içinde eşsiz bir yere sahiptir, (56).

Gabriel (83), Osmanlı cami sınıflaması içinde Mimar Sinan'ın camilerini şöyle gruplamıştır:

1. Tek kubbeli camiler,
2. Yarım kubbelerle desteklenen merkezi kubbeli camiler,
3. Eş büyüklükte çok kubbeli camiler,
4. Merkezi kanatlı ve yan kanatlı camiler:
 - . kubbenin yapısı kübik,
 - . kubbenin yapısı altıgen,
 - . kubbenin yapısı sekizgen.

Mekân ve kütle organizasyonlarına göre dört temel gruba ayrılan Sinan camilerinde kare, altıgen ve sekizgen tabana oturan kubbe en önemli öğedir.

Kubbe mimarisi olarak ta adlandırılan klasik Osmanlı cami mimarisi başlangıcından Edirne, Selimiye caminin oluşumuna kadar mekânsal bir evrim geçirmiştir. Mekân elemanları ve strüktürel yapıya bağlı olarak camilerin mekânsal gelişimi Sezgin (73)'un yapmış olduğu tipoloji geliştirilerek aşağıdaki şekildeki gibi açıklanabilir, (Şekil 77).

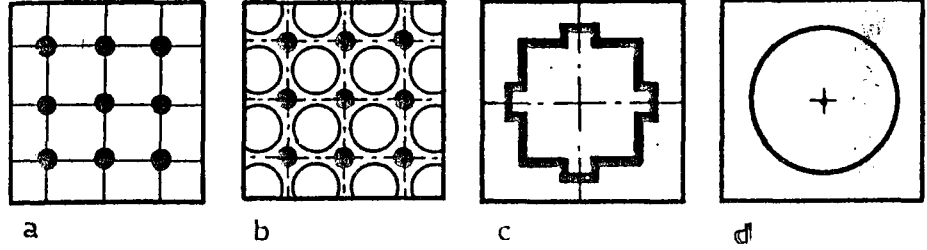

Şekil 77: Cami mimarisinin mekânsal gelişimi.(73, s.177).

Şekil 77'den de görüleceği gibi Anadolu'da Selçuklular ile başlayan cami mimarisinde mekânsal organizasyon çok ayak-

lı-çok mekânlı camilerle başlamış ve tek, merkezi mekânlı camilere doğru bir gelişim göstermiştir.

Vogt-Göknil (15), ise islam camii mimarisinin mekânsal gelişimini ilk Arap Camilerinden başlayarak, Osmanlı dönemi camileri ile sonuçlandırmıştır, (Şekil 78).

Şekil 78: Caminin mekânsal gelişimi. a: direkli Arap camii, b: Ön Asya'da ayaklı camiler, c: İran'da 4 eyvanlı avlulu cami, d: Osmanlı merkezi kubbeli cami.

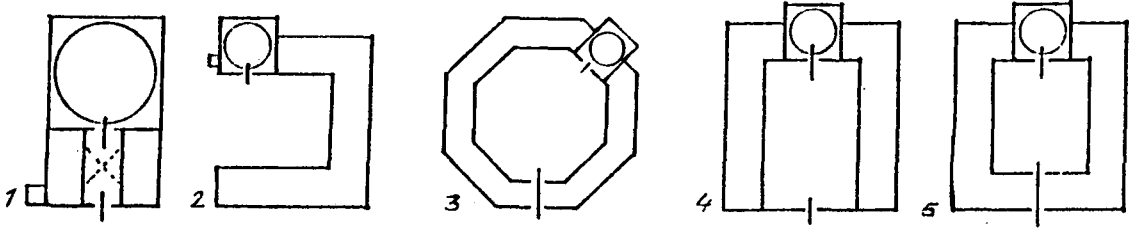
İslam mimarisinde ilk olarak Arabistan'da ortaya çıkan direkli cami tipi Orta Asya'da yaşayan Türkler tarafından ayakların oluşturduğu kubbeli cami tipine, İran'da Büyük Selçuklular zamanında ortaya çıkan 4 eyvanlı avlulu plan şeması ve son olarak ta merkezi mekân kavramının üst örtüyle birlikte en iyi vurgulandığı Osmanlı camii plan şemasına doğru bir gelişim göstermiştir.

Osmanlı döneminde camilerden sonra gelen en önemli yapı türü medreselerdir. Medrese yapıları 14. yy. da geliştirilmiş olan plan şemaları esas alınarak inşa edilmiştir. Bu yapılarda açık avlulu Selçuklu medreselerinin başlıca elemanları revaklı avlular ve esas eyvanın yerini alan büyük kubbeli derslik mekânlarıdır. Anadolu Selçuklu döneminde medrese yapılarında görülen dört eyvanlı avlulu plan şeması Osmanlı döneminde geliştirilerek devam etmiştir. Osmanlı dönemi medreselerinin en önemli özelliği Selçuklular zamanında ortaya çıkan yarı açık mekân olan eyvanın kapalı mekâna dönüşmesidir. Selçuklularda avluya açık eyvan mekânı tonoz ile örtülü iken Osmanlı döneminde kubbe ile örtülmüştür.

Osmanlı döneminde revaklı avlu, odalar kısmı, derslik mekânı gibi birimlerinden oluşan medreseler mekân organizasyonlarının biçimlenişine göre temel olarak beş gruba ayrılabilir,

(Şekil 79).

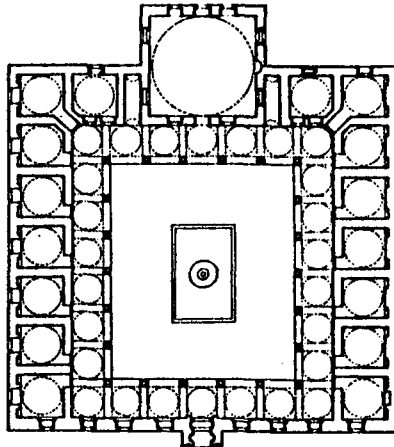
1. Kapalı avlulu tip,
2. Yarı açık avlulu tip,
3. Sekiz kenarlı avlulu tip,
4. Önü açık avlulu (duvarlarla kapalı) tip,
5. Önü kapalı avlulu tip, (84).

Şekil 79: Medrese tipolojisi, (84, s.478).

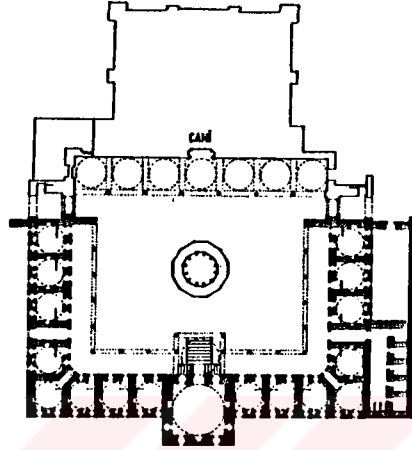
Osmanlı dönemi medreseleri Mimar Sinan ile son şeklini bulmuş ve daha kompleks yapılara dönüşme yolunda gelişme göstermişlerdir. İlk önceleri sadece eğitim amacı için kullanılan ve derslik, avlu ve öğrenci odalarından oluşan medrese planları klasik devirde mescit, türbe, dükkan gibi farklı yapıları bünyesinde barındıran yapı komplekslerine doğru bir gelişim göstermiştir. Osmanlı döneminde Mimar Sinan'ın yapmış olduğu medreseler üç grupta ele alınabilir, (85).

1. grup: Ortada revaklı avlu ve gerisinde öğrenci odalarından ve girişin karşısında kubbeli derslik mekânından oluşan geleneksel tiptir. Genellikle simetrik olan yapıda avlu kare, dikdörtgen ya da sekizgen biçiminde oluşmaktadır, (Şekil 80).

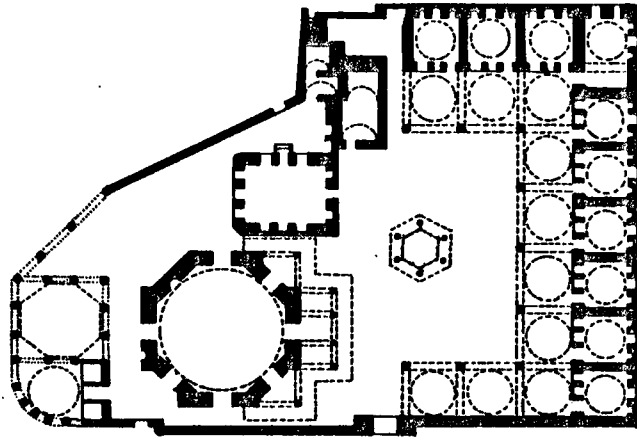
Şekil 80: İstanbul, Üsküdar-Mihrimah Sultan Medresesi.

2. grup: Derslik mekânının yerini cami ya da mescidin aldığı medrese tipidir. Burada medrese cami ile bütünleşmiş ve büyük yapı komplekslerine doğru bir adım atılmıştır, (Şekil 81).

Şekil 81: İstanbul, Kadırga-Sokollu Mehmet Paşa Medresesi.

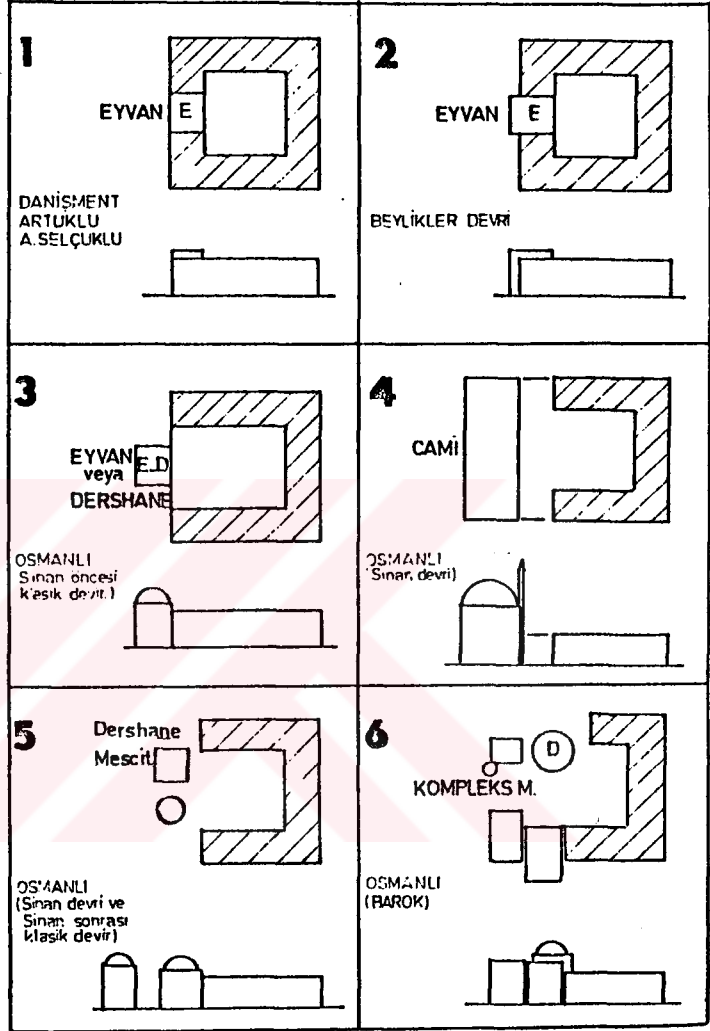
3. grup: Medrese, cami, türbe, sıbyan mektebi, çeşme, dükkan, tabhane gibi yapı ya da mekân topluluklarının bir arada bulunduğu kompleks yapılarıdır. Bu yapılarda birincil amaç, eğitimidir. Eğitimin yanı sıra başka işlevler de yer almaktadır. Genellikle revaklı bir avlu etrafında tüm mekân grupları birbirleriyle ilişkili olarak düzenlenmişlerdir, (Şekil 82).

Şekil 82: İstanbul-Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi.

Orta Asya'da ortaya çıkan dört eyvanlı avlulu medrese plan geleneği Anadolu'da Selçuklu, Beylikler ve son olarak ta Osmanlılar döneminde gelişerek devam etmiş ve dönemin koşulla-

rına bağılı olarak değişim geirmiştiir. Anadolu Selçukluları dört eyvanlı avlu Őemasından başlayarak Osmanlı dönemi sonuna kadarki süreç içinde medrese plan Őemalarındaki gelişim Şekil 83'de özetlenmektedir.

Şekil 83: Medrese mimarisinin gelişim Şeması, (85, s.88).

Şekil 83'den de görüleceği gibi Anadolu Selçukluları döneminde eyvanlı avlusu olan ve üzeri düz çatı ile örtülü olan Őemalar, Beylikler devrinde gelişmiş ve derslik mekânı olan eyvan, kütlenin dışına taşmıştır. Osmanlı devrinde, önceki dönemlerde tonoz örtü ile kapatılan eyvan mekânı kubbe ile örtülmüş, klasik devirde ise bu derslik mekânının yerini cami almıştır. Medreseler Osmanlı döneminde mescit, türbe gibi yapıları da bünyesinde barındıran yapı topluluklarına doğru bir gelişim göstermiştir.

Osmanlı döneminde han ve kervansaray yapıları mekânsal organizasyonları açısından önemli yapılar olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Anadolu Selçukluları zamanında açık avlulu ve nefli kapalı kısım olmak üzere iki kısımdan oluşan kervansarayların plan şeması Osmanlı döneminde tek, merkezi mekâna doğru bir gelişim göstermiştir. Osmanlı döneminde han ve kervansaray yapılarında ortada merkezi avlu etrafında revaklar ve gerisinde odalar kervansaray mimari geleneğinin en önemli özelliğidir. Ayrıca daha önceki dönemlerde ön planda olan dış kapalılık ilkesi Osmanlı döneminde değişmiş, mekânlarda yer yer dışa açılma görülmüştür.

Buraya kadar cami, medrese ve kervansaray yapıları üzerinde örneklenerek tartışılan Osmanlı mimarisinde en önemli olgu mekândır. Belirli bir fonksiyonu karşılamak amacıyla ve biçimsel kaygı olmaksızın geliştirilen mekânsal organizasyonlarda strüktür önemli bir öğedir. Orta Asya'da ortaya çıkan merkezi mekân kavramı strüktür ve mekân birlikteliğiyle sağlanmıştır. Camilerde büyük açıklıkların kubbe ile örtülmesi, medreseler ve kervansaraylarda orta avlu ile yaratılmaya çalışılan merkezi mekân Türk İslam mimarisinin tartışılmaz ilkesi konumundadır. Merkezi mekân kavramı sadece bu tür yapılarda değil; mescit, türbe, hamam, darüşşifa, tabhane... gibi yapılarda da dikkati çekmektedir.

Osmanlı mimarisi evrimini merkezi yapıların ve onların anılarının yaşadığı bir ortamda yapmıştır. Gelişmesinin başından beri merkezi mekâna yönelmiştir. Mimarlık tarihinde sadece kubbe örtüsüne dayanan hiçbir üslup merkezi mekân olarak planlanmış kare, altıgen, sekizgen şemaları ve bütün varyasyonlarını Osmanlı mimarisinde olduğu gibi denememiştir, (1).

Osmanlı döneminde başta camiler olmak üzere birçok yapı grubunda merkezi mekân esastır ve ona açılan yan mekânlar vardır. Ana mekân ya da mekânların yanı sıra ara mekânlar da yapının işleyişini ve mekânsal kurgusunu önemli ölçüde etkilemektedirler. Ara mekânın konumu ve organizasyonu yapı tipinin özelliklerine göre belirlenmektedir. Örneğin camilerde ara mekân son cemaat yeri tamamen dış çevreye bakmakta ve ana mekânla dış çevre arasındaki bağlantıyı kurmaktadır. Medrese ve kervansaray yapılarında ise ara mekân içe dönük olarak ana mekânın diğer mekânlarla ilişkisini sağlamaktadır. Özellikle medrese, kervansaray gibi yapılarda ara mekân karakterini taşı-

yan revaklar, toplumsal mekân olan avlu ile özel mekân olan odalar arasında birer geçiş ögesi konumundadırlar.

Osmanlı mimarisinde esas olan merkezi kubbe merkezi mekânın yanı sıra avlu mekânı da yapılarda önemli bir elemandır. Ayrıca avluda genellikle bulunan havuz, şadırvan gibi su öğeleri sıcak iklimlerde yapılara serinlik, ferahlık vermek ve belirli işlevleri (abdest alma) karşılaması açısından önemlidir.

Osmanlı döneminde cami, medrese, kervansaray, türbe gibi yapıların mekânsal oluşumu strüktürel elemanların konumuna ve biçimine göre belirlenmiştir. Özellikle Osmanlı cami mimarisinde yapısal özellikler başlı başına bir sınıflama ölçütü olup, sınıflandırma örtü sistemiyle taşıyıcılar arasındaki ilişkiye bağlanmıştır. Kapalı bir hacimde mekân, belirli bir şemaya karşılık gelen taşıyıcı bir duvar ve ayak sistemiyle onun örtüsünden oluşmaktadır. Ana örtü kubbedir ve plan şemasına göre taşıyıcı sistem şekillenmektedir. Plan şeması bir ana mekân ve onun yardımcılardan, belirli mekân parçalarının birleşmesinden oluşmaktadır, (8).

Sonuç olarak denebilir ki, Osmanlı döneminde mekân organizasyonu sade, yalın, merkezi, geniş ve işlevsel olma özelliklerini barındırmak koşuluyla oluşturulmuştur. İşlevsel olma ön koşulunun yanı sıra mekânda ve yapının tümünde bütüncül olma anlayışı egemendir. Strüktürel kurgu, mekân oluşumunun en önemli belirleyicisidir. Mekân kurgusunda genellikle strüktürel yapıdan kaynaklı simetri dikkati çekmektedir. Simetri anlayışı yapının dengesinde olumlu yönde etkili olmuştur. Osmanlı mimarisinde mekânsal kuruluş merkezi mekân olgusuyla gelişmiş ve günümüz tasarımlarına veri oluşturabilecek mekân ve kütle organizasyonları ortaya çıkarılmıştır.

3. HAN VE KERVANSARAY MİMARİSİNİN OLUŞUMU, GELİŞİMİ

3.1. ANADOLU ÖNCESİ TÜRKLERDE HAN VE KERVANSARAY MİMARİSİ

Türklerin ilk Ortaya çıktıkları Orta Asya'da yaşam biçimi göçebeliğe dayanmaktaydı. Bu nedenle, bozkırlarda göçebe bölgelerinden geçen tarihi İpek Yolu, menzil yapıları olmadan aşılamıyacağı düşüncesiyle savunma tesisleri kervansaraylar ortaya çıktı. Böylelikle korunma, savunma ve barınma amacının ön planda olduğu menzil yapılarının doğuşunu İpek Yolu hazırlamış oldu. Kervansaray yapıları menzil adı verilen ticaret yolları üzerinde göçebe baskınlarından korunma ve ticari eşyaların saklanabileceği yerler oluşturmak amacıyla biçimlendirilmiştir (86).

Bazı araştırmacılar kervansaray yapılarının kaynağını Arap ribatlarına bağlamaktadır. İlk önceleri Kuzey Afrika'da ortaya çıkan ve 'ribat' adı verilen yapılar savunma, korunma amacı ile yapılmışlardır. Askeri amaçla, oluşturulmuş bu yapılar, genellikle sınırlarda savaşa hazır kuvvetlerin hayvanlarıyla birlikte hazır buldukları, etrafı sur duvarları ile çevrili ve kale görünümünde gelişmiş yapılardır. Oysa, Orta Asya'da ortaya çıkan kervansaray yapıları askeri amaçlı olmayan, ticaret amacına dayalı seyahatlerde barınma ve korunma için yapılmışlardır. Fakat ilk Türkler de kervansaray olarak yaptıkları bu tür yapılara 'ribat' adını vermişlerdir.

İslam toplumlarına Araplar yoluyla girmiş olan ya da adı dolayısıyla Araplara maledilen 'ribat' sonunda kökeni bakımından İç Asya ve Türklere ait bir kurum haline gelmiştir. Bu arada arapça ribat sözcüğünün yanı sıra kervansaray ismi ortaya çıktı ve ribatın en son şeklinin asıl yaygın ve egemen adı haline geldi, (70).

Kervansaray yapılarının çıkış nedenini Uzak doğu ve Avrupa arasındaki sıkı alışverişe bağlamak yerinde olur. İnsanların güzele ve değerli eşyaya olan tutkusu kervanların Orta As-

ya steplerini ve çölleri aşmasına neden oluyordu. Böylelikle ipek yolu gerçekleştirildi. Bu yolda seyahat edenlerin güvenliklerinin sağlanması ticaret önemliydi. Ribat adı verilen binalar bu gereksinim sonucu doğdu. Bu askeri motellere türkler (araplarda olduğu gibi) ribat adını verdiler, (73).

Müller ise kervansaraylar ile Roma kastrumlarının iç avlu ve köşe kuleleri gibi unsurların benzeşmelerine dayanarak Roma kastrumunu kervansaray yapılarının aslı olarak kabul etmektedir. Roma kastrumlarının kitle ve mekân kurgusunun kervansaray yapılarının gereklerine uydurulduğunu ve değiştiğini vurgulamaktadır, (87).

Kervansaray yapıları, tarihsel süreç içinde değişmiş ve gelişmeler geçirmiştir. Yapıların kuruluşundaki temel faktörler kervansarayları belirli bir yönde şekillendirmeye devam etmiştir. Nasıl askeri ribatının temelinde, sınırlar için "korunma" faktörü yatmakta idiyse, İç Asya'da kervan yolları için de buna benzerlik sözkonusu idi. Arap ribatları, sınırları düşmandan koruyacakların barınacağı yer, Türk kervansarayları ise kervan ve yolcuların göçebe ve eşkiyaların saldırılarından korunup, barınabilecekleri ve ticari mallarını saklayabilecekleri yapılarıydı, (86).

Başlangıçta askeri amaçlarla yapılan ribatlar, zamanla içerik değiştirmiştir. Savaşların azalması, göçebe yaşantıdan yerleşik düzene geçiş, tasavvuf akımının islam toplumunda yaygınlaşması ile ribat yapılarına gereksinim azalmıştır. Bunun yanı sıra, seyahatler ve ticaret hayatı yaygınlaşmış ve seyahatlerin, ticaret kervanlarının barınmaları için konaklama tesisleri kervansaraylar yapılmıştır.

Kervansarayların inşa edilmesinin nedeni kısaca şu başlıklar altına toplanabilir:

1. Zengin ticari eşya nakleden kervanlara sınırlarda düşman ve göçebe baskınlarından korunabilecekleri, güvenli konak yerleri sağlamak. Bundan dolayı kervansaraylar surlarla çevrilmiş, surları üzerinde kule ve burçlar inşa edilmiş, kapıları demirden yapılmış ve bu nedenle her türlü tehlikeye karşı koyabilecek bir savunma tertibatıyla donatılmışlardır.

2. Yolcuların konaklandıkları ve geceledikleri bu yapılarda her türlü gereksinimlerini temin etmek ikinci amaç idi.

Bu amaçla, kervansaraylarda bulunan tesisler dikkate değerdir. İçlerinde yatakhaneleri, aşhaneleri, erzak ambarları, ticari eşya koyacak depoları, hayvanların barınacağı ahırlar, samanlıklar, misafirlerin yıkanması için hamamları, şadırvanları, yolcuların namaz kılmaları için mescitleri, hatta kayıtlardan çıkarılabildiğine göre eczaneleri, revirleri, yolcuların ayak-kabıllarını tamir eden ve fakirlere yenisini yapan ayakkabıcılara, nalbantlara varıncaya kadar her ihtiyaç karşılayacak tesisleri vardı. Bütün bunların gelir ve masraflarını idare edecek memurları olan bu yapılar genellikle sultan ve devlet adamları tarafından yaptırılan vakıflar idi. Ayrıca, kervansaraylarda yolcular ve tüccarlar parasız olarak konaklayabilirlerdir, (88).

Seyyah Taveinier (1980)'in kervansaraylar konusundaki gözlemleri şöyledir:

"Kervansaraylar doğunun lokantalı otelleridir. Dikdörtgen biçiminde, manastırlar gibi inşa edilmişlerdir, genellikle tek katlı, bazen iki katlıdırlar. Büyük bir kapıdan avluya girilir. Öteki üç tarafın herbirinin ortasında, en seçkin kişiler için birer salon veya büyük birer oda vardır. Bu salonun yanında herkesin özel olarak kaldığı birçok küçük oda vardır. Arka tarafında ahırlar yer alır, çoğu zaman insanlar ahırlarda odalardaki kadar rahat eder. Kışın ahırlarda kalmayı tercih eden kimseler vardır. Çünkü ahır sıcak olur, salonlar ve odalar gibi ahırların üzeri tonozla örtülür. Ahırlarda her atın başının önünde bir küçük niş ve bir küçük pencere bulunur. Her pencere bir odaya bakar, herkes kendi odalarından atına nasıl bakıldığını görebilir, açıcılık eden kimsenin yeri genellikle bu nişlerdir, (89).

Kervan yolları üzerinde seyahat eden seyyah, derviş ve tüccarların konaklamaları için yapılmış kervansarayların ilk örneklerine ilk müslüman Türk devleti olan Karahanlılarda rastlanmaktadır. Ribat adı verilen bu yapılar, savunma ve korunma nedeniyle tamamen dışa kapalı, sağlam, yüksek duvarlarla çevrili yapılardır.

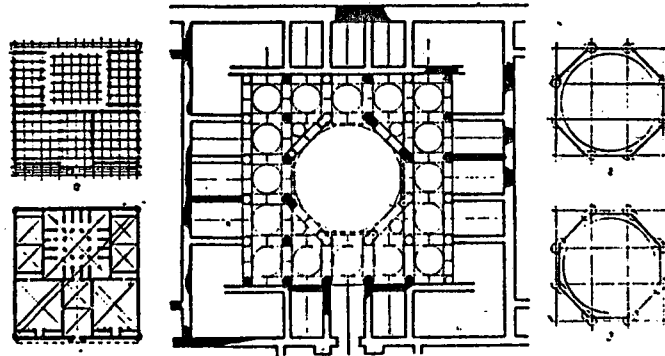
Karahanlılar devri, Türk mimarlığı ve sanatının ilk sentezinin yapıldığı dönemdir. Yapı malzemesi olarak kerpiç, tuğla kullanılmıştır. Karahanlılar devrinde yapılmış olan kervan-

saraylar, yapı geleneği ve güncel gereksinme sentezinin ilk ürünleridir, (73).

Karahanlılar zamanında birçok imar hareketinde bulunulmuştur. Cami gibi dini yapıların yanı sıra saray, kervansaray gibi sivil yapılar da inşa edilmiştir. Özellikle, bu dönemde inşa edilmiş olan kervansaraylar anıtsal, görkemli karakterleri ile Selçuklu kervansaray mimarisinin temelini oluşturmuşlardır.

Tarihi bilinen en eski kervansaray Karahanlılar zamanında yapılmış olan Ribat-ı Melik'tir (Şekil 84). Bu kervansaray, 1068-1080 yılları arasında egemen olan Karahanlı hükümdarı Nasr Bin İbrahim tarafından Buhara Semerkant yolu üzerinde 1078-79 yılında yaptırılmıştır. Kalan kısımlarından kale gibi olduğu anlaşılan yapının ana malzemesi kerpiçtir. Kare bir yapı olan Ribat-ı Melik'in iki katlı olduğu, avlu etrafında odaların yer aldığı, zengin bir cephe düzeninin olduğu bilinmektedir, (77).

Bugün harabe halinde olan Ribat-ı Melik isminde de anlaşılacağı gibi savunma anacıyla yapılmıştır. Tamamen dışı kapalı bir kare olan yapının sadece ön cephesi ayakta kalmıştır.

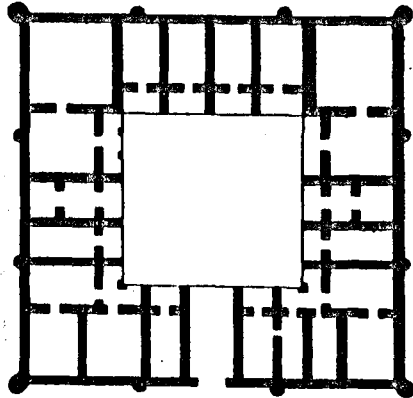

Şekil 84: Ribat-ı Melik Kervansarayı Planı (72, Şekil 15).

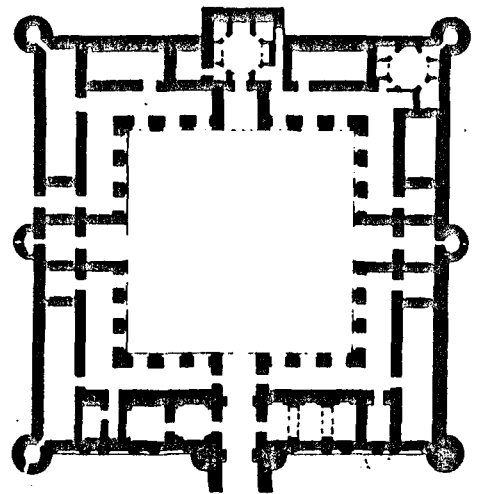
Ne var ki Ribat-ı Melik Türk kervansaraylarının elbette ilk örneği değildir. Zira ayakta kalmışların en eski tarihlisi durumundaki bu muazzam yapı gerek mimari kontrüksiyonu, gerekse teşkilatlı bir bina olarak inşa amacına dayalı gelişmiş plan şeması ile Türkistan'da kendisinden çok önce kervansaray inşa edilmekte olduğunu göstermektedir, (86).

Bu dönemde yapılmış olan diğer önemli kervansaray Dehistan kervansarayıdır (Şekil 85). Bu kervansaray da Ribat-ı Melik gibi kare planlı bir yapıdır. Bazı yazarlarca Karahanlı yapısı olarak belirtilen bu yapı bazı yazarlara göre Selçuklu ya da Gazneli eseridir. Aynı dönemde yapılmış diğer kervansaraylarla büyük benzerlikler göstermesinin yanısıra plan detaylarında farklılıklar görülmektedir.

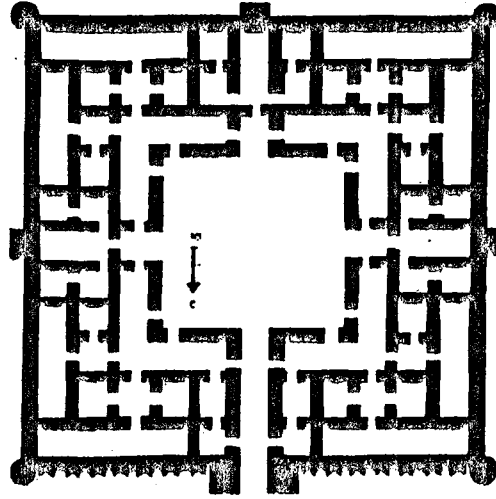
XI. ve XII. yy. da yapılmış olan önemli kervansaraylardan biri de Kuzey Horasan'daki Daya Hatun kervansarayıdır (Şekil 86). Plan şeması olarak Manakeldi kervansarayına (Şekil 87) benzemekle beraber biraz farklılaşmıştır. İç mekânda oda mekânları daha sadeleşmiş, koridorlara az yer verilmiştir. Ayrıca bir başka farklılık tuğladan yapılmış olmasıdır. Daya Hatun kervansarayının örtü sistemi tonoz ve kubbelerden oluşmaktadır, (86).

Şekil 85: Dehistan Kervansarayı planı, (70, s.195).

Şekil 86: Daya Hatun Kervansarayı planı, (70, s.193).

Şekil 87: Manakeldi Kervansarayı Planı (70, s.196).

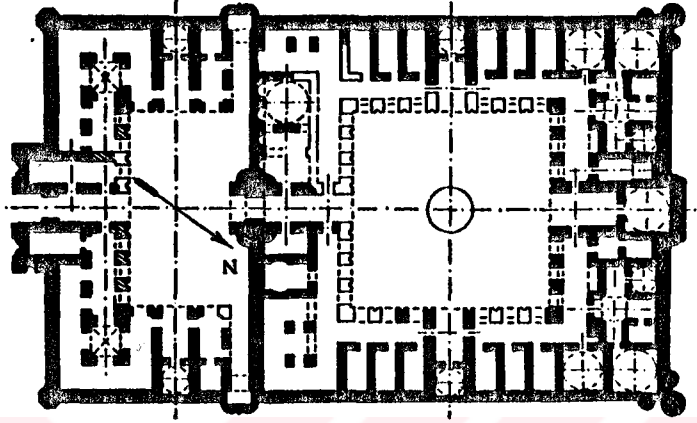
Karahanlılar döneminde gelişen ve sonraki dönemlerdeki yapıların prototipini oluşturan kervansarayların ortak özelliği, Orta Asya merkezi mekân geleneğinin bir yansıması olan orta avludur. Dört eyvanlı avlu plan şeması mekânsal kuruluşun en önemli özelliğidir. Orta avlunun etrafında eyvanlar ve odalar mekânsal organizasyonu, yüksek, anıtsal taç kapılar, kalın dış duvarlardaki kuleler, üst örtü sistemindeki tonoz ve kubbelere kütle kuruluşunu belirleyen elemanlardır.

Karahanlılardan sonra Gazneliler ve Büyük Selçuklular zamanında da kervansaray yapımı devam etmiştir. Bugünün otelleri sayılabilecek bu yapılardan günümüze kalmış olanlar genellikle Karahanlı ve Büyük Selçuklular zamanında yapılmış olanlardır ve harap durumdadırlar. Gazneliler zamanından ise yeterince kervansaray kalmamıştır.

Büyük Selçuklular zamanında yapıldığı bilinen Ribat-ı Şerif (1114-1115) büyük Horasan yolu üzerinde yapılmış, dönemin en abidevi eseridir (Şekil 88). İki bölümden oluşan yapıda önce dikdörtgen avlulu bölüm, arkada kareye yakın 4 eyvanlı avlulu bölüm vardır. Dıştan kaleye benzeyen yapının içi sarayı andıran zenginliktedir.

Birinci bölüm daha sade, fakat ikinci asıl bölüm, kubbeli cami, revaklı avlusu, arka eyvanın iki yanında 4 eyvanlı küçük avlusu olan özel dairelerle her çeşit konforu içine almakta-

dır. Tuğladan yapılmış olan yapı dışı kapalı, tek girişlidir. Örtü sistemi kubbe ve tonozdan oluşmaktadır, (90).

Şekil 88: Ribat-ı Şerif'in Planı, (72, şekil 74).

Anadolu öncesi Türklerde Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklular zamanında yapılan ribat adı verilen kervansaray yapılarında 4 eyvanlı avlu esas eleman olarak karşımıza çıkmaktadır. Genellikle tuğla malzemenin kullanıldığı yapılarda, dışı kapalılık, kalın yüksek duvarlar, duvarlarda gözetleme kuleleri önemli elemanlardır. Genellikle kare planlı açık avlunun etrafında konaklama odaları ve orta eksenler üzerinde eyvanlar yer almaktadır. Yapılarda düzgün geometrik biçimler ve simetri esastır. Örtü sistemi tonoz ve kubbeden oluşmaktadır. Yolcuların can ve mal güvenliğini sağlamak amacıyla inşa edilen yapılarda bu görevin iyi bir şekilde yerine getirilmesi için girişin sağ ve solundaki ilk odalar muhafızlara ayrılmıştır.

Anadolu öncesi Türk toplulukları zamanında Orta Asya'da temeli atılan kervansaray mimarisi XI. yy. dan itibaren büyük ölçülere varan yapılar şeklinde inşa edilmişlerdir. Mekân ve kütle kuruluşundaki organizasyon ilkeleri, daha sonra Anadolu'ya yerleşen Türkler tarafından da geliştirilerek devam etmiş ve Anadolu Türk mimarisi adı verilen yapı geleneğini oluşturmuştur.

3.2. ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE HAN VE KERVANSARAY MİMARİSİ

1071 Malazgirt zaferi ile Türkler Anadolu'ya girmişlerdir. Anadolu'ya gelen Türkler Hitit'lerden Bizans'a kadar geçen süre içindeki uygarlıkların eserleri ile karşılaşmışlardır. Türkler kendilerinden önce bu topraklarda yaşamış olan uygarlıklardan da etkilenererek dini, sosyal, kültürel ve ticari amaçlı yapılar yapmaya başlamışlardır. Anadolu Selçukluları zamanında cami, medrese, türbe, han, kervansaray gibi farklı amaçlara yönelik yapılar yapılmıştır. Ancak medrese ve kervansaray mimarisi Anadolu Selçukluları ile gelişmiş ve en yüksek anıtsal, mimari değere ulaşmıştır.

İlk Anadolu Türk Devleti olan Selçuklular 1077'de kurulmuş ve merkezleri 1080'de İznik olmuştur. Ancak burası daha sonra Haçlıların yardımıyla Bizanslılar tarafından geri alınca I. Kılıçarslan zamanında merkez Konya olmuştur. Böylece Orta Asya ve Batı Türkistan'da, Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklularla devam edip gelişen Türk sanatı ve mimarisi Anadolu'ya yayılma imkanı bulmuştur.

Anadolu'nun stratejik konumundan dolayı, her devirde yoğun bir ticaret trafiği söz konusu olmuştur. Ancak XII. yy. da ticaretin çoğu transit olup Konya, Sinop ve Sivas gibi şehirlerde toplanmıştı ve ticaret Ermeni ve Rum tüccarların eline geçmiştir. Anadolu'nun stratejisinin farkına varan Selçuklu sultanları, II. Kılıçarslan'dan itibaren, politika ve fetihlerini ekonomik amaçlara yöneltmişlerdir. Bu nedenle, ticarete önem verilmiş, kervan yollarının güvenliği sağlanmıştır. Ayrıca Suriye kervan yollarının Haçlı seferleri nedeniyle tehlikeli hale gelmesi, XIII. yy. başında Anadolu'yu Orta doğu'nun en önemli ticaret merkezi haline sokmuş ve bu durum Moğol istilasına kadar sürmüştür, (87).

Selçuklu sultanları devletin stratejik konumunun ve ticaretin önemini kavrayarak iktisadi ve ticaret faaliyetlerini arttırmak için çeşitli tedbirler almışlardır. Ticaretle uğraşan kişilere her türlü yardımda bulunmak, ticaret yollarının güvenliğini arttırmak, ticari eşyanın askeri koruma birlikleri tarafından taşınmasını sağlamak ve kervan yolları üzerinde

yolcuların her türlü gereksinimlerini karşılayabilecekleri kervansaraylar yaptırmak gibi tedbirler almışlardır. Selçuklular döneminde Anadolu milletlerarası bir köprü haline gelmiş ve ticaret hayatı gelişmiştir, (88).

Anadolu Selçuklu devrinde ülkede iki ticaret yolu bulunuyordu. Birincisi kuzey-güney doğrultusu yani Rusya üzerinden gelen malların Akdeniz'e oradan gelen malların ise tekrar Karadeniz'e kıyısı olan ülkelere ulaştırıldığı yol, ikinci yol ise İpek Yolu idi. Bu yol da İran'dan gelip Sivas-Ankara üzerinden Konstantinapolis'e varıyordu.

Selçuklular döneminde en önemli ticaret merkezleri Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas, Erzurum, Diyarbakır-Harput-Malatya-Kırşehir-Ankara olmuştur. Bu merkezler batılı tüccarların doğu ile olan ticari ilişkilerinde uğrak yeri durumunda idiler ve Bizans-Doğu uygarlıkları, Mısır-Kuzey ülkeleri arasındaki ticaret yolları üzerindydiler.

Selçuklular zamanında çok sıkı bir kervan yolu şebekesi kurulmuş ve bu yollar üzerinde han ve kervansaraylar inşa edilmiştir. Bu kervansaraylar üç ana kervan yolu üzerinde bulunmaktaydı.

1. Doğuyu-batıya bağlayan yollar,
2. Kuzeyi-güneye bağlayan yollar,
3. Kuzey doğuyu-İstanbul'a bağlayan yollardır (87).

Anadolu öncesi Türklerde askeri ve savunma amaçları için inşa edilen bu tür yapılar, Anadolu Selçukluları döneminde ticari amaç için yapılmışlardır. Bu dönemde hükümdarlar, Sultanlar ve devlet adamları tarafından kervansaraylar yaptırılmış ve Sultanlar tarafından yaptırılanlara Sultan Han adı verilmiştir.

Barış zamanlarında konak yeri olan kervansaraylar, savaş zamanında dışı kapalı karakterleri ile kale görevini üstlenmişlerdir. Ticaret amacı ile kurulmuş ve o devirde daha çok han adıyla anılanlar, kervan yolcularını ücret karşılığında barındırırken, Selçuklu hükümdarları, devlet büyükleri ve zengin hayır sahipleri tarafından kurulup, hizmete açılan bu kervansaraylarda üç gün süreyle ücretsiz olarak misafir kabul edilirdi. Kervanların bakım ihtiyaçları da buralarda ücretsiz

sağlanırdı. Devlet baskın ve soygundan zarara uğrayanların kayıplarını öderdi, (12).

Vakfiyelerden de anlaşılacağı gibi, hanlarda kalacaklara uygulanacak yöntemler, yürütenlerin yapacakları işler kurallara bağlanmıştı. Kervansaraylar ıssız Anadolu yollarında kaleyi andıran görünüşleri, taş işçiliğinin zengin örneklerini veren bezemeleri, hamam, mescit gibi değişik ihtiyaçları gören kısımları kadar, etkileyici mekânlarıyla da diğer değişik amaçlı yapılar içinde başlı başına bir yer tutmaktadırlar, (77).

Anadolu'da Selçukluların yüksek kültürünü en canlı şekilde yansıtan eserler, Denizli'den, Erzurum, Kars ve Iğdır'a, Kütahya'dan Malatya, Bitlis, Ahlat'a, Antalya'dan, Sinop ve Samsun'a kadar uzanan yollar üzerinde yükselen kervansaraylardır. Diğer eserlerde olduğu gibi, bunların da planları ve bazı süsleme motifleri yine Karahanlı, Gazneli Büyük Selçukluların Ribat adını verdikleri daha önceki Türk kervansaraylarına dayanmaktadır. Dini yapılarda zaman zaman tuğla ve taş karışımı değişik malzeme kullanılmışsa da hanlar sadece taş malzeme ile yapılmıştır. Sultan han veya han diye adlandırılan kervansaraylar tamamiyle gelişmiş bir taş işçiliğinin kullanıldığı abidevi eserlerdir. İtalyan Gotik katedrallerini andıran bu muazzam yapılar, Ortaçağ'da Anadolu'nun en önemli kervan yolları üzerinde, sosyal yardım ve aynı zamanda kültür müesseseleridir. Bunların hepsi de Selçuklu sultanları ve onların vezirleri tarafından, XIII. yy. boyunca yaptırılmıştır, (76).

Anadolu Selçuklu kervansarayları ile ilgili en kapsamlı araştırmayı Erdmann (10), yapmıştır. Bu çalışmada, yapılar tek tek ele alınarak tarihi bilgilerin yanında mekân organizasyonu ve yapısal özellikleri hakkında bilgiler verilmektedir. Ayrıca yapıların inşa edildikleri yerler bir harita üzerinde kervan yollarına göre gösterilmektedir.

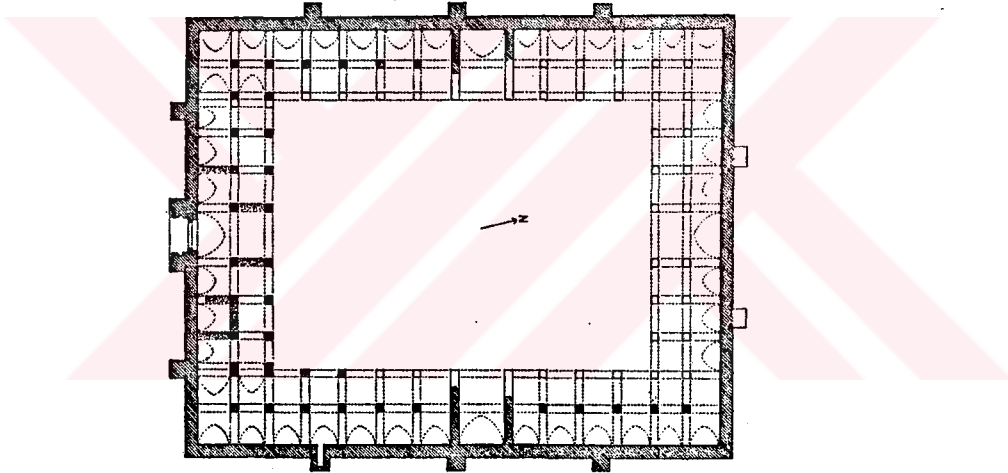
Geçmişteki dönemlerle yakın ilişkileri olan Anadolu Selçukluları kervansarayları yolcuların birçok gereksinimini karşılayacak nitelikteydi. Topluma hizmet amacı ile yaptırılan kervansarayların plan şemalarında konaklama için gerekli odaların yanı sıra hayvanların barınması için ahırlar, eşyaların saklanması için depolar, yolcuların yıkanması için hamam, iba-

det için mescit gibi birimlere de rastlanmaktadır. Büyük Selçuklu geleneğinin bir devam niteliğinde olan yapılar genellikle avlulu olarak gelişmiştir.

Genellikle ana yollar üzerinde inşa edilmiş olan kervan-saraylar mekânsal organizasyonlarına göre 3 ana tipte uygulanmışlardır.

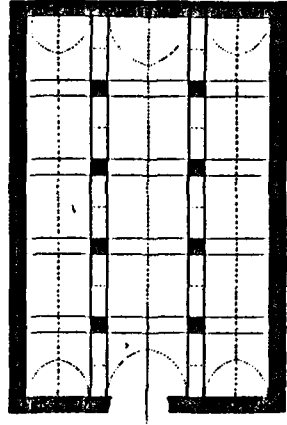
1. Tip: Açık-avlulu tip,
2. Tip: Kapalı-avlusuz tip
3. Tip: Karma tip.

* Açık avlulu han tipi bu dönemde az sayıda uygulanmıştır. Ortadaki eyvanlı avlunun etrafında revaklı kısım ya da odalar yer almaktadır. Yolcular ile hayvanları avlunun çevresindeki mekânlarda barınmaktaydı. Antalya-Afyon yolu üzerindeki Evdir Han (1215) bu tipe örnektir (Şekil 89).

Şekil 89: Evdir Han Planı (1215), (10).

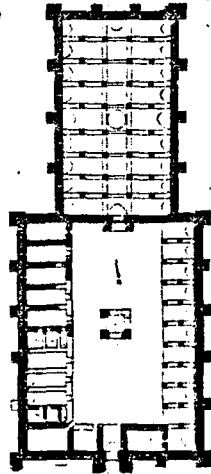
* İkinci tip kapalı-avlusuz olan hanlar kare ya da dikdörtgen tek bir mekândan oluşmaktadır. Mekânın içi nef sıralarıyla bölünmüştür ve genellikle duvara bitişik kısımlarda zemin yolcuların yatması için yükseltilmiştir. Bu mekânlarda yolcuların hayvanları ise, yolcuların yakınında genellikle orta nef bölümünde barınmaktadır. Hanlarda nefli kısımlar genellikle tonoz örtülüdür. Bazılarında ise neflerin ortasının üzeri fener şeklinde kubbe ile örtülmüştür. Bu tip hana örnek Tokat'ta Çiftlik Hanı (1329) (Şekil 90), Antalya yolu üzerinde Şarapsa Hanı (Şekil 91) verilebilir. Bu tip hanlar, üçüncü tipe nazaran daha küçük ve tali yapılardır.

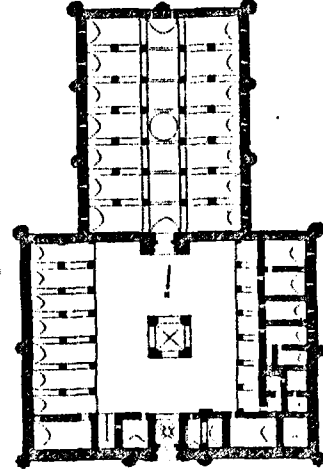
Şekil 90: Çiftlik Hanı planı.

Şekil 91: Şarapsa Hanı planı.

* Üçüncü tip kervansaraylar ise, 1. ve 2. tipin biraraya gelmesiyle türemiştir. En büyük ve görkemli kervansaraylar, bu tipte yapılmış olanlar arasındadır. Yolcuların barınmaları için yapılmış kapalı kısım (salon) önünde avlusu vardır. Genellikle avlunun üç tarafı revak ya da odalarla çevrilidir. Hanın taç kapılı bir girişi vardır, giriş eyvanından avluya geçilir, avludan da kapalı kısma geçilmektedir. Avlunun bir tarafında arabalık ve ahır, diğer tarafında ise odalar yer almaktadır. Ayrıca girişin iki yanında muhafız odaları vardır. Avlunun ortasında genellikle bir çeşme ya da mescit yer almaktadır. Kapalı kısım ve revak bölümlerinin üzeri tonoz ile örtülüdür. Tonoz örtülü kapalı kısım üzeri genellikle düzdür ve orta nefin orta aksında fener kubbe yer alır. Konya Aksaray yolu üzerinde Sultan Han (1229) (Şekil 92), Kayseri-Sivas yolunda Sultan Hanı (1236) (Şekil 93) önemli örnekler arasındadır.

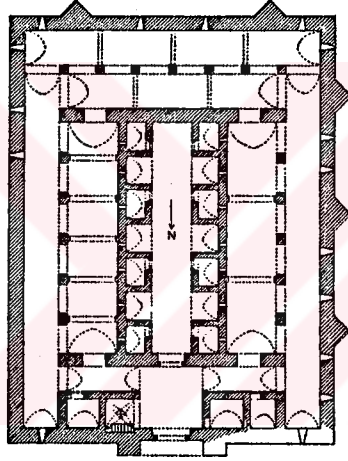

Şekil 92: Sultan han,
Konya-Aksaray yolu
üzerinde.

Şekil 93: Sultan hanı,
Kayseri-Sivas yolu
üzerinde.

Bu üç temel tipten farklı olarak Antalya-Alanya arasında I. Alaeddin Keykubat tarafından 1231'de yaptırılmış olan Alara Hanı gibi değişik plan organizasyonu gösteren az sayıda da olsa kervansaray vardır (Şekil 94). Bu yapıda kapalı ve açık kısımlar birbirlerine eklenmiş değil, birbirleriyle kaynaşmış durumdadır. Yolcularla eşya ve hayvanlara ait yerler tamamen ayrılmıştır, (91). Yolcular hanın ortasında iki sıra şeklinde odalarda kalırken, odalarının pencerelerinden odaların çevresindeki bölümde bulunan hayvanlarına bakabilmekteydi.

Şekil 94: Alara hanın planı.

Örneklerden de görüleceği gibi, Anadolu'da Selçukluların kurduğu kervansarayların çok azı, Büyük Selçuklu, Gazneli ve Karahanlı geleneğine, revaklı eyvanlı avlu düzenine bağlı kalmış inşaat tekniği ve bazı değişik plan tipleriyle ayrı bir yol izlemeye başlamıştır. Özellikle inşaat tekniği değişerek, ilk devirlerin kerpiç ve tuğla mimarisine karşı taş tercih edilmiştir. Plan tiplerinde kapalı nefler halindeki kısım ile avlulu kısmın birleştiği karma tipler Selçuklularda önceki dönemlere nazaran bir yenilik olarak ortaya çıkmıştır.

Anadolu Selçuklularının abidevi eserleri olarak karşımıza çıkan kervansaraylarda avlulu kısım kareye yakın formda, etrafı revak ve odalarla çevrilidir. Revaklar genellikle iki sıra olarak düzenlenmişlerdir. Çoğu handa avlunun ortasında köşk

mescit adı verilen ve ayaklar üzerinde yükseltilmiş, merdivenle çıkılan bir mescit vardır. Kapalı kısım ise genellikle dikdörtgen formda, tonoz ile örtülü nefli bölümlerden oluşmaktadır. Bu mekânda döşeme yer yer yükseltilerek yolcuların yatması için sekiler düzenlenmiştir. Dışa kapalı yüksek ve kalın duvarlarla çevrili olan hanların yalın kütlesinin en etkili elemanları yüksek taç kapılarıdır. Taç kapılar devrin mimari karakterinin en önemli belirleyicilerindedir.

1077'de kurulan Anadolu Selçuklu devleti zayıf bir hükümdar olan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1248 Köseadağ savaşında Moğol ordusuna yenilmesi ile sarsılmıştır. Erzurum, Sivas ve Kayseri yağma ve tahribe uğramıştır. Sonra vergiye bağlanılmak koşulu ile barış yapılmış, Selçuklu devleti 1277'ye kadar kendini korumuştur. Moğolların zulüm ve baskısının artması sonucunda devlet itibarını kaybetmiş, İlhanlı hakimiyeti ile 1308 yılında yıkılmıştır. Selçuklular XIII. yy. da günümüzde bile değerlerinden birşey kaybetmemiş olan eserler inşa etmişlerdir. Özellikle kervansaray mimarisi, bu dönemde en yüksek düzeye erişmiş ve sonraki dönemlerdeki mimariye temel oluşturmuştur. Selçuklulardan sonra sınırlarda yerleşmiş bulunan Türkmenler bağımsızlıklarını ilan etmişler ve Anadolu'nun farklı yerlerine yerleşerek beylikler kurmuşlardır.

3.3. ANADOLU BEYLİKLERİ DÖNEMİNDE HAN VE KERVANSARAY MİMARİSİ

Selçuklu devletinin yıkılmasından sonra sınırlarda yerleşmiş bulunun Türkmen boyları bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bunun yanı sıra ülkenin birçok yerinde farklı isimlere sahip beylikler yayılmış ve yerleşmişlerdir.

Kurulan 20'den fazla beylik arasında Ermenek, Karaman ve Konya'da Karamanlı, Kütahya'da Germiyanlı, Eğridir'de Hamidoğulları, Beyşehir'de Eşrefoğulları, Muğla, Peçin ve Milas'da Menteşeliler, Kastamonu ve Sinop'ta Candarlı, Sinop'da Pereme, Birgi ve Selçuk'ta Aydınoğulları, Manisa'da Saruhanlılar, Maraş Elbistan'da Dulkadırlılar, Adana'da Ramazanoğulları, Söğüt, Bursa ve İznik'te Osmanlılar vardı. Bunlardan her biri kendini Selçuklu devletinin mirascısı gibi görüyordu, (76).

Selçuklu devri mimarisi ile Beylikler devri mimarisini birbirinden kesin olarak ayırmak mümkün değildir. Selçuklu devri üslubunun çöküşü ile Beylikler devri üslubunun kuruluşu XIII. yy. in ikinci yarısında iç içe girmiştir. Beylikler devri üslubu tam özelliğini XIV. yy. in başlarından itibaren kazanmaya başlamış ve Selçukluların yapı ve süsleme sanatına bir takım yenilikler getirmişlerdir. Ayrıca Osmanlı mimarisinin oluşumu ve gelişiminde etkileri olmuştur. Daha çok Anadolu'nun batısında yerleşmiş bulunan Saruhan (1300-1410), Aydın (1300-1409), Menteşe (1300-1425), Germiyan (1300-1428) ve Osman oğullarının özellikle cami ve medreselerde yenilikler getirdiği görülür. Türk mimarisinde önemli yerleri olan Karaman (1256-1483) ve Eşrefoğulları daha çok Selçuklu mimarisini devam ettirmişlerdir, (92).

Anadolu'da Beylikler döneminde sivil yapılarda önemli bir gelişme görülmez. Beylikler sınırlı olanakları çerçevesinde cami, medrese ve az sayıda da olsa han inşa etmişler ve bu yapılarda genellikle Selçuklu mimari geleneğini sürdürmüşlerdir.

Beylikler devri yapıları arasında sayıları fazla olmasa da han ve kervansaray yapılarına rastlanılmaktadır. Beylikler devrinde menzil hanlarından çok, şehir içi hanı yapılmıştır. Bu dönemde ticaret şehir içlerine taşınmış, kervan yolları üzerinde han yapımı Selçuklular zamanında olduğu kadar fazla olmamıştır. Şehirlerde içlerinde ticarethane olarak yapılan han yapıları şehrin büyüklüğüne ve ticari etkinliğine göre birden fazla sayıda olabilmektedir. Hanların büyük bir kısmı da sosyal içerikli ve tüccarları barındıran yapılardır. Şehir içi hanlarının çoğu ahşap, kerpiç malzemeyle yapıldığı için bugüne kalamamıştır. Şehir içi hanları genellikle basit ve iki katlıdır. Kare veya dikdörtgen büyük bir açık avlunun etrafını kuşatan odalara ve önlerinde bir revağa sahiptirler. Çoğu kez avlu ortasında şadırvan veya mescit yer almaktadır. Bunlar tek kapılı emniyetli yapılardır. Tüccarları ve mallarını barındıran bu hanlar bazen büyük külliyeler içinde yer almışlardır, (93).

Genellikle kare ya da dikdörtgen şeklinde olan hanların üzeri tonozla, bazen yer yer kubbe ile, bazen de düz ya da eğik çatı ile örtülmüştür. Kapalı mekânlarda yolcuların oturabile-

ceği ve yatabileceği sekiler oluşturulmuştur. Duvarlarda ısıtma araçları ocaklar bulunmaktadır. Ayrıca sekilerin araları hayvanlar ve yükler için ayrılmıştır.

Beylikler devrinde Anadolu Türk mimarisinde ortaya çıkan ve batıya doğru uzadıkça daha fazla beliren bütün yenilikler ve başlangıç halindeki üslup gelişmeleri, yine bu beyliklerden biri olup, sonraları hepsine hakim olan Osmanlıların elinde en iyi şekilde değerlendirilmiş, dünya çapında Osmanlı mimarisinin yaratılmasına yol açmıştır, (90).

Osmanlı beyliğinden başka beylikler zamanında diğer alanlarda olduğu gibi mimarlık alanında da fazla gelişme olmamıştır. Bu nedenle günümüze kalmış mimari yapıt yok denecek kadar azdır. Konumuz olan han ve kervansaray mimarisinde de dikkate değer yenilik göze çarpmamış, Selçuklu mimarisinin bir devamı şeklinde ortaya çıkmıştır. XIV. yy.ın sonunda beylikler yavaş yavaş yok olurken Osman oğulları beyliği gelişmiş, büyümüş ve Anadolu'ya yayılmaya başlamıştır. Daha sonraları bir imparatorluk haline gelen Osmanlı beyliği mimarlık alanında büyük gelişmeler göstermiştir.

3.4. OSMANLI DÖNEMİNDE HAN VE KERVANSARAY MİMARİSİ

Osmanlılar, Oğuz Türklerinin kayı boyuna mensupturlar. Orta Asya'nın Horasan bölgesinden çıkarak büyük göçler başlatmışlardır. Süleyman Şah'ın oğlu Ertuğrul Bey'in yönetimindeki aşiret bir süre Anadolu'da dolaştıktan sonra Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubat tarafından Ankara yakınlarındaki Karadağ yöresine yerleştirilmiştir. Daha sonra yaptıkları hizmetlere karşılık kendilerine "uç beyliği" payesi verildi ve aşiret Bizans hududundaki Söğüt kasabasına göç etti. Böylece gelecekte dünyanın en büyük imparatorluklarından birinin temeli bu küçük kasabada atılmıştır. Ertuğrul Beyin ölümünden sonra oğlu Osman Bey, Bilecik ve İnegöl'ü Bizanslılardan alıp 1299 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Sonuçta, Osmanlı devleti "Beylik" olarak kurulmuştur. 1301 tarihinde Yenişehir fethe edilmiş ve beyliğin merkezi buraya taşınarak 1326'da Bursa başkent olmuştur. Artık Osmanlılar organize bir toplum haline gelmiştir, (73).

Daha sonraki yıllarda Edirne başkent olmuş ve 16. yy. başlarında imparatorluk en parlak devrini yaşamıştır. 16. ve 17. yy. lar arasında birçok alanda olduğu gibi mimarlık alanında da gelişmeler olmuştur. Bu gelişmeler, Mimar Sinan ile en yetkin düzeye erişmiştir. 18. yy. da Osmanlı imparatorluğunun gerileme devri başlamıştır. Buna XX. yy. başlarında Balkan ve I. Dünya savaşları eklenince imparatorluk yıkılma devrini yaşamıştır. 623 yıl süren saltanatları boyunca 36 padişah söz sahibi olarak ülkeyi istedikleri gibi yönetmiştir. 1922'de Osmanlı hanedanlığı sona ermiş ve İstiklal savaşından sonra ulusun kaderine sahip çıkan yeni devlet Ankara'da kurulmuştur.

Anadolu'daki Türk kültürü onbeşinci yüzyıla kadar birçok yönleriyle Anadolu toplumunun yapısına, Anadolu'nun yerli geleneklerinin etkisine ve ülkenin jeopolitik özelliklerine bağlı olarak değişiklik göstermekle birlikte kökleriyle doğunun Türk İslam kültürünün bir devamı idi, (94). Daha sonraki yıllarda İstanbul'un alınmasıyla batı ile etkileşimler artmış ve Osmanlı devleti doğunun bir devamı olmayıp, asıl kaynağını yeni başkentten ve saray çevresinin eğilimlerinden almıştır.

Anadolu'da Osmanlı imparatorluğu kurulduktan sonra kervansaray yapımı daha sistemli, programlı bir şekilde devam etmiştir. Kervansaray ve hanlar Anadolu Selçukluları döneminde yapılanlara bazı yönlerden benzer olmalarına rağmen, dönemin koşullarından etkilenmiş ve farklılaşmıştır.

Selçuklular zamanında şehirlerde, Hint ve Çin ticaret yollarını Selçuk şehirlerine bağlayan yollar üzerinde birçok han ve kervansaray inşa edilmiştir. Bunun ardından Osmanlı Türkleri de aynı tesisati mükemmelleştirerek yeni fethettikleri yerlerde bu tür yapılar inşa etmişlerdir. Böylece belirli devirlerde, şehirler ve yollar üzerinde Osmanlı imparatorluğu içerisinde birçok hanlar yapılmıştır. Bu binaların bazıları kerpiçten, bazıları ahşaptan fakat büyük bir kısmı taş ve tuğladan inşa edilmiş kale kadar kuvvetli muazzam ve ihtişamlı yapılardır, (11).

Anadolu'da 13. yy. dan başlayarak inşa edilmeye başlayan han ve kervansaraylar buldukları bölgelere mimari açıdan değer katacak özelliklere sahiptir. Korunarak ya da harap halde günümüze ulaşmış olanlar dahi bugün kentlerimize anlam kazan-

dırmaktadır. Öyleki sonradan oluşmuş kent ve kasabaların bazıları barındırdıkları kervansaray ve handan isimlerini almışlardır.

Osmanlı döneminde kentler süratle büyümüş, önceki yüzyıllardaki kentlerde olduğunun tersine surların dışına taşmıştır. Yeni mahalleler kurulmuş, zanaat ve ticaret ilerlemiş cami, medrese, türbe, çarşı, kervansaray yapımı hız kazanmıştır. Bu yapıların işlemesi için vakıf sisteminin kurulması Osmanlı döneminde yapılmış olan önemli yeniliklerdendir. Ayrıca bu dönemde özellikle Fatih devrinde devletin dışa açılma politikası Doğu ülkeleriyle etkileşimin yanı sıra batı ile etkileşimin başlamasına neden olmuştur. Batı ile etkileşimler sosyal, ekonomik, kültürel yönden toplumu etkilerken yansımaları mimarlık alanında da görülmüştür.

Tarihin her devresinde orduların bir yerden bir yere sevkini, kervanların ticari eşya taşınması, haberleşmede haberin çabuk ulaştırılması için karayolları tercih edilmiş ve geliştirilmiştir. Osmanlılarda, ondan önceki devirlerde ve onun çağdaşı olan Türk ve İslam devletlerinde bu amaç için memleketin dört bir yanına ulaşan yol şebekesi oluşturulmuştur. Osmanlılarda bu teşkilat menzil olarak adlandırılmıştır. Osmanlı imparatorluğunda bütün iktisadi faaliyet, yolların geçtiği yerler ile bu yolların vardığı liman ve şehirlerde toplanmıştır. Her devirde bu yolların güvenliği ve işlemesi ve emniyetin sağlanması için bu yollar üzerinde kervanları, yolcuları ve tüccarları barındıran hanlar yapılmıştır, (95).

Menziller üzerindeki Osmanlı yolları İstanbul merkez olmak üzere Anadolu ve Rumeli'de sağ, sol ve orta kol şeklinde üç ana kol halinde uzamıştır. Bunlar ise, birbirlerine tali yollarla bağlanmıştır.

Anadolu'da sağ kol: Üsküdar-Gebze-Eskişehir-Akşehir-Konya Adana-Antakya yolu ile Halep ve Şam güzergahını takip eden hac yolu.

Orta kol: Üsküdar-Gebze-İznik-Bolu-Tosya-Merzifon-Tokat-Sivas-Hasan Çelebi-Malatya-Harput-Diyarbakır- Nusaybin-Musul-Kerkük güzergahını takip eden Bağdat, Basra yolu.

Sol kol: Orta kolla Merzifon'a kadar aynı güzergahı takip edip buradan Ladik-Niksar-Karahisar-1, Şarki-Kelkit-Aşkale-

Erzurum yoluyla Hasankale'den bir kol Kars, diğ er bir kol ile de Tebriz'e ulaşı rdı.

Rumeli kısmında ise,

Sağ kol: İstanbul'dan Vize-Kırklareli-Prevadi-Karasu-Babadağı-İsakçı-Akkirman yolu ile Ozi ve Kırım'a.

Orta kol: İstanbul-Silivri-Edirne-Filibe-Sofya-Niş-Yagodina üzerinden Belgrad'a.

Sol kol: İstanbul- Tekirdağ- Malkara- Firecik- Dimetoka-Gümölcine-Pravişte Lankaza-Yenişehir (Larissa)-İzdin yolu ile İstepe (Tebai)'ye ulaşmaktaydı, (95).

Osmanlı döneminde bu yollar üzerinde haberleşme, konaklama ve ticaret amacı ile 3 saatten 18 saat mesafeye kadar uzaklıkta menzilhaneler, buralarda da kervansaraylar inşa edilmiştir. Bu kervansaraylar bir yerden bir yere haber taşıyan kişilerin dinlenmeleri, konaklamaları için, ordunun sefere çıktığında konaklaması ve ihtiyacı olan şeyleri topladığı, seyyahların, elçilerin ağırlandığı, yiyecek, giyecek ve hayvanlarıyla ilgili bütün ihtiyaçların karşılandığı uğrak yerleridir.

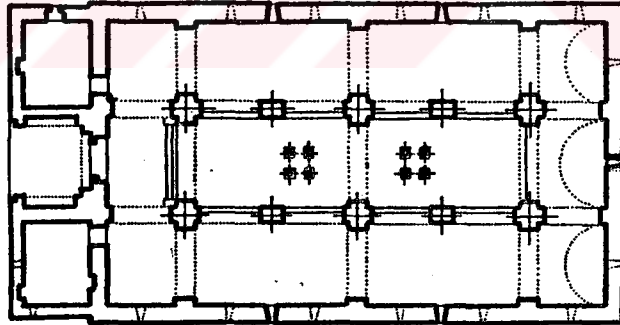
Menzillerdeki kervansarayların yanı sıra kent içlerinde ticaretin sürdürülmesi, tüccarların ve yolcuların kalabilmesi için kent hanları inşa edilmiştir. Osmanlı dönemindeki bir başka gelişme de külliye adı verilen yapı komplekslerinin yapımının yoğunluk kazanmasıdır. Kent içi, kent yakını ve kervan yolları üzerinde inşa edilen külliyeler, bir cami etrafında farklı fonksiyonları barındıran yapıların oluşturdukları yapı topluluklarıdır. Külliyelerde konaklama ve ticaret faaliyetleri de ön planda tutulmakta ve bu nedenle içlerinde kervansaraylar, bazen de sadece konaklama amacına yönelik olarak tabhaneler yapılmaktaydı.

Osmanlı imparatorluğu 15.-17. yüzyıllar arasında en parlak devrini yaşamıştır. Sosyal, politik, ekonomik alanların yanı sıra sanat ve mimarlık alanında da en üst seviyeye ulaşmıştır. Mimar Sinan'ın da bu dönemde yaşaması ve eserlerini oluşturması döneme ayrı bir kimlik kazandırmıştır ve mimarlık evrensel düzeye erişmiştir. Genellikle cami mimarisinde üstün başarı kazanmış olan Mimar Sinan diğ er yapı türlerinde olduğu gibi han ve kervansaray mimarisinde de başarısını devam ettirmiştir. Kent içlerinde ve menzillerde çeşitli hanlar, kervan-

saraylar ve içlerinde kervansarayları barındıran külliyeler gerçekleştirmiştir.

Osmanlı döneminde yapılmış olan kervansarayları birçok araştırmacı, konum ve işlevlerine göre temel iki gruba ayırmaktadırlar, (12), (75), (96).

1. Menzil hanları: Osmanlı imparatorluğunu kateden kentler arasında ve hac yolları üzerinde, bu yollarda seyahat eden tüccar ve gezginlerin güvenliğinin sağlanması ve dinlenmelerini sağlamak için yapılmış yapılardır. Mekân organizasyonlarında kapalı kısım ön plandadır. Genellikle tonoz örtülü nef dizilerinden oluşan ve insanların hayvanlarıyla birlikte konakladıkları kapalı tek mekândan oluşmaktadır. Bu tip hanların bazılarında kapalı kısmın önünde avlu vardır. Kapalı kısımlarda döşeme yer yer yolcuların yatmaları için sekiler şeklinde yükseltilmiştir. Avlulu olan tiplerde ise, avlu çevresinde ahırlar, depolar ve arabaların konulacağı revaklar vardır. Tarihi bilinen en eski Osmanlı menzil hanı, Bursa-Manyas yolu üzerindeki Issız Handır, (Şekil 95).

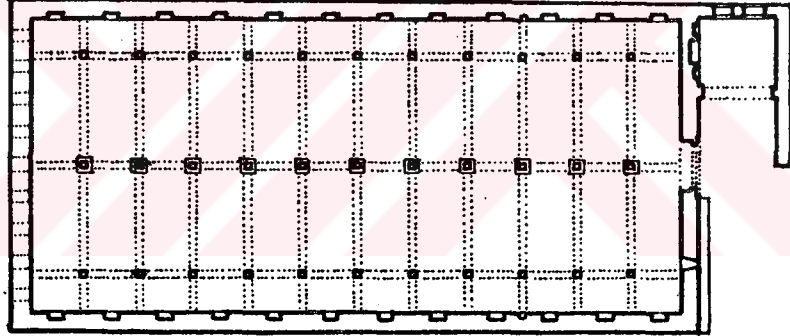
Şekil 95: Issız Han planı, Uluabat-Bursa (1394).

Erken Osmanlı hanlarından Bursa Uluabat yakınındaki Yıldırım Beyazıt zamanında yaptırılan Issız han 42x22 m. büyüklükte, kesme taştan, on ayak üzerine ortada yüksek, yanlarda alçak üç tonozlu bir yapı olup dışa eğimli bir çatı ile örtülüdür. Issız Han Selçuklu Kervansaraylarının Osmanlı üslubunda bir devamıdır, (90).

Osmanlı döneminde üç nefli plan şeması gösteren ve tonozla örtülü menzil hanları oldukça fazladır. Bunlar, Anadolu

Selçuklu kervansaraylarında gördüğümüz kapalı, üç nefli salon bölümünden oluşan yapıların bir devamı niteliğindedir, (13). Çanakkale, Çardak'taki Yakup Bey hanı (1463), Büyük Çekmece de, Sultan Süleyman Kervansarayı (1566), İnegöl'deki Karacabey Kervansarayı (1459 sonrası) bu tipin örnekleridir.

Kapalı, nefli mekândan oluşan bazı menzil hanları organizasyon açısından birbirlerine benzemekle birlikte yapısal açıdan farklılaşmaktadır. Mimar Sinan'ın Büyük Çekmece'de yapmış olduğu Sultan Süleyman Kervansarayı, ortada tek sıra taş ayak, yanlarda ise ahşap sütun dizilerinden oluşmaktadır. İç mekân döşemesi duvara bitişik yerde diğerlerinde olduğu gibi seki şeklinde yükseltilmiştir. Çatı strüktürü diğerlerinden farklıdır, tonoz olmayıp ahşap konstrüksiyonlu eğik çatı biçimindedir, (Şekil 96).

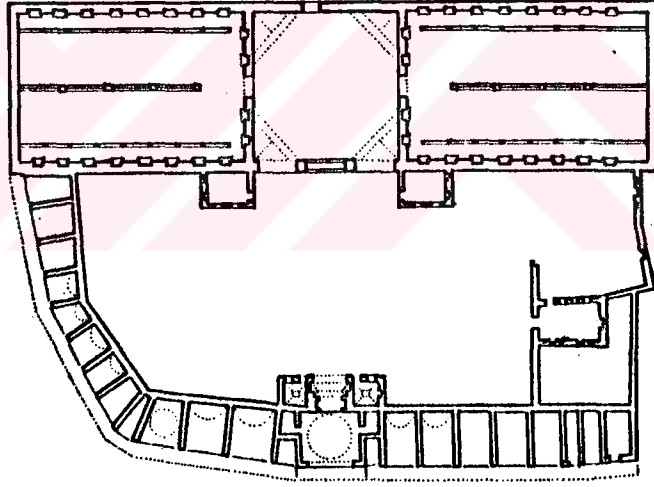

Şekil 96: Sultan Süleyman Kervansarayı planı, Büyük Çekmece-İstanbul (1566-67).

Menzil hanlarının avlulu olanları mimari yönden bir gelişme olduğunu göstermektedir. Bu tip hanlar, konfor ve sosyal açıdan insan gereksinimleri dikkate alınarak tasarlanmışlardır. İnsanların barındıkları mekânlar ile hayvanların kalacakları mekânlar ayrılmıştır. Yolcular salon adı verilen nefli kapalı kısımda kalırken, hayvanlar için avlu çevresindeki revaklı bölümler düşünülmüştür. Edirne'de Ekmekcioğlu Ahmet Paşa kervansarayı (Ayşe Kadın kervansarayı) bu tipe iyi bir örnektir (Şekil 97). Bu han, ortada bugün üzeri açık görçenlik adı verilen kare bir mekân, bu mekânın iki yanında dikdörtgen kı-

sımlardan oluşmaktadır. Kapalı kısmın önünde yolun biçimine uyma zorunluluğundan dolayı düzgün olmayan avlu yer almaktadır.

Edirne'deki, Ekmekcioğlu Ahmet Paşa kervansarayında ortadaki kare mekânın iki yanındaki dikdörtgen mekânlarda önemli donatılar, duvarlar boyunca yer alan sekiler ve ocaklar, ortada hayvanlar için konulmuş yemliklerdir. Duvarlar boyunca döşeme yükseklik farkıyla seki şeklinde düzenlenerek hayvanlar kısmından ayrılmıştır, (13). Duvarlarda yolcuların ısınmaları için konulmuş her ocağın bulunduğu birim bir kişinin kalacağı, eşyasını koyabileceği şekilde düzenlenmiştir. Avlulu kısımda ise imaret, muhafız odaları gibi servis mekânları ve hayvanlar için bölümler yer almaktadır. Avlulu menzil hanları, menzil hanı grubunun gelişmiş şeklidir.

Şekil 97: Ekmekcioğlu Ahmet Paşa Kervansarayı, Edirne (1609).

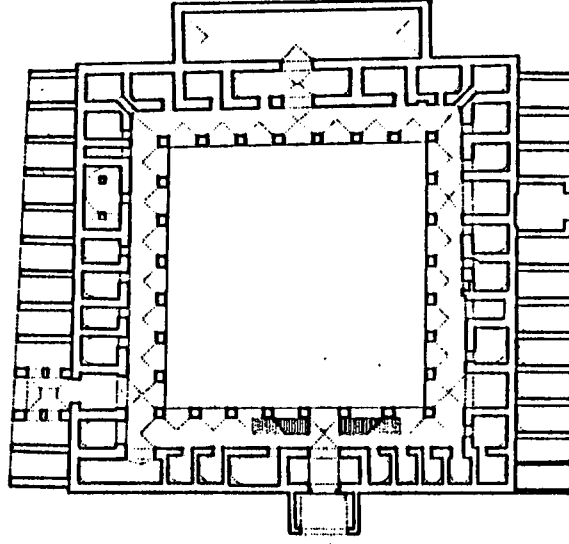
Kapalı ya da avlulu olmak üzere iki grupta ele alınan menzil hanlarında mekânsal organizasyonda önemli özellik nefli ve tonoz örtülü mekânlardan oluşmasıdır. Salon adı verilen kapalı kısımlarda üst örtüyü taşıyan taş ayaklar, bazı hanlarda ahşap dikmeler şeklindedir. Menzil hanları tek kapalı kısım, iki kapalı kısım ya da aralarında kareye yakın bir mekân olan iki kapalı kısımdan oluşmaktadır. Kapalı kısımlarda duvarlar boyunca uzanan sekiler, ocaklar, hayvanlar için orta kısımda düzenlenmiş yemlikler önemli donatılardır. Gelişmiş şekli olan

avlulu menzil hanlarında, orta avlunun etrafında servis hacimleri, hayvanlar için bölümler ayrılmıştır. Avlusuz olan tipler, Osmanlı döneminde fazla sayıda yapılmamıştır. Külliyele-
rin bünyesinde de bu tip hanlara rastlanılmaktadır.

2. Kent Hanları: Osmanlı döneminde kentlerde, ticaret merkezlerinde yapılmış hanlardır. Kentte ticaret yapılması ve tüccarların konaklaması amacıyla yapılmışlardır. Osmanlı döneminde en fazla uygulanmış olan han tipidir. Bunun nedeni de bu dönemde ticaret faaliyetinin gelişmesi ve gezginlerin, dervişlerin seyahatlerinde önceki dönemlerdeki kadar problem olmamasıdır. Genelde kentlerde ticaret merkezlerinde inşa edilen bu tür hanların plan şeması etrafı revaklarla çevrili düzgün geometrik formda bir avlu ve revakların gerisinde odalardan oluşmaktadır. Genellikle iki katlı olan hanlarda zemin katlar, servis ve depo alanlarına üst katlar ise konaklama için ayrılmıştır. Ticaret işlevinin yapıya girmesi yapının giriş ya da diğer cephelerinde dışa açık dükkanların yer almasına neden olmuştur. Kent hanlarında hayvanların barınması ikinci planda tutulmuş bazen ahır ayrı bir blok olarak yapıya eklenmiş bazen de bodrum katlarda düşünülmüştür. Seyrek de olsa bazı hanlarda köşe mekânlar ve bazı odalar ahır olarak kullanılmıştır.

Kent hanları, imparatorluğun başından itibaren ortaya çıkmış ve diğerlerine göre daha gelişmiş bir plan organizasyonu göstermiştir. Genellikle iki katlı hanlarda zemin katlar depo, ahır, tamirhane gibi servis kısımlarına, üst katlar ise tamamen yolcuların konaklamalarına ayrılmıştır.

Orta avlulu plan şemasına sahip hanların en erken örneği Orhan Gazi zamanında yapılan Bursa'daki Emir Hanıdır, (Şekil 98). Büyük kareye yakın formda avlunun etrafında iki katta revak sırası ve arkalarında odalar sıralanmaktadır. Zemin kat odaları depo ve servis hacimleri olduğu için dışa pencereleri yoktur. Konaklama için ayrılmış üst kat odalarının ise dışa açık küçük pencereleri vardır. Bursa'da ticaret merkezinde yer alan bu hanın iki cephesinde dışa açık dükkan sıraları yer almaktadır. Bugün halen ticaret amacı ile kullanılan bu tür hanlar, tuğla ve taş birlikte kullanılarak yapılmıştır. Üst örtü sistemi ise oda ve revak kısımlarında beşik tonozdur.

Şekil 98: Emir Hanı planı. Bursa (1346).

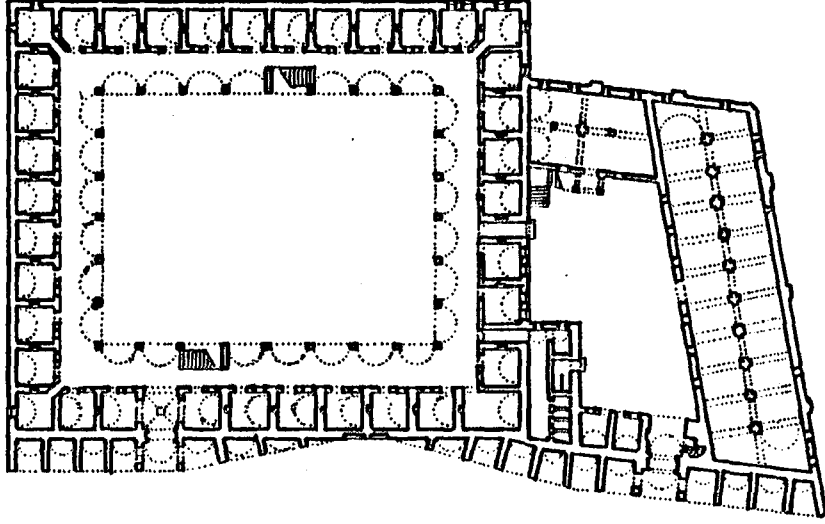
Emir Hanı, kent hanlarının mimari karakteristiğini iyi açıklayan hanlardan biridir. Ticaret ve konaklama amacı ile yapılmış handa girişin karşısındaki revaktan geçilen ahır kısmı yer almaktadır. Genellikle tüccar ve yolcuların hayvanlarını koydukları beşik tonoz örtülü bu mekân gündüzleri kullanılmaktadır.

Kent hanlarını Güran (12), üç temel gruba ayırmaktadır:

1. Grup: Esas olarak tek avlulu, ahır kısmı ise avluya bitişik ayrı bir bölüm olan hanlardır. Bergama-Taşhan (1432), Diyarbakır-Deliller Hanı (1527) bu tipe örnek verilebilir.

2. Grup: 1. grup hanların daha gelişmiş şeklidir. Konaklama kısmı gibi ahır kısmı da ayrı bir avlu ile ayrılmıştır. Bursa'da Koza Hanı (1489), Edirne'de Rüstem Paşa Hanı (1560) gibi (Şekil 99).

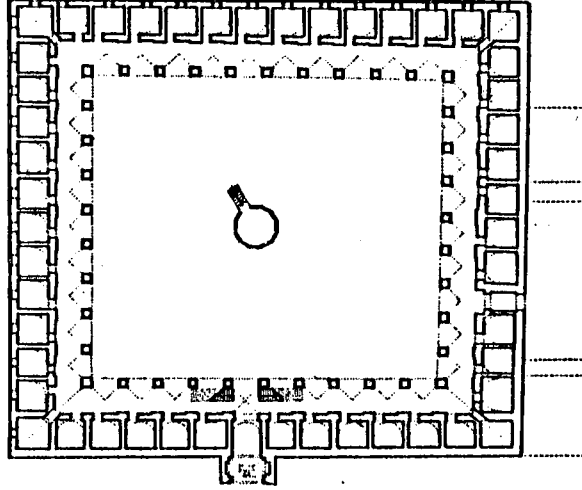
3. Grup: Bunlar ticaret işlevinin ön planda olduğu, ticaret hanlarıdır. Zemin kat, avlu kısmında revaklı olup, tek kapıyla avluya açılan ve penceresiz mal depoları olarak kullanılan hücrelerden oluşmaktadır. Üst kat odaları ise birer büro niteliğinde olup revaklı galerilere açılmaktadır ve dış bakan pencereleri vardır. Bu tipe örnek olarak Bursa, Emir Hanı verilebilir. Bundan sonra özellikle İstanbul'da bu tip hanlar sıklıkla yapılmıştır, (12).

Şekil 99: Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı Planı, Edirne, (1560-61).

Tüm Osmanlı mimarisinde olduğu gibi han yapılarında da fonksiyonel amaç, mekân organizasyonunu belirleyen en önemli olgudur. Anadolu öncesi Türklerde ve Anadolu Selçuklularında hanların revaklı avlu etrafında biçimlenmesi gelişerek devam etmiş, fakat yalınlık ve fonksiyonel mekân anlayışı ön plana geçmiştir. Osmanlıların ilk devirlerinde başlayan bu mimari olgunluk 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Mekân organizasyonunda fonksiyonel amacın bir yansıması olan avlu esastır. Genellikle tek giriş holünden girilen avlunun ortasında bazı hanlarda şadırvan ve mescitlerin olduğu görülmektedir. Mescitler, Anadolu Selçuklu kervansaraylarının bir devamı niteliğinde altında havuz ya da şadırvan ile yükseltilmiş olarak biçimlendirilmiştir. Bursa, Fidan Hanı (Şekil 100), Bursa, Koza Hanı, Diyarbakır Deliller Hanı avlu ortasında mescitleri olan hanlardandır.

Osmanlı kent hanları, dışa kapalılık ilkesi ve savunma amacıyla tamamen dışa kapalı olarak biçimlenen Anadolu Selçuklu hanlarından farklı olarak gelişmiştir. Osmanlı döneminde hanlarda, zemin katlarda dışa açık dükkanlar, üst katta ise dışa açık pencereli odalar yer almaktadır.

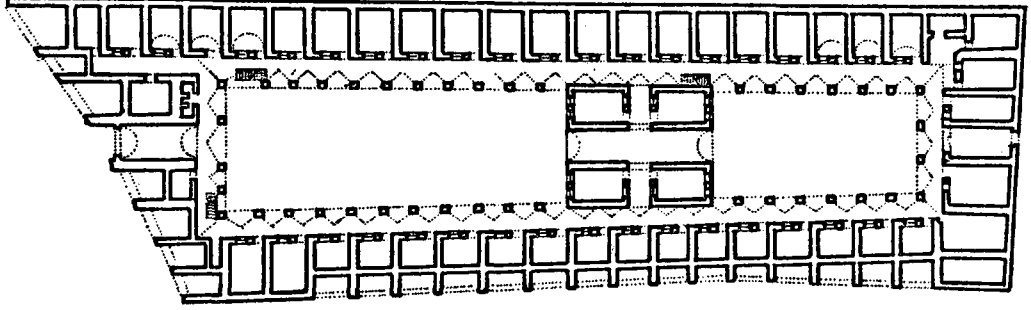

Şekil 100: Fidan Hanı planı. Bursa (1474).

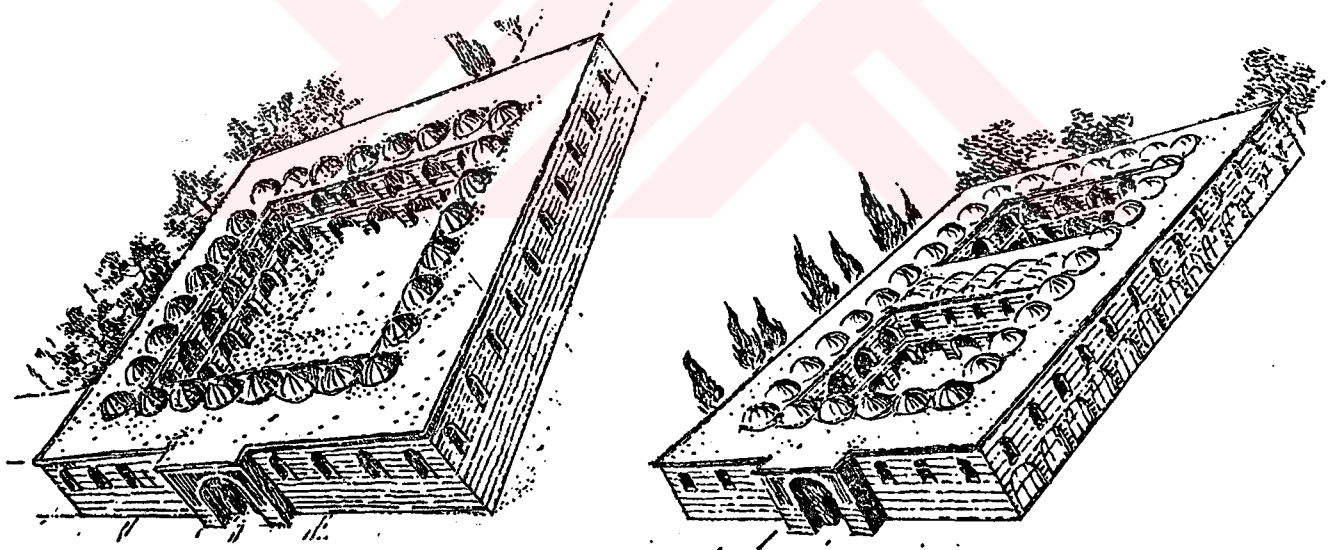
Osmanlı dönemi menzil ve kent hanlarının yapısal özellikleri dönemin mimari karakterini yansıtmaları açısından önemlidir. Yapı malzemesi olarak taş ve tuğla kullanılmıştır. Taşıyıcı ayak ya da payelerde taş, kemer, tonoz, kubbe gibi elemanlarda tuğla, duvarlarda ise taş ile tuğlanın birlikte kullanıldığı almaşık tarz tercih edilmiştir.

Osmanlı döneminde hanlar bazen buldukları arsanın biçimine uyma zorunluluğundan dolayı düzgün olmayan geometrik şekillerde biçimlenmişlerdir. Zemin katları arsa biçimine uyan şekilde, üst katlarda çıkıntılarla düzgün geometrik mekânlar yaratılmaya çalışılmıştır. İstanbul'da Büyük Yeni Han bu tür bir örnektir. Yapı zemin katının üzerinde iki kattaki çıkıntılarla biçimlenmektedir (Şekil 101). Bu tür çıkıntılar, yapının cephesine hareket kazandırmakta ve ağır Anadolu Selçuklu hanı kütle kurgusundan farklılaştırmaktadır.

Osmanlı döneminin başlangıcından 19. yy.'a kadar han yapımı gelişerek devam etmiştir. Avlu sayısının artması, ticaret işlevinin gelişmesi, cephelerde dükkânların yerleştirilmesi Osmanlı dönemi hanlarının özellikleridir. Osmanlı'nın ilk yıllarında tek avlulu, basit plan şemasına göre geliştirilen hanlar, 17.-18. yy.'larda çok avlulu ve karmaşık plan şemasına sahip olarak yapılmışlardır (Şekil 102).

Şekil 101: Büyük Yeni Han planı, İstanbul.

Şekil 102: Tek avlulu han tipi İki avlulu han tipi, (12).

Osmanlı dönemi han mimarisinde bir başka gelişme de kat sayısındaki artıştır. Az sayıda da olsa yapılan menzil hanları tek katlı inşa edilirken, kent hanları iki katlı, 18. yy.'dan sonra da üç katlı olarak yapılmışlardır. İstanbul'da Büyük Yeni Han, Küçük Yeni Han, Sümbüllü Han, Yıldız Hanı, Simkeş Hanı üç katlıdır.

Osmanlı döneminde kentler arası yollarda yapılan menzil hanları ve kentlerde yapılan kent içi hanlarının yanısıra kül-

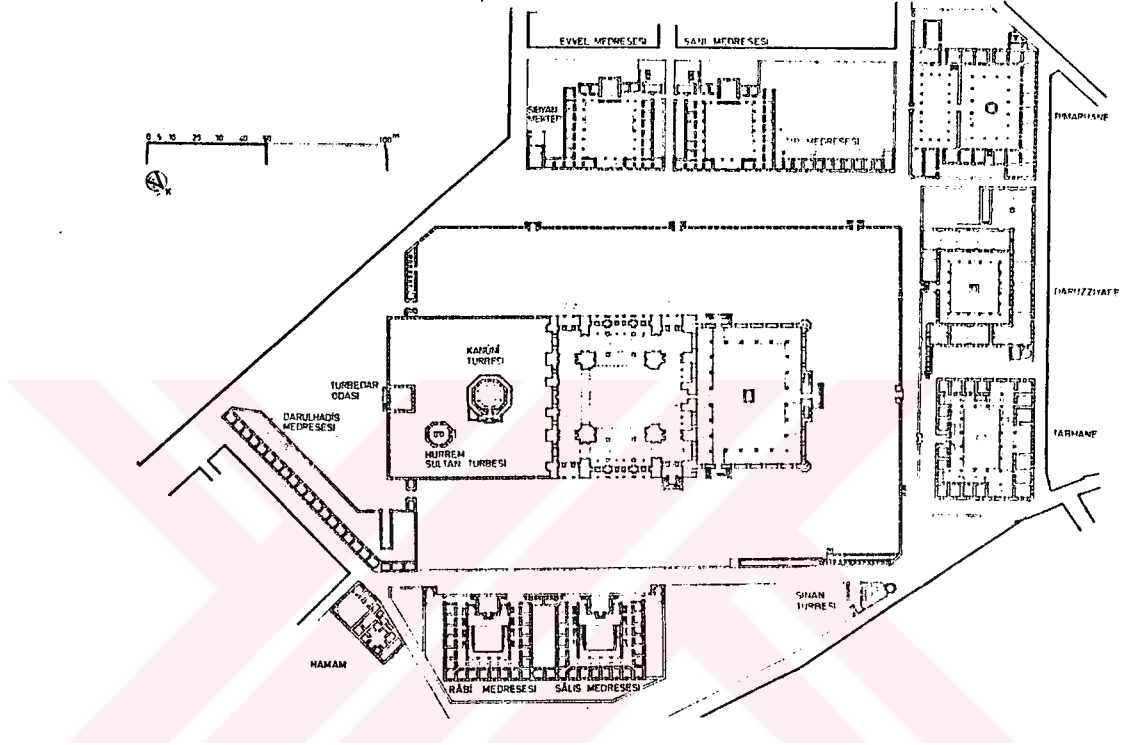
liye kervansarayları da bir başka gelişme olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Külliyeleer hem kent içlerinde, hem de kervan yolları üzerinde yapılmış olan, birçok fonksiyonun birden karşılandığı yapı gruplarının organizasyonuyla oluşmuşlardır. İbadet, ticaret, konaklama, eğitim gibi farklı fonksiyonel amaçlara sahip yapılar bu kompleksleri oluşturmaktadırlar.

İslamiyeti benimseyen Türk aleml ibadet yeri olan camiye, kültür ve sosyal yardım müesseselerinin bir merkezi olarak görmüş ve bu görüşe göre de camilerin çevresini düzenlemiştir. Böylece meydana gelen ve kurucuları tarafından vakfedilen eserler topluluğuna genellikle külliye bazen de manzume adı verilmiştir. Bu kompleksler Türk şehirlerinin doğuş ve şekillenmesinde etkili olmuşlardır, (97). Bazı külliyeleer içlerinde bulunan kervansarayları ile anılmaktadır.

Anadolu'da Selçuklular döneminde de külliyeleer yapılmıştır. Fakat bunların Osmanlı külliyeleerinden farkı yapıların birbirlerinden bağımsız olmalarıdır. Oysa, Osmanlı külliyeleerinin en önemli özelliği cami, medrese, han, hamam, imaret gibi farklı yapı türlerinin iyi bir şekilde entegre olarak büyük kompleksler oluşturmalarıdır. Osmanlı külliyeleeri birçok fonksiyonu bir arada barındıran büyük bir yapı, bir kent gibi çalışmaktadırlar. Özellikle Osmanlı mimarisinin en yetkin çağını yaşadığı Mimar Sinan dönemindeki külliyeleer Osmanlı klasik mimarisinin özelliklerini en iyi yansıtan yapı topluluklarıdır, (98).

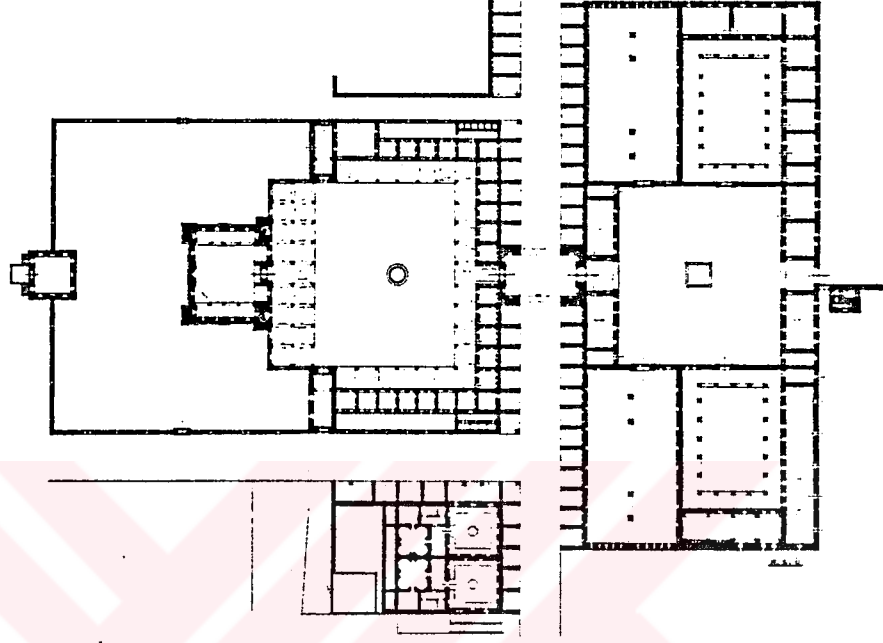
Külliyeleer kentlerde ve menzillerde olmak üzere iki grup halinde yapılmışlar ve plan organizasyonları da barındırdıkları fonksiyonlara göre farklılaşmıştır. Kent yaşantısında önemli görevleri olan külliyeleerde ana amaç ibadet, eğitim, ticarettir, oysa menzil külliyeleeri konaklama amacına göre yapılmışlardır. Külliyeleerin konum ve fonksiyonel özelliklerine göre kervansarayları da plan ve mekân anlayışı açısından diğerlerinden farklılaşmaktadır. Osmanlı döneminin ilk külliyesi olan Fatih külliyesinin imaret bölümünün bir parçası olarak 15. yy. da kapalı bir nef şeklinde inşa edilen Fatih kervansarayını (Deve Hanı) (1462-70), külliyeleden bağımsız olarak yapılmış, hayvanların barındıkları yapıdır. İstanbul'da Mimar Sinan

tarafından yapılmış olan Süleymaniye külliyesi kervansarayı da (16. yy.) Osmanlı han mimarisi karakteristiğinden uzak bir yapıdır. Eğitim fonksiyonunun ön planda olduğu Süleymaniye külliyesindeki han, medrese öğrencilerinin konakladığı tabhane şeklinde çözülmüştür (Şekil 103).

Şekil 103: Süleymaniye Külliyesi, İstanbul (1550-57), (77, s.176).

Kent içi külliyesi kervansarayları daha çok tabhane şeklinde gelişmiştir. Bunların tersine kentler arası yollarda yapılmış olan külliyelerde ana fonksiyon konaklama olduğu için, kervansaray yapısı ön plandadır. Menzil külliyelerinde genellikle külliye ile kervansaray arasında bir arasta mevcuttur. Arastanın bir tarafında cami, türbe, medrese, hamam, aşhane gibi yapılar, diğer tarafında ise kervansaray yer almaktadır. Kervansaraya arastadan bir taç kapı ya da dua kubbesi ile geçilebildiği gibi kervansarayın dışa açılan bir başka portalı de vardır. Örneğin, Lüleburgaz'da Mimar Sinan yapısı Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi Kervansarayın dışa ve arastaya açılan iki girişi vardır. Arastaya açılan girişinin önünde, arasta ortasında dua kubbesi yer almaktadır (Şekil 104).

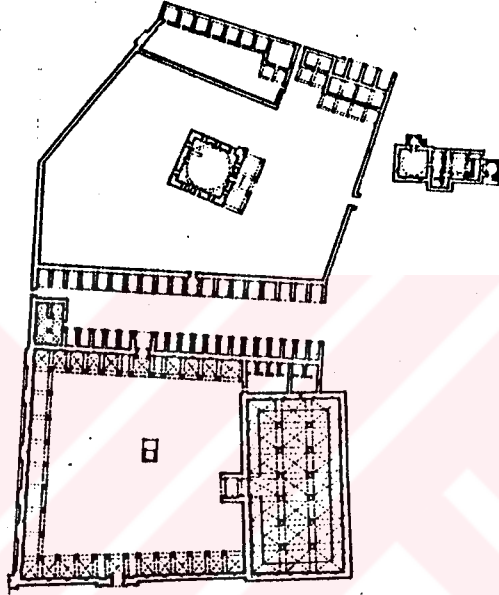

Şekil 104: Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi, Lüleburgaz (1564-69) (56, s.87).

Bunun yanı sıra, menzil külliyesi kervansaraylarının mimari karakteristiğini taşıyan Konya, Karapınar'daki Sultan Selim Külliyesi Kervansarayı, diğer yapılardan bir arasta ile ayrılmış, nefli iki dikdörtgen bloğun bir başka mekân ile biraraya gelmesiyle oluşmuştur. Nefli ve tonoz örtülü dikdörtgen blokların duvarlarında ocaklar ve sekiler mevcuttur. Bugün sadece giriş portalleri ayakta kalan kervansaray yapısı mekân organizasyonu, kütle kurgusu açısından Osmanlı dönemi menzil külliyesi kervansaraylarının önemli bir temsilcisidir.

Gebze, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi kervansarayı, İstanbul, Atik Valide Külliyesi Kervansarayı, Konya-İlgin'da Lala Mustafa Paşa Kervansarayı plan ve mekân anlayışı bakımından Karapınar'daki Sultan Selim Kervansarayına benzemektedirler. Kayseri-İncesu'daki Kara Mustafa Paşa Kervansarayı ise plan ve mekân anlayışı açısından farklılıklar göstermektedir. Külliye-den diğerleri gibi bir arasta ile ayrılmasına rağmen, mekân organizasyonunda kapalı kısmın önündeki avlusu dikkati çeker,

(Şekil 105). Avlu etrafındaki revaklar, duvarlardaki ocak ve nişler bu kısımlarda da insanların barındığını göstermektedir. Çapraz tonoz örtülü nefli kapalı kısımda ise yine duvarlarda ocak ve nişler, yükseltilmiş sekiler önemli donatılardır. Diğer kervansaraylardan bir başka farkı da kapalı kısmın bitişiğinde avludan geçilen tuvalet mekânlarının bulunmasıdır.

Şekil 105: Kara Mustafa Paşa Külliyesi, Kayseri-İncesu (1670), (96, s.392).

Osmanlı dönemi külliyesi ve kervansarayları kentlerde ve kentler arası yollarda toplumsal yaşantının gelişmesi için yapılmış yapı topluluklarıdır. Diğer yapı türleri gibi plan ve mekân anlayışlarıyla günümüz mimarisine ve yeni yapı kompleksleri tasarımına veri oluşturabilecek niteliktedir.

XVII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyıl başında Osmanlı imparatorluğu gerileme devrini yaşamıştır. Devletin iktisadi ve politik alanda gerilemesi, birçok alanı olduğu gibi mimarlık alanını da etkilemiştir. Bu nedenle bu dönemde az sayıda han ve kervansaray yapılmıştır. Bunlar ise, dönemin geleneksel tarzından uzak, daha çok kütle kuruluşunda batı etkisinin hissedildiği yapılardır.

XIX. yy. ve sonrasında, han ve kervansaray yapıları inşa edilmemesinin nedeni kervan ticareti ve ulaşım teknolojisinde

ortaya çıkan büyük değişikliklerdir. Bazı bölgelerde kervan seyahatleri, buharlı gemilerin işlemesiyle son bulmuştur. 1869'da Süveyş kanalının açılması kervan ticaretinin gerilemesini hızlandırmıştır. Motorlu ulaşım araçlarının üretilmesi ve artması, develerle yapılan seyahatleri sona erdirmiş ve 1859'da Anadolu'da demiryolu inşaatlarının yapılması ile kervan ticareti ortadan kalkmıştır. Bunların yanı sıra; bozuk yol şartları, haydut saldırıları gibi nedenler kervanlarla yapılan ticaretin son bulmasına neden olmuştur, (99). Kervan ticaretinin son bulması kervansaray yapımını da sona erdirmiştir. Bu dönemde ticari amaçla bu tür yapılara gereksinim duyulduğunda yeni yapı inşa etmek yerine mevcut yapıların kullanılması yolu seçilmiştir.

Görüldüğü gibi, Osmanlı dönemi han ve kervansaray mimarisi plan şeması ve mekânsal kurgu açısından önceki devirlerde yapılanlardan farklılaşarak gelişmiştir. Özellikle, Osmanlı dönemi han ve kervansaray mimarisinin genel karakterini belirleyen kent hanları, bugün bile ticari ve konaklama amacıyla kullanılabilir niteliklere sahiptir.

Bu nedenle özellikle bazı kent hanlarının restorasyon projeleri yapılarak hanlara otel fonksiyonu yüklenmiştir. Edirne'de Rüstem Paşa Kervansarayı, Diyarbakır'da Deliller Hanı, Kuşadası'nda Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı çeşitli restorasyon çalışmaları ile bugün otel olarak kullanılmaktadır. Bunların yanı sıra, ticari amaçla yapılan hanların bazıları ise ticaret hanı olarak halen kullanılmaktadır. Bursa'da Koza Han, İpek Han, Emir Hanı, Geyve Hanı, İstanbul'da Kürkçü Han, Büyük Yeni Han, Büyük Valide Han, Kurşunlu Han ticaret amacı ile kullanılan hanlar arasındadır. Dönemin mimari karakterini belirleyen han ve kervansaraylar giderek özgün biçimlerini kaybetmektedirler. Örneğin, 17. yy.'ın en önemli yapılarından olan Büyük Valide Hanı bugün tanınmayacak haldedir. Bunun için, bu yapı grubunun araştırmalara konu edilmesi ve incelenmesi gerekmektedir. Bu yapıların restitüsyon, restorasyon vb. gibi çalışmalarının yapılması hem Türk mimarisine hem de milli ekonomiye katkı oluşturacaktır.

Bu tez kapsamında, Osmanlı dönemi han ve kervansaraylarının mekânsal özelliklerinin analizi ele alınmaktadır. Burada

amaç, yapıların genel yerleşme ve kütle özelliklerinden başlayarak mekânsal organizasyon ve strüktürel özelliklerine kadar detaylı olarak irdelenmesidir. Tarihsel süreç içinde bu yapı grubunun gelişimi görsel anlatım ağırlıklı ve karşılaştırmalı bir yöntemle irdelenecek ve ortaya çıkarılacaktır.

4. OSMANLI DÖNEMİ HAN VE KERVANSARAY YAPILARININ MEKÂNSAL ANALİZİ

Zevi'ye göre mimari, çoğu zaman sanıldığı gibi, bir takım genişlik, uzunluk ve yüksekliklerin toplamı olmayıp, kişinin duyup yaşadığı, içinde gezinip dolaştığı boşluğun, kapsanan bir mekânın, dolayısıyla iç mekânın kendisidir. Bir bina-
nın cephe ve duvarları ne kadar güzel olursa olsun, bir kutu yada kılıftan öteye gidemez. İçerik ise, ancak iç mekânda aranmalıdır, (100). Buradan anlaşılacağı gibi mimarinin temel amacı, mekânsal bir boşluğun yaratılmasıdır.

Fonksiyonel bir amacı karşılayan ve konstrüksiyon sistemi ile üç boyutlu hacimsel bir yapı kazanan mekânsal boşluk, aynı zamanda sanatsal bir varlık olmaktadır. Mekânsal boşluğun ne tür araçlarla ne şekilde görselleştirildiği, ne tür ilke ve kurallarla biraraya gelerek fiziksel, toplumsal, simgesel ve kültürel bir varlık olduğuna yönelik sorular çeşitli kuramsal ve uygulama ağırlıklı çalışmalara konu edilmektedir. Bunlardan birisi de çeşitli etkilere bağlı olarak üretilen mekânsal organizasyonların çeşitli tekniklerle analizini amaçlayan çalışmalardır. Çünkü, mekânsal analiz çalışmalarını mekânın fiziksel yönüne ilişkin bilgilerin yanı sıra, dönemin toplumsal, kültürel vb. yönlerine ilişkin bilgiler aktarmaktadır.

Bu nedenle, tez kapsamında zamanın fonksiyonel gerekliliklerine, konstrüksiyon sistemlerine ve biçimlenme ilkelerine göre oluşturulmuş olan Osmanlı dönemi han ve kervansaraylarının mekânsal analizleri konu edilmektedir. Çünkü, Osmanlı dönemi han ve kervansaray yapıları, mekân ve kütle kurguları açısından yeni tasarımlara (konaklama, ticaret yapıları .. gibi) veri olabilecek özelliklere sahiptir. Bu yapı grubunun genel yerleşme ve kütle ölçeğinden, elemanter ölçeğe kadar olan mekânsal analizlerinin konu edildiği bu araştırma, dört aşamadan oluşmaktadır. Bu araştırmanın genel strüktürü aşağıdaki gibidir.

	AŞAMALAR	AMAÇ-İŞLEM	KULLANILAN TEKNİKLER
1	TİPLEŞTİRME VE VERİLERİN ELDE EDİLMESİ	1. Yapı Tipolojisinin belirlenmesi 2. Araştırma alanının sınırlandırılması ve yapıların seçimi 3. Yapılara ait verilerin elde edilmesi	. Literatür inceleme . Belge tarama . Fotoğraf . Yerinde inceleme . Gözlem
2	YÖNTEMİN ÖNERİLMESİ	1. Yöntemin amacı 2. Yöntemin açıklanması. . Analiz ölçütlerinin belirlenmesi ve detaylandırılması . Analiz Tablolarının strüktürünün oluşturulması.	. Literatür inceleme . Morfolojik kart tekniği, . Grafik teknikler (graph theory). . Soyutlama teknikleri, . Topolojik analiz teknikleri, . Fonksiyon şemaları tekniği
3	ANALİZ	Osmanlı Dönemi Han ve Kervansaray yapılarının morfolojik yaklaşımla analizi	. Görsel anlatımlar . Morfolojik Analiz tekniği
4	DEĞERLENDİRME	Morfolojik analiz tablolarının değerlendirilmesi, yorumlar.	. Literatür inceleme . Gözlem . Yorum.

Araştırmanın Genel Strüktürü

4.1. BİRİNCİ AŞAMA: TİPLEŞTİRME VE VERİLERİN ELDE EDİLMESİ

4.1.1. Yapı Tipolojisinin Belirlenmesi

Araştırma konusu olan, Osmanlı dönemi han ve kervansaray yapılarına ilişkin bugüne kadar yapılmış inceleme ve araştırmalar gözden geçirildiğinde fonksiyonel özelliklerine ve konumlarına göre üç tip ile karşılaşılmaktadır.

1. TİP; Menzil hanları: Bu tip hanlar, genellikle kentler arasındaki önemli seyahat ve ticaret yolları üzerinde yapılmışlardır. Seyahat eden tüccar ve gezginlerin konaklamaları amacı ile yapılan bu yapılar, menzil hanı ya da kervansaray olarak adlandırılmaktadır. Plan ve mekân organizasyonu karakteristiğini ise kapalı kısımlar belirlemektedir. Yolcuların genellikle hayvanlarıyla birlikte konakladıkları bu mekânların önemli özelliği tonoz örtülü nef sıralarından oluşmalarıdır. Örneğin Uluabat'taki Issız Han, Ereğli'deki Rüstem Paşa Kervansarayı gibi.

2. TİP; Kent İçi Hanları: Kent merkezlerinde ya da kentlerde ticaretin yoğun olduğu bölgelerde yapılmışlardır. Konaklama fonksiyonunun yanı sıra ticaretin de ön planda olması plan ve mekân organizasyonu karakteristiğinin birinci tipten farklılaşmasına neden olmuştur. Avlulu ve katlı olarak biçimlenen bu grup yapıların bir özelliği de cephelerinde dışa açık dükkân dizilerinin yer almasıdır. Osmanlı döneminde çoğunlukla İstanbul, Bursa gibi kentlerin ticaret bölgelerinde yapılmış olan ticaret hanlarının bir kısmı harap halde, bir kısım ise onarılmış olarak bugün halen ticaret amacı ile kullanılmaktadır.

3. TİP; Külliye Kervansarayları: Osmanlı döneminde yoğunlukla yapılan ve birçok fonksiyonu barındıran yapı toplulukları külliyelerdir. Külliyelerin temel fonksiyonuna ve konumuna bağlı olarak içindeki kervansaray yapısı da plan ve mekân ogranizasyonu açısından farklılaşmaktadır. Külliyeler genel olarak iki gruba ayrılabilir.

* Birinci grup; kent içi külliyeler, genellikle eğitim ve dini amaçlı oldukları için kervansarayları öğrencilerin ve

hocaların konakladıkları tabhaneler şeklinde biçilenmektedir. Bunun yanı sıra, bazı kent içi külliyelerinde tabhanelerin yanında hayvanların barınması için ayrıca kapalı mekândan oluşan kervansaray yapılmıştır. İstanbul'da Fatih Külliyesinde olduğu gibi.

* İkinci grup; kent dışı külliyeler ticaret ve seyahat yolları üzerinde yapılmış olan yapı topluluklarıdır. Ticaret ön planda olduğu için kervansaray ile diğer yapılar arasında genellikle bir arasta mevcuttur. Kervansaray yapısının mekân organizasyonu karakteristiğini tonoz örtülü kapalı kısımlar belirlemektedir. Örneğin, Karapınar'da Sultan Selim Külliyesi, Gebze'de Çoban Mustafa Paşa Külliyesinde olduğu gibi.

Bu sınıflamadan görüleceği gibi Osmanlı dönemi han ve kervansaray yapıları fonksiyonel özelliklerine ve konumlarına göre temel olarak üç tipe ayrılmaktadır. Bu çalışmada, bu sınıflamadan yola çıkılarak yapı grupları ayrı ayrı irdelenmektedir.

4.1.2. Araştırma Alanının Sınırlandırılması ve Yapıların Seçimi

Bu çalışmada, mekânsal analizde kullanılacak yapılar Osmanlı dönemi han ve kervansarayları olarak belirlenmiştir. Çünkü, bu yapı grubu karakteristik özellikler içermesine karşın, görsel algılamaya dayalı sistematik bir yolla yeterince incelenmemiştir. Ancak, Osmanlı döneminin sınırlarının genişliği ve değişik kültürlerle iç içeliği araştırma alanına süreç ve mekân olarak bir sınırlama getirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Bu nedenle analiz işlemi için seçilen yapılar, Osmanlı dönemi önemli kent merkezlerinden ve Anadolu'dan seçilmiştir. Mekân olarak bu sınırlamanın yanı sıra süreç olarak ta Osmanlı döneminin mimari karakteristiğinin en iyi yansıtıldığı 14. ve 18. yüzyıllar arası sınır olarak belirlenmiştir. Ayrıca sınırları belirlenmiş araştırma alanında yapı sayısının fazlalığı, analiz edilecek yapıların belirli ölçütlere göre değerlendirilmesine neden olmuştur. Analizde kullanılacak yapılar, şu ölçütlere göre dikkate alınmıştır:

- . Dönemin mimari karakterini taşımaları,
- . Özgün olmaları,
- . Dönemin önemli merkezleri ve yolları üzerinde olmaları,
- . Kolay ulaşılır yerlerde olmaları,
- . Çok fazla değişikliğe uğramamış olmaları,
- . Harap halde olmamaları ... gibi.

Bu sınırlar ve ölçütler çerçevesinde yapılan ön değerlendirme sonucunda 20 kent hanı, 13 menzil hanı ve 10 külliye kervansarayı saptanmıştır. Bundan sonraki aşamada bu yapılara ilişkin çeşitli veriler elde edilmektedir.

4.1.3. Yapılara Ait Verilerin Elde Edilmesi

Bir önceki aşamada saptanan han ve kervansaray yapılarının analizleri için gerekli olan verilerin elde edilmesi işlemleri bu aşamada ele alınmaktadır. Öncelikle seçilen yapıların mimari özelliklerini belirleyebilmek amacıyla her yapı için bir bilgi dosyası oluşturulmuştur. Bu dosya içinde yapıların yapım tarihleri, buldukları yerleşme, plan özellikleri vb. gibi çeşitli özelliklerinin bir düzen içinde yer alması istenmektedir.

Mekânsal analiz için gerekli olan yapılara ilişkin bu bilgiler iki aşamada elde edilmiştir.

- . Literatür incelemesi.
- . Alan çalışması.

Literatür çalışmasında bugüne kadar han ve kervansaray yapıları konusunda yapılmış olan tez, inceleme, makale, belge gibi yazılı kaynaklar, rölöve, restitüsyon projeleri ve fotoğraf, gravür gibi görsel kaynaklar taranarak yapıların mimari özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Daha sonra seçilen yapıların yerinde incelenmesi amacıyla, olanaklar çerçevesinde alan çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada, ulaşılması mümkün olan kent ve yerleşmelere gidilmiştir. Özellikle Osmanlı döneminin önemli merkezlerinden Bursa, İstanbul, Edirne, Konya, Kayseri, Tokat, Amasya, Sivas kentlerinde ve Bilecik, Lüleburgaz, Karapınar (Konya), Ilgın (Konya), Ereğli (Konya), İncesu (Kayseri) gibi yerleşmelerindeki yapılara ulaşılmıştır. Alan çalışmasında; rölöve çalış-

maları fotoğraflama, yapıya ait çeşitli bilgilerin detay çizimlerle elde edilmesi, bugünkü durumunun ve kullanım amacının saptanmasına yönelik araştırmalar yapılmıştır.

Gerek literatür çalışmasında ve gerekse alan çalışmasında elde edilen bilgiler oluşturulmuş olan bilgi dosyalarına analizlerde kullanılmak üzere işlenmiştir.

4.2. İKİNCİ AŞAMA: MEKÂNSAL ANALİZ YÖNTEMİNİN ÖNERİLMESİ

Mimarlıkta mekân analizi ve değerlendirilmesi konusunda çeşitli yaklaşım ve teknikler kullanılarak birçok araştırma yapılmaktadır. Bu çalışmalarda mekân kavramı organizasyon, elemanlar, ilişkiler ... vb. boyutlarıyla ele alınmaktadır. Yaklaşım biçimleri açısından mekânsal çözülemelere değinmek gerekirse bazı sınıflamalara ulaşılabılır.

. Geometrik Analiz: Mekânın ve mekânı oluşturan birimlerin geometrik özelliklerine yönelik çalışmalardır. Bu tür analiz çalışmalarında bütünü oluşturan mekânların biçimsel özellikleri ve biraraya geliş şekilleri geometrik ifadelerle açıklanmaktadır (31), (45), (101).

. Topolojik Analiz: Matematikte topoloji sözcüğü eğilme, bükülme yoluyla bozulduğunda değişmeden kalabilen geometrik ilişkilerin çalışılması olarak tanımlanmaktadır, (19). Bu yaklaşımda bir önceki geometrik yaklaşıma benzerlikler dikkati çekmektedir. Burada mekân ve organizasyonların yakınlık, bitişiklik, kapsama .. gibi geometriye dayanan temel özelliklerine göre incelenmesi söz konusudur, (19), (102).

. Tipolojik Analiz: Tipoloji, "morfolojinin değişmez ögesini araştıran bir sistematik" olarak tanımlanmaktadır. Tipolojik çözümlene ya da analiz ise, ele aldığı her anlamlı birim düzeyinde, temeldeki çok az sayıda birimden (tipten) ve az sayıda bileşim kuralından hareketle büyük bir biçim çeşitliliğine ulaşma olanağını ele almaktadır, (21). Daha açık bir anlatımla, tipolojik analizde mekânsal organizasyonlardaki benzerlik ve farklılık özelliklerine göre sınıflama söz konusudur, (103), (104).

. Fonksiyonel Analiz: Her mimari mekân ya da organizasyon belirli fonksiyonel gereklilikleri karşılamak amacıyla

oluşturulmaktadır. Buradan yola çıkılarak, fonksiyon-mekân ilişkisi bu tür çalışmalara konu olmaktadır.

. Yapısal Analiz: Yapım sistemi, mimari mekânın oluşumunu etkileyen önemli belirleyicidir. Mekânı biçimlendiren duvar, döşeme, tavan, kolon gibi strüktürel öğelerin özellikleri ve mekânın üç boyutlu kimlik kazanmasını sağlayan konstrüksiyon sistemini inceleyen çalışmalardır, (8), (55).

. Estetik Analiz: Mimari yapı, tüm fiziksel özelliklerinin yanı sıra bir sanatsal varlıktır. Bu nedenle, mimari mekânın ve elemanlarının çeşitli boyut, oran ve ölçüleri analiz edilerek değerlendirilmelere gidilmektedir, (105).

. Toplumsal Analiz: Mekân içinde insanı barındıran ve insanın gereksinmelerine göre biçimlenen bir olgudur. Toplumsal analiz çalışmalarında mekân ve kullanıcılar arasındaki ilişkiler, insanların mekân içindeki davranış biçimleri incelenmektedir, (106), (107).

. Göstergibilim Açısından Analiz: Mimari mekân ve elemanlarının simgesel özelliği ve anlamı üzerinde durulmaktadır. Genellikle anlam-dil-mimari semboller üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kuramsal temeli olan bu tür çalışmalarda mekân ya da mekân gruplarının geometrik ilişkileri ve oranları esas alınarak mimari sembollerini üzerinde duran anlamsal ağırlıklı çalışmalardır, (108), (3), (4), (5).

. Mekân Algısına Dayanan Analiz: Mimari mekân ve çevrenin kullanıcılar üzerinde yarattığı etki ve imaj araştırılmaktadır, (109), (110).

. Morfolojik Analiz: Morfoloji, form oluşumunun biçimlenme ilke ve esaslarına göre irdelenmesidir, (111). Morfolojik analiz ise, mimarlıkta biçimsel kurguyu oluşturan mekân ve kütlelerin oluşumunun nedenselliğinin, biçimsel ve yapısal özelliklerinin araştırılmasıdır. Bu analiz yaklaşımında bütünün biçimlenme ilkeleri, bütünü oluşturan birimlerin ve öğelerin ilişkileri ve düzeni, fiziksel ve yapısal özellikleri ele alınabilmektedir, (14), (17).

Buraya kadar mekân analizi ile ilgili yaklaşımlar ve teknikler gözden geçirildiğinde, tez kapsamında mekânsal analiz yöntemi olarak "morfolojik yaklaşım" ın kullanılabileceği kanısına varılmıştır.

4.2.1. Yöntemin Amacı

Bu çalışmada, mekân kavramı ile genel yerleşme ölçeğinden mekânsal organizasyona, bu organizasyon içindeki fonksiyonel, strüktürel birimlerin ve mimari elemanların oluşturduğu mimari bütün anlatılmak istenmektedir. Bu bütünün mekânsal analizi için morfolojik yaklaşımdan kaynaklı, görsel algılamaya dayalı bir analiz yöntemi önerilmektedir.

Önerilen yöntemin amacı, mimari bütünün ve bütünü oluşturan parçaların, birimlerin biçimlenme ilkelerini, birbirleriyle ilişkilerini, işlemlerini, fiziksel ve yapısal özelliklerini analitik bir yaklaşımla ortaya koymaktır.

Mekânsal analiz işleminde kullanılan morfolojik yaklaşımdan kaynaklanan bu yöntemde, grafik ve soyutlama teknikleri gibi görsel anlatım ağırlıklı teknikler kullanılarak Osmanlı Dönemi han ve kervansaray yapılarının mimari özelliklerine ilişkin kataloglar elde edilecektir.

Böylece, Osmanlı Döneminin karakteristik yapı türlerinden olan han ve kervansaray yapılarının mekân analizleri sonucunda çeşitli değerlendirme ve yorumlamalar yapılabilecektir.

4.2.2. Önerilen Yöntemin Açıklanması

Mekân, mimarlık tarihi boyunca en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Çünkü mimari yapı mekânsal oluşumdan başlayarak kütleyle yani üç boyutlu bir yapıya ulaşmaktadır. Ayrıca, belirli bir işlevsel kurguyu gerçekleştiren mekân, sanatsal bir varlık olarak ta yapının anlamsal ve yarar-sal niteliğini belirleyen en önemli öğedir.

Bu nedenle, mimari yapıya ilişkin çözümleme ve değerlendirmeler yapının özünü oluşturan mekânsal kurgu esas alınarak yapılmaktadır. Tarihsel süreçte dönemlerin, stillerin ve tasarımcıların birbirlerinden farkı mekâna yaklaşım biçimlerindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla mekân, maddesel bir varlık olarak dönemin kültürel, toplumsal ve teknolojik özelliklerini yansıtan görsel olarak algılanabilen bir olgudur. Bunun yanı sıra, tarihsel ve kültürel süreklili-

ğın sağlanması mekân analizi sonucunda elde edilen bulguların değerlendirilmesi ile mümkün olabilecektir.

Doğada tüm nesnelere, biçimlerin bir kaynağı ve nedenselliği olduğu gibi, mimaride yapıların ve mekânların biçimlenişi de belirli fonksiyonel gerekliliklere ve çevresel koşullara bağlıdır. Bu tür etken ve koşullara bağlı olarak biçimlenen mimari yapının ve mekanın oluşumu, morfolojik analiz yaklaşımı ile ele alınabilir.

Burada morfoloji sözcüğü, biyolojideki biçimlere ilişkin anlamı ile değil, fakat örgütlenmiş bir bütünün veya sistemin biçimine, yapımına ve bilimine bağlı olan anlamı ile kullanılmaktadır, (112).

Morfolojinin kuramsal temelini açıklayan kuramcılardan Zwicky (111), maddesel olgu ve objelerin (nesne) amaç ve tasarımlarının, bütün içindeki ilişkilerinin irdelenmesi ve gözlenmesi olayını morfolojik çevre resmi olarak tanımlamaktadır. Burada anlatılmak istenen, morfolojinin maddesel obje ve olguların biçimsel özelliklerini, bütün içindeki konumlarını, ilişkilerini inceleyen bir yaklaşım biçimi olduğudur.

Morfolojik yaklaşım mimari bütünü parçalarına, elemanlarına ayırarak ele almaya olanak tanıyan bir yöntemdir. Bu yaklaşımla analizlerde mimari bütünün ve mekânsal oluşumun nedenselliği, biçimlenme ilkeleri, biçimsel ve yapısal özellikleri kütle ölçeğinden tek eleman ölçeğine kadar irdelenebilmektedir.

Bir saptama, ifade ve değerlendirme yöntemi olan morfolojik yaklaşım belirli ölçütlere dayanmaktadır, (113). Mimari bütünün ve mekânsal oluşumun organizasyon ilkeleri, parçaların birbiriyle ve bütünle ilişkileri, biçimsel, fonksiyonel ve yapısal özellikler bu yaklaşımda ele alınmaktadır.

Bu tez kapsamında, Osmanlı dönemi han ve kervansaray yapılarının mekânsal özellikleri morfolojik analiz yaklaşımı ile ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bu yapı grubunun mekânsal analizlerinde kullanılan bu yöntemde görsel algılamaya dayalı tekniklerin kullanılması üzerinde durulmaktadır. Analizlerin ve elde edilen bulguların görsel tekniklerle sunulmasının okuyucuya daha net, somut, nesnel verileri aktaracağı düşüncesi buradaki çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu neden-

le morfolojik analizin temel alındığı bu yöntemde, morfolojik kart tekniği ve grafik, soyutlama teknikleri kullanılmaktadır.

4.2.2.1. Mekânsal Analizde Kullanılan Teknikler

. Morfolojik kart tekniği: Mimari bütünün oluşumunu kolaylaştıran bir rol üstlenen morfolojik yaklaşım, genellikle tasarım probleminin çözümünde başvurulan bir yoldur. Tasarım probleminin çözümünde çok sayıda çözüm önerisi üretilmesine yönelik yaklaşımlardır. Tasarım probleminin çözümünde kullanılan morfolojik yaklaşım yöntemleri şunlardır:

1. Morfolojik alan,
2. Morfolojik kart yada morfologram,
3. Morfolojik kutu,
4. AIDA,
5. Yalın morfoloji,
6. Bileşik fotoğraf çözümlemesi,
7. Görev taksonomisi (114).

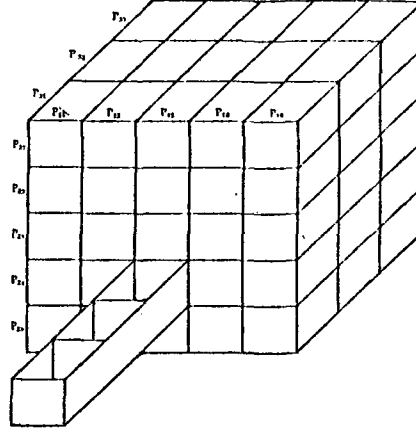
Bu çalışma kapsamında, mekânsal analizler için morfolojik yaklaşım yöntemlerinden, morfolojik kart tekniğinden yararlanılmıştır.

Morfolojik kart tekniğinde genellikle mimari tasarımda problemin olası çözümlerinin üretilmesinde ve değerlendirilmesinde kullanılan iki boyutlu matrisler söz konusudur. Bir tasarım problemi ele alındığında iki boyutlu kartın bir boyutunda probleme ait düzenler ya da ölçütler, diğer boyutunda ise bu ölçütlerin çok sayıdaki çözümleri yer almaktadır. Bu tekniği kullanmanın yararı olası çözümleri birarada görmek, birbirleriyle karşılaştırmak ve tartışmalar sonucunda en rasyonel olanının seçilmesidir.

Zwicky (111), Norris (112) ve Jones (115), gibi kuramcılarının belirttiği gibi, problemlerin çözümü için önerilen bir çözümler diyagramı olan morfolojik kart tekniğinde bilinç ve mantığa, nesnelliğe ağırlık verilmektedir. Bu teknikte amaç, tüm olası kombinasyonların düşünülmesi ve yeni çözümlerin dikkate alınmasını sağlamaktır, (111).

Morfolojik yaklaşımın biyolojide, kimyada, mühendislikte, mimarlıkta hatta astronomide kullanılabileceğini belirten

Zwicky (111), tekniği üç boyutlu bir kutu olarak değerlendir-
mektedir. Buna örnek olarak ta kütüphanelerdeki kartoteks
sistemini oluşturan kutuları vermektedir (şekil 106).

şekil 106: Kartoteks sistemini gösteren morfolojik kutu,
(111, s.98).

Morfolojik yaklaşım ve morfolojik kart tekniğinin aşama-
ları şu şekilde açıklanabilir:

1. adım: Bir problemin tam olarak tanımlanması ve açıklanması,
2. adım: Problemin belirleyici parçalarını, parametrelerini araştırmak, parçalara ayırmak ve tanımlamak.
3. adım: Morfolojik çok boyutlu şemanın veya morfolojik kutunun ya da kartın oluşturulması ve onun içine verilen problemlerin olası çözümlerinin yerleştirilmesi,
4. adım: Morfolojik kutu ya da kartta yerleştirilmiş olan çözümlerin alternatiflerinin analizi,
5. adım: Gerçekleştirilmek, uygulanmak amacı ile optimal çözümlerin seçilmesi, (111).

Zwicky, problemin tüm çözümlerinin araştırılması gerektiğini, bu araştırmada nesnelere sistemli bir görüşle ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle problemin önce genelleştirilmesi, sonra çözümlerin bağlı olacağı parametrelerin bağımsız olarak değişik biçimlerde değerlendirilmesi ve morfolojik kart adı verilen şemanın elde edilmesi yaklaşımın üçüncü adımı olarak benimsenmiştir. Dördüncü adımda, e-

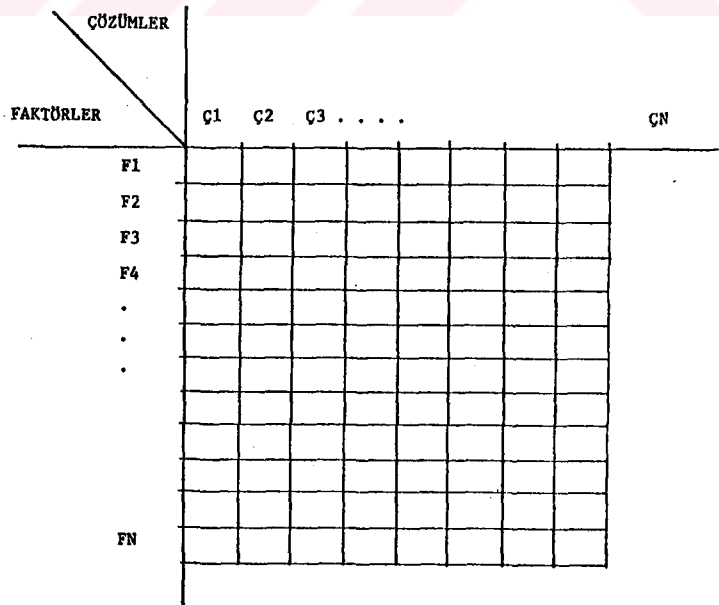
şitli çözümlerdeki performans değeri ölçülür. Beşinci ve sonuncu adımda ise geliştirilen kriterlerin fonksiyon olarak en geçerli olan çeşitli çözüm şekilleri değerlendirilerek seçime gidilmesi işlemi yer almaktadır, (116).

Norris (1963), problemin çözüm alternatifleri arasında rasyonel bir seçim yapmanın çeşitli yollarını araştırmıştır. Her bir sınıflama içersinden en iyi çözümün seçilmesi için fiyat, başarı, sağlamlık, fonksiyonel olma ... gibi ölçütlere dikkat edilmektedir, (115).

Morfolojik kart tekniğiyle yapılacak olan analiz ve değerlendirmelerin sağlıklı sonuçlar vermesi için;

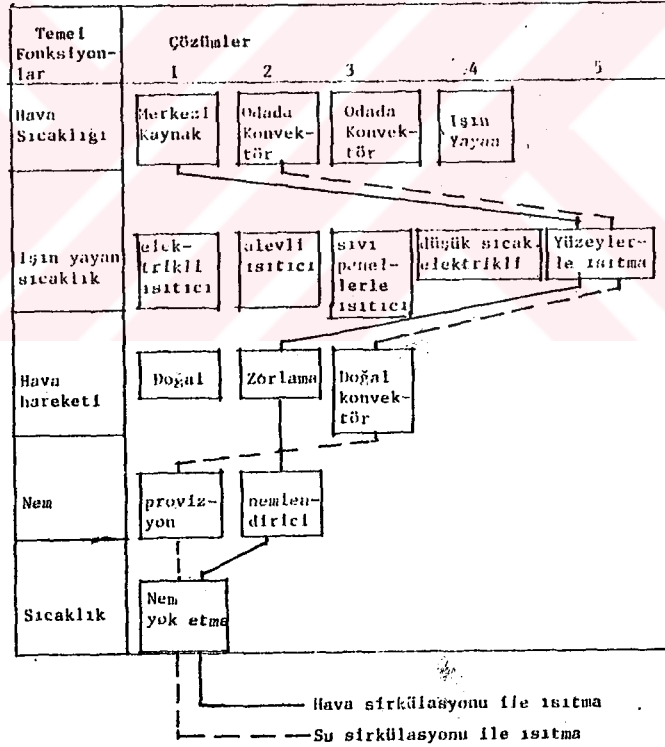
- . Her alt problem için en az iki çözüm önerisi kullanılması,
- . Önerilerin yada problemin çözümlerinin bir skala üzerinde sıralanmaları gerekmektedir, (57).

Tasarım probleminin çözümünde kullanılan morfolojik kart tekniğiyle oluşturulan iki boyutlu matris ya da tablolarda bir boyutta araştırılacak olan problemler, diğer boyutta ise bu problemlerin olası çözümleri yer almaktadır. Bu matris ya da kartlar çözümlerin karşılaştırılmasına olanak tanımaktadır, (Şekil 107).

Şekil 107: Morfolojik kart-matrisin şematik anlatımı.

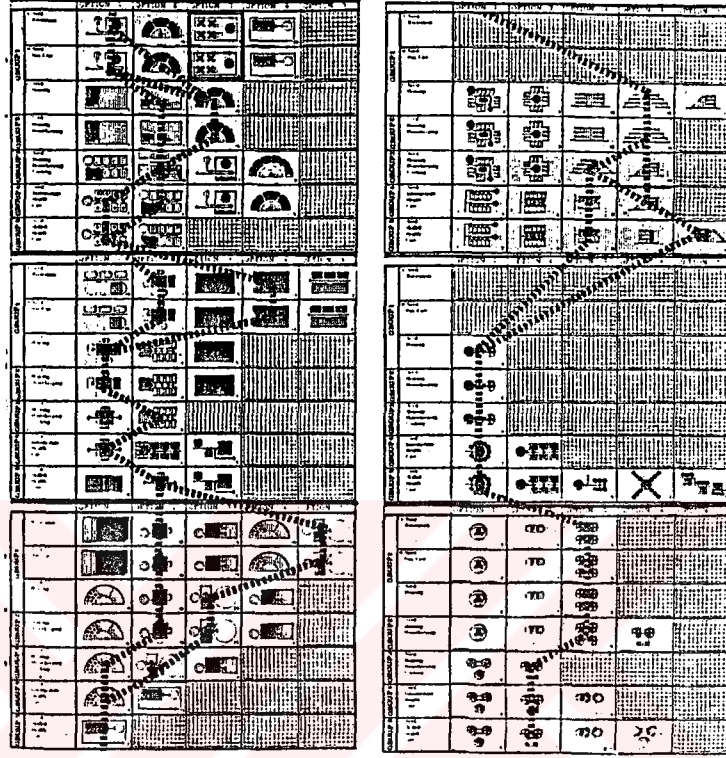
Bu tekniğin kullanılmasında amaç, bir tasarım probleminde çözümlerin araştırma alanını genişletmek ve çok sayıda çözüm önerileri üretmektir. Sonuçta, üretilen çözüm önerileri arasından kullanılacak olanlar belirlenir ve birbirleriyle çizgisel ifadelerle birleştirilirler. Böylece problemin çözümünde kullanılacak olan önerilerin tümü ortaya çıkarılmış ve aynı kart üzerinde gösterilmiş olacaktır. Örneğin, bir konutta mekân ısısı için yeni sistemler bulma amacı ile yapılan çözüm arama çalışması morfolojik kart tekniği aracılığıyla yapılmıştır (Şekil 108). Burada dikey kolonda hava sıcaklığı, nem, ışın yayan sıcaklık, sıcaklık artışının kontrolü gibi temel fonksiyonlar, bunların karşısında da bu fonksiyonların olası çözümleri yer almaktadır. Analizler sonucunda sıcaklık konusunda seçilen çözüm önerileri çizgilerle birleştirilmiştir, (115).

Şekil 108: Bir konutta mekân ısısı için yeni sistemler bulma konusunda geliştirilen morfolojik kart, (115, s.294).

Bir yaşlılar yurdu yapısında grup yemeklerin olacağı, dinlenme, depolama, idare, fiziksel terapi gibi fonksiyonları barındıran ve fonksiyonların çözümünü gösteren matris, morfolojik kart tekniğine bir başka örnektir, (Şekil 109). Burada

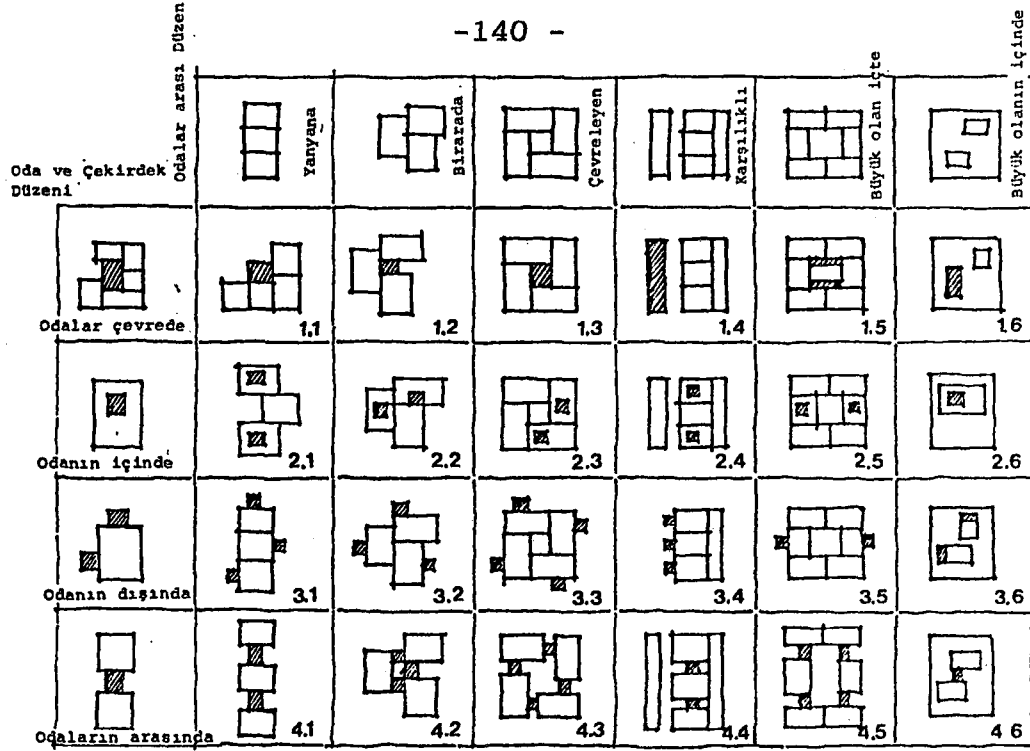
oluşturulan matristeki her bir kutu o fonksiyonun çözümünü içermektedir. Kartlar üzerindeki çözümler karşılaştırılıp, tartışılmış ve seçilenler zig zag çizgilerle birleştirilmiştir, (18).

Şekil 109: Bir yaşlılar yurdunun yemek yeme, dinlenme, yatma fonksiyonlarının çözümü için düşünülmüş morfolojik kart, (18, s.191).

Morfolojik kart tekniğinde önemli bir konu da grafik tekniklerin kullanılmasına olanak tanınmasıdır. Problemlerin çözümleri ya da özelliklerin görünüşleri grafik anlatımlarla soyutlaştırılıp kartlara yerleştirilmektedir. Morfolojik kartlardaki soyut, çizgisel, şematik anlatımlar görsel algılamaya dayalı net, anlaşılır bilgiler ve sonuçlar vermektedir.

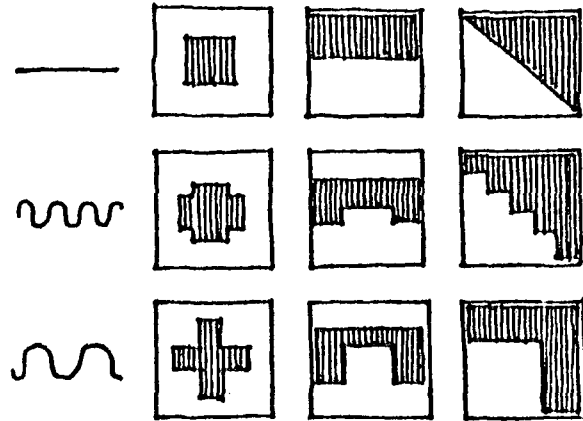
Moore, Allen ve Lydon (1966), bir evde odaların birbirleriyle ve servis hacimleriyle (çekirdek) ilişkilerini morfolojik kart benzeri bir matris üzerinde göstermişlerdir. Matriste bir sütunda odalar arası düzen, diğerinde ise oda-çekirdek düzeni yer almaktadır (Şekil 110). Matriste, odalar ve çekirdek ilişkilerinin olası çözümleri ortaya çıkarılmıştır, (19).

Şekil 110: Odaların birbirleriyle ve çekirdek ile çeşitli birleştirilme şekilleri, (19, s.160).

Morfolojik yaklaşım ve tekniği mekân organizasyonu konusundaki problemlerin çözümünün yanı sıra yerleşme ve kent ölçeğindeki problemlerin çözümünde de kullanılmaktadır. Örneğin, bir yapının inşa edileceği alan üzerindeki konumu, kent planlamasında birimlerin düzenlenmesi ... gibi konularda olası çözümlerin üretilmesinde yardımcı bir tekniktir.

Bir yapının alan üzerinde yerleşiminin alternatiflerini sunan çalışma örnek olarak verilebilir (Şekil 111). Burada en üstte bina yerleşiminin farklı konumları, düşey yönde de farklı alternatifleri yer almaktadır. Matriste soldan sağa yeni düzenler kurulmaktadır.

Şekil 111: Bina kütesinin alan üzerindeki alternatifleri, (19, s.123).

Morfolojik analiz tekniğiyle seçenek üretme evresini değerlendirme evresiyle birleştirmek mümkündür. Buna Bayazıt'ın (117), konaklama tesislerinin ıslak mekânları için çözüm önerileri üretmesi ve değerlendirme çalışması örnek olarak verilebilir. Önerilen modelde şu adımlar yer almaktadır:

1. Parametrelerin belirlenmesi,
2. Varyasyonların belirlenmesi,
3. Kısıtlamaların belirlenmesi,
4. Morfolojik hiyerarşi düzeninin belirlenmesi,
5. Parametre ve varyasyonların ağırlıklarının belirlenmesi,
6. Performans özelliklerinin önem sırasına konması.

Buradaki ilk iki aşama morfolojik yaklaşımla seçeneklerin üretilmesi evresini oluşturmaktadır. Diğer işlemler ise değerlendirme aşamasıyla ilgilidir.

Buraya kadar, örneklerden de görüleceği gibi morfolojik yaklaşım ve morfolojik kart tekniği mimarlıkta tasarım probleminin çözümünde alternatiflerin oluşturulması ve değerlendirilmesinde kullanılmaktadır. Oysa, morfolojik yaklaşımın tasarım probleminin çözümünün yanı sıra, mevcut bütünlerin ve organizasyonların analizinde de kullanılması olasıdır.

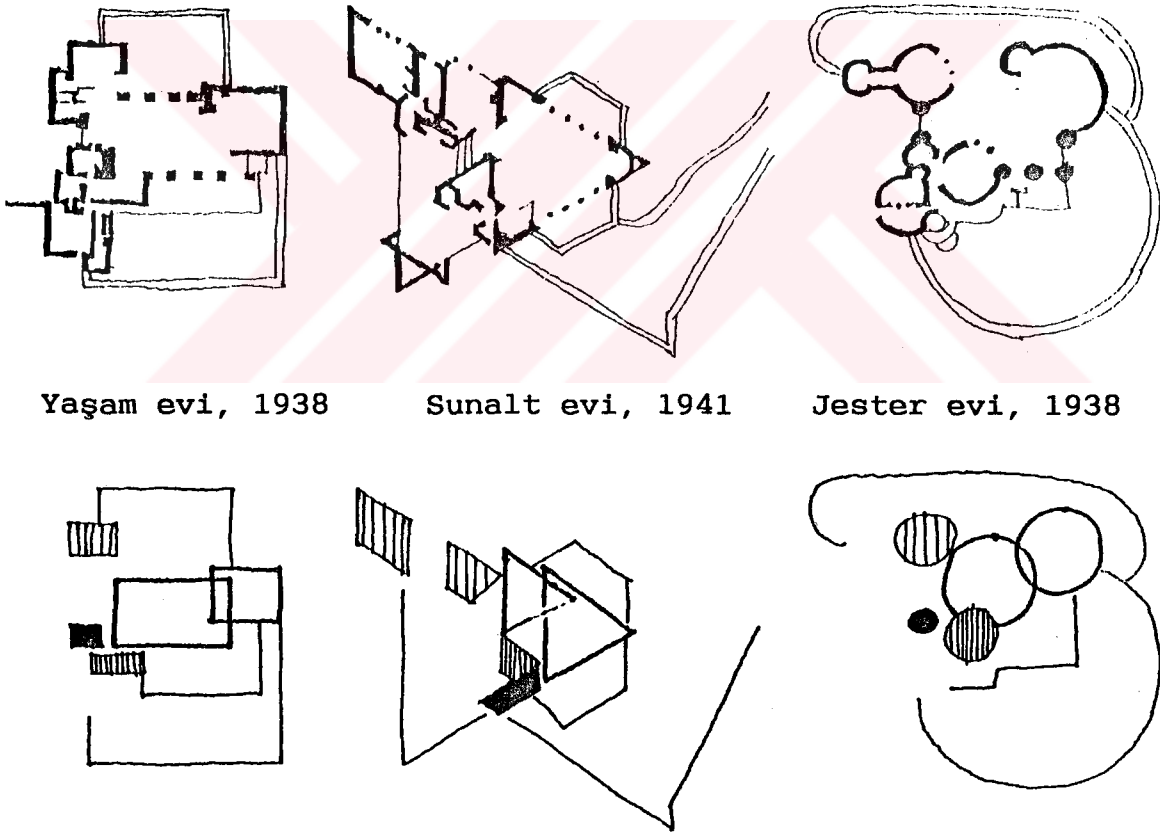
Mevcut organizasyonların analizinde araştırılması düşünülen ölçüt ya da özellikler iki boyutlu kartın bir boyutunda, bu ölçütlerin bütün içindeki görünümleri (çözümleri) ise diğer boyutta yer almaktadır.

Bu tez kapsamında ele alınan Osmanlı dönemi han ve kervansaray yapılarının mekânsal analizleri morfolojik kart tekniği aracılığıyla yapılmaktadır. Bu kartlarda, yapıların mimari özelliklerini ortaya koyacak ölçütler bir boyutta yer almaktadır. Diğer boyutunu ise tarihsel dizin içerisinde düzenlenen bu yapı grubuna ilişkin mimari özellikleri yansıtan anlatımlar oluşturmaktadır.

. Grafik Anlatım Teknikleri: Mekânsal analizin konu edildiği bu çalışmada morfolojik yaklaşımdan kaynaklı olarak geliştirilen yöntemde anlaşılabilirliği kolaylaştırmak açısından soyutlama ve grafik teknikler kullanılmaktadır.

Grafik düşünmenin, mimari bütünün analizinde etkili yollardan biri olduğunu belirten Laseau (19), "Graphic Thinking

for Architects and Designers" adlı çalışmasında, "Tasarım problemleri değişkendir, tasarımcı problemlerle ilgileniyorsa ve çözmek istiyorsa basitleştirmeli, parçalara ayırmalı, elemanlarına dönüştürmelidir. Bu soyutlama işlemidir. Soyutlama görevini yerine getiren grafik anlatımlar bir sistemin analizine, soyut gösterimleri ise gerçek fonksiyonları tanımlamaya yardımcıdır" demektedir. Grafik tekniklerle analizlerde mekânsal organizasyonlardaki gereksiz ayrıntılar elenerek, bağıntılar, ilişkiler ve temel biçimler dikkate alınmaktadır. Grafiklerle elde edilen soyut anlatımlar mimari mekân organizasyonu konusunda somut veriler ortaya koyacak niteliktedir (Şekil 112).

Yaşam evi, 1938

Sunalt evi, 1941

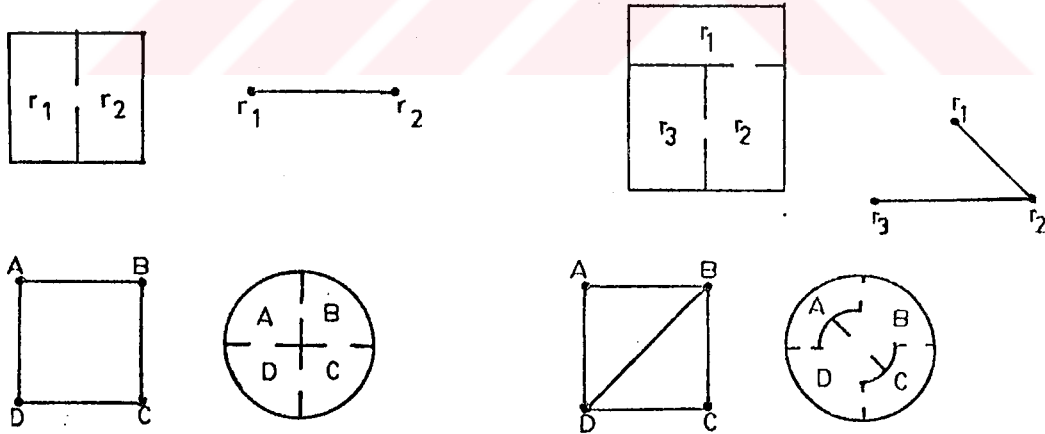
Jester evi, 1938

Şekil 112: Wright'ın üç konutunun grafiklerle anlatımı, (19, s.109).

Soyutlama yaklaşımı, bir anlamda eldeki herhangi bir biçimin ayrıntılarından arındırılarak daha basit olarak ortaya konması demektir. Tasarımcı böylece düşüncelerini biçim yo-

luyula daha kolay ifade etmeyi öğrenmektedir ve bunu başardığı ölçüde grafik düşünme yetisi de gelişmektedir, (118).

Mimari yapı ve mekân organizasyonlarının grafiklerle soyut anlatımlarının yanı sıra ilişkiler, bağıntılar da grafiklerle açıklanabilmektedir. Mekânsal organizasyonu oluşturan birimlerin birbirleriyle ve bütünüle olan ilişkilerinin grafik teknikler yardımıyla tanımlanması analiz çalışmalarında başvurulan yollardan biridir. Grafik tekniğinde (graph theory) mekânlar arasındaki ilişkiler geometrik esaslara dayandırılarak araştırılmaktadır. Bu teknikle yapılan analizlerde geometride en küçük birim olan noktalar araştırılan nesneyi, çizgiler ise iki nesne arasındaki bağlantıyı ifade etmektedir, (119), (120). Mimarlar için bir yapının mekânlarını grafikler üzerinde noktasal ifadelerle göstermek ve iki mekân arasındaki kapıyı iki nokta arasında uzanan bir çizgi ile tanımlamak olasıdır. Böylece iki yada daha fazla mekâna sahip yapılarda mekânları tanımlayan noktaların aralarındaki kapıları gösteren çizgisel ifadelerle görselleştirilmesi grafik tekniğinin esasını oluşturmaktadır, (Şekil 113).

Şekil 113: Mekânlar arası ilişkiye dayalı grafik anlatımlar, (119).

Bu nedenle, çalışma kapsamında ele alınan analizlerde mekânsal organizasyon özelliklerinin tanımlanmasında ve mekânlar arası ilişkilerin (topolojik ilişkiler) belirlenmesinde çeşitli soyutlama ve grafik teknikleri (graph theory) kullanılmaktadır.

Özetle, mekânsal analiz çalışmalarında kullanılmak üzere grafik ve soyut anlatım teknikleriyle desteklenmiş morfolojik yaklaşımdan kaynaklı bir yöntem geliştirilmiştir. Bu yöntemin esasını görsel algılamaya dayalı, iki boyutlu morfolojik analiz tabloları oluşturmaktadır. Bu tablolarda mekânsal analiz işlemi için gerekli ölçütler Osmanlı dönemi han ve kervansaray yapılarının özellikleri göz önünde bulundurularak belirlenmiştir.

4.2.2.2. Analiz Ölçütlerinin Belirlenmesi Ve Detaylandırılması

Çalışmanın önceki bölümlerinde mekân kavramı, çeşitli boyutlarıyla tanıtılarak açıklanmıştır. Bu bilgiler ışığında mekansal analiz işleminde kullanılabilecek temel ölçütler aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

1. Genel yerleşme ve kütle özellikleri,
2. Plan özellikleri ve mekânsal organizasyon,
3. Topolojik ilişkiler ve fonksiyonel özellikler,
4. Mekânsal birimlerin özellikleri,
5. Strüktürel birimlerin özellikleri.

Bu ölçütler, daha çok mekânsal organizasyonu tanımlayan plan özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Ölçütlerinin detaylandırılmasında ise Osmanlı dönemi han ve kervansaray yapılarının mekânsal özellikleri esas alınmıştır.

4.2.2.2.1. Genel Yerleşme ve Kütle Özellikleri

. Yerleşme Alanının Özellikleri

Mimari yapının ve mekânsal organizasyonun biçimlenmesinde önemli ölçüt ve çıkış noktalarından birini, yapının inşa edildiği alanın fiziksel özellikleri oluşturmaktadır. Bir yerleşme alanının fiziksel açıdan mekânsal oluşuma etkisi üç başlıkta ele alınabilir:

* Konumu: Yapının yer aldığı alanın kentsel merkezle olan ilişkisi, önemli akslar üzerinde olması, manzara, yön gibi özellikleri çevredeki uzak ve yakın diğer fiziksel veri-

lerle (deniz, göl vb.) ilişkisi biçimleniş ve organizasyonda önemli bir ölçüt oluşturmaktadır.

* Topoğrafya: Mimari yapının inşa edildiği alanın topoğrafik yapısı, özellikle eğimi biçimlenmeyi etkilemektedir. Eğimin %'si biçimlenmedeki etkinin rolünü belirlemektedir. Örneğin, eğim % 6-7'den fazla değilse bu etki azalmaktadır, (121). Bu analiz çalışmasında, mimari biçimlenişe etkisi bakımından topoğrafik veriler;

- çok eğimli,
- az eğimli,
- düz olarak belirlenmiştir.

* İklim: Yapının yerleşme alanının iklimsel koşulları biçimlenmeyi etkileyen diğer bir özelliktir. Örneğin, soğuk bölgelerde ısı kaybını aza indirmek amacıyla kare formlarda, sıcak kuru iklimlerde ısı kaybını arttırmak amacıyla iç avlulu, dikdörtgen formda yapıların yapılması iklimsel koşullar nedeniyledir. Yapılan araştırmalar Türkiye'de yedi iklim bölgesi olduğunu ortaya çıkarmıştır.

1. Serin iklim,
2. Ilıman-kuru iklim,
3. Ilıman iklim,
4. Ilıman-nemli iklim,
5. Sıcak-nemli iklim,
6. Sıcak-kuru iklim,
7. Karma iklim.

Belirlenen bu iklim bölgelerinde özellikle geleneksel yapılar mekân organizasyonu ve kütle kurgusu bakımından farklılaşmaktadır, (122).

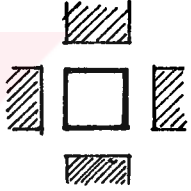
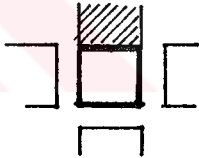
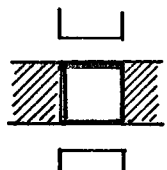
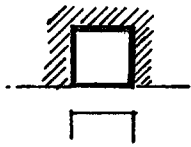
Bu nedenlerle, Osmanlı dönemi han ve kervansaray yapılarının mekânsal analizleri için yerleşme alanının fiziksel özellikleri ölçütlerden birini oluşturmaktadır.

. Yapı ve Yerleşme Alanı İlişkisi

Bu ölçüt yapının yerleşme alanı üzerindeki konumunu, biçimlenişini, dış çevre ile ilişkisini açıklamak için belirlenmiştir.

* Yapının Yerleşme Alanındaki Konumu:

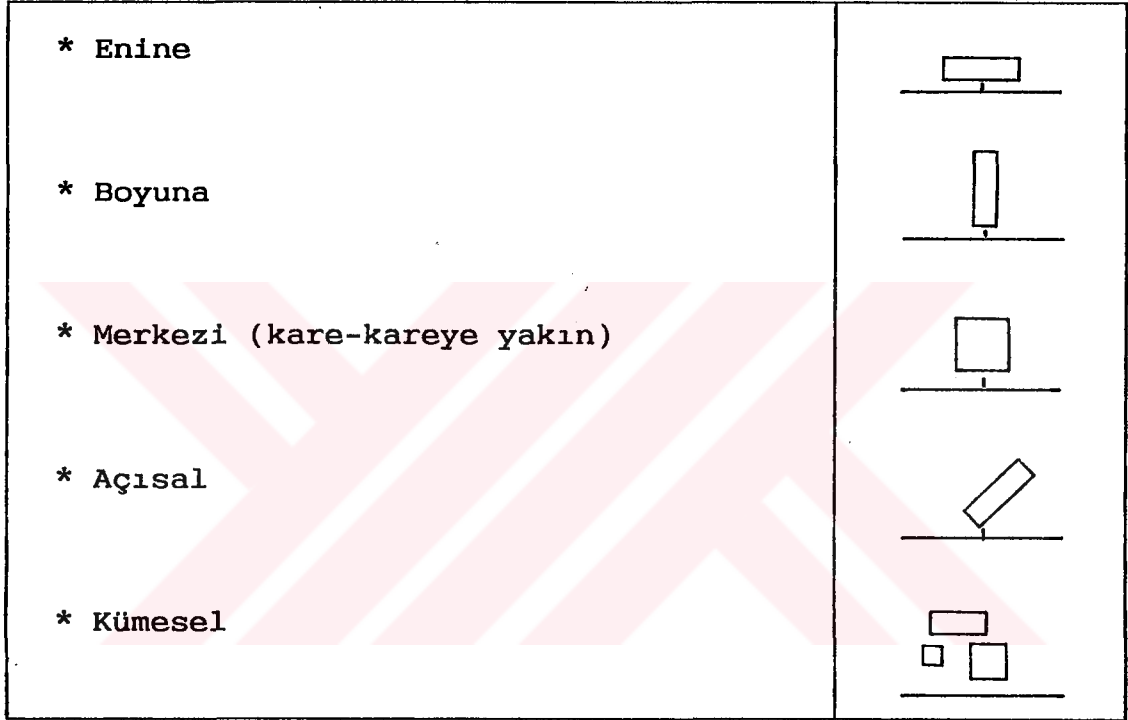
Mimari yapının kütleli ve mekânsal açıdan alan üzerindeki organizasyonu alanın fiziksel özelliklerine (büyüklüğü, biçimi, yol durumu ...) bağlı olarak farklı şekillerde olabilmektedir. Bunlar genel olarak şöyle açıklanabilir, (Şekil 114).

<p>* Serbest düzenler: Genellikle kent merkezlerinin uzağında, hiç bir fiziksel kısıtlama olmaksızın gerçekleştirilen düzenlerdir. Bu tür biçimlenişle yol eksenleri yerleşim alanları ile ilişkileri belirlemektedir.</p>	
<p>* Dört tarafı açık düzenler: Kent içinde ve dışında yapı alanının dört tarafının serbest biçimlenmeye olanak tanıdığı düzenlerdir. Genellikle kent içinde dört tarafın yol olduğu parsellerde yapıların dört cepheli olarak biçimlenmesidir.</p>	
<p>* Üç tarafı açık düzenler: Yapı alanı içinde kütleli ve mekânsal organizasyonda tek taraflı bitişiklik durumunun gözlemlendiği düzenlerdir. Bu durumda üç cephe elde edilmektedir.</p>	
<p>* İki tarafı açık düzenler: Yapının iki tarafının bitişik, kapalı olduğu durumlardır. Yapı bu durumda iki cephelidir.</p>	
<p>* Tek tarafı açık düzenler: Genellikle yerleşmenin yoğun olduğu yerlerde yapının tek cepheli olarak inşa edildiği düzenlerdir.</p>	

Şekil 114: Çeşitli yerleşme tipleri.

* Yapının Yerleşme Alanındaki Biçimlenişi:

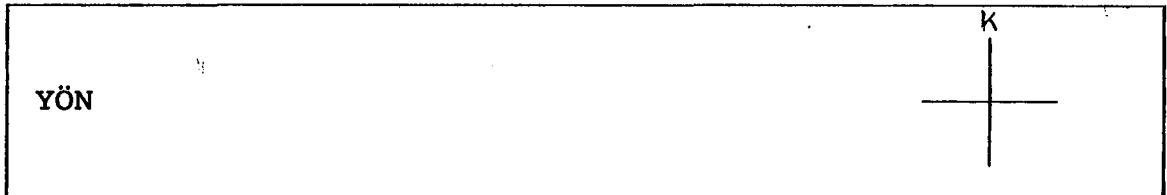
Herhangi bir mekânsal ve kütleli biçimleniş yukarıdaki düzenler de dikkate alındığında, alan üzerinde farklı şekillerde organize edilmektedir. Bu biçimleniş yol, yön vb. simgesel, işlevsel ve kültürel özellikler içeren dış etkenler belirlemektedir. Yapının alan üzerinde biçimlenişinin olası çözümleri şu şekilde açıklanabilir, (Şekil 115).

Şekil 115: Çeşitli yerleşme biçimleri

* Yapının Yerleşme Yönü:

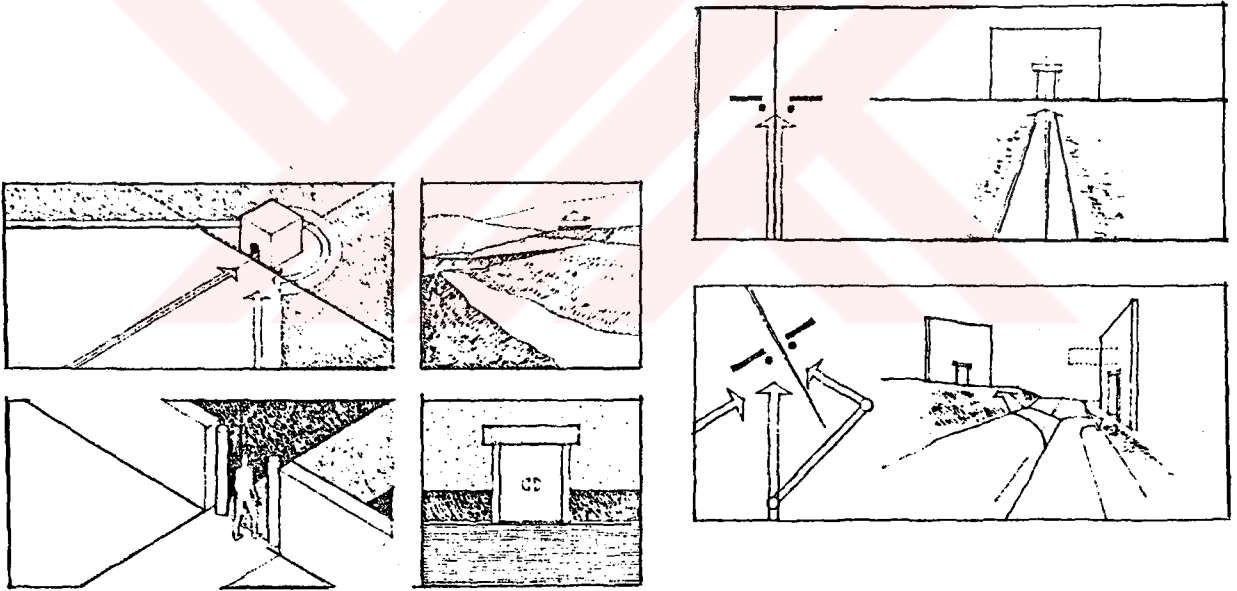
Tarihsel süreçte mekânsal oluşumun biçimlenişinde simgesel, işlevsel ve anlamsal açıdan etkili olmuş kavramlardan biri de yöndür. Örneğin, kiliseler doğu-batı yönünün seçerken, İslam dininde camiler kible esas alınarak mekânsal biçimlenişini tamamlamaktadır. Öte yandan yön kavramı mimaride görsel anlatımlara ortak bir tanımlama kazandırmaktadır. Bu çalışmada yön anlatımı aşağıdaki gibi yapılmaktadır.

* Yapının Girişi:

Giriş, yapının yer aldığı fiziksel çevrede sirkülasyon ağının ve dış çevreyle ilişkinin kurulmasında önemli bir belirleyicidir. Bir bina yada mekâna, bir ortamdan diğerine geçişi ve mekân değiştirmeyi belirlemektedir. Ayrıca tarihsel süreçte giriş kavramına özel bir önem verildiği görülmektedir. Hemen hemen bütün kültürlerde anıtsal giriş örneklerine rastlanmaktadır.

Düz bir duvardaki bir delik ya da üzeri korunmuş, dışa çıkıntı yapmış giriş mekanları iç mekâna giriş için hazırlık alanları oluşturmaktadır. Yapıların işlevlerine, konumlarına, yönüne dış çevre özelliklerine bağlı olarak girişleri de farklı şekillerde biçimlenmektedir, (Şekil 116).

Şekil 116: Çeşitli giriş örnekleri, (31, s.247-249).

Mimari yapıda esas ve tali olmak üzere iki tip giriş dikkati çekmektedir. Esas girişler, genellikle yoğun olarak kullanılan, dış çevrenin iç mekânla ilişkisini sağlayan yapıya yaklaşma, yönelme yönünü belirlemektedir. Tali ya da ikincil girişler ise, genellikle servis amacı ile kullanılan girişlerdir.

Bu nedenle mimari yapının;

- . Giriş sayısı,
- . Esas giriş yönü,
- . Tali giriş yönü bu adımda irdelenmektedir.

* Dış Çevreyle İlişki:

Mekânsal organizasyonun dış çevre ile ilişkisini fiziksel toplumsal ve kültürel özellikleri belirlemektedir. Örneğin, tarihsel süreçte korunma ve savunmaya yönelik olarak biçimlenen yapılarda dışa kapalılık ilkesi ön plandadır. Mimari yapıda mekânsal organizasyonlar kapalılık derecelerine göre genel olarak tamamen açık, dışa yer yer açık ya da dışa kapalı olarak tanımlanabilmektedir (Şekil 117).

Şekil 117: Mekânsal organizasyonun dış çevre ile ilişkisi.

Bu çalışmada Osmanlı Dönemi han ve kervansaray yapılarının zemin kat plan şemaları esas alınarak dış çevre ile ilişkileri irdelenmektedir.

. Mimari Yapının Genel Özellikleri

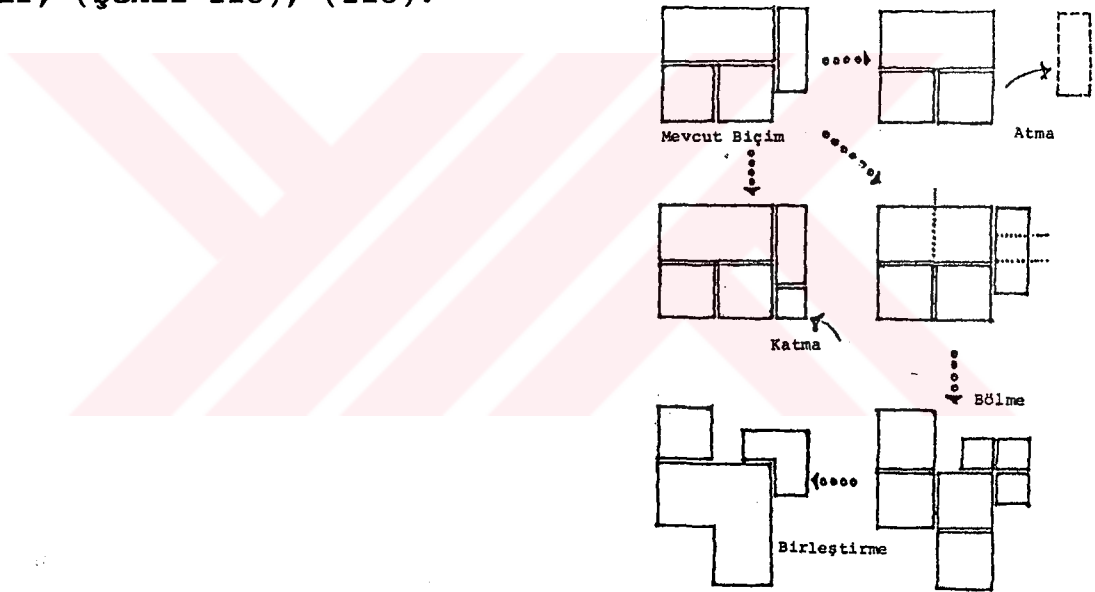
* Plan Formu: Bir mimari yapı genellikle dış sınır çizgileri tarafından belirlenen formu ile tanımlanmaktadır. Formun geometrik karakteristiğinin belirlenmesinde yerleşmenin fiziksel koşullarının yanı sıra, toplumsal ve kültürel nedenler de etkili olmaktadır. Mimarlıkta kullanılan formlar genel olarak ikiye ayrılmaktadır.

- Düzgün geometrik formlar: Bu tür formlar düzgün geometrik özelliklerle tanımlanabilen açısal bir karaktere sahiptirler. Bilinen temel düzgün geometrik formlar kare, üçgen,

. Kütleyi Oluşturan Parçaların Özellikleri

Her mimari organizasyon yukarıda tanımlanan genel özellikleri doğrultusunda, farklı fiziksel, fonksiyonel ve sembolik niteliklere sahip parçalardan, birimlerden oluşmaktadır. Mimari organizasyonu oluşturan parçalar belirli biçimlenme ilkeleri doğrultusunda biraraya gelmekte ve birbirleriyle ilişkilendirilmektedir. Fonksiyonel gereklilikleri karşılamak amacıyla biraraya gelen parçaların oluşturduğu mimari bütünün irdelenme yollarından biri parçaların tek tek ele alınmasıdır.

Mevcut biçimin, irdelenmesi birimlerden, parçalardan bazılarının atılması, katılması, birleştirilmesi ile yapılabilir, (Şekil 118), (118).

Şekil 118: Atma, katma, bölme ve birleştirme yoluyla mevcudun irdelenmesi, (118; s.69).

Bu nedenle, bu analiz aşamasında mimari organizasyonu oluşturan parçalar, bütün içindeki konumları esas alınarak tek tek ele alınmaktadır. Bu parça yada birimlerin özelliklerinin belirlenmesi için şu ölçütler saptanmıştır

- * İrdelenen parçanın sayısı,
- * İrdelenen parçanın organizasyon içindeki yeri,
- * İrdelenen parçanın işlevsel niteliği (kullanım amacı),

- * İrdelenen parçanın kat sayısı,
- * İrdelenen parçanın kat yüksekliği,
- * İrdelenen parçanın üst örtüsü,
- * İrdelenen parçanın çatısı.

Yukarıda belirtilen ölçütlere göre Osmanlı han ve kervansaray yapılarında, bütünü oluşturan parçaların genel özellikleri irdelenmektedir.

. Yapının Bugünkü Durumu:

Bu adımda, yapının bugün fiziksel ve fonksiyonel açıdan ne durumda olduğu belirtilmektedir.

4.2.2.2.2. Plan Özellikleri ve Mekânsal Organizasyon

Plan, bir mimari yapının mekânsal organizasyonunu en iyi şekilde ortaya koyan anlatım aracıdır. Plan anlatımıyla yapının planimetrik özellikleri, mekânların biçimsel özellikleri, bütün içindeki konumları ve birbirleriyle ilişkileri açıklanabilmektedir. Bu nedenle, mekânsal analiz çalışmalarında plan şemalarının esas alınmasının doğru bir yol olduğu görülmektedir.

. Planın Biçimsel Özellikleri

Burada yapı planının biçimsel özelliklerini belirleyen esas ölçütler şu şekilde ele alınmıştır.

* Planın Dış Eksene Göre Konumu: Giriş aksları, dış kesnelere göre düzenlenerek plandaki organizasyonu yönlendirmektedir. Böylece planı, eksene göre bir konum kazandırmaktadır. Yapının türüne göre dış eksen yol, yön vb. şekillerde olabilir. Çalışmanın konusu olan han ve kervansaraylarda dış eksen yol olarak ele alınmaktadır.

* Plan tipi: İşlevsel bir gerekliliğin, fiziksel ve simgesel koşullara göre biçimlenmesiyle oluşan planlardan ortak özelliklere sahip olanlar belirli tiplere dönüşmektedir. Tipler genellikle dış gözlem ile kolaylıkla ayrıştırılabilirler.

Bu çalışmada, Osmanlı Dönemi han ve kervansarayları plan tipleri bakımından genel olarak aşağıdaki gibi ele alınmaktadır:

1. Avlulu tip	
2. Kapalı tip	
3. Karma tipi: Avlulu+kapalı tip	
4. Cephede dükkânları olan tip	
5. Arastalı-bedestenli tip	

Bu yapı grubunun plan tipinin analizi belirlenen bu sınıflamaya göre yapılmaktadır.

* Plan formu: Mimari bütün, farklı geometrik özelliklere sahip biçimlerin (düzgün geometrik, düzgün olmayan geometrik) belirli ilkeler doğrultusunda biraraya gelmeleriyle oluşmaktadır. Burada yapının plan düzlemindeki biçimlenişi ele alınmaktadır.

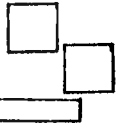
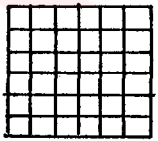
. Mekânsal Organizasyon

Bu aşamada, yapının mekânsal organizasyonu aşağıdaki başlıklarla ele alınmaktadır:

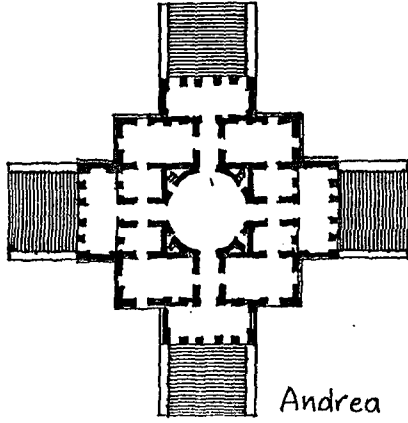
* Mekânsal Organizasyon Biçimi:

Her bina programı belirli gereklilikleri karşılamak üzere oluşturulmaktadır. Bu program içerisinde fonksiyonel ve boyutsal gereksinimler, dış çevre koşulları, esneklik, kullanılabilirlik, gizlilik vb. istekler, hiyerarşik düzen yer al-

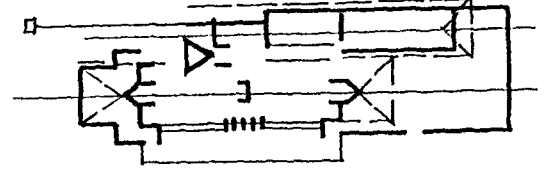
maktadır, (31). Bu nedenle bu gereksinimlerin karşılanması amacıyla binayı oluşturan fonksiyonel birimler olan mekânların biçimlenmesi de farklılaşmaktadır. Bir organizasyonda mekânların düzenlenme biçimi başlıca aşağıdaki gibi gruplandırılabilir:

<p>MERKEZİ : Orta, merkezi bir mekân etrafında ikincil mekânların düzenlenmesi.</p>	
<p>LİNEER (DOĞRUSAL) : Ard arda gelen mekân dizilerinin doğrusal olarak düzenlenmesi</p>	
<p>RADYAL (IŞINSAL) : Mekânların bir merkezi mekân etrafında ışınsal olarak (dışa yayılan) düzenlenmesi</p>	
<p>KÜMESEL: Mekânların birbirine yakın ve ilişkili olarak bir arada düzenlenmesi</p>	
<p>IZGARA : Geometrik bir ızgara ya da üç boyutlu bir ızgara şeklinde mekânların düzenlenmesi</p>	

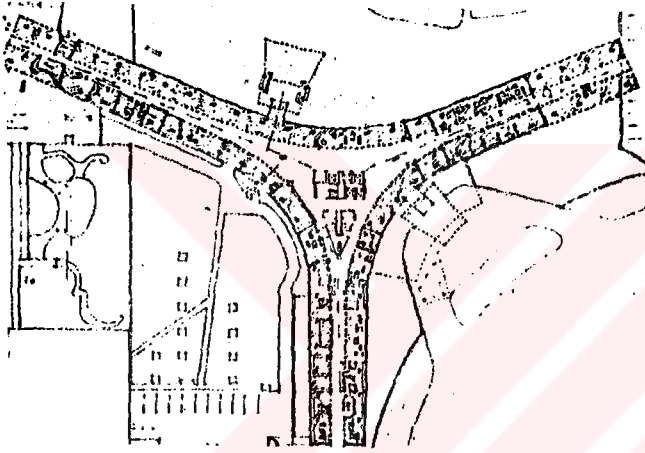
Mekânsal organizasyonlar belirtilen bu sınıflamadaki biçimlerde ve bu düzenlerin varyasyonları şeklinde düzenlenmektedirler, (Şekil 119). Ayrıca bu organizasyon biçimlerinin iki veya daha fazlasının birarada görüldüğü karma düzenler de olabilmektedir.

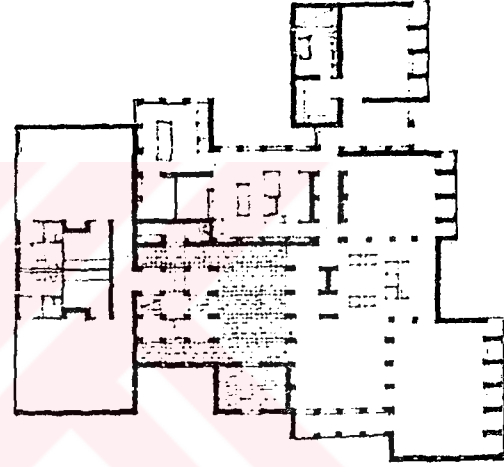
Merkezi organizasyon

Frank Lloyd Wright
Lineer Organizasyon

Radyal-İşinsal organizasyon

Kümesel organizasyon

Izgara organizasyon

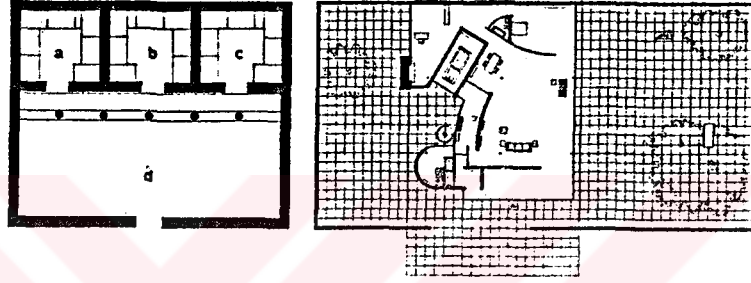
Şekil 119: Çeşitli mekânsal organizasyon örnekleri.

Bu çalışmada, Osmanlı dönemi han ve kervansaraylarının mekânsal organizasyon biçimi bu sınıflama esas alınarak irdelenmektedir.

* Mekânsal İlişki: Mekânsal organizasyonu oluşturan fonksiyonel birimler (mekân) geometrik ilişkilere bağlı olarak biraraya gelmektedirler. Meiss (44), mekânsal organizasyonda iki temel ilişkinin varlığından söz etmektedir:

1. Bitişiklik ilişkisi: Bitişiklik mekânlarda özerklik ifade etmektedir. Mekânlar arası ilişki ise kapı, pencere gibi bağlantılarla sağlanmaktadır.

2. İç içe girme ilişkisi: Bir mekânı diğerinden ayıran yüzeyler fazla değildir. Mekânsal süreklilik bu şekilde sağlanır (Şekil 120).

Şekil 120: Mekânsal bitişiklik ve iç içe girme örnekleri, (44, s.110).

Ching (31), ise bu gruplamayı genişleterek mekânsal organizasyonlarda mekânlar arasındaki ilişkileri dört grupta toplamıştır.

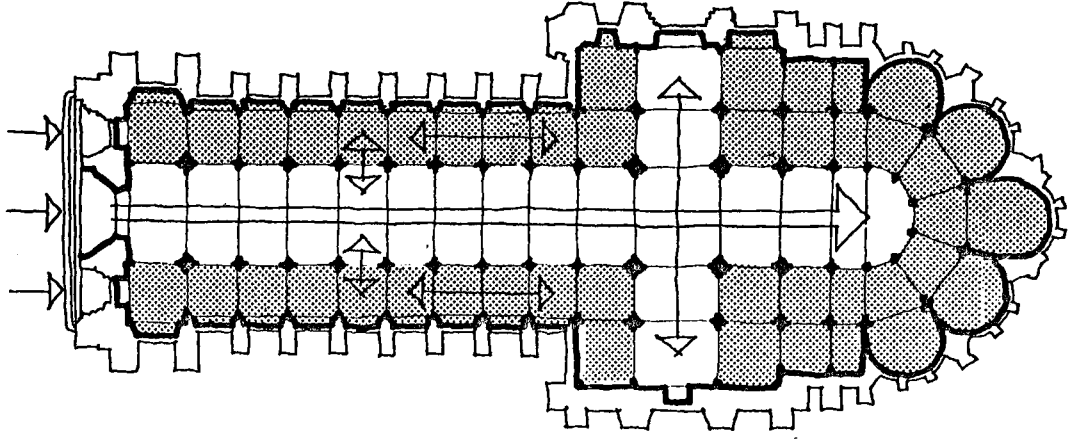
1. Mekân içinde mekân
2. Bitişik mekânlar
3. İç içe girmiş mekânlar
4. Aralarında başka bir mekânla birleştirilmiş mekânlar.

Bu aşamada, Osmanlı Dönemi han ve kervansaray yapılarının mekânları arasındaki ilişkinin irdelenmesi bu sınıflamalardan yola çıkılarak ve yapı grubunun özellikleri dikkate alınarak yapılmaktadır. Bu nedenle yapı grubunun fonksiyonel ve biçimsel özellikleri irdelenerek şu şekilde bir sınıflama yapılmıştır.

Mekânsal İlişki	Sembol
. Tek mekân	
. Mekân içinde mekân	
. Bitişik mekânlar	
. İç içe girmiş mekânlar	
. Aralarında ayrı bir mekânla bağlanmış mekânlar	
. İç içe mekân + bitişiklik ilişkisi bir arada	

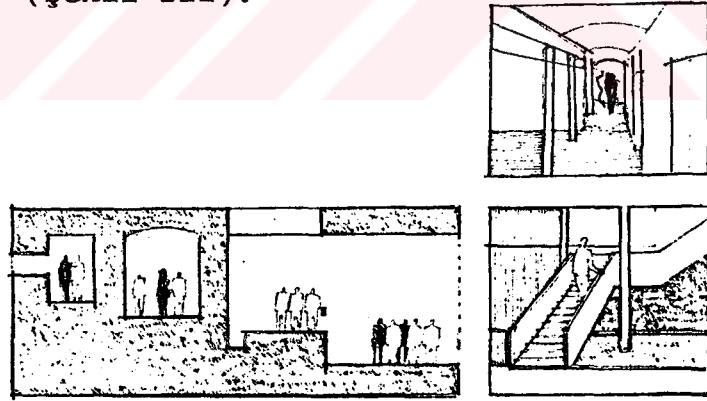
* Sirkülasyon Sistemi: Bir yapıda, fonksiyonel birimlerin (mekânlar) birbirlerine bağlanmasını sağlayan sirkülasyon sistemi mekânsal organizasyonun temelidir. Bu sirkülasyon sistemi ile mahalledeki sokaklar, meydanlar ve bina içindeki koridorlar, holler biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu sistem organizasyon içinde bir noktadan diğer bir noktaya yöneltir, (121). Mimari yapı içinde iki tür sirkülasyon söz konusudur. Birincisi mekânları yatayda birbirine bağlayan koridor, hol gibi mekânlar, ikincisi ise düşeyde katlar arasındaki bağlantıyı sağlayan merdiven ve rampalardır. Bu aşamada, sirkülasyon sistemi yatay ve düşey sirkülasyon olarak ele alınmaktadır.

. Yatay Sirkülasyon: Mekânlar arasındaki geçişleri belirleyen yatay sirkülasyon sistemi mimari yapının anlatım araçlarından olan plan şemalarıyla okunabilmektedir, (Şekil 121). Bu nedenle, burada Osmanlı Dönemi han ve kervansaray yapılarının yatay sirkülasyon sistemi kat planları üzerinde şematik anlatımlarla ifade edilmektedir.

Şekil 121: Bir gotik katedralde farklı mekânsal bölgeleri ve yatay sirkülasyon ağını gösteren şema (23, s.90).

* Düşey Sirkülasyon: Katlı yapılarda katlar arası bağlantıyı sağlayan sistemler genellikle merdiven, rampa ve asansörlerdir. Özellikle merdivenler mekânsal organizasyonun biçimlenmesinde görsel sürekliliğin sağlanması açısından önemli elemanlardır. Katlar ve mekânlar arası bağlantıyı sağlayan merdivenler mekân algısı üzerinde de önemli rol oynamaktadırlar (Şekil 122).

Şekil 122: Sirkülasyon alanları (Koridorlar, balkonlar, galeriler, merdivenler) (31, s.247).

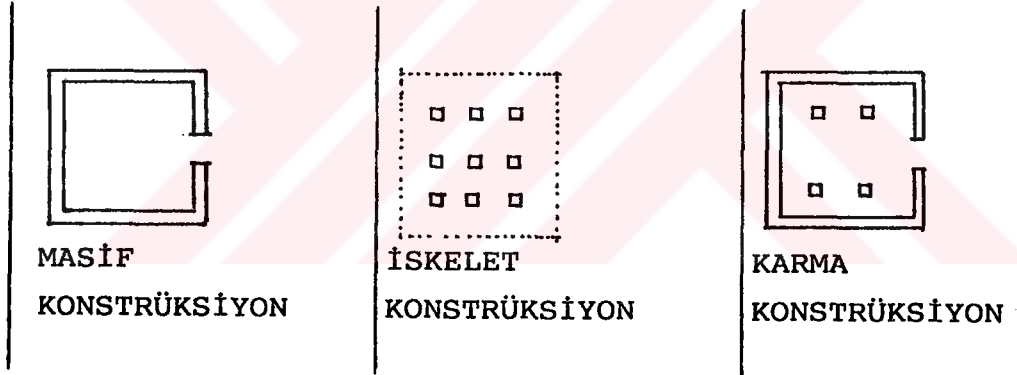
Bu nedenlerle, katlı yapılarda düşey sirkülasyon elemanı, yapı içindeki konumu ve organizasyonu açısından irdelenmektedir.

* Üst Örtü Sistemi: Mimarlık tarihi boyunca üst örtü sistemi mekânsal organizasyonun oluşumunda etkili olmuştur. Özellikle geleneksel yapılarda mekânın fonksiyonel ve fizik-

sel olarak biçimlenmesinde ve algılanmasında önemlidir. Örneğin, akustik düzenin önemli olduğu konser salonu gibi yapılarda üstörtü sistemi yapının fonksiyonel ve fiziksel özelliğinin yanı sıra yapıya simgesel özellik yükleyen bir elemandır. Bu nedenle, analizi yapılacak olan yapı grubunun üst örtü sistemi bu adımda irdelenmektedir.

. Konstrüksiyon sistemi: Bir biçimin elde edilmesi sürecinde izlenen yolların tümüne yapıım ya da konstrüksiyon adı verilmektedir (123). Konstrüksiyon sistemi, kullanılan malzeme ve yapıım tekniğine göre farklılaşmaktadır.

Mimari yapının konstrüksiyon sistemi mekân organizasyonunun biçimlenmesinde ve algılanmasında önemli bir özellik olarak görülmektedir. Krier (45), mekânsal organizasyonların konstrüksiyon sistemine göre üç farklı tipte olabildiğini belirtmektedir (Şekil 123).

Şekil 123: Konstrüksiyon tipleri

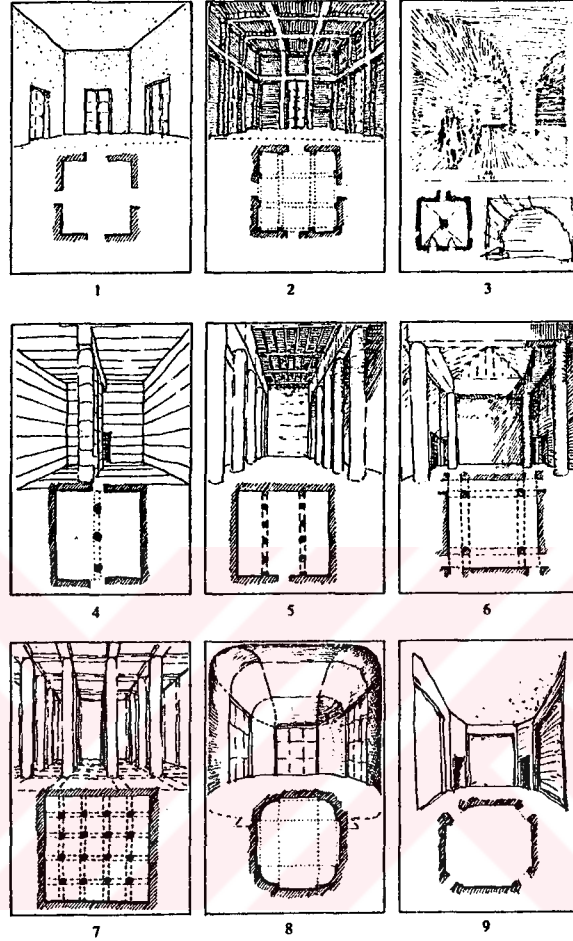
. Masif konstrüksiyon (katı duvar): Duvar yüzeylerinin en belirgin elemanlar olduğu ve açıklıkların sadece kapı ve pencereler olduğu sistemlerdir.

. İskelet konstrüksiyon: Camın ve metalin çokca kullanıldığı, açıklıkların fazla olduğu sistemlerdir.

. Karma konstrüksiyon: Masif ve iskelet konstrüksiyonun birlikte kullanıldığı sistemlerdir.

Yapının konstrüksiyon sistemi mekân algısını da etkilemektedir. Aynı formda, fakat konstrüksiyon sisteminin farklı şekillerde biçimlenmesiyle oluşan mekânların algısı ve etkisi

farklılaşmaktadır. Örneğin, kare formda bir mekânsal organizasyonda konstrüksiyon sistemi farklılaştığında mekânın karakteri değişmektedir (Şekil 124).

Şekil 124: Kare formda bir mekânın konstrüksiyon sisteminin farklı biçimlenişine göre algılanması, (45, s.73).

Şekil 124'de görüleceği gibi, 1'de açıklıklar orta aks üzerine yerleştirilmiş, 2'de mekân geometrisi özel olarak desteklendiği için kare daha kuvvetli bir tanım kazanmıştır. 3'de kare farklı olarak karşımıza çıkar. Merkezde destek ve tonoz, burada kubbenin tektonikleri plandan daha önemlidir. Mekân iskelet ve kubbe nedeniyle tamamen değişik bir eylemsizlik prensibine sahiptir, 4'den 7'ye kadarki gösterimlerde strüktür örnekleri mekâna değişik ilişkiler ve yönler vermektedir. 4'de kare, kolon sıralarıyla ikiye bölündüğünde iki eşit dikdörtgen mekân oluşur. 5'de karenin üç parçaya bölünmesiyle asıl önem orta bölümde ortaya çıkar. Orta bölüm,

diğer iki alandan dar ise değişebilir. Bu durumda merkezdeki mekân bir rota karakterini kazanır. 6'da içeride iskelet örtü konstrüksiyonu ile kapalı bir mekân gösterilir. Mekân içinde başka bir mekân ortaya çıkar. Böylece girişin şekli belirlenmiş olur. 7'de ise iskelet iç mekân, daha geniş bir ölçekte olasıdır. 8' ve 9' karenin merkezileşmesini göstermektedir, (45).

Bu adımda, yukarıda belirtilen sınıflama (masif, iskelet, karma) esas alınarak Osmanlı dönemi han ve kervansaray yapılarının konstrüksiyon sistemi irdelenmektedir.

. Fonksiyonel Birimler

Burada, mekânsal organizasyonu oluşturan ve fonksiyonel özelliklerine göre tanımlanan mekânlara değinilmektedir. Osmanlı Dönemi han ve kervansaray yapılarının mekânsal organizasyonunu belirleyen birimler şunlardır:

. Avlu: Yapılarda diğer mekânların açıldığı orta alandır.

. Kapalı kısım (ahır-salon): Genellikle hayvanların barınması için tasarlanmış, nefli, tonoz örtülü mekânlardır.

. Oda (odalar kısmı): Konaklama işlevini karşılayan birimlerdir.

. Giriş holü (eyvan): Yapının dış mekân ile ilişkisini sağlayan, ve yapının organizasyonunu etkileyen birimdir.

. Revak: Orta mekân avlu ile diğer mekânlar arasındaki ilişkiyi ve geçişi sağlayan yarı açık mekânlardır.

. Mescit: Yapılarda ibadet işlevini karşılamak amacıyla yapılan mekân parçalarıdır. Bazı hanlarda avlunun ortasında köşk mescitler yer almaktadır.

. Dükkân: Ticaret işlevi için tasarlanmış, dışa açık fonksiyonel birimlerdir. Genellikle yapıların cephelerinde dükkân dizileri şeklinde düzenlenmişlerdir.

. Depo: Depolama işlevi için ayrılmış birimlerdir.

. Aşhane-mutfak: Konaklayan kişilerin yemek yeme gereksinimlerini karşılamak üzere yapılmış birimlerdir.

. Hamam: Bazı yapılarda özellikle külliye içindeki yapılarda yer alan hijyenik mekânlardır.

. Hastane (darüşşifa): Hanlarda konaklayan kişilere sağlık hizmetleri sunmak amacıyla yapılmışlardır. Özellikle büyük programlı yapılarda (külliye gibi) yer almaktadırlar.

. Hijyen mekânları: Yapılarda hijyenik gereksinimler için tasarlanmış birimlerdir, (tuvalet, hela...).

. Su tesisi: Şadırvan, havuz, çeşme gibi elemanlardır.

. Kapıcı odası: Güvenliğin sağlanması amacıyla, genellikle girişe yakın yerlerde bulunan birimlerdir.

. Özel mekân: Bazı özel işlevler için ayrılmış birimlerdir. Örneğin, özel kişilerin ve devlet büyüklerinin konaklaması için ayrılmış odalar.

Bu analiz adımı, yukarıda belirtilmiş olan fonksiyonel birimler aşağıdaki ölçütlere göre irdelenmektedir:

- . Mekânsal birimin organizasyon içindeki sayısı,
- . Mekânsal birimin organizasyon içindeki konumu,
- . Mekânsal birimin formu,
- . Mekânsal birimin büyüklüğü,
- . Mekânsal birimin üst örtüsü.

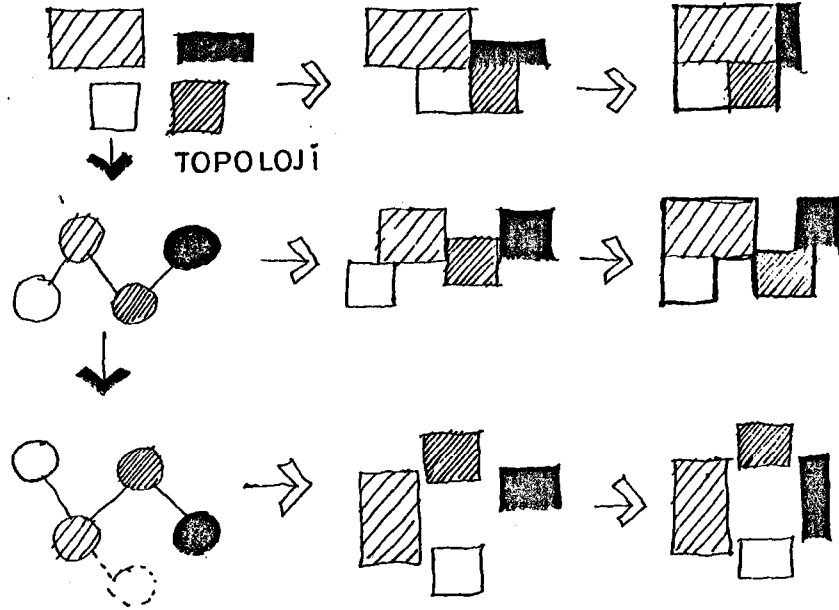
4.2.2.2.3. Topolojik İlişkiler ve Fonksiyonel Özellikler

. Topolojik İlişkiler

Mekânsal organizasyon ve kütle kurgusunun oluşumunda birimlerin birbirleriyle ve bütün ile ilişkileri topolojik analizler sonucunda belirlenebilir.

Birçok alanda bütündeki ilişkilerin belirlenmesinde kullanılan topolojik yaklaşım, mimarlık alanında mekânlar arasındaki bitişiklik, arasındalık, kapsama gibi ilişkilerin incelenmesinde kullanılmaktadır. Burada birimlerin fonksiyonel özellikleri ve içerikleri göz ardı edilerek biraraya geliş biçimleri, birbirleriyle ilişkileri soyutlama yoluyla ele alınabilmektedir, (102).

Topolojik analiz ve topolojik süreklilik tasarım ilkelelerinin devamı için önemlidir. Örneğin, topolojik karakterlerin doğru tanımlanması, bir konut planında fazla sayıda çözüm önerilerinin üretilmesine olanak tanımaktadır (Şekil 125).

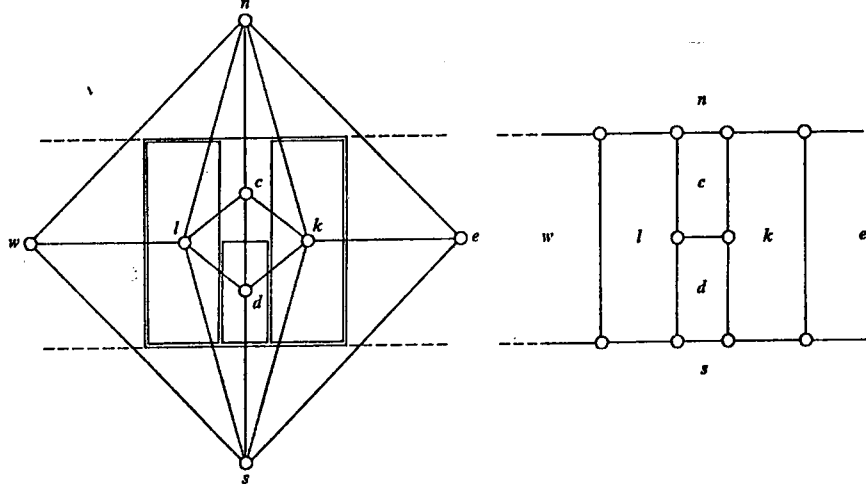
Şekil 125: Topolojik olarak eşdeğer konut planlarının gelişimi, (19, s.108).

Bu çalışmada, plan düzlemindeki mekânsal organizasyon topolojik bir küme olarak ele alınmaktadır. Bu topolojik kümeyi oluşturan birimler yani mekânlar, fonksiyonel özelliklerine göre birbirleriyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkilidir. Bu ilişkiler bitişiklik, iç içelik, arasındalık, doğrudan geçişlilik vb. gibi şekillerde ortaya çıkmaktadır.

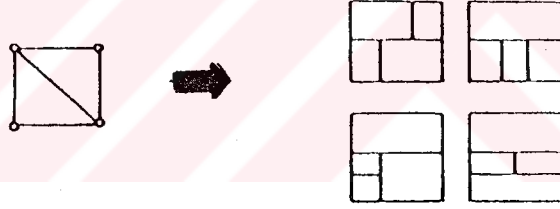
Bu analiz adımında, Osmanlı dönemi han ve kervnasaraylarının mekânsal organizasyonları topolojik olarak grafik ve soyutlama teknikleri yardımıyla irdelenmektedir.

* Topolojik ilişki: Bir soyutlama anlatımı olan grafik tekniği kullanılarak mekânsal organizasyondaki bitişiklik, arasındalık, yan yanalık, iç içelik gibi ilişkiler görsel anlatımlarla sunulabilir. Grafik anlatımlarda mekânlar noktasal ifadelerle, aralarındaki ilişkiler de çizgisel ifadelerle tanımlanabilmektedir (Şekil 126).

Mekânlar arasındaki bitişiklik ilişkisine göre oluşturulan topolojik analiz grafikleri mekânsal organizasyonun fonksiyonel ve biçimsel özellikleriyle ilişkili değildir. Aynı mekân sayısı ve bitişiklik ilişkisine sahip fakat biçimsel olarak farklı organizasyonların grafikleri ve buna bağlı olarak ta plan şemaları topolojik olarak eşittirler, (Şekil 127), (102).

Şekil 126: Bir konut planında bitişiklik ilişkisine göre oluşturulmuş topolojik analiz grafiği, (22,s.254).

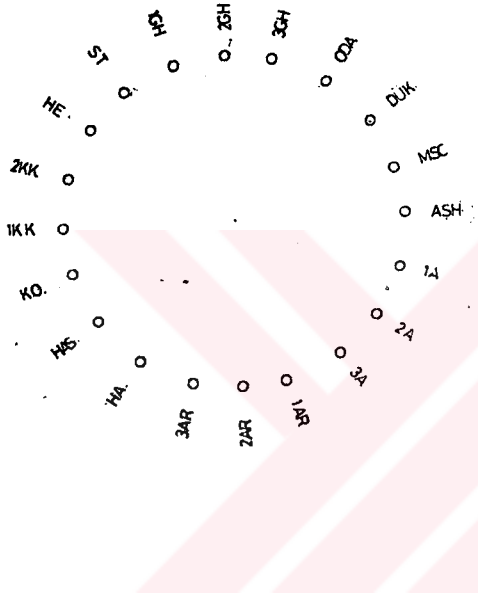

Şekil 127: Farklı konutlara ait eşdeğer topolojik grafik örneği, (102, s.47).

Tez kapsamında, bu adımda mekânsal organizasyonlar bitişiklik ilişkisine göre topolojik olarak irdelenmektedir. Yapının mekânları arasındaki bitişiklik ilişkisine göre grafiği (çizge) oluşturulurken mekânların tek noktayı ortak olarak paylaşması bitişiklik olarak değerlendirilmemiştir. Grafiklerde mekânlar noktalarla, bitişiklik ilişkisi noktalar arasındaki çizgilerle ifade edilmektedir.

Han ve kervansaray yapılarının topolojik ilişkilerin analizi için mekânsal birimleri belirlenerek, noktasal ifadelerle grafiklere yerleştirilmiştir. Burada, aynı fonksiyon ve mekânsal özelliğe sahip birden fazla sayıda olan birimler (o-

da dizileri, dükkânlar gibi) grafikte tek noktayı oluşturacak şekilde sembollerle belirtilmiştir. Bu analizde amaç, yapı grubunun mekânsal organizasyonunun topolojik özelliklerine göre irdelenmesidir. Ayrıca, farklı yapıların topolojik özelliklerinin karşılaştırılmasına olanak tanımak amacıyla, analizlerde biçimsel olarak aynı grafik kullanılmaktadır (Şekil 128).

Grafikteki semboller:

1GH: 1. giriş holü (esas giriş)	1KK: 1. Kapalı kısım (ahır-salon)
2GH: 2. giriş holü	2KK: 2. Kapalı kısım
3GH: 3. giriş holü	ODA: Oda-odalar
1A : 1. avlu	DÜK: Dükkân-dükkânlar
2A : 2. avlu	MSC: Mescit (cami)
3A : 3. avlu	AŞH: Aşhane-mutfak
1AR: 1. avlu revakları	HAM: Hamam
2AR: 2. avlu revakları	HAS: Hastane-revir
3AR: 3. avlu revakları	HE : Hijyen mekânları (Hela-wc)
	KO : Kapıcı odası
	ST : Su tesisi.

Şekil 128: Topolojik ilişki grafiği.

* Ana Mekânlar Arası İlişki:

Burada, temel (birincil) fonksiyonları karşılayan birimlerin ilişkisi ele alınmaktadır. Osmanlı dönemi han ve kervansaray yapılarında temel fonksiyonlar konaklama, ticaret ve hayvanların barınması olarak belirlenmiştir. Bu fonksiyonları karşılayan mekânlar ise avlu, oda ve kapalı kısım (ahır) dır. Bu mekânlar birbirleriyle ve giriş ile doğrudan geçiş ilişkisi esas alınarak şu şekilde irdelenmekte ve şematik olarak tanımlanmaktadır:

- Avlu/Avlu ilişkisi,
- Avlu/Kapalı kısım ilişkisi,
- Avlu/Oda ilişkisi,
- Kapalı kısım/Oda ilişkisi,
- Giriş holü/Avlu/Oda/Kapalı kısım ilişkisi.

. Fonksiyonel Özellikler

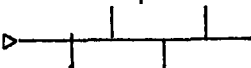
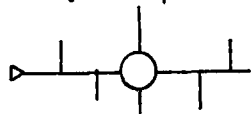

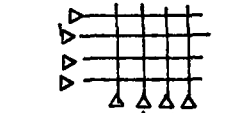
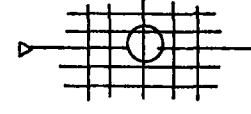
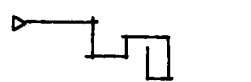
Burada, fonksiyonel özellikler iki başlıkta ele alınmaktadır.

* Fonksiyonel organizasyon:

Bir mimari yapıda organizasyonu belirleyen mekanlar, fonksiyonel özelliklerine göre düzenlenmektedir. Fonksiyonel birimlerin birbirleriyle ilişkisini sağlayan ise yapının sirkülasyon sistemidir. Yapının, sirkülasyon sistemi, fonksiyonel organizasyonunu ortaya koymaktadır. Fonksiyonel organizasyonu belirleyen başlıca sirkülasyon sistemleri şunlardır:

1. Doğrusal sistem,
2. Radyal-ışınısal sistem,
3. Kafes sistem,
4. Merkezi sistem,
5. Şebeke sistem,
6. Moleküler sistem,
7. Haç tipi sistem,
8. Karma sistemler, (121).

Krier (45), ise fonksiyonel organizasyon biçimlerini temel olarak aşağıdaki gibi açıklamaktadır.

1. Merkezi
2. Lineer (Doğrusal)
3. Merkezi+lineer
4. Çatal gibi
5. Izgara
6. Karma
7. Labirent

Tez kapsamında, sirkülasyon sistemi temel alınarak fonksiyonel organizasyonun irdelendiği bu adımda, Krier'in sınıflaması esas alınmaktadır.

* Fonksiyon Şeması:

Mimari yapıda mekânların barındırdıkları fonksiyonlar irdelenmektedir. Bunun için, iki boyutlu bir matris düzenmiştir. Matrisin düşey boyutunda han ve kervansaraylara ilişkin fonksiyonlar, yatay boyutunda ise mekânlar yer almaktadır. Matris üzerinde mekânların karşıladıkları fonksiyonlar sembolik ifadelerle anlatılmaktadır, (Şekil 129).

MEKÂNLAR	FONKSİYONLAR																				
	1 GH	2 GH	3 GH	1 A	2 A	3 A	1 AR	2 AR	3 AR	1 KK	2 KK	ODA	DÜKKAN	MESCİT	AŞHANE	HAMAM	HASTANE	WC	KAPICI ODASI	SU TESİSİ	
KONAKLAMA/YATMA							⊖					⊖									
TİCARET												⊖									

- ⊖ : Bodrum kattaki mekân
⊖ : Zemin kattaki mekân
⊖ : Üst kattaki mekân

Şekil 129: Fonksiyon şeması ve kullanılan semboller.

Bu analiz sonucunda, Osmanlı Dönemi han ve kervansaray yapılarında mekânların hangi fonksiyon ya da fonksiyonları karşıladığı ortaya çıkarılacaktır.

4.2.2.2.4. Mekânsal Birimlerin Özellikleri

Bu adımda, han ve kervansaraylarda mekânsal organizasyonun en önemli belirleyicileri olan avlu, kapalı kısım (ahır-salon), oda (odalar kısmı) ve ana giriş holünün özellikleri irdelenmektedir.

. Avluların Mekânsal Özellikleri

Osmanlı mimarisinin merkezi mekân geleneğinin önemli belirleyicilerinden biri avlulardır. Dışa kapalılık ilkesinin ön planda olduğu çoğu yapıda iç mekân zenginliğinin oluşması için avlular en etkili elemanlar olarak kullanılmışlardır. Kervansaray ve han yapılarında iç ortamla dış ortamın bağlantısının sağlandığı, birçok fonksiyonun karşılandığı toplumsal alan olan bu açık mekânlar formun, kütlenin ve mekânsal kurgunun oluşumunda ana eleman konumundadır. Yapıdaki diğer mekânlar avlunun konumuna, biçimine göre organize edilmektedir. Bu nedenle bu adımda han ve kervansaraylarda avlular ayrı bir başlıkta ele alınmakta ve özellikleri aşağıdaki ölçütlere göre incelenmektedir.

- . Avlunun yapı içindeki konumu,
- . Avlunun formu,
- . Avlunun plan şeması,
- . Avlunun büyüklüğü,
- . Revak bölümü,
 - . Revağın konumu,
 - . Revağın genişliği,
 - . Revaktaki kolon sayısı,
 - . Revaktaki kolonlar arası açıklık,
 - . Giriş aksı (kolonlar arası) açıklığı,
 - . üst örtü,
- . Avluda mimari elemanlar, (mescit, havuz, şadırvan, çeşme...)
- . Avlunun kullanım amacı.

. Kapalı Kısımların (Ahır-Salon) Mekânsal Özellikleri

Han ve kervansaray yapılarında mekân ve kütle oluşumunu belirleyen diğer mekânlar da kapalı kısımlardır. Hayvanların yada insanların hayvanlarıyla birlikte barındıkları bu kapalı kısımlar ahır yada salon olarak adlandırılmaktadır. Bu mekânlar genellikle nef sıralarıyla oluşmuş ve üzeri tonoz örtülüdür. Bu adımda, mekânsal organizasyonda önemli yeri olan

kapalı kısımlar (ahır-salon) aşağıdaki ölçütlere göre incelenmektedir.

- . Kapalı kısmın yapı içindeki konumu,
- . Kapalı kısmın formu,
- . Kapalı kısmın plan şeması,
- . Kapalı kısmın büyüklüğü,
- . Nef bölümü,
 - . nefin konumu,
 - . nefin genişliği,
 - . nefteki kolon sayısı,
 - . nefteki kolonlar arası açıklık,
 - . giriş aksındaki açıklık,
- . Kapalı kısmın üst örtüsü,
- . Aydınlatma,
- . Kapalı kısımda mimari elemanlar (seki, yemlik...),
- . Kapalı kısmın kullanım amacı.

- . Oda-Odalar Kısmının Mekânsal Özellikleri

Konaklama amacı için yapılan han ve kervansaraylarda konaklama, barınma ve yatma işlevinin geçtiği mekânlar genellikle odalardır. Odalarda yatma eylemi için sedirler, ısıtmayı sağlayan ocaklar ve yolcuların eşyalarını koyabilmeleri için duvarlarda nişler yer almaktadır. Odanın biçimsel özellikleri, düzenlenişi mekânsal oluşumda önemli rol oynamaktadır. Bunun için, Bu adımda oda ve odalar kısmının mekânsal özellikleri incelenecektir. Burada, odaların;

- . Konumu,
- . Sayısı,
- . Formu,
- . Plan şeması,
- . Büyüklüğü,
- . Üst örtüsü,
- . Aydınlatma (pencerelerin, çatı fenerlerinin konumu),
- . Mimari elemanları (sedir, ocak, nişler...),
- . Kullanım amacı... gibi özellikleri araştırma konusudur. Ayrıca han ve kervansarayların odalarının özellikleri zemin ve üst katlar için ayrı ayrı irdelenmektedir.

. Giriş Holünün Mekânsal Özellikleri

Kervansaray mimarisinde Anadolu öncesi dönemlerden başlayarak Osmanlı Döneminde de devam eden önemli mimari özelliklerden biri yüksek, anıtsal portaller ve giriş mekânlarıdır. Dış çevre ile bağlantıyı sağlayan ve yapıya yaklaşım yönünü belirleyen giriş holleri ve portaller mekânsal organizasyon ve kütlenin oluşumunda etkili elemanlardır. Genellikle eyvan şeklinde düzenlenmiş olan ana giriş holü;

- . Yapı içindeki konumu,
- . Plan şeması,
- . Üst örtüsü,
- . Üst kattaki kullanımı ... gibi özelliklerine göre irdelenmektedir.

4.2.2.2.5. Strüktürel Birimlerin Özellikleri

Mekânsal organizasyonun üç boyutlu bir kimlik kazanmasını sağlayan strüktürel birimlerdir. Yapının taşıyıcı sistemini oluşturan strüktürel birimler ya da öğeler fonksiyonel özelliklerine bağlı olarak mekân ve kütle oluşumunda rol oynamaktadır. Özellikle, geleneksel Türk mimarisinde yapıyı ayakta tutan strüktürel birimlerin nitelikleri yapının mekân ve kütle kurgusunun karakterini belirlemektedir. Araştırma konusu olan Osmanlı mimarisinde ise yapı ve mekân strüktürel kurgunun bir ürünüdür. Bu dönem yapılarında başlıca strüktürel birimler şunlardır:

1. Döşeme
2. Düşey taşıyıcılar
 - . Duvar
 - . Kolon/sütun
 - . Ayak/paye
3. Kemer
4. Üst örtü sistemi
 - . Tonoz
 - . Kubbe
 - . Ahşap çatı
 - . Düz toprak dam

Bu analiz adımımda, Osmanlı Dönemi han ve kervansaraylarında yukarıda belirtilen strüktürel birimler;

- . Yapı içindeki yeri,
- . Malzeme ve konstrüksiyonu,
- . Form ve boyut özellikleri gibi ölçütler esas alınarak irdelenmektedir.

4.2.2.3. Morfolojik Analiz Tablolarının Strüktürünün Oluşturulması

Osmanlı dönemi han ve kervansaray yapılarının mekânsal analizlerinin yapılması için genel yerleşme ve kütle ölçeğinden başlayarak plan özellikleri, mekânsal organizasyon, topolojik ve fonksiyonel özellikler, fonksiyonel ve strüktürel birimlerin özelliklerine kadar belirlenen ölçütler yukarıda detaylarıyla açıklanmaktadır. Bu adım ise, bu ölçütlerin yer aldığı morfolojik analiz tablolarının oluşturulmasını içermektedir. Burada morfolojik kart tekniğinden yola çıkılarak iki boyutlu analiz tabloları oluşturulmuştur. Bu tablolarda, bir boyutta analiz için belirlenmiş ölçütler, diğer boyutta ise ölçütlerin yapılardaki görünümleri, çözümleri yer almaktadır. Daha açık bir anlatımla, tablolarda her kutu ya da hücre analiz edilen yapının mimari özelliğini ortaya koyacak şekilde tasarlanmıştır.

Analiz tablolarının bir boyutunda (düşey) ölçütler, diğer boyutunda (yatay) analiz edilen yapılar yer almaktadır. Grafik anlatımlarla desteklenen bu tablolarda farklı yapıların özellikleri birarada görülmekte ve karşılaştırma olanağı sağlanmaktadır.

Morfolojik analiz tablolarının strüktürünün oluşturulmasında sonraki aşamayı, yapılara ait bulguların bu tablolara işlenmesi, yani analiz oluşturmaktadır.

4.3. ÜÇÜNCÜ AŞAMA: ANALİZ

Osmanlı dönemi han ve kervansaray yapılarının mekân analizleri bir önceki aşamada belirlenen ölçütlere göre düzenlenmiş olan morfolojik analiz tabloları kullanılarak yapılmaktadır. Burada yapı grubunun analizlerinde saptanan tipoloji esas alınmıştır. Kent hanı, menzil hanı ve külliye kervansarayları olarak belirlenen tipolojiye göre yapılar tarihsel dizin içinde ayrı tablolarda yer almaktadır. Beş ana başlıkta ele alınan analiz tabloları ve içerikleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

Tablo 1. Genel Yerleşme ve Kütle Özelliklerine göre analiz		
Tablo 1.1 (a-d)	Tablo 1.2 (a-c)	Tablo 1.3 (a-b)
Tablo 2. Plan özellikleri ve mekânsal organizasyonun analizi		
Tablo 2A: Planın biçimsel özellikleri ve mekânsal organizasyonun analizi		Tablo 2B: Fonksiyonel birimlerin özelliklerinin analizi
Tablo 2A.1 (a-d)		Tablo 2B.1 (a-d)
Tablo 2A.2 (a-c)		Tablo 2B.2 (a-c)
Tablo 2A.3 (a-b)		Tablo 2B.3 (a-b)
Tablo 3. Topolojik ilişkiler ve fonksiyonel özelliklerin analizi		
Tablo 3.1 (a-d)	Tablo 3.2 (a-c)	Tablo 3.3 (a-b)
Tablo 4. Mekânsal Birimlerin Özelliklerinin analizi		
Tablo 4A: Avluların analizi	Tablo 4B: Kapalı kı-sımların analizi	Tablo 4C: Oda ve Giriş holle-nin analizi
Tablo 4A.1 (a-b)	Tablo 4B.1 (a-b)	Tablo 4C.1 (a-b)
4A.2 (a-b)	4B.2 (a-b)	4C.2 (a-b)
4A.3	4B.3	4C.3
Tablo 5. Strüktürel Birimlerin Özelliklerinin Analizi		
Tablo 5.1 (a-b)	Tablo 5.2 (a-b)	Tablo 5.3

Yukarıda içerikleri belirtilen analiz tablolarında, Kent Hanları: 1, Menzil hanları: 2, Külliye kervansarayları: 3, şeklinde sembolleştirilmiştir. Örneğin, Tablo 1.1. (a,b,c,d) kent hanlarının, Tablo 1.2 (a,b,c) menzil hanlarının, Tablo 1.3 (a,b) külliye kervansaraylarının genel yerleşme ve kütle özelliklerine göre analizini vermektedir.

Tablo 1.a. Kent Hanlarının Genel Yerleşme ve Kütle Özelliklerinin Analizi

YAPı ADI		KEMİR HANI	GEYVE HANI	İPEK HAN	TAŞHAN	KURŞUNLU HAN
YILI NO		1340 1	1413-21 2	1413-21 3	1432 4	1458-59 5
YERİ		BURSA	BURSA	BURSA	BERGAMA	ANKARA
KONUM PLANI						
YERLEŞME ALANI		KENT İÇİ (TİCARET MERK.)	KENT İÇİ (TİCARET MERK.)	KENT İÇİ (TİCARET MERK.)	KENT YAKINI	KENT İÇİ
TOPOGRAFYA		DUZ ARAZI	AZ EĞİMLİ ARAZI	AZ EĞİMLİ ARAZI	DUZ ARAZI	ÇOK EĞİMLİ ARAZI
İKLİM		ILIMAN	ILIMAN	ILIMAN	KARIMA	ILIMAN KLİM
YAPı TİPİ		KARMA TİP, CEPHEDE DUK	AVLULU TİP	KARMA TİP, CEPHEDE DUK	KARMA TİP	KARMA TİP, CEPHEDE DUK
KULLANIM YÜKÜMLÜĞÜ		KONAKLAMA	KONAKLAMA	KONAKLAMA	KONAKLAMA	KONAKLAMA
ALANDAKİ KÖRÖNÜ						
ALANDAKİ BİÇİMLENİŞİ						
YERLEŞME YÖNÜ						
GİRİŞ SAYISI		2	3	1	1	2
ANA GİRİŞ YÖNÜ						
TALI GİRİŞ YÖNÜ						
DİŞ ÇEVRE İLE İLİŞKİ						
PLAN FORMU						
KÜTLE FORMU						
GİRİŞ ÇEŞİDE						
KESİT						
KÜTLEDE MİMARİ ELEMANLAR						
HAZİNE		RESME TAŞ + TUĞLA	KOİDZ TAŞ + TUĞLA	TAŞ + TUĞLA	TAŞ	TAŞ + TUĞLA
FAZLADEĞİ ALAN (m ²)		~ 2700	~ 1200	~ 3100	~ 700	~ 1600
PARÇA/BİRE SATIŞI						
KONUMU/FORMU		DUZ, DİM GE, DÜKDÖRTGEN	~ KARE	DİK DÖRTGEN	DUZ DİM GE, DÜZ DİM GE	DUZ DİM DİREKAY GEOM
ADI		HAN	HAN	HAN	HAN	HAN
KULLANIM AMACI		KONAKLAMA, TİCARET	MAYY BAYIRI, KONAKLAMA	KONAKLAMA, TİCARET	KONAKLAMA, MAYY BAYIRI	KONAKLAMA, TİCARET
KAT SAYISI		==	==	==	==	==
KAT YÜKSEKLİĞİ		3.70 - 3.60	==	==	==	4.25 - 3.70
USİ ÖRÜ						
KATI						
YAPININ BİRİNCİL DÜKÜNÜ		TİCARET HAN OLARAK KULLANILMAYAN	OLARAK, TİCARET HAN OLARAK KULLANILMAYAN	AYNI ÖTÜRÜK, HAN TİCARET AMACI İLE KULLAN	HANAP HALDE DİR	MUZE

Tablo 1.1b. Kent Hanlarının Genel Yerleşme ve Kütle Özelliklerinin Analizi

TAPI ADI	KÜRKÇÜ HANI	FİDAN HANI	KOZA HANI	KURŞUNLU HAN	PİRİNÇ HANI	
YILI	1467	1474	1489-91	1497-98	1507-08	
YERİ	İSTANBUL	BURSA	BURSA	MANİSA	BURSA	
KONUM PLANI						
YERLEŞME ALANI	KONUMU	KENT İÇİ	KENT İÇİ-TİCARET BOĞ.	KENT İÇİ	KENT İÇİ-TİCARET BOĞ.	
	TOPOGRAFYA	AZ EĞİMLİ ARAZI	AZ EĞİMLİ ARAZI	DÜZ ARAZI	DÜZ ARAZI	
TAPI VE YERLEŞME ALANI İLİSKİSİ	İKLİM	İLİMAN NEMLİ	İLİMAN	KATMA	İLİMAN	
	TAPI TİPİ	İKİ AYLULU KATMA TİP-ÇEPM DÜKK	İKİ AYLULU KATMA TİP-ÇEPM DÜKK	İKİ AYLULU KATMA TİP-ÇEPM DÜKK	AVLULU TİP-ÇEPM DÜKK	
	KULLANIM YÖNÜ					
	ALANDAKİ KONUMU					
	ALANDAKİ BİCİMLEŞİ	ENİNE	KARE	ENİNE	~KARE	~KARE
	YERLEŞME YÖNÜ					
	GİRİŞ SAYISI	2	1	3	1	1
	ANA GİRİŞ YÖNÜ					
	TALI GİRİŞ YÖNÜ					
	DİŞ ÇEVRE İLE İLİŞKİ					
YAPININ GENEL ÖZELLİKLERİ	PLAN FORMU					
	KÜTLE FORMU					
	GİRİŞ CEPHESİ					
	KESİT					
	AÇTİLEF NİHAZİ ELEMANLAR	TAC KAPI	AVLUDA MESCİT TAC KAPI	AVLUDA MESCİT TAC KAPI		TAC KAPI
	KALINLIK	TUĞLA + TAŞ	TUĞLA + TAŞ	TUĞLA + TAŞ	TUĞLA + TAŞ	TUĞLA + TAŞ
	KAFALIDICI ALAN (m ²)	8180	~ 4000	6400	2400	5300
	PARÇA/BİNA SAYISI					
	KONUM/FORMU					
	PARÇALARIN ÖZELLİKLERİ	ADI	ODALAR AMİR ODE (UST K.)	ODALAR AMİR	ODALAR AMİR	ODALAR WC AMİR
KULLANIM AMAÇI		TİC DEPO KONAKL (UST K.)	TİC DEPO KONAKL (UST K.)	TİCARET KONAKL (UST K.)	HAY BAHÇE	TİCARET-DEĞERLEME KONAKLAMA (UST K.)
KAT SAYISI						
KAT YÜKSEKLİĞİ						
ÜST ÖRTÜ						
ÇATI						
YAPININ BİRSİMİL DURUMU		DEĞİŞİM GE İNŞAATİNE	ULUĞAVIS	AVLU OTOPARK ODALAR TİCARET AMAÇIYLA	ONARILMIS TİCARET AMAÇIYLA KULLANIL	ÖĞRENEÇİ YURDU O. ÇARAK KULLANILYOR

Tablo 1.c. Kent Hanlarının Genel Yerleşme ve Kütle Özelliklerinin Analizi

YAPIL ADI		DELİLLER HANI	KARUNİ KERVANSARAYI	TAŞHAN-R. PAŞA HANI	KIŞSUNLU HAN	BÜYÜK ÇUKUR HAN
YIL	NO	1927	1528	1934-50	1544-50	1561
YERİ		DIYARBAKIR	ÇEŞME - İZMİR	ERZURUM	İSTANBUL	İSTANBUL
KONUM PLANI						
YERLEŞME ALANI		KENT İÇİ	KENT YAKINI	KENT İÇİ	KENT İÇİ - TİCARET MERK.	KENT İÇİ
YAPIL TİPİ		AZ EĞİMLİ ANAZI	AZ EĞİMLİ ANAZI	AZ EĞİMLİ ANAZI	DUZ ANAZI	AZ EĞİMLİ ANAZI
KÜLELİN YÜCÜRLÜĞÜ		SICAK KURU	KARMA	SEKİN	ILIMAN	ILIMAN
ALANDAKİ KURUM		KARMA TİP + CEPH DÜKK	AVLULU TİP + CEPH DÜKK	KARMA TİP + CEPH DÜKK	AVLULU TİP	KARMA TİP + CEPH DÜKK
ALANDAKİ BİÇİMLENİŞİ						
YERLEŞME YÖNÜ		ENNE	KARE	BOYUNA	BOYUNA	~ KARE
GİRİŞ SAYISI		+	+	*	+	+
ANA GİRİŞ YÖNÜ		1	1	2	2	2
YALN GİRİŞ YÖNÜ						
DİŞ ÇEVRE İLE İLİŞKİ						
PLAN FORMU						
KÜTLE FORMU						
GİRİŞ ÇERCHESİ						
KESİT						
KÜTLEDE NERHARİ ELEMANLAR		TAC KAPI	TAC KAPI	TAC KAPI	AVLUDA HAC METEÖVEN	
HALZİME		TUĞLA + TAŞ	TUĞLA + KESME TAŞ	KESME TAŞ	TUĞLA + KESME TAŞ	TUĞLA + KESME TAŞ
KAPLAMA ALAN (m ²)		~ 4 200	~ 1400	~ 1600	~ 2000	~ 860
PANCA/BİLEK SAYISI						
KURUMU/FORMU		DİKKETİGEN	~ KARE	DİKKETİGEN	YIKILMIŞ	DÜZGÜN OLMAYAN GED
ADI		ODALAN	ODALAN + AH İT	ODALAN + AH İT	AH İT	ODALAN + AH İT
KULLANIM AMACI		KONAKL	KONAKL (UST KAT)	KONAKL	KONAKL TİCARET	KONAKL TİCARET
KAT SAYISI		3	3	3	3	3
KAT YÜKSEKLİĞİ		3.00	3.65	3.00	3.40	3.00
ÜST ÖRTÜ						
KATI						
YAPILIN KULLANIM DURUMU		RESTORE EDİLMİŞ	RESTORE EDİLMİŞ	RESTORE EDİLMİŞ	TİCARET AMACI LA KULLANILAN	TİCARET AMACI LA KULLANILAN

Tablo 1.1d. Kent Hanlarının Genel Yerleşme ve Kütle Özelliklerinin Analizi

YAPI ADI	RÜSTEM PAŞA KERV.	ÖKÜZ MEHMET PAŞA K.	VOYVODA HANI	TAŞHAN	BÜYÜK YENİ HAN
YILI	1560-61 [16]	1618 [17]	1631 [18]	1764 [19]	1764 [20]
YERİ	EDİRNE	KUŞADASI-AYDIN	TOKAT	İSTANBUL	İSTANBUL
KORUN PLANI					
YERLEŞME ALANI	KENT İÇİ	KENT YAKININDA (SARH.)	KENT İÇİ	KENT İÇİ	KENT İÇİ (TİCARET MERKEZİ)
TOPOGRAFYA	AZ EĞİMLİ ANAZI	DUZ ANAZI	DUZ ANAZI	DUZ ANAZI	OK EĞİMLİ ANAZI
İKLİM	İLİMAN	KARMA	İLİMAN	İLİMAN	İLİMAN
YAPI TİPİ	KARMA TİP CEPH DUKK	AVLULU TİP	AVLULU TİP CEPH DUKK	3 AVLULU KARMA TİP	İKİ AVLULU TİP
KULLANIM YÜKÜMLÜĞÜ					
ALANDAKİ KORUNU					
ALANDAKİ BİÇİMLENİŞİ					
YERLEŞME YÖNÜ					
GİRİŞ SAYISI	2	2	2	1	2
ANA GİRİŞ YÖNÜ					
TALI GİRİŞ YÖNÜ					
DIŞ ÇEVRE İLE İLİŞKİ					
PLAN FORMU					
KÜTLE FORMU					
GİRİŞ CEPHESİ					
KESİT					
KÜTLEDE NİMARİ ELEMANLAR					
HAZİNE	TUĞLA + TAŞ	KESME TAŞ	TUĞLA + TAŞ	TUĞLA + TAŞ	TUĞLA + KESME TAŞ
KAPLADICI ALAN (m ²)	4600	2780	n = 200		n = 470
PARÇA/BİÇİM SAYISI					
KORUNU/FORMU					
ADİ	DUZGÜN OLM. GE ODALAR	DUZGÜN OLM. GE ODALAR	DİKDÖRTGEN ODALAR	DUZG OLM GE ODALAR	D OLM GE ODALAR
KULLANIM AMAÇI	ODAKL	ODAKL HAYAT KARNAK	ODAKL HAYAT	ODAKL TİCARET HAYAT	ODAKL -İC ODAKL -İC
KAT SAYISI	==	==	==	==	==
KAT YÜKSEKLİĞİ	==	==	2 4 4 4 50 40	==	==
ÜST ÜSTÜ					
ÇATI					
YAPININ BİRLEŞİM DURUMU	OTEL O LARAK KULLANILMIO	OTEL O LARAK KULLANILYOR	TİCARET AMAÇI İLE KULLANILI	RESTORE EDİLİYOR	DEĞİŞİMİS TİCARET AMAÇI İLE KULLANILMIO

Tablo 1.2a. Menzil Hanlarının Genel Yerleşme ve Kütle Özelliklerinin Analizi

YAPI ADI		ISSIZ HAN	DÖĞER KERVANSARAYI	KARACAREY KERV.	YAKUP BEY HANI	FIEZ KERVANSARAYI
TİPİ		1394	1434	1459 sonrasal	1463	XVI. YV.
YERİ		ULUABAT - BURSA	AFYON	İNEGÖL	ÇARDAK - ÇANAKKALE	ENEZ (BATI TRAKYA)
KORUN PLANI						
YERLEŞME ALANI		KENT DIŞI	KENT DIŞI	KENT DIŞI	KENT DIŞI	KENT DIŞI - DENİZ KENARI
TOPOGRAFYA		DUZ ARAZI	DUZ ARAZI	DUZ ARAZI	DUZ ARAZI	DUZ ARAZI
İKLİM		ILIMAN	ILIMAN KLİM	ILIMAN	ILIMAN	ILIMAN
YAPI TİPİ		KAPALI TİP	KAPALI İKİ BLOK	KAPALI TİP	KAPALI TİP	KAPALI TİP
KULLANIM YÖNÜNDE						
ALANDAKİ KURUMU						
ALANDAKİ BİÇİMLEŞİŞİ		BOYUNA	ENİNE	BOYUNA	ENİNE	ENİNE
YERLEŞME YÖNÜ						
GİRİŞ SAYISI		1	2	1	1	3
ANA GİRİŞ YÖNÜ						
TALI GİRİŞ YÖNÜ						
DİŞ ÇEVRE İLE İLİŞKİ						
PLAN FORMU						
KÜTLE FORMU						
GİRİŞ ÇEŞİTLİLİĞİ						
RESİT						
KÜTLEDE MİMARİ ETKİLEMLER			TAC KAPI	DUVARLARDA KİÇEN KULELER		
MALZEME		TUĞLA + TAŞ	MOLÖZ TAŞ - KESME TAŞ	TUĞLA + TAŞ	MOLÖZ TAŞ	TUĞLA + MOLÖZ TAŞ
KAPLADIĞI ALAN (m ²)		~ 970	~ 800	~ 700	1140	1130
PANCA/BLOK SAYISI						
KURUMU/FORMU						
ADI		AMİR	ODA	AMİR	ODALAN	KERAN SARAY
KULLANIM ALANI		KONAKL	KONAKL	KONAKL - HAY BARI	KONAKL - HAY BARI	KONAKL - HAY BARI
KAT SAYISI						
KAT YÜKSEKLİĞİ						
ÜST ÖRÜ						
CATI						
YAPININ NİŞANED DURUMU		ORTAKLIMIS	HANAP HALDEDİR	HANAP HALDEDİR	HANAP HALDEDİR	HANAP HALDEDİR

Tablo 1.2b. Menzil Hanlarının Genel Yerleşme ve Kütle Özelliklerinin Analizi

YAPIL ADI		RÜSTEM PAŞA KERV.	SULTAN SÜLEYMAN KERV.	EKMEKÇİOĞLU A.PAŞA K.	CEPER HAHI	KÖMÜRKHAN
YILI		1550	1566-67	1690	1623-40	1634-38
YERİ		KONYA EREĞLİ	BÜYÜK ÇERKEÇE-İST.	EDİRNE	DIYARBAKIR	ELAZIG
KONIN PLANI						
YERLEŞME ALANI		KENT DIŞI	KENT DIŞI	KENT YANINDA	KENT DIŞI	KENT DIŞI
TOPOGRAFYA		DUZ ARAZI	DUZ ARAZI	AZ EĞİMLİ ARAZI	DUZ ARAZI	AZ EĞİMLİ ARAZI
İKLİM		ILIMAN-KURU	ILIMAN	ILIMAN	SICAK-KURU	ILIMAN-KURU
YAPI TİPİ		KARMA TİP	KAPALI TİP	KARMA TİP+ CEPHEDE DUK	KAPALI TİP	KARMA TİP
KULLANIM YÖNÜ						
ALANDAKİ KONUMU						
ALANDAKİ BİCİMLEME						
YERLEŞME YÖNÜ						
GİRİŞ SAYISI		2	1	1	1	1
ANA GİRİŞ YÖNÜ						
TALI GİRİŞ YÖNÜ						
DİŞ ÇEVRE İLE İLİŞKİ						
PLAN FORMU						
KÜTLE FORMU						
GİRİŞ ÇEŞİTİ						
KESİT						
KÜTLEDE NİHAZİ ELEMANLAR						
MALZEME		KESME TAŞ	TUĞLA-TAŞ	TUĞLA-TAŞ	TAŞ	MOLİZ TAŞ
KAPLADICI ALAN (m ²)		~ 1400	~ 1100	~ 4600	~ 980	~ 2500
PARÇALAN SAYISI						
KONUMU/YÖNÜ						
ADI		DİNDİRİ ODA AHIR	DİNDİRİ ODA KONAKLAMA	DİNDİRİ ODA AHIR GEÇE KÖNÜK	DİNDİRİ ODA AHIR	DİNDİRİ ODA AHIR DUZG OLM G
KULLANIM AMACI		KONAKLAMA MAY BAH	KONAKLAMA MAY BAH	KONAKLAMA MAY BAH	KONAKLAMA MAY BAH	KONAKLAMA MAY BAH
KAT SAYISI						
KAT YÜKSEKLİĞİ						
ÜST ÖNYÜ						
CATI						
YAPININ BÜTÜNÜ DÜNYA		YERLEŞME AMACI İLE KULLANILMIŞTIR	DEPC OLARAK KULLANILMIŞTIR	BELE DİVANIN OTOPARK VE DEPOSU	HANAP HALDEDİR	HANAP HALDEDİR

Tablo 1.2c. Menzil Hanlarının Genel Yerleşme ve Kütle Özelliklerinin Analizi

YAPİ ADI		SILAHGAR M. PAŞA KERV.	YENİ HAN	VEZİRHAN		
YILI		1636-40	1639-40	1659-60		
YERİ		MALATYA	SİVAS	BİLECİR		
KORUN PLANI						
YERLEŞME ALANI	KONUMU	KENT DIŞI	KENT DIŞI	KENT DIŞI		
	TOPOGRAFYA	DUZ ARAZI	DUZ ARAZI	DUZ ARAZI		
	İKLİM	ILIMAN-KURU	SEKİN	ILIMAN		
	YAPİ TİPİ	KARMA TİP-CEPHEDE DÜK	KARLI TİP-ARASTA	KAPALI TİP		
	KULLANIM YOÇUNLUĞU					
	ALANDAKİ KONUMU					
	ALANDAKİ BİÇİMLEMEŞİ					
	YERLEŞME YÖNÜ					
	GİRİŞ SAYISI	1	2	1		
	ANA GİRİŞ YÖNÜ					
TALI GİRİŞ YÖNÜ						
DİŞ ÇEVRE İLE İLİŞKİ						
YAPININ GENEL ÖZELLİKLERİ	PLAN FORMU					
	KÜTLE FORMU					
	GİRİŞ CEPHESİ					
	KESİT					
	AUTLEDE MİMARİ ELEMANLAR					
	MALZEME	KESME TAŞ	MOÜR TAŞ	TUĞLA + MOÜR TAŞ		
	KAPLADICI ALAN (m ²)	~ 5170	~ 3400	~ 1750		
	PANCA/BLOK SAYISI					
	KONUMU/KONUMU					
	ADI	DİKDORT AHİR	DİKDORT ODUKAR	DİKDORT AHİR	DİKDORT AHİR	
KULLANIM ARACI	KONAKL HAY BARI	KONAKL HAY BARI	KONAKL HAY BARI	KONAKL HAY BARI		
KAT SAYISI	==	==	==	==		
KAT YÜKSEKLİĞİ	==	==	==	==		
ÜST ÖNÜŞ						
ÇATI						
YAPININ KULLANIM ÖZELLİĞİ		MARAP HALDE DİR	MARAP HALDE DİR			

Tablo 1.3a. Külliye Kervansaraylarının Genel Yerleşme ve Kütle Özelliklerinin Analizi

YAPININ GENEL ÖZELLİKLERİ		FATİH KÜLLİYESİ KERV.	HACI H. BİNAN P. KÜLL. K.	ÇODAN M. KÜLL. K.	ŞEHZADE M. KÜLL. K.	SULTAN BEİTİM KÜLL. K.
YILI	NO	1462-70	1506-07	1523-24	1543-48	1563-64
YERİ		İSTANBUL	AMASYA	GERZE	İSTANBUL	KARAPINAR - KONYA
KONUM PLANI						
YERLEŞME ALANI	KONUMU	KENT İÇİ KÜLLİYE	MENZİL KÜLLİYESİ	MENZİL KÜLLİYESİ	KENT İÇİ KÜLLİYE	MENZİL KÜLLİYESİ
	TOPOGRAFYA	DUZ ARAZI	DUZ ARAZI	AZ EĞİMLİ ARAZI	DUZ ARAZI	DUZ ARAZI
	İKLİM	ILIMAN	ILIMAN	ILIMAN	ILIMAN	ILIMAN KURU
	YAPTI TİPİ	KAPALI TİP	KAPALI TİP	KAPALI TİP	KARMA TİP	KAPALI TİP - APASTA
	KULLANIM YÖCÜRLÜĞÜ					
	ALANDAKİ KONUMU					
	ALANDAKİ BİÇİMLENİŞİ					
	YERLEŞME YÖNÜ					
	GİRİŞ SAYISI	1	1	2	3	2
	ANA GİRİŞ YÖNÜ					
TALI GİRİŞ YÖNÜ						
DİŞ ÇEVRE İLE İLİŞKİ						
YAPININ GENEL ÖZELLİKLERİ	PLAN FORMU					
	KÜTLE FORMU					
	GİRİŞ ÇEPIRESİ					
	KESİT					
	KÜTLEDE MİMARİ ELEMANLAR					
	MALZEME	TAŞ	TAŞ - TUĞLA	TAŞ - TUĞLA	KESME TAŞ	TAŞ
	KAPLADICI ALAN (m ²)	~ 550	~ 610	~ 600	~ 350	~ 2000
	PARÇA/BLOK SAYISI					
	KONUMU/ŞİRHİ					
	ADI	KERVANSARAY (DEVE HANI)	KERVANSARAY	ODALAR	KERVAN	KERVAN
PARÇALARIN ÖZELLİKLERİ	KULLANIM ANACI	MAYHAN, ZİHN BAHÇESİ	MAY BAHÇESİ	KONAKLAMA	MAY BAHÇESİ	KONAKLAMA
	KAT SAYISI	—	—	—	—	—
	KAT YÜKSÜKLÜĞÜ	—	—	—	—	—
	DİŞ ÖRNEK					
	KATI					
YAPININ BÜYÜK BÜYÜK	YIKILMIŞTIR	HARAP HALDEDİR		VEFA İŞESİNİN DEPOSU	BUYUN RİSİMİ YIKILMIŞ TAÇ KAPISI AYAKTADIR	

Tablo 1.3b. Külliye Kervansaraylarının Genel Yerleşme ve Kütle Özelliklerinin Analizi

YAPI ADI		BOZKOLLU H. PAŞA KÜLL. K.	LALA M. PAŞA KÜLL. K.	VALİDE A. KÜLLİYESİ K.	ÖRÜZ H. PAŞA KÜLL. K.	KARA M. PAŞA KÜLL. K.
YILI NO		1564-69 6	1577-84 7	1579-83 8	1616-17 9	1670 10
YARI		LÜLEBURGAZ	İLGİN-KONYA	İSTANBUL	ULUKIŞLA	İNCE SU - KAYSERİ
KORUN PLANI						
YERLEŞME ALANI	KONUM	MENZİL KÜLLİYESİ	MENZİL KÜLLİYESİ	KEMİ İÇİ KÜLLİYE	MENZİL KÜLLİYESİ	MENZİL KÜLLİYESİ
	TOPOGRAFYA	DÜZ ARAZ	DÜZ ARAZ	AZ EĞİMLİ ARAZ	ÇOK EĞİMLİ ARAZ	AZ EĞİMLİ ARAZ
	İKLİM	ILIMAN	ILIMAN KURU	ILIMAN	ILIMAN KURU	SERİN
	YAPI TİPİ	3 AVLULU KARMA TİP + ARASTA	KARMA TİP + ARASTA	KAPALI TİP	KARMA TİP + ARASTA	KARMA TİP + ARASTA
	KULLANIM YÖNÜNDÜ					
	ALANDAKİ KONUM					
	ALANDAKİ DİĞERLEŞİMİ					
	YERLEŞME YÖNÜ					
	GİRİŞ SAYISI	2	2	2	2	2
	ANA GİRİŞ YÖNÜ					
TALE GİRİŞ YÖNÜ						
DİŞ ÇEVRE İLE İLİŞKİ						
YAPININ GENEL ÖZELLİKLERİ	PLAN FORMU					
	KÜTLE FORMU					
	GİRİŞ ÇEVRİSİ					
	KESİT					
	KÜTELE NİHAZİ ELEMANLAR					
	MALZEME	KESME TAŞ	TUĞLA + MOLOZ TAŞ	TAŞ	KESME TAŞ	KESME TAŞ
	KAPLADICI ALAN (m ²)		~ 1900	~ 1900	~ 3000	6000
	FARCA/BLOK SAYISI					
	KORUNU/FORMU					
	ADI	DİKDÖR AHIR ODALAR AY/Ş ODALAR	DİKDÖR AHIR ODALAR UZG O.M.G. DİKDÖR AHIR ODALAR UZG O.M.G. DİKDÖR AHIR ODALAR UZG O.M.G.	DİKDÖR AHIR ODALAR G.M.C.U AHIR G.M.C.U AHIR ODALAR G.M.C.U	DİKDÖR AHIR ODALAR DİKDÖRTGEN DİKDÖRTGEN	DİKDÖR AHIR ODALAR DİKDÖRTGEN DİKDÖRTGEN
KULLANIM ALACI	KONAKL. M. BAHİN	KONAKL. M. BAHİN GEÇİŞ KONAKL. M. BAHİN	KONAKL. M. BAHİN GEÇİŞ KONAKL. M. BAHİN	KONAKL. M. BAHİN KONAKL. M. BAHİN	KONAKL. M. BAHİN KONAKL. M. BAHİN	
KAT SAYISI	==	==	==	==	==	
KAT YÜKSEKLİĞİ	---	---	---	---	---	
BST ÖRÜ						
ÇATI						
YAPININ BİRZÜMÜ DURUMU	YIKILMIŞTIR SARILMIŞ DUA KUBESİ AKINTI	DİĞERLEŞİM, DEFO OLARAK KULLANILMIDIR	ÇOK DEĞİŞİMİŞ	HARAP HALDEDİR	ONARILMIŞ DEFO OLARAK KULLANILMIDIR	

Tablo 2A.1a. Kent Hanlarının Plan Özellikleri ve Mekânsal Organizasyonunun Analizi

TAPU ADI	EMİR HANI	GEYVE HANI	İPEK HAN	TAŞHAN	KURŞUNLU HAN
YILI	1346	1413-21	1413-21	1432	1458-59
YERİ	BURSA	BURSA	BURSA	BERGAMA	ANKARA
NO	1	2	3	4	5
PLAN					
DİŞ EKŞİME DÜK- KONRİ					
PLAN TİPİ	TEK AVLULU TIP	TEK AVLULU TIP	KARMA TIP	KARMA TIP	KARMA TIP
PLAN FORMU					
MEKÂNSAL ORGANİZASYON BİÇİMİ					
MEKÂNSAL İLİŞKİ					
YATAY SİRKÜLASYON					
ÜST DÜZÜ SİSTEİ					
KAT SAYISI					
DİŞEY SİRKÜLASYON ELEMANININ YERİ					
DİŞEY SİRKÜLASYON ELEMANININ ORGANİZASYONU					
KONSTRÜKTİF SİSTEMİ	KARMA - MASİF	KARMA	KARMA	KARMA - MASİF	KARMA

Tablo 2A. 1c. Kent Hanlarının Plan Özellikleri ve Mekânsal Organizasyonun Analizi

YAPIL ADI	DEĞİLLER HANI	KARMI KERVANSARAYI	TAŞHAN-RÜŞTEH PAŞA HANI	KUNŞUNLU HAN	BÜYÜK ÇUKUR HAN
YILI	1527	1528	1534-50	1544-50	1561
YERİ	DIYARBAKIR	ÇEŞME - İZMİR	ENZURUM	İSTANBUL	İSTANBUL
PLAN					
PLAN TIPI	TEK AVULU TİPİ ÇERPEDE DUKKANLAR	TEK AVULU TİPİ ÇERPEDE DUKKANLAR	KARMA TİP BEDESTEN	TEK AVULU TİP	TEK AVULU KARMA TİP ÇERPEDE DUKKANLAR
PLAN FONDU					
MEKANSAL ORGANİZASYON BİÇİMİ					
MEKANSAL İLİŞKİ					
YATAY SİRKÜLASYON					
YÜZ ÖRTÜ SİSTEMİ					
KAT SAYISI					
DIŞKY SİRKÜLASYON ELEMANININ ORGANİZASYONU					
KONSTRÜKSİYON SİSTEMİ	KARMA	KARMA	KARMA	KARMA	MASİF

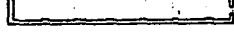
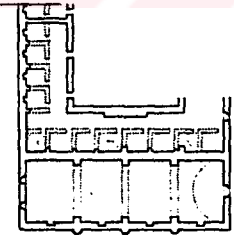

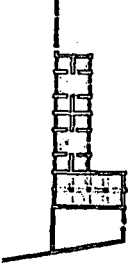
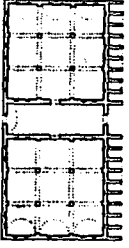

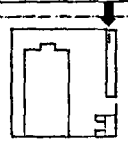
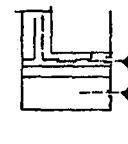

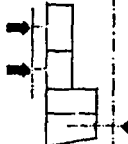
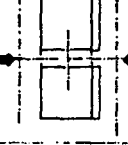

Tablo 2A. 2b. Menzill Hanlarının Plan Özellikleri ve Mekânsal Organizasyonun Analizi

YAPI ADI		RÜSTEM PAŞA KERVANSARAYI		SULTAN SÜLEYMAN KERVANSARAYI		EKMEKÇİOĞLU AHMET PAŞA KERVAN.		ÇEPER HANI		KÖMÜRHAN	
YILI	NO	1550	1566-67	1566-67	1690	1623-40	1634-38	1623-40	1634-38	ELAZIĞ	10
YERİ		KONYA EREĞLİ	BÜYÜK ÇEKMECE - İSTANBUL	BÜYÜK ÇEKMECE - İSTANBUL	EDİRNE	EDİRNE	EDİRNE	BIYARBAKIR	BIYARBAKIR	ELAZIĞ	10
PLANIN BİÇİMSİZLİK ÖZELLİKLERİ											
PLAN											
BİS KESİNE ÇİZİŞİ											
KONURU											
PLAN TİPİ		KARMA TİP	KAPALI TİP	KAPALI TİP	KADMA TİP • CEP DUK	KADMA TİP	KADMA TİP	KADMA TİP	KADMA TİP	KADMA TİP	KADMA TİP
PLAN FORMU											
MEKANSAL ORGANİZASYON BİÇİMİ											
MEKANSAL İLİŞKİ											
YATAY SİRKÜLASYON											
DİŞ ÖRTÜ SİSTEMİ											
KAT SAYISI											
DİŞEY SİRKÜLASYON ELEMANININ YERİ											
DİŞEY SİRKÜLASYON ELEMANININ ORGANİZASYONU											
KONSTRÜKSİYON SİSTEMİ		KARMA	KARMA	KARMA	KARMA	KARMA	KARMA	KARMA	KARMA	KARMA	KARMA
MEKANSAL ORGANİZASYON											

Tablo 2A.2c. Menzil Hanlarının Plan Özellikleri ve Mekânsal Organizasyonunun Analizi

YAPİ ADI	YILI	NO	VEZİRHAN	YENİ HAN	SILAHTAR MUSTAFA PAŞA KERVANSARAYI	MALATYA
			1659-60	1639-40	1636-40	
			BİLECİK	SIVAS	MALATYA	
			13	12	11	
PLAN						
BİR KESİME ÖR. KODU						
PLAN TİPİ			KAPALI TIP	KAPALI TIP • BEDESTEN	PADVA TIP. ÇEPEDE DOKAN	
PLAN FORMU						
MEKÂNSAL ORGANİZASYON BİCİMİ						
MEKÂNSAL İLİŞKİ						
YATAY SİRKÜLASYON						
ÜST (ORTA) SİSTEM						
KAT SATIŞI						
İNİŞY. SİRKÜLASYON PLANI/İNİŞY. TREL						
İNİŞY. SİRKÜLASYON PLANI/İNİŞY. ORGANİZASYONU						
KONSTRÜKSİYON SİSTEMİ			KARMA	KARMA	KARMA	

Tablo 2A. 3a. Külliye Kervansaraylarının Plan Özellikleri ve Mekânsal Organizasyonunun Analizi

KAPI ADI	FATİH KÜLLİYESİ KERVANSARAYI	HACI HANZA-SİNAN PAŞA KÜL.KERV.	ÇOBAN MUSTAFA KÜLL. KERVANSARAYI	ŞEHİRCİ MEHMET KÜLL. KERVANSARAYI	SULTAN SELİM KÜLL. KERVANSARAYI
YIL	1462-70	1506-07	1523-24	1543-48	1563-64
YERİ	İSTANBUL	AMASYA	ÖZGZE	İSTANBUL	KARAFINAR - KONYA
PLAN ADI	1	2	3	4	5
MANİN DİĞERSAL ÖZELLİKLERİ					
PLAN	KAPALI TİP	KARMA TİP	KAPALI TİP	KARMA TİP	KAPALI TİP
DİS KESME ÇÖRE					
MEKANSAL ORGANİZASYON BİÇİMİ					
MEKANSAL İLİŞKİ					
YATAY SİRKÜLASYON					
ÜST DÜZÜY SİSTEMİ					
KAT SAYISI	2	2	2	2	2
DİŞET SİRKÜLASYON ELEMANININ YERİ					
DİŞET SİRKÜLASYON ELEMANININ DİĞERSAL ÖZELLİKLERİ					
KONSTRÜKSİYON SİSTEMİ	MASİF	MASİF	KARMA	KARMA	KARMA

Tablo 2A. 3b. Külliye Kervansaraylarının Plan Özellikleri ve Mekânsal Organizasyonunun Analizi

YAPİ ADI	YIL	YERİ	VALİDE ATİK KÜLLİYESİ KERVANS.	ÜRÜZ MEHMET PAŞA KÜL.-KERVANS.	KARA MUSTAFA PAŞA KÜL.-KERVANSARAYI	
	1564-69	LÜLEBURGAZ	1577-84	1579-83	1670	
			İLACIN-KONYA	İSTANBUL	İNCESESU - KAYSERİ	
			6	7	8	
					9	10
PLANIN BİÇİMSEL ÖZELLİKLERİ						
PLAN						
DİŞ KESİME ÖZNE KORDU						
PLAN TİPİ	UÇ AVULU KARMA TİP	KARMA TİP	KAPALI TİP	KARMA TİP APASTA	KARMA TİP	
PLAN FURKU						
MEKÂNSAL ORGANİZASYON BİÇİMİ						
MEKÂNSAL İLİŞİ						
YATAY SİRKÜLASYON						
İSTİFAT SİSTEMİ						
KAF SAKISI						
MÜSEY SİRKÜLASYON ELEMANININ YERİ						
MÜSEY SİRKÜLASYON ELEMANININ ORGANİZASYONU						
KONSTRÜKSİYON SİSTEMİ	KARMA	KARMA	KARMA	KARMA	KARMA	
MEKÂNSAL ORGANİZASYON						

Tablo 2B. 1b. Kent Hanlarının Fonksiyonel Birimlerinin Analizi

BİCİTİLER	KÖRÇÜ HANI			FİDAN HANI			KOZA HANI			KURŞURLU HAN			PÂRİNÇ HANI																								
	SAYISI	KONUMU	FORMU	BOYUTLARI	ÜST ÜRÜTÜ	SAYISI	KONUMU	FORMU	BOYUTLARI	ÜST ÜRÜTÜ	SAYISI	KONUMU	FORMU	BOYUTLARI	ÜST ÜRÜTÜ	SAYISI	KONUMU	FORMU	BOYUTLARI	ÜST ÜRÜTÜ																	
AVLU	2			1970/1970 1970/1970	ACIK ACIK	1			1775/666 1775/666	ACIK ACIK	2			1775/666 1775/666	ACIK ACIK	1			1984/1984	ACIK	1			1984/1984	ACIK	1			1984/1984	ACIK							
KAPALI KİŞİM AĞIR-SALON	1			160/160		1			120/120		1			120/120		1						1															
ODA	48 ZK 76 ÜK			400/400 360/440		48 ZK 50 ÜK			360/360 400/440		50 ZK 51 ÜK			360/360 400/440		36 ZK 39 ÜK			300/300		47 ZK 50 ÜK	1			300/300		300/300		47 ZK 50 ÜK	1			300/300				
GİRİŞ HUZU	2			300/420 520/440		2			300/150 520/520		2			300/150 520/520		2						2															
MESCİT	1			1200/200		1			1150/50		1			1150/50		1						1															
DÜKKAN				370/50												21																					
DEFO	48			300/400																																	
ASLAMA/İSARET																																					
İBİK																																					
BASTARNA/BAĞUŞSUYA																																					
ULJYER HOKKARARI																																					
SU TESİSİ																																					
KAYICI OMAK																																					
ÖZEL İKZAN																																					

FONKSİYONEL BİRİMLERİN BZİLLİKLERİ

Tablo 2B. 1c. Kent Hanlarının Fonksiyonel Birimlerinin Analizi

ÖLÇÜTLER	DELLİLER HANI			KARINIZI KERVANSARAYI			TAŞHAM-RÜSTEN PAŞA HANI			BURÇUNLU HANI			DÜYÜK ÇUKUR HANI						
	SAYISI	KONUMU	FORMU	HÜYÜKLÜK	DST DRTY	SAYISI	KONUMU	FORMU	HÜYÜKLÜK	DST DRTY	SAYISI	KONUMU	FORMU	HÜYÜKLÜK	DST DRTY				
AVLUZ	1		□	918 m²	ACIK	1		□	342 m²	ACIK	1		□	424 m²	1		□	77 m²	
KAPALI KISIM AHIR-SALON	1		□	1458 m²		1		□	437 m²		1		□	4351460	1		□	360980	
ODNA	35 ZK 37 ÜK		□	360/500		15 ZK 28 ÜK		□	300/300 400/300		30 ZK 30 ÜK		□	2001460	9 ZK 19 ÜK		□	10 m² 3400160	
GİBİSİ (KOD)	2		□	300/500 500/500		1		□	50/500		2		□	43 m²		2		□	
HESCET	1	VERİ BİLİNMİYOR	□																
DÜKKAN	16		□	360/400		5		□	330/330				□	119 m²		10 ZK		□	17 m²
DEYO			□										□			10 ZK		□	30 m²
ASBANE/HAŞET																			
BİNAKIN																			
HASTANE/HABUSI (FA)																			
BİLİTİN HÖZARAKI																			
SU TESİSİ	1		□			1		□	330/420				□			1 ÜK		□	12 m²
KARTICI ÖNASI																			
ÖZEL NOKAN	3		□			1		□	530/530				□						

FONKSİYONEL BİRİMLERİN ÖZELLİKLERİ

Tablo 2B. 1d. Kent Hanlarının Fonksiyonel Birimlerinin Analizi

BİÇİMLER	RÜSTEM PAŞA KERVANSARAYI			VOYVODA HANZI			ÜKÜZ MEHMET PAŞA KERVANSARAYI			TAŞHAN			BÜYÜK YENİ HAN		
	SAYISI	KONUM	BÜYÜKLÜK	SAYISI	KONUM	BÜYÜKLÜK	SAYISI	KONUM	BÜYÜKLÜK	SAYISI	KONUM	BÜYÜKLÜK	SAYISI	KONUM	BÜYÜKLÜK
AFED	2		1086 m ² 431 m ²	4ÇIK		18 m ²	1		616 m ²	4ÇIK		378 m ²	3		325 m ² 946 m ²
KARALI BİŞİM ARIB-SALDIR	1		475 m ²										1		
ORA	35 ZK 38 ÜK 21 ÜK		400/400 300/300 300/300	42 ZK 46 ÜK		350/400 350/400	27 ZK 29 ÜK		475/425 375/380	30 ZK 33 ÜK		58 ZK 58 ÜK 57 ZKAT	58 ZK 58 ÜK 57 ZKAT		
ÇIĞIRIS TOLDU	2		400/400 350/700	2		355/1000	2		475/475	1			3		
MİSİCET	1			1		740/780	1								
BÜKEMAN	10		350/400	25		355/1000							22		
DİPÖ															
AŞHANEZ/İHALET	1		114 m ²												
İBANK															
BASTAURE/HAUSSEFA															
BİLİTİN MEZARLARI	1		80 m ²	1		186 m ²	1		1370/230				2		
SU YERİSİ				1					2400/240						
KAPUCI İDARESİ															
ÖZEL MEKAR															

FONKSİYONEL BİRİMLERİN ÖZELLİKLERİ

Tablo 2B. 2b. Menzill Hanlarının Fonksiyonel Birimlerinin Analizi

OLÇÜMLER	KÜSTEN PAŞA KERVANSARAYI				SULTAN SÜLEYMAN KERVANSARAYI				EMEKÇİOĞLU AHMET PAŞA KERVAN.				CEFER HAN				KÖRDEMİRAN																											
	SAYIISI	KONUMU	FORMU	SBYÜKLÜK	OST ÖRTÜ	SAYIISI	KONUMU	FORMU	SBYÜKLÜK	OST ÖRTÜ	SAYIISI	KONUMU	FORMU	SBYÜKLÜK	OST ÖRTÜ	SAYIISI	KONUMU	FORMU	SBYÜKLÜK	OST ÖRTÜ	SAYIISI	KONUMU	FORMU	SBYÜKLÜK	OST ÖRTÜ	SAYIISI	KONUMU	FORMU	SBYÜKLÜK	OST ÖRTÜ	SAYIISI	KONUMU	FORMU	SBYÜKLÜK										
AVLÜ	1					1					1					1					1						1							1										
KAPALI KİSİTİN AHİT-SALIBI	1			1042 m ²		1			970 m ²		2					2					1						1							1										
ODN	8			470/4,70 6,70/6,70							2					2					5						7																	
ÇİFTSİ ODOD	1			4,70/1,50		2					2					2					2						1																	
MESCİT																																												
HİSKAR																																												
DEFO																																												
ASTANBE/HANET																																												
UKAN																																												
HASTANE/HANISSIYA																																												
HİJYEN MEKANLARI																																												
SU TESİSİ																																												
KAPICI ODASI																																												
ÖZER MEKAN																																												

FONKSİYONEL BİRİMLERİN ÖZELLİKLERİ

Tablo 2B. 2c. Menzill Hanlarının Fonksiyonel Birimlerinin Analizi

Birimler	MALAYYA									
	SAYISI	KONUM	FORM	DEYKLIK	OST ORT	SAYISI	KONUM	FORM	DEYKLIK	OST ORT
AVLU	1			174.0 m ²						
KAPALI KISIM AUTR-SALON	1			132.2 m ²		2			134 m ² 95 m ²	
ODN	14			4.10/5.75 3.42/5.40						
GIRIS KOLU	2			6.20/4.20 3.90/6.30		2				
MESEIT	1			3.90/1.30		1			1.02 m ²	
BUCAN	12			1.90/2.00		36				
DEPO										
ASTANE/PAKET										
IMAN						1			135 m ²	
HASTANE/DAGUSSEFA										
BLITER MEZARARI										
SU TESISI	1									
KAPICI ODASI	2			2.90/2.90						
DEF. MEKAN										

FONKSİYONEL BİRİMLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tablo 2B. 3a. Külliye Kervansaraylarının Fonksiyonel Birimlerinin Analizi

BİRİMLER	FATİH KÜLLİYESİ KERVANSARAYI				HACI HANZA-SINAN PAĞA KÜLL. KERV.				CODAN MUSTAFA KÜLL. KERVANSARAYI				ŞEHAZADE MEHMET KÜLL. KERVANSARAYI				SULTAN SELİM KÜLL. KERVANSARAYI								
	SAYISI	KONUMU	FORMU	BOYUTLARIK	DST. DRYO	SAYISI	KONUMU	FORMU	BOYUTLARIK	DST. DRYO	SAYISI	KONUMU	FORMU	BOYUTLARIK	DST. DRYO	SAYISI	KONUMU	FORMU	BOYUTLARIK	DST. DRYO	SAYISI	KONUMU	FORMU	BOYUTLARIK	DST. DRYO
AVLİ	1					1			363 m²		1			363 m²		2			1900 m²		5				
KAPALI KİŞİN ARIK-SALON	1			549 m²		2			490 m²		2			490 m²		1			790 m²		4				
ONA		KÜLLİYE İÇİNDE (YASHANE)				13			3 667/365		8			4 80 / 4 80		10			550/550 550/8 90						
GİRAIS İNDA						1			90 m²		2			6 00 / 1 000		1			240 m²						
MESCİT		KÜLLİYE İÇİNDE																							
MİNEKAR																									
DEFO																									
AŞHABE/İHADET		KÜLLİYE İÇİNDE																							
UNVAN																									
HASTANE/DAĞDİŞİFA		KÜLLİYE İÇİNDE																							
BİLYEN MEZARLARI		KÜLLİYE İÇİNDE																							
SO TESİSİ																									
KAPICI ÜMDESİ																									
DOĞR. İNŞAAN																									

FONKSİYONEL BİRİMLERİN ÖZELLİKLERİ

Tablo 2B.3b. Külliye Kervansaraylarının Fonksiyonel Birimlerinin Analizi

ÜNİTLER	SOKULLU MEHMET PAŞA KÜL.-KERVANS.										VALİDE ATİK KÜLLİYESİ KERVANS.										KARİ MUSTAFA PAŞA KÜL.-KERVANSARAYI									
	SAVİSİ	KONUMU	FORMU	BOYUTLARI	DST. DRTI	SAVİSİ	KONUMU	FORMU	BOYUTLARI	DST. DRTI	SAVİSİ	KONUMU	FORMU	BOYUTLARI	DST. DRTI	SAVİSİ	KONUMU	FORMU	BOYUTLARI	DST. DRTI	SAVİSİ	KONUMU	FORMU	BOYUTLARI	DST. DRTI					
AVLÜ	3			ACIK		1			600 m ² 510 m ²		2			720 m ²					1312 m ²		1			4435 m ²						
KAPALI KISIM ABİD-SALON	2					2					2			896 m ² 750 m ²							1			1576 m ²						
ODA						7																								
GİRİŞ HÜDUD	2					2			33 m ²		1			272 m ²							3									
MESCİT																														
DİRKAN	60																													
DEFO																														
AŞKAR/İNARİT											1																			
BANAK											1																			
HASTANE/DARÜSSİFA																														
ULUYER MEKANLARI																														
SU TESİSİ	1																							240 m ²						
KAPICI ODASI																														
DEZEL MEKAN																														

FONKSİYONEL BİRİMLERİN ÖZELLİKLERİ

Tablo 3. la. Kent Hanlarının Topolojik İlişkilerinin ve Fonksiyonel Özelliklerinin Analizi

YAPI ADI	EMİR HANZI	GÜLGE HANCI	İPEK HAN	TAŞHAN	KURŞUNLU HAN
YILI	1346	1413-21	1413-21	1432	1458-99
YERİ	BURSA	BURSA	BURSA	BERGAMA	BURSA
TOPOLOJİK İLİSKİLER					
TOPOLOJİK İLİSKİ ÇARŞISI					
AVLU/AVLU İLİSKİSİ	A R O	A R O	A R O	A R O	A R O
AVLU/KAVALI KİŞİM İLİSKİSİ	A R O	A R O	A R O	A R O	A R O
AVLU/ODRA İLİSKİSİ	A R O	A R O	A R O	A R O	A R O
KAVALI KİŞİM/ODRA İLİSKİSİ	A R O	A R O	A R O	A R O	A R O
ÇİBİŞ DİBİ/AVLU/ODRA KAVALI KİŞİM İLİSKİSİ	A R O	A R O	A R O	A R O	A R O
FONKSİYONEL ORGANİZASYON					
MEZARLAR					
FONKSİYONEL ÖZELLİKLER					
FONKSİYONLAR	☒	☒	☒	☒	☒
ROMALILAR/YATINA	☒	☒	☒	☒	☒
TİCARİET	☒	☒	☒	☒	☒
DİPOLANA	☒	☒	☒	☒	☒
HAYVANBARİSİ BAĞLANSIZ	☒	☒	☒	☒	☒
SAYIRSA/ŞERHONA	☒	☒	☒	☒	☒
YİNE-İÇME	☒	☒	☒	☒	☒
YİNEK YATMA	☒	☒	☒	☒	☒
YILANSA	☒	☒	☒	☒	☒
ARDEST ALMA	☒	☒	☒	☒	☒
TRADİT	☒	☒	☒	☒	☒
HASTA NAKİM	☒	☒	☒	☒	☒
ARAC ÇABUK YAKIŞI	☒	☒	☒	☒	☒
SİREKLİYOR	☒	☒	☒	☒	☒
ÖLÜYEN	☒	☒	☒	☒	☒
1 Çİ	☒	☒	☒	☒	☒
2 Çİ	☒	☒	☒	☒	☒
3 Çİ	☒	☒	☒	☒	☒
1 A	☒	☒	☒	☒	☒
2 A	☒	☒	☒	☒	☒
3 A	☒	☒	☒	☒	☒
1 AR	☒	☒	☒	☒	☒
2 AR	☒	☒	☒	☒	☒
3 AR	☒	☒	☒	☒	☒
1 KE	☒	☒	☒	☒	☒
2 KE	☒	☒	☒	☒	☒
ODRA	☒	☒	☒	☒	☒
DÜKKAN	☒	☒	☒	☒	☒
MESCİT	☒	☒	☒	☒	☒
ASİANE	☒	☒	☒	☒	☒
BAYAN	☒	☒	☒	☒	☒
HASTANE	☒	☒	☒	☒	☒
HC	☒	☒	☒	☒	☒
KAPICI ODASI	☒	☒	☒	☒	☒
SU TESİSİ	☒	☒	☒	☒	☒

Tablo 3. 3a. Külliye Kervansaraylarının Topolojik İlişkilerinin ve Fonksiyonel Özelliklerinin Analizi

YAPIL ADI	YILLI	YERİ	FONKSİYONEL İLİŞKİLER		FONKSİYONEL İLİŞKİLER			
			TOPOLOJİK İLİŞKİLER	TOPOLOJİK İLİŞKİLER	TOPOLOJİK İLİŞKİLER	TOPOLOJİK İLİŞKİLER		
FATİH KÜLLİYESİ KERVANSARAYI	1462-70	İSTANBUL	1	2	3	4	5	
HACI HANZA-SINAN PAŞA KÜLL.KERV.	1506-07	AMASYA	2	3	4	5	6	
ÇOBAN MUSTAFA KÜLL. KERVANSARAYI	1523-24	ÇEBZE	3	4	5	6	7	
SEİZADE MEHMET KÜLL. KERVANSARAYI	1543-48	İSTANBUL	4	5	6	7	8	
SULTAN SELİM KÜLL. KERVANSARAYI	1563-64	KARAFINAR - KONYA	5	6	7	8	9	
TOPOLOJİK İLİŞKİLER	TOPOLOJİK İLİŞKİLER		TOPOLOJİK İLİŞKİLER		TOPOLOJİK İLİŞKİLER		TOPOLOJİK İLİŞKİLER	
AYLUD/ODA İLİŞKİSİ	AYLUD/ODA İLİŞKİSİ		AYLUD/ODA İLİŞKİSİ		AYLUD/ODA İLİŞKİSİ		AYLUD/ODA İLİŞKİSİ	
AYLUD/KAPALI KESİM İLİŞKİSİ	AYLUD/KAPALI KESİM İLİŞKİSİ		AYLUD/KAPALI KESİM İLİŞKİSİ		AYLUD/KAPALI KESİM İLİŞKİSİ		AYLUD/KAPALI KESİM İLİŞKİSİ	
AYLUD/ODA İLİŞKİSİ	AYLUD/ODA İLİŞKİSİ		AYLUD/ODA İLİŞKİSİ		AYLUD/ODA İLİŞKİSİ		AYLUD/ODA İLİŞKİSİ	
KAPALI KESİM/ODA İLİŞKİSİ	KAPALI KESİM/ODA İLİŞKİSİ		KAPALI KESİM/ODA İLİŞKİSİ		KAPALI KESİM/ODA İLİŞKİSİ		KAPALI KESİM/ODA İLİŞKİSİ	
GİRİŞ BODU/AYLUD/ODA KAPALI KESİM İLİŞKİSİ	GİRİŞ BODU/AYLUD/ODA KAPALI KESİM İLİŞKİSİ		GİRİŞ BODU/AYLUD/ODA KAPALI KESİM İLİŞKİSİ		GİRİŞ BODU/AYLUD/ODA KAPALI KESİM İLİŞKİSİ		GİRİŞ BODU/AYLUD/ODA KAPALI KESİM İLİŞKİSİ	
FONKSİYONEL ORGANİZASYON	FONKSİYONEL ORGANİZASYON		FONKSİYONEL ORGANİZASYON		FONKSİYONEL ORGANİZASYON		FONKSİYONEL ORGANİZASYON	
MEZARLAR	MEZARLAR		MEZARLAR		MEZARLAR		MEZARLAR	
FONKSİYONEL ORGANİZASYON	FONKSİYONEL ORGANİZASYON		FONKSİYONEL ORGANİZASYON		FONKSİYONEL ORGANİZASYON		FONKSİYONEL ORGANİZASYON	
KOMPLEKS/YATMA	KOMPLEKS/YATMA		KOMPLEKS/YATMA		KOMPLEKS/YATMA		KOMPLEKS/YATMA	
TİCARİT	TİCARİT		TİCARİT		TİCARİT		TİCARİT	
DEVOLANA	DEVOLANA		DEVOLANA		DEVOLANA		DEVOLANA	
BAYRAKLARIN BARINMASI	BAYRAKLARIN BARINMASI		BAYRAKLARIN BARINMASI		BAYRAKLARIN BARINMASI		BAYRAKLARIN BARINMASI	
SAYIRMA/KORUNMA	SAYIRMA/KORUNMA		SAYIRMA/KORUNMA		SAYIRMA/KORUNMA		SAYIRMA/KORUNMA	
YER-İÇE	YER-İÇE		YER-İÇE		YER-İÇE		YER-İÇE	
YERNEZ YATMA	YERNEZ YATMA		YERNEZ YATMA		YERNEZ YATMA		YERNEZ YATMA	
YERNEZ	YERNEZ		YERNEZ		YERNEZ		YERNEZ	
ADRES ALMA	ADRES ALMA		ADRES ALMA		ADRES ALMA		ADRES ALMA	
İMARET	İMARET		İMARET		İMARET		İMARET	
BAŞTA DÜKÜN	BAŞTA DÜKÜN		BAŞTA DÜKÜN		BAŞTA DÜKÜN		BAŞTA DÜKÜN	
ABAC ÇERÇİ, TAHİRİ	ABAC ÇERÇİ, TAHİRİ		ABAC ÇERÇİ, TAHİRİ		ABAC ÇERÇİ, TAHİRİ		ABAC ÇERÇİ, TAHİRİ	
SİREKLİDÖR	SİREKLİDÖR		SİREKLİDÖR		SİREKLİDÖR		SİREKLİDÖR	
İLİŞKEN	İLİŞKEN		İLİŞKEN		İLİŞKEN		İLİŞKEN	

Tablo 3. 3b. Külliye Kervansaraylarının Topolojik İlişkilerinin ve Fonksiyonel Özelliklerinin Analizi

YAPİ ADI	TİLİ	YERİ	TOPOLOJİK İLİŞKİLER					FONKSİYONEL İZLENİMLER																
			TOPOLOJİK İLİŞKİ	AVLÜ/AVLÜ İLİŞKİSİ	AVLÜ/KAPALI KİŞİN İLİŞKİSİ	AVLÜ/ODNA İLİŞKİSİ	KAPALI KİŞİN/ODNA İLİŞKİSİ	ÇİTİS İHOD/AVLÜ/ODNA/KAPALI KİŞİN İLİŞKİSİ	FONKSİYONEL ORGANİZASYON	MEZARLAR	FONKSİYONLAR	ROMAN/ANATOLYA	TİKLİK	DEPOLAMA	BAYRAKLARIN BAKIMININ	SAĞLIK/ODNA	FERİT-ÇİTİS	YERDE YAPMA	TİKLİK	ARIST ALMA	İNADİT	HAFTA NAKİT	ANAC ÇİTİSİNİN TİKLİK	SİBİLİSTAN
SOKOLLU MEHMET PAŞA KÜL.-KERVANS.	1564-69	LÜLEBURNUZ																						
VALİDE AYLIK KÜLLİYESİ KERVANS.	1579-83	İSTANBUL																						
LALA MUSTAFA PAŞA KÜL. KERVANS.	1577-84	İLAĞIN-KONYA																						
ÖRÜZ MEHMET PAŞA KÜL. KERVANS.	1616-17	ULUKIŞLA																						
MARA MUSTAFA PAŞA KÜL. KERVANSARAYI	1670	İNCESSU - KAYSERİ																						

Tablo 4A. 1a. Kent Hanlarının Avlularının Analizi

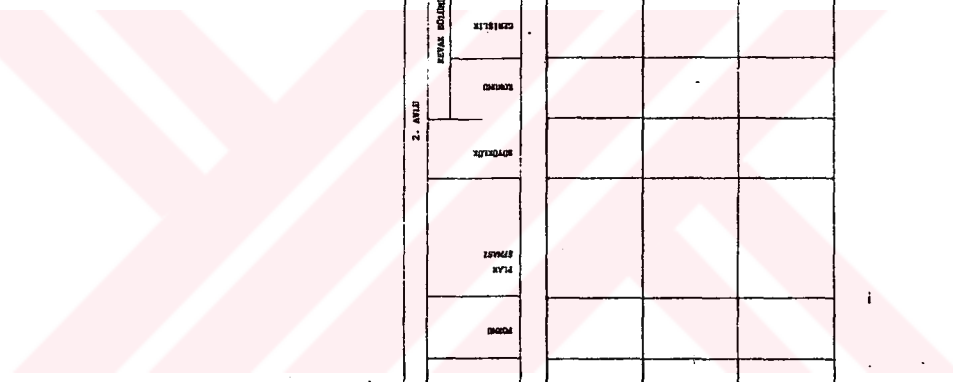
KATNO	PERSPEKTİF	1. AVLU				2. AVLU				3. AVLU				KATNO	PERSPEKTİF	KATNO	PERSPEKTİF
		ŞEKLİ	GENİRLİK	KÖRGE	GENİRLİK	ŞEKLİ	GENİRLİK	KÖRGE	GENİRLİK	ŞEKLİ	GENİRLİK	KÖRGE	GENİRLİK				
17		198 m ²	198 / 15		198 / 15		198 / 15	4.00 m		SURULLASTIRMA							
16		175 m ²	175 / 10		175 / 10		175 / 10	3.00 m		SURULLASTIRMA							
15		190 m ²	190 / 10		190 / 10		190 / 10	3.00 m		SURULLASTIRMA							
14		190 m ²	190 / 10		190 / 10		190 / 10	3.00 m		SURULLASTIRMA							
13		190 m ²	190 / 10		190 / 10		190 / 10	3.00 m		SURULLASTIRMA							
12		190 m ²	190 / 10		190 / 10		190 / 10	3.00 m		SURULLASTIRMA							
11		190 m ²	190 / 10		190 / 10		190 / 10	3.00 m		SURULLASTIRMA							
10		190 m ²	190 / 10		190 / 10		190 / 10	3.00 m		SURULLASTIRMA							
9		190 m ²	190 / 10		190 / 10		190 / 10	3.00 m		SURULLASTIRMA							
8		190 m ²	190 / 10		190 / 10		190 / 10	3.00 m		SURULLASTIRMA							
7		190 m ²	190 / 10		190 / 10		190 / 10	3.00 m		SURULLASTIRMA							
6		190 m ²	190 / 10		190 / 10		190 / 10	3.00 m		SURULLASTIRMA							
5		190 m ²	190 / 10		190 / 10		190 / 10	3.00 m		SURULLASTIRMA							
4		190 m ²	190 / 10		190 / 10		190 / 10	3.00 m		SURULLASTIRMA							
3		190 m ²	190 / 10		190 / 10		190 / 10	3.00 m		SURULLASTIRMA							
2		190 m ²	190 / 10		190 / 10		190 / 10	3.00 m		SURULLASTIRMA							
1		190 m ²	190 / 10		190 / 10		190 / 10	3.00 m		SURULLASTIRMA							

Tablo 4A. 1b. Kent Hanlarının Avlularının Analizi

KODU	KODU	KODU	1. AVLU						2. AVLU						3. AVLU																																																																										
			KODU	KODU	KODU	KODU	KODU	KODU	KODU	KODU	KODU	KODU	KODU	KODU	KODU	KODU	KODU	KODU	KODU	KODU	KODU	KODU	KODU																																																																		
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100

Tablo 4A. 2b. Menzil Hanlarının Avlularının Analizi

	1. AYI													2. AYI													3. AYI												
	MENZİL A				MENZİL B				MENZİL C					MENZİL A				MENZİL B				MENZİL C					MENZİL A				MENZİL B				MENZİL C				
	YERİ	PLAN	MÜHÜR	YERİ	PLAN	MÜHÜR	YERİ	PLAN	MÜHÜR	YERİ	PLAN	MÜHÜR	YERİ	PLAN	MÜHÜR	YERİ	PLAN	MÜHÜR	YERİ	PLAN	MÜHÜR	YERİ	PLAN	MÜHÜR	YERİ	PLAN	MÜHÜR	YERİ	PLAN	MÜHÜR	YERİ	PLAN	MÜHÜR	YERİ	PLAN	MÜHÜR			
																																							
																																							
																																							

Tablo 4B. 1b. Kent Hanlarının Kapalı Kısımlarının Analizi

1. KAPALI KISIM (M2İT-SUMM)										2. KAPALI KISIM (M2İT-SUMM)																
KODU	PLAN	YÖNÜ	FORMU	PLAN	YÖNÜ	FORMU	KODU	PLAN	YÖNÜ	FORMU	KODU	PLAN	YÖNÜ	FORMU	KODU	PLAN	YÖNÜ	FORMU	KODU	PLAN	YÖNÜ	FORMU				
KODU	PLAN	YÖNÜ	FORMU	ADRESİ	GENİRLİK	KODU	PLAN	YÖNÜ	FORMU	ADRESİ	GENİRLİK	KODU	PLAN	YÖNÜ	FORMU	ADRESİ	GENİRLİK	KODU	PLAN	YÖNÜ	FORMU	ADRESİ	GENİRLİK			
1		1000 m ²		6	3 50 m	7 16	3 50	3 50		MATKAL MATEKAL PENCERE		MATKAL MATEKAL		1000 m ²	1000 m ²		6	3 50 m	7 16	3 50	3 50		MATKAL MATEKAL PENCERE		MATKAL MATEKAL	
2		770 m ²		7	3 70 m 3 70 m	4				MATKAL MATEKAL		MATKAL MATEKAL		770 m ²	770 m ²		7	3 70 m 3 70 m	4				MATKAL MATEKAL		MATKAL MATEKAL	
3		790 m ²								MATKAL MATEKAL		MATKAL MATEKAL		790 m ²	790 m ²								MATKAL MATEKAL		MATKAL MATEKAL	
4		475 m ²		7	4 80 m 4 40 m	8	3 80 / 3 80	3 80 / 3 80		MATKAL MATEKAL		MATKAL MATEKAL		475 m ²	475 m ²		7	4 80 m 4 40 m	8	3 80 / 3 80	3 80 / 3 80		MATKAL MATEKAL		MATKAL MATEKAL	
5										MATKAL MATEKAL		MATKAL MATEKAL											MATKAL MATEKAL		MATKAL MATEKAL	
6										MATKAL MATEKAL		MATKAL MATEKAL											MATKAL MATEKAL		MATKAL MATEKAL	
7										MATKAL MATEKAL		MATKAL MATEKAL											MATKAL MATEKAL		MATKAL MATEKAL	
8										MATKAL MATEKAL		MATKAL MATEKAL											MATKAL MATEKAL		MATKAL MATEKAL	
9										MATKAL MATEKAL		MATKAL MATEKAL											MATKAL MATEKAL		MATKAL MATEKAL	

Tablo 4B. 2a. Menzill Hanlarının Kapalı Kısımlarının Analizi

KODU	FAN	MÖNDELİK	1. KAPALI KISIM (KAPLI-KISIM)			2. KAPALI KISIM (KAPLI-KISIM)			MÖNDELİK	KONSTR. TÜRÜ	KONSTR. YÖNÜ	KONSTR. YÖNÜ	KONSTR. YÖNÜ	KONSTR. YÖNÜ	KONSTR. YÖNÜ	KONSTR. YÖNÜ	KONSTR. YÖNÜ	KONSTR. YÖNÜ	KONSTR. YÖNÜ
			KONSTR. YÖNÜ	KONSTR. YÖNÜ	KONSTR. YÖNÜ	KONSTR. YÖNÜ	KONSTR. YÖNÜ	KONSTR. YÖNÜ											
1			100 m ²	100 m ²	310	2,20 / 4,30	4,30 / 8,60	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²
2			100 m ²	100 m ²	310	2,20 / 4,30	4,30 / 8,60	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²
3			100 m ²	100 m ²	310	2,20 / 4,30	4,30 / 8,60	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²
4			100 m ²	100 m ²	310	2,20 / 4,30	4,30 / 8,60	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²
5			100 m ²	100 m ²	310	2,20 / 4,30	4,30 / 8,60	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²
6			100 m ²	100 m ²	310	2,20 / 4,30	4,30 / 8,60	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²
7			100 m ²	100 m ²	310	2,20 / 4,30	4,30 / 8,60	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²
8			100 m ²	100 m ²	310	2,20 / 4,30	4,30 / 8,60	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²
9			100 m ²	100 m ²	310	2,20 / 4,30	4,30 / 8,60	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²
10			100 m ²	100 m ²	310	2,20 / 4,30	4,30 / 8,60	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²	100 m ²

106

Tablo 4C. 1a. Kent Hanlarının Oda ve Giriş Hollerinin Analizi

KODU	KAVRISI	TIPİ	PLAN	DİREKLER	DİT DİTİ	AYDINLATMA	NİHAİL	MİMARLIK	KAPLAMA	GİRİŞ ODALARI					KODU	KAVRISI	TIPİ	PLAN	DİREKLER	DİT DİTİ	AYDINLATMA	NİHAİL	MİMARLIK	KAPLAMA							
										NO	YERİ	NO	YERİ	NO											YERİ						
1	15	1	1	150/180 170/240 170/127			2	DEPOLAMA	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	370/370 4.30/12.0 3.00/4.00			OCAK	2	TİCARİT DEPOLAMA	2	2	2	2	2	2	2
2	26	1	1	220/180 780/125			2	TİCARİT DEPOLAMA	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	290/125 270/370			OCAK	2	KOMNALLAMA	2	2	2	2	2	2	2
3	29	1	1	407/407 370/370 387/12.52			2	TİCARİT DEPOLAMA	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	371/408 3.80/4.00 4.00/4.18			OCAK	2	TİCARİT KOMNALLAMA	2	2	2	2	2	2	2
4	4	1	1	207/485 247/4.32			2	KOMNALLAMA	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	207/485 247/4.32			OCAK	2	KOMNALLAMA	2	2	2	2	2	2	2
5	22	1	1	240/180 240/130			2	TİCARİT DEPOLAMA	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	307/360 3.18/3.60			OCAK	2	TİCARİT KOMNALLAMA	2	2	2	2	2	2	2
6	43	1	1	400/400 380/4.32			2	TİCARİT DEPOLAMA	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	390/390 3.80/4.32			OCAK	2	TİCARİT KOMNALLAMA	2	2	2	2	2	2	2
7	44	1	1	380/180 387/4.40			2	TİCARİT DEPOLAMA	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	388/180 3.78/4.42			OCAK	2	TİCARİT KOMNALLAMA	2	2	2	2	2	2	2
8	51	1	1	360/500			2	TİCARİT DEPOLAMA	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	360/500			OCAK	2	KOMNALLAMA	2	2	2	2	2	2	2
9	28	1	1	310/180 310/340			2	TİCARİT DEPOLAMA	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	310/180 3.10/3.40			OCAK	2	TİCARİT DEPOLAMA	2	2	2	2	2	2	2
10	42	1	1	320/500 3.90/5.20			2	TİCARİT DEPOLAMA	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	4.20/5.87 4.00/5.77			OCAK	2	KOMNALLAMA	2	2	2	2	2	2	2

Tablo 4C. 2a. Menzil Hanlarının Oda ve Giriş Hollerinin Analizi

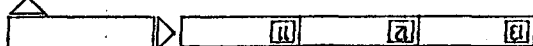
MENZİL NO	GİRİŞ HOLLERİ															
	KAPAK	TARİH	YER	PLAN	BOYUTLAR	ORTA DERECE	ADYANLAMA	KEMERLEME	KOLLAJIN AMACI	KORUMA	PLAN	BOYUTLAR	KORUMA	YER	TARİH	KAPAK
1					4.00/1.50			OCAN	KORUNMAMA							
2								OCAN	KORUNMAMA							
3																
4																
5					4.70/1.60			OCAN	KORUNMAMA							
6					5.00/1.60			OCAN	KORUNMAMA (GÜRETLİ KİM.)							
7					4.00/1.60			OCAN	KORUNMAMA							
8					4.07/1.50			OCAN	KORUNMAMA							
9					4.00/1.50			OCAN	KORUNMAMA							

Tablo 5. 1a. Kent Hanlarının Strüktürel Birimlerinin Analizi

SÖZGECİ	SÖZGECİ TASITICI BİRLİKLERİ			SÖZGECİ			SÖZGECİ SİSTEMİ			AUSAF ÇATI					
	TEKİL	KONSTRÜKSİYON	KALINLIK	TEKİL	KONSTRÜKSİYON	YAN/PAZ	TEKİL	KONSTRÜKSİYON	YAN/PAZ	TEKİL	KONSTRÜKSİYON	YAN/PAZ	TEKİL	KONSTRÜKSİYON	YAN/PAZ
1	TUĞLA	TUĞLA ME TAŞ	~100-120			REVSİMLER TUĞLA	100/100 1.15/115	TUĞLA	ZE MİN K REVİMLER	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR MAYALI ME	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR MAYALI ME	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR MAYALI ME
2	DİŞ	TUĞLA ME TAŞ	0 95-105			REVSİMLER TUĞLA	~ 1.15/105	TUĞLA	ZE MİN K REVİMLER	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD
3	DİŞ	TUĞLA ME TAŞ	0 70-1 20			REVSİMLER TUĞLA	120/120 1.30/130	TUĞLA	ZE MİN K REVİMLER	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD
4	AVLU KİSİM	TUĞLA ME TAŞ	~1 70	REVSİMLER TAŞ	~1 70	REVSİMLER TAŞ	İNDEKSİSİZ	TAŞ	REVSİMLER TAŞ	TAŞ	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD	MOZİK ME	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD	MOZİK ME	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD
5	DİŞ	TUĞLA ME TAŞ	0 80-0 90			REVSİMLER TUĞLA	0.80/700	TUĞLA	ZE MİN K REVİMLER	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD
6	DİŞ	TUĞLA ME TAŞ	1 00-1 10			REVSİMLER TUĞLA	1.00/110	TAŞ	ZE MİN K REVİMLER	TAŞ	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD
7	İÇ-DİŞ	TUĞLA ME TAŞ	1 00-1 10			REVSİMLER TUĞLA	1.00/110	TAŞ	ZE MİN K REVİMLER	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD
8	İÇ-DİŞ	TUĞLA ME TAŞ	1 10-1 20			REVSİMLER TUĞLA	1.10/120	TAŞ	ZE MİN K REVİMLER	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD
9	İÇ-DİŞ	TUĞLA ME TAŞ	1 10-1 20			REVSİMLER TUĞLA	1.10/120	TAŞ	ZE MİN K REVİMLER	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD
10	İÇ-DİŞ	TUĞLA ME TAŞ	~1 00(İÇ) ~1 00(DİŞ)			REVSİMLER TUĞLA	1.35/120	TAŞ	ZE MİN K REVİMLER	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD	TUĞLA	REVSİMLER ODALAR GİRS UZERİNDE OD

Tablo 5. 2b. Menzil Hanlarının Strüktürel Birimlerinin Analizi

DÖŞEME		DİĞER TAŞIYICI BİRLİKLER				KİRİŞ				İSTİF SİSTEMİ							
YERİ	MALZEME/KONSTRÜKSİYON	KALINLIK	YERİ	MALZEME/KONSTRÜKSİYON	BOYUT (m)	YERİ	MALZEME/KONSTRÜKSİYON	AYAK/PAYE	YERİ	MALZEME/KONSTRÜKSİYON	FORM	YERİ	MALZEME/KONSTRÜKSİYON	YERİ	MALZEME/KONSTRÜKSİYON	YERİ	MALZEME/KONSTRÜKSİYON
	KAPALI İKİ (ANIR) ODALAR	1.27 1.20 1.20						KAPALI İKİ (ANIR) REYANLAR			YÜZLÜKLER						
	ODALAR AVLU D.							TAS	☐ 100/100 ☐ 90/90		REYANLAR TAS						
	İK DİŞ							1.2 KAPALI İKİ TAS	☐								
	İK-DİŞ							1.2 KAPALI İKİ TAS	☐		REYANLAR TAS						
	AVLU D							TÜZEL İKİ KİRİŞ			YÜZLÜKLER SIVRI						

Tablo 5.3. Külliye Kervansaraylarının Strüktürel Birimlerinin Analizi

DÜĞME	MİCRA TAŞIYICI BİRİMLER				EPİKER				İSTİFA SİSTEMLERİ				AĞAÇ ÇATI			
	YERİ	KONSTRÜKSİYON	YERİ	KONSTRÜKSİYON	YERİ	KONSTRÜKSİYON	YERİ	KONSTRÜKSİYON	YERİ	KONSTRÜKSİYON	YERİ	KONSTRÜKSİYON	YERİ	KONSTRÜKSİYON	YERİ	KONSTRÜKSİYON
1C	TAŞ	±0-20			ANIR	TAŞ	ANIR	TAŞ	YUVARLAN	ANIR	TAŞ	ANIR	TAŞ	YUVARLAN	ANIR	TAŞ
2C	1.50 M KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	±100			KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ	KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ	YUVARLAN	KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ	KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ	YUVARLAN	KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ
3C	110-140 ME TUĞLA	±0-90-110			KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ	KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ	YUVARLAN	KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ	KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ	YUVARLAN	KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ
4C	MESEME TAŞ	±0-80			ANIR	TAŞ	KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ	YUVARLAN	ANIR	TAŞ	KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ	YUVARLAN	KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ
5C	TAŞ	±150			1-2 ANIR	TAŞ	1-2 ANIR	TAŞ	YUVARLAN	1-2 ANIR	TAŞ	1-2 ANIR	TAŞ	YUVARLAN	1-2 ANIR	TAŞ
6C	KAPALI HİS TUĞLA	±140-180			KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ	KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ	YUVARLAN	KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ	KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ	YUVARLAN	KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ
7C	TAŞ	±140			1-2 ANIR	TAŞ	1-2 ANIR	TAŞ	YUVARLAN	1-2 ANIR	TAŞ	1-2 ANIR	TAŞ	YUVARLAN	1-2 ANIR	TAŞ
8C	TUĞLA MESEME TAŞ	±140-180			KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ	KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ	YUVARLAN	KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ	KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ	YUVARLAN	KAPALI HİS (ANIR) TUĞLA	TAŞ
9C	MESEME TAŞ	±140-180			MESEME TAŞ	TAŞ	MESEME TAŞ	TAŞ	YUVARLAN	MESEME TAŞ	TAŞ	MESEME TAŞ	TAŞ	YUVARLAN	MESEME TAŞ	TAŞ
10C	MESEME TAŞ	±140-180			MESEME TAŞ	TAŞ	MESEME TAŞ	TAŞ	YUVARLAN	MESEME TAŞ	TAŞ	MESEME TAŞ	TAŞ	YUVARLAN	MESEME TAŞ	TAŞ

4.4. DÖRDÜNCÜ AŞAMA: DEĞERLENDİRME

Osmanlı Dönemi han ve kervansaray yapılarının mekânsal analizlerini içeren morfolojik analiz tablolarıyla elde edilen bulgular, esas ölçütler esas alınarak şu şekilde değerlendirilebilir:

1. Genel Yerleşme ve Kütle Özellikleri:

. Yapının alan üzerindeki biçimlenişini alanın fiziksel koşulları etkilemektedir. Örneğin, genellikle kentler arasındaki yollar üzerinde inşa edilen yapılar sınırlama olmadığı için serbest ve düzgün geometrik biçimde organize edilmişlerdir, (Tablo 1.2(a,b,c)). Kent içlerinde yerleşme alanlarındaki hanlar ise arsanın fiziksel koşullarına uyma zorunluluğu, plan ve kütle açısından düzgün olmayan geometrik biçimlerde yapılmasına neden olmuştur, (Tablo 1.1.(a,b,c,d) den görüleceği gibi). Külliye hanlarının organizasyonunda ise diğer yapı gruplarının planlamasının etkisi vardır. Eğitim ve ibadet amacının ön planda olduğu kent içi külliyelerinde han yapılarının öğrenci odalarından oluşan tabhaneler şeklinde biçimlendiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, bazı külliyelerde tabhanelerin yanında hayvanların barınması için kapalı bölüm (ahır) şeklinde kervansaray yapıları dikkati çeker. Örneğin, Fatih Külliyesinde tabhanenin yanındaki kervansaray hayvan barınağı olarak tasarlanmıştır, (Tablo 1.3 (a,b)). Kentler arası yollardaki külliyelerde, kervansaray yapısının etkin bir konumda olduğu dikkati çekmektedir. Diğer yapılardan genellikle bir arasta ile ayrılan bu yapılar düzgün geometrik, uzun bir dikdörtgen şeklinde organize edilmişlerdir.

Yapıların buldukları alanın topoğrafik ve iklimsel özellikleri zaman zaman yapıların mekân ve kütle organizasyonunda hissedilmektedir. Örneğin çok eğimli arazide bulunan Ankara, Kurşunlu Hanın cephesindeki dükkanlar kademeli olarak yerleştirilmiş, Süleymaniye Külliyesinde ise kervansaray eğimden yararlanılarak imaretin altına yerleştirilmiştir.

Analizler sonucunda bölgenin iklimsel özelliklerinin mekân ve kütle organizasyonunda fazla etkili olmadığı anlaşılmaktadır. Farklı bölgelerde yapılan han ve kervansaraylarda, Anadolu Selçuklu merkezi mekân geleneğinin uzantısı olan

merkezi avlulu düzen sürdürülmüştür. İklimsel özelliklere göre yapıların farklılaşması ise genellikle malzeme ve duvar kalınlıkları konusunda olmuştur.

. Orta Asya merkezi mekân geleneğinin bir devamı niteliğinde dışa kapalılık ilkesi zaman zaman sürdürülmüştür. Özellikle menzil hanları ve külliye hanlarında bu ilke savunma ve korunma amacıyla daha fazla hissedilmektedir. Bazı yapıların kütle organizasyonundaki kaleye benzer görünüm bu nedenlerle ortaya çıkarılmıştır. Örneğin, Kuşadası'nda deniz kenarında inşa edilen Öküz Mehmet Paşa Kervansarayının kütledeki kale burçlarının denizden gelebilecek saldırılara karşı yapıldığı düşünülebilir. Kent içlerindeki yerleşme alanlarında yapılan hanlarda ise zemin katlarda görülen kapalılık üst katlarda bozulmuştur.

. Yapıların kütle kurgusunun en önemli belirleyicileri girip cepheleridir. Yalın, geometrik kütle etkisine sahip yapılarda bu yalınlık giriş cephesindeki giriş elemanı ile bozulmuştur. Anadolu Selçuklu kervansaraylarında olduğu kadar anıtsal ve görkemli olmamalarına rağmen, genellikle dışa fırlayan portal şeklinde biçimlenen taç kapılar kütleyle hareket kazandırmaktadır. Hemen hemen tüm han yapılarında yapının büyüklüğüne ve konumuna bağlı olarak biçimlenen taç kapılar dikkati çeken elemanlardır. Kent hanı ve menzil hanlarında taç kapılar kütle oluşumunu belirlerken külliye kervansaraylarında taç kapıların yanısıra dua kubbesi denilen bir başka eleman da söz konusudur. Bu eleman genellikle yapının diğer yapılarla ilişkisini sağlayan arastanın ortasında yer almaktadır. Örneğin, Lüleburgaz'daki Sokollu Külliyesinde dua kubbesi biçimsel ve simgesel anlamda önemlidir.

. Han ve kervansaray yapılarının kütleleşme biçimlenişinde etkili olan bir başka özellik de kullanılan malzemedir. Hanlar, Anadolu Selçukluları döneminde taş malzeme ile yapılırken, Osmanlı döneminde taş ve tuğlanın birlikte kullanılması bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Almaşık tarz denilen tuğla hatıllı taş duvarlar yapının bütününe yataylık etkisini kazandırmış ve çatıda kirpi saçakla son bulmuştur. Taç kapılar kütleyle düşeylik etkisi verirken, tuğla hatıllı taş duvarlar ile yatay ve düşey etkisi dengelenmiştir.

. Yapılan analizler sonucunda Osmanlı dönemi han ve kervansaraylarının belirli fonksiyonların karşılanması için farklı özelliklere sahip birimlerden oluştuğu görülmektedir. Yapıları oluşturan parçalar tek tek incelendiğinde konaklama, ticaret ve hayvanların barınması olarak üç temel fonksiyon dikkati çeker. Kent hanlarında konaklama ve ticaret amacının, menzil hanlarında konaklama ve hayvanların barınması amacının, külliye kervansaraylarında ise konaklama ve ticaret amacının yoğunluklu olduğu görülmektedir. Bu nedenle, kent hanlarında avlu etrafında konaklama odaları, menzil hanlarında kapalı kısım (ahır-salon) mekânları, külliye kervansaraylarında arasta ile birlikte biçimlenen kapalı bölümler kütle kuruluşunda etkili birimlerdir.

2. Plan Özellikleri ve Mekânsal Organizasyon:

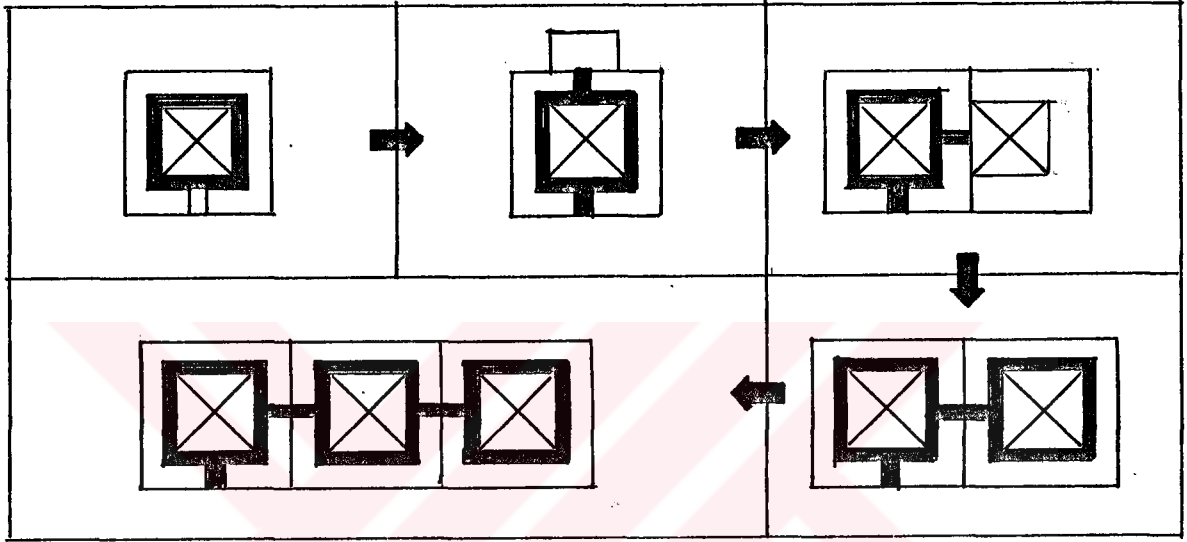
. Osmanlı dönemi han ve kervansaray yapılarının plan özellikleri ve mekânsal organizasyonu iki aşamada irdelenmektedir. Birincisinde yapı planının biçimsel özellikleri ve mekânsal organizasyon (Tablo 2A), ikincisinde ise mekânsal organizasyonu oluşturan fonksiyonel birimlerin özellikleri (Tablo 2B) ele alınmaktadır.

Bu yapı grubunun plan özellikleri açısından başlıca 5 tipte olduğu görülmektedir;

- . Avlulu tipler,
- . Kapalı tipler,
- . Karma tipler (avlulu tip+kapalı tip),
- . Cephede dükkânları olan tipler.,
- . Arastalı tipler.

* Kent hanlarının karakteristik özelliği mekânların bir açık avlu etrafında düzenlenmesidir, (Avlulu tip). Avlulu hanlar, tarihsel süreç içinde incelendiğinde ilk yıllardan sonraki yıllara doğru bir gelişmenin olduğu görülebilir (Tablo 2A.1(a-d)). Bu gelişim avlu sayısındaki artış ile paralellik göstermektedir. İlk yıllarda tek avlulu ve ahırlı hanlar yapılırken, sonraki yıllarda avlu sayısındaki artış ile mekânsal organizasyonlar daha kompleks bir nitelik kazanmıştır. Bunun yanı sıra ahır kısımları ise bazen ikinci avluda, bazende bodrum katta çözülmüştür. Örneğin, İstanbul'daki Kürkçü Hanı ve Taş Han'da ahırlar ana avlunun bodrumunda, Bursa, Ko-

za Han'da ikinci avluda, İstanbul Büyük Valide Hanı'nda üçüncü avlu bodrumunda yapılmıştır. Buradan da anlaşılacağı gibi süreç içindeki gelişimde insanlar ile hayvanların kaldığı mekânların ayrılması önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Avlular esas alınarak biçimlenen kent hanlarının gelişimi şematik olarak aşağıdaki gibi açıklanabilir, (Şekil 130).

Şekil 130: Avlulu hanların gelişim şeması.

* Kentler arası yollarda inşa edilen menzil hanları genellikle kapalı tipte inşa edilmişlerdir. İç mekânda tonoz örtülü, nef dizilerinden oluşan bu mekânlarda insanlarla hayvanların birlikte konaklamaları mekânsal organizasyonun biçimlenmesinde önemlidir, (Tablo 2A.2(a,b,c)).

Analizler sonucundaki bulgulardan kapalı tipte hanlar üç grupta ele alınabilir:

. Tek kapalı mekândan oluşan tipler: Örneğin, Büyük Çekmece'deki Sultan Süleyman Kervansarayı nef dizilerinden oluşan büyük bir dikdörtgen mekândır.

. İki kapalı mekândan oluşan tipler: Afyon, Döğer Kervansarayında olduğu gibi iki kapalı dikdörtgen mekân bitişik olarak inşa edilmiştir.

. Aralarında kapalı ya da açık bir mekân olan iki kapalı kısımdan oluşan hanlar: Bu tiplere menzil hanlarının yanı sıra külliye kervansaraylarında sıklıkla rastlanmaktadır. Gebze'deki Çoban Mustafa Paşa Kervansarayı, Bilecik'teki Vezir

Han aralarında kapalı bir mekânla birbirine bağlanan kapalı kısımlardan, Edirne'deki Ekmekcioğlu Kervansarayı ise aralarında açık bir mekân (görçenlik) ile birbirine bağlanan iki kapalı mekândan oluşmaktadır.

* Karma tip ise, avlulu ve kapalı tiplerin birarada organize edildiği hanlardır. Ortada etrafında revak dizilerinden oluşan bir merkezi avlu ve avludan geçilen kapalı kısım (ahır-salon) yer almaktadır. Bursa'da Emir Hanı, Diyarbakır'da Deliller Hanı örnek olarak verilebilir.

* Kentlerde ticaret bölgelerinde yapılan avlulu hanların bir özelliği de cephelerinde dükkânların yer almasıdır. Dükkânların bazen tek cephede, bazen iki cephede bazen de üç cephede yer aldığı görülmektedir.

* Bedestenli yada Arastalı tipler ise genellikle menzillerde ve külliyelerde yer almaktadır. Ticaret işlevinin ön planda olduğu hanların bitişiğinde ya da içinde bedesten ya da arastanın görüldüğü yapılardır. Ankara'da Kurşunlu Hanın bitişiğinde bedesten yer alırken Erzurum'daki Taşhanın üst katı bedesten olarak tasarlanmıştır. Ayrıca Sivas'taki Yeni Han, Karapınar'daki Sultan Selim Külliyesi Kervansarayı arastalı tiplerdendir.

. Tablo 2A.1 (a-d) den de görüleceği gibi Osmanlı dönemi han ve kervansaray yapılarında dikkati çeken özellik merkeziliktir. Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınan ve Osmanlı dönemi yapılarında strüktürel kurguyla bütünleşen merkezi mekân geleneği han ve kervansaraylarda da izlenmektedir. Özellikle Anadolu Selçuklu kervansaraylarının mimari karakteristiğinin takipçileri konumunda olanlar merkezi avluya sahip hanlardır. Bu hanların mekân organizasyonunun Anadolu Selçuklu hanlarından farkı avluya açık eyvanların olmamasıdır. Eyvan şeklinde gelişen genellikle giriş holüdür. Örneğin, Bursa'da Emir Hanı, Geyve Hanı, Manisa, Kurşunlu Han, Çeşme, Kanuni Kervansarayı gibi.

Menzil hanları ise mekânsal organizasyon açısından kent hanlarından farklılaşmaktadır. Bu yapılar genellikle uzun dikdörtgen mekânlarla lineer (doğrusal) bir biçimde düzenlenmişlerdir. Enez'deki Kervansaray, Büyük Çekmece'de Sultan Süleyman Kervansarayı lineer-doğrusal organizasyona örnektirler.

Külliye kervansaraylarının mekânsal organizasyon biçimi fonksiyon ve konumuna bağlı olarak diğerlerinden farklılıklar göstermektedir. Genellikle bir arastaya bitişik olarak tasarlanan yapılarda giriş alanının tonoz yada kubbe ile farklılaştırılması ve bir orta alan konumuna dönüştürülmesi merkezi ve lineer organizasyonun birarada kullanıldığı şeklinde yorumlanabilir. Gebze, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Kervansarayı gibi. Ayrıca çok avlulu kent hanları merkezi ve lineer organizasyona örnek olarak verilebilir. İstanbul'da Kürkçü Hanı, Edirne'de Rüstem Paşa Kervansarayı gibi.

Bunların yanısıra Osmanlı mimarisinde yoğunlukla tasarlanmış olan yapı toplulukları külliyeler kümesel organizasyona örnektirler.

. Yapı grubunda organizasyonu oluşturan birimlerin birbirleriyle ve bütünle ilişkisini fonksiyonel özellikler belirlemektedir. Mekânsal ilişki analizinin ortaya konduğu tablolar (tablo 2A.1,2,3) iç içelik ve bitişiklik ilişkisinin yoğunluklu olarak görüldüğünü ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, iç avlulu yapılar mekân içinde mekân, fazla sayıda avlulu, birden fazla kütleden oluşan yapılar ve ard arda oda dizileri bitişik mekân şeklinde değerlendirilebilir. Ayrıca, avlu etrafında oda sıralarından oluşan hanlar hem iç içe, hem de bitişik mekân özelliğini göstermektedir. İstanbul'da, Kürkçü Hanı, Büyük Yeni Han, Bursa'da Koza Hanı, Pirinç Hanı gibi.

. Tüm mimari yapılarda olduğu gibi Osmanlı Dönemi han ve kervansaray yapılarında da fonksiyonel birimlerin birbirine bağlanmasını sağlayan sirkülasyon sistemi mekân ogranizasyonunun temelidir. Yapılarda iki yönlü sirkülasyon dikkati çeker. Birincisi, mekanları birbirine bağlayan yatay sirkülasyon sistemi, ikincisi katları birbirine bağlayan düşey sirkülasyon sistemidir. Avlulu hanlarda yatay sirkülasyon giriş akısından merkezi avluya gelinerek, avludan dağılım şeklindedir. Üst katlarda ise avlu etrafını kuşatan revaklar sirkülasyon sistemini belirlemektedir. Avlusuz hanlarda ise sirkülasyon iç mekânda doğrusal olarak gelişmektedir. Katlı yapılarda (genellikle kent hanlarıdır) üst katla bağlantıyı sağlayan düşey sirkülasyon elemanı olan merdiven çoğunlukla giriş eyvanına yakın bir yerde organize edilmiştir. Düşey sirkülasyon

sistemi analizi sonuçlarından merdivenin yapı içindeki konumu ve organizasyonunun aşağıdaki şekillerde olduğu ortaya çıkarılmıştır.

- * Merdiven revak mekânının içinde;
Manisa, Kurşunlu Han; Bursa, Piri Hanı.. gibi
- * Merdiven revağa bitişik, duvarda;
Çeşme, Kanuni Kervansarayı; Diyarbakır Deliller Hanı...
- * Merdiven revağa bitişik, avluda;
Kuşadası, Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı...
- * Merdiven avlu ortasında;
İstanbul, Kurşunlu Han...

Yukarıda belirtilen çözümlerden en fazla kullanılmış olan merdivenin revağın içinde olduğu durumdur. Bunun yanı sıra merdivenler genellikle ikili olarak uygulanmışlardır. Kompleks yapılarda revaktaki merdivenlerin yanı sıra farklı yerlerde de merdivenlere rastlanılabilir. Örneğin, İstanbul Taş Han'da giriş holünde de merdiven görülmektedir.

. Tablo 2A.1,2,3'ün son adımında, bu yapı grubunun konstrüksiyon sistemine göre irdelenmesi söz konusudur. Kriyer'in (45) sınıflaması esas alınarak yapılan analizde büyük açıklıklı bu yapıların genellikle karma konstrüksiyon sistemiyle yapıldığı görülmektedir. Dışa kapalı yapılar olduğu için iskelet sistem görülmemektedir. Küçük bazı menzil hanları ise açıklığın azlığı nedeniyle kolon yada ayak kullanılmadan (İstanbul, Fatih Kervansarayı... gibi) masif konstrüksiyonla inşa edilmişlerdir.

. Tablo 2B.1,2,3 Osmanlı Dönemi han ve kervansaraylarında fonksiyonel birimlerin analizini vermektedir. Bu yapılarda konaklama, ticaret gibi işlevlerin yanı sıra yolcuların tüm gereksinimlerini karşılamak amacıyla mescit, aşhane, hamam hastane, ... vb. mekanlar da zaman zaman görülmektedir.

Avlulu kent hanlarında, avlu etrafındaki revakların girişindeki odalar, zemin katta depolama ve servis hacimlerine üst katlarda konaklamaya ayrılmıştır. Bazılarında yer alan avlu ortasında merdivenlerle çıkılan mescit, Anadolu Selçuklu kervansaray geleneğinin bir uzantısı olarak yorumlanabilir. Örneğin, Bursa'da, Fidan Hanı, İpek Hanı, Koza Hanı, İstan-

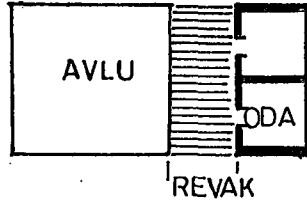
bul'da, Kürkçü Hanı gibi. Bazı yapılarda ise mescit olarak odalardan biri ayrılmıştır. Bursa, Geyve Hanında giriş aksının karşısındaki kubbeli oda, Tokat Voyvoda Hanında girişin üzerindeki kubbeli oda mescit olarak tasarlanmıştır, (Tablo 2B.1(a-d)).

Bugün bu yapıların mekânlarının fonksiyonlarının saptanması kullanımı değiştiği ve fiziksel olarak değişime uğradıkları için oldukça zordur. Kayıtlarda aşhane, revir, hamam, tamirhane, wc gibi fonksiyonel birimlere rastlanmasına rağmen, bu tür mekânların yerleri saptanamamıştır. Özellikle hijyen mekânları wc'lerin birçok yapıda saptanamamış olması yıkıldığı, bozulduğu şeklinde değerlendirilebilir. Bazı hanlarda bu tür fonksiyonel birimler yapı kütesine bitişik ayrı bir kütle olarak (Manisa, Kurşunlu Han; Tokat, Voyvoda Hanı; Kuşadası, Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı) bazılarında ise revaktan geçilen koridorlarda (İstanbul, Kurşunlu Han) yer almaktadır.

3. Topolojik İlişkiler ve Fonksiyonel Özellikler:

Yapı grubunun grafik tekniği ile (graph theory) topolojik ilişkilerinin zemin ve üst katlardaki mekânların bitişiklik ilişkisine göre analizlerini Tablo 3. 1,2,3 vermektedir. Bu tablolarda farklı fonksiyonel özelliklere sahip mekânların hangilerinin yakın, hangilerinin uzak ilişkili olduğu belirtilmektedir. Topolojik ilişki grafiklerinden yapıların organizasyonunda tarihsel süreç içinde fazla değişiklik olmadığı, sadece mekân sayısındaki artışın dikkati çektiği görülmektedir.

Mekânsal organizasyonun temel belirleyicileri olan avlu, kapalı kısım ve odalar kısmının birbirleriyle ilişkileri tablolarda şematik olarak sunulmaktadır. Kent hanlarında avlu, toplumsal bir mekân olarak görülmektedir. Özel mekân olan odalar ise, avludan revaklarla ayrılmıştır. Yarı açık mekânlar olan revaklar açık mekân avlu ile kapalı mekan oda arasında tampon görevini üstlenmiştir, (Şekil 131). Ayrıca, odalar ile avluyu birbirinden ayıran mekân olan revaklar kapalı mekânlar ile açık mekân arasında görsel sürekliliği sağlamaktadır.

Şekil 131: Açık Mekân Kapalı Mekân ilişkisi.

Avlu ile kapalı kısım (ahır-salon) ilişkisi revak ve giriş holleri ile sağlanmaktadır. Çoğu kent hanında avludan revağa, revaktan da kapalı kısmın giriş holüne geçilerek açık-kapalı mekân ilişkisi kurulmuştur, (Örneğin, Bursa Emir Hanı..). Buradan çıkarılacak sonuç; açık ve kapalı mekânların yarı açık mekânlar aracılığıyla ilişkilendirilmesidir.

Sadece kapalı kısımlardan oluşan menzil hanı ve külliye kervansaraylarında insan ve hayvanların barındıkları mekânlar bazen aynı mekân olarak, bazen de doğrudan ilişkili mekânlar olarak tasarlanmıştır. Avlulu menzil hanları ise, topolojik olarak eşdeğer özelliklere sahiptir.

. Bu yapı grubunun fonksiyonel organizasyonunun irdelendiği adımda merkezsel organizasyonun yoğunluklu olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra lineer (doğrusal) organizasyon ve bu iki tipin bir arada kullanıldığı yapılar da mevcuttur. Fakat Krier'in (45) yapmış olduğu sınıflamada görülen çatal gibi, ızgara, karma ve labirent organizasyonlara rastlanılmamıştır.

. Tablo 3.1,2,3'ün son adımında yapılarda yer alan mekânların fonksiyonlarına ilişkin analizler yer almaktadır. Yapılarda dikkati çeken fonksiyon konaklama, ticaret ve hayvanların barınmasıdır. Tablolardan izleneceği gibi, kent hanlarında zemin katlardaki odalar servis ve depolama hacimlerine, üst katlar ise konaklamaya ayrılmıştır. Hayvanların barınması için ayrı kapalı mekânlar düşünülmüştür. Menzil hanı ve külliye kervansaraylarının çoğunda insanlar hayvanlarıyla birlikte aynı mekânda barınmaktadırlar. Bazı külliye kervansaraylarında avlu ve revakların konaklama ve hayvanların barınması için ayrıldığı görülmektedir. Örneğin, İncesu'da Kara Mustafa Paşa Kervansarayı'nda revaklar insanların barınması

için ocak ve nişlerle düzenlenmiştir.

4. Mekânsal Birimlerin Özellikleri:

Osmanlı Dönemi han ve kervanasaraylarının mekânsal organizasyonunda ana (birincil) mekânlar etkilidir. Diğer mekânlar ise bu mekânların organizasyonuna göre biçimlenmişlerdir. Bu yapı grubunda fonksiyonel özelliklere bağlı olarak avlu, kapalı kısım (ahır-salon), odalar kısmı ve giriş holü ana-birincil mekânlar olarak belirlenmiş ve analizleri Tablo 4A. 1,2,3; Tablo 4B. 1,2,3 ve Tablo 4C. 1,2,3 de sunulmuştur.

. Avluların analizlerini veren Tablo 4A. 1,2,3'lerden görüleceği gibi, bir veya daha fazla sayıda avluya sahip kent hanlarında genellikle esas avlu olan birinci avlular dört yönde revak ve oda dizileriyle çevrelenmiştir. İki avlulu hanlarda ise, birinci avlu revaklı, ikinci avlu revaksızdır ve kapalı kısmı içermektedir. Örneğin, Bursa Koza Hanı, İpek Hanı, İstanbul, Kürkçü Hanı.

Avlu etrafında ayak ya da kolon dizilerinden oluşan revaklarda kolonlar arası açıklıklar yapının büyüklüğüne bağlı olarak değişmektedir. Fakat, büyüklükleri yakın olan yapılarda kolonlar arası açıklığın yaklaşık olarak 3.00, 3.20, 3.40 m. ölçülerde olduğu saptanmıştır. Giriş aksına rastlayan yerdeki kolonlar arasında bu açıklığın zaman zaman arttığına rastlanılmıştır. Burada, oda dizilerinin oluşturduğu aks sisteminin girişteki taç kapı ile biçimlenen giriş holü tarafından bozulmasının etkisi vardır, (Tablo 4A.1 (a-b)).

Menzil hanlarının avlulu olanlarında ise dört tarafın revaklı olduğu görülmez. Çünkü her zaman avlunun bir tarafında kapalı kısım (ahır-salon) yer almaktadır. Örneğin, Kömür Han, (Tablo 4A.2 (a-b)).

Küllüye kervansaraylarının genellikle avlusu yoktur, (Tablo 4A.3). Külliye'nin avlusu tüm yapı gruplarını birbirine bağlamaktadır.

Osmanlı dönemi han ve kervansaraylarının hemen hemen çoğunda görülen orta avlu, toplanma yeri ve sirkülasyon mekânı olarak merkezi mekân geleneğinin sürdürüldüğünün kanıtıdır.

. Mekânsal birimlerin analizinin ikinci adımında, han ve kervansarayların kapalı kısımlarının (ahır-salon) analizi yer almaktadır, (Tablo 4B.1,2,3). Bu analizler sonucunda hay-

vanların barınması için yapılmış olan mekânların kent hanı, menzil hanı ve külliye kervansaraylarında farklılaştığı görülmektedir. Kent hanlarında bu mekânlar ikincil mekân konumundadır (Tablo 4B. 1(a-b)). Bunun nedeni de bu hanlarda konaklama ve ticaret işlevinin ön planda olmasıdır. Kent hanlarında yer alan kapalı kısımlar avlulu kısımdan daha küçük olarak ve genellikle gündüzleri kullanılan mekânlardır. Örneğin, Bursa'da Emir Hanı ve Koza Hanında kapalı kısımlar gündüzleri ticaretle uğraşan kişilerin hayvanlarının barındığı yerlerdir.

Menzil hanlarında ise kapalı kısımlar organizasyonun belirleyicileridir, (Tablo 4B.2. (a-b)). Duvarlar boyunca ocak ve nişlerden, döşemenin yükseltilmesiyle elde edilen sekilerden oluşan mekânların düzenini tonoz örtülü nef sıraları belirlemektedir. Genellikle üç nefli olarak yapılan bu mekânlar, Anadolu Selçuklu kervansaraylarının plan şemalarının izlendiği şekilde yorumlanabilir. Kapalı kısımlarda orta nef hayvanlara, yan nefler ise insanların barınması için ayrılmıştır. Böylelikle yan neflerde kalan yolcuların hayvanlarını görmeleri sağlanmıştır. Örneğin, Uluabat'ta Issız Han, Edirne'de Ekmekcioğlu Ahmet Paşa Kervansarayı gibi.

Külliye kervansaraylarındaki kapalı kısımlar ise menzil hanlarındakilerle aynı özelliklere sahiptir. Mekân içinde duvarlardaki ocak ve nişler, buralarda insanların barındığını kanıtlamaktadır, (Tablo 4B.3).

Nef sıralarıyla düzenlenmiş kapalı kısımlarda üst örtü önemli bir belirleyicidir. Tonoz örtü sisteminin kullanıldığı bu mekânlarda havalandırma ve aydınlatma duvarlarda yüksek yerlerde olan küçük mazgal pencereleriyle ve ocakların bacalarından sağlanmaktadır.

. Üçüncü adımda han ve kervansarayların odalar kısmının ve giriş holünün analizi yer almaktadır, (Tablo 4C. 1,2,3).

Oda dizilerinin organizasyonu ile oluşan kent hanlarında odaların özellikleri zemin ve üst katlarda farklılaşmaktadır. Genellikle ticaret, depolama ve servis hizmetlerine ayrılan zemin kat odaları dışı kapalı olarak düzenlenmiştir. Bazı odalar dışı kapalı olmalarına rağmen revağa açık pencerelere sahiptir. Bu odaların ticaret amacı ile kullanıldığı

sanılmaktadır. Üst kat odalarında dışa açık pencereler dikka-
ti çeken özelliklerdir. Konaklama için ayrılmış bu odalarda
duvarlardaki ocaklar ve nişler, yer yer yükseltilmiş döşemey-
le oluşturulan sekiler önemli mimari elemanlardır, (Tablo 4C.
1(a-b)).

Menzil hanı ve külliye kervansaraylarında yolcular hay-
vanlarıyla aynı mekânda kaldıkları için odalar yeterince dü-
şünülmemiştir. Bazı menzil hanlarında kapalı kısmın önünde
oda dizilerine rastlanmaktadır. Örneğin, Kömür Han'da, Malat-
ya'da Silahtar Mustafa Paşa Hanı'nda, Ereğli'de Rüstem Paşa
Hanında olduğu gibi. Bu odaların özel konuklar ya da devlet
büyükleri için ayrıldığı düşünülebilir, (Tablo 4C. 2(a-b)).

Bu analizin devamında Osmanlı dönemi han ve kervansaray-
larının mekân ve kütle kurgusunda önemli etkiye sahip giriş
holleri irdelenmektedir. Dış çevre ile yapının bağlantısını
sağlayan giriş holleri eyvan şeklinde düzenlenmişlerdir. Dış
mekandan iç mekâna doğru yönelme algısı yaratan tonoz örtülü
giriş holleridir. Ayrıca tüm han tiplerinde giriş holleri dı-
şa çıkıntı yapmış ya da duvara bitişik olan taç kapılarla
sonlanmaktadır, (Tablo 4C. 1,2,3).

Tek katlı menzil hanı ve külliye kervansarayı dışındaki
katlı kent hanlarında yüksek taç kapılar şeklinde biçimlenen
giriş hollerinin üst katlarındaki odalar, genellikle özel
amaçlar için kullanılmışlardır. Örneğin, Tokat Voyvoda Hanı'
nda Malatya Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı'nda giriş ho-
lünün üzerindeki odalar mescit olarak düzenlenmiştir.

5. Strüktürel Birimlerin Özellikleri:

Mekânın üç boyutlu kimlik kazanmasını sağlayan strüktür
Osmanlı mimarisinde önemli bir olgudur. Kubbe mimarisi de de-
nilen Osmanlı mimarisi yapılarında strüktürel kurgu mekân ve
kütle organizasyonunda açıklıkla okunmaktadır.

Han ve kervansaraylarda mekânı biçimlendiren ve sınır-
landıran strüktürel birimlerin analizleri Tablo 5. 1,2,3'de
gösterilmektedir. Bu yapılarda strüktürel sistemi belirleyen
başlıca birimler şunlardır:

1. Mekânı yatay olarak sınırlayan birimler: Döşeme ve
üst örtü.

2. Mekânı düşey olarak sınırlayan birimler: Duvar, ayak, kolon.

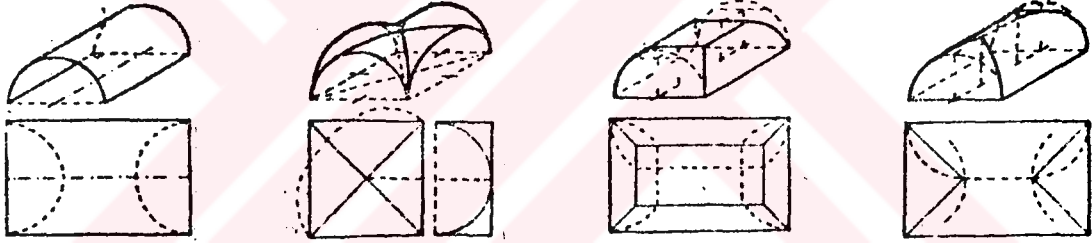
3. Bağlantı elemanları: Kemerler.

* Han ve kervansaraylarda döşeme elemanı mekânın konumuna ve fonksiyonuna bağlı olarak farklılaşmaktadır. Kent hanlarında genellikle tuğla döşemeye rastlanırken, menzil hanlarında ahırlarda taş ve toprak döşeme kullanılmıştır.

Yatay strüktürel birimler olan üst örtü sisteminde genellikle,

- . tonoz
- . kubbe
- . ahşap çatı kullanılmaktadır.

Örtü sisteminde kullanımına en sık rastlanan tonozdur. Odalar, kapalı kısımlar, revaklarda genellikle tonoz örtü kullanılmıştır. Kullanılan tonoz biçimleri ise şunlardır:

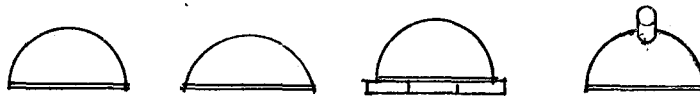
Beşik tonoz

çapraz tonoz

aynalı tonoz

tekne tonozu

Tonozun yanısıra yer yer kubbe de kullanılmıştır. Genellikle kullanılan kubbe biçimleri ise şunlardır:

Küresel kubbe

Basık kubbe

Tromplu kubbe

Fenerli kubbe

Kent hanlarında genellikle tonoz ve kubbe birlikte kullanılmıştır. Alt kat oda ve revakları, üst kat odaları beşik tonoz, üst kat revakları ise kubbe örtülü yapılar karakteristiktir. Örneğin, Manisa Kurşunlu Han, Bursa Fidan Hanı, Edir-

ne Rüstem Paşa Kervansarayı gibi.

Üst örtü olarak kullanılan tonoz ve kubbenin malzemesi genellikle tuğladır.

Diğer bir örtü sistemi ahşap konstrüksiyonlu çatıdır. Ahşap direkler ya da taş ayaklarla oluşturulmuş iç mekânlar ahşap kiriş sistemiyle beşik çatı şeklinde kapatılmıştır. Bu örtü biçimi genellikle menzil ve külliye kervansaraylarında kullanılmaktadır. Örneğin, Büyük Çekmece'de Sultan Süleyman Kervansarayı, Edirne'da Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Kervansarayı, Bilecik'teki Vezir Han.

Bu örtü sistemlerinden başka seyrek de olsa rastlanan çatı örtüsü düz toprak damdır. Sivas'taki Yeni Han'ın çatısının düz toprak dam olduğu sanılmaktadır.

* Mekânı sınırlayan düşey birimlerden duvarlar taş ve tuğla karışımı bir teknikle yapılmıştır. 3 sıra tuğla 1 sıra taş, 2 sıra tuğla 2 sıra taş,... gibi almaşık tarzda duvarların kalınlıkları konumuna bağlı olarak değişmektedir.

Düşey taşıyıcı ayaklar, genellikle taş yada taş+tuğladan yapılmış kare ya da dikdörtgen kesitli birimlerdir. Kolonlar yada sütunlar ise bazı hanlarda ahşap direkli olarak bazılarında taştan daire kesitli şekillerde görülmektedir. Örneğin, Bursa Emir Hanı'nda avlu revaklarında kare kesitli, tuğla hatıllı taştan yapılmış ayaklar, Manisa Kurşunlu handa ise taştan daire kesitli sütunlar vardır.

* Tüm Osmanlı yapılarında olduğu gibi han ve kervansaraylarda da önemli strüktürel birimler kemerlerdir. Ayak ve sütunları bağlayan kemerlerde sıklıkla kullanılan biçimler şunlardır:

Yuvarlak
Kemer

Sivri
Kemer

Basık
Kemer

Kemerlerde kullanılan malzeme genellikle tuğla bazende kesme taştır. Tablo 5.1,2,3 den izleneceği gibi yapılarda kemer sisteminde karakteristik bir özelliğin olduğu dikkat çe-

kicidir. Özellikle kent hanlarında avlu etrafındaki revaklarda yer alan kemerlerin zemin katlarda yuvarlak olarak, üst katlarda sivri olarak biçimlendiği saptanmıştır.

Sonuç olarak, analizlerde elde edilen bulgulardan Osmanlı dönemi han ve kervansaraylarının Orta Asya ve Anadolu Selçuklu geleneğini sürdürmelerine rağmen dönemin koşullarına bağlı olarak değişim ve gelişim geçirdiği görülmektedir.

Osmanlı dönemi han ve kervansaray mimarisinin karakteristiğini belirleyen kent hanlarıdır. Bu yapılar, bu dönem içinde avlu ve kat sayısındaki artış nedeniyle daha kompleks bir kimlik kazanmışlardır. Bugün bazıları onarılarak, bazıları restore edilerek özgün fonksiyonundan yola çıkılarak otele dönüştürülmüşlerdir.

Analizler sonucunda elde edilen bu yapı grubuna ait katalogların yeni tasarımlarda veri olarak kullanılabileceği düşünülmektedir.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Güzel sanatların bütün dalları mekânsal bir anlatımı içermektedir. Fakat mekâna gerçek karakterini kazandıran mimarlıktır.

Mimarlıktaki mekân kavramını, diğer sanatlardan ayıran en önemli özellik içinde insanı barındırıyor olmasından kaynaklanmaktadır. İnsanın fiziksel ve tinsel gereksinimleri, antropometrik özellikleri, davranış biçimleri, kültürel yapısı ... vb. mekânsal oluşumu belirleyen etmenlerdir. Ayrıca fiziksel çevre koşulları (topoğrafya, iklim...) mekânsal oluşumun diğer bir belirleyicisidir. Bu etmen ve koşullar duvar, kolon, döşeme, tavan .. gibi arkitektonik elemanların biçimlenmesini etkileyerek, mimari mekânın fiziksel yapısını oluşturmaktadır.

Mimari etkinlik sonucunda iki tür mekân oluşmaktadır. Bunlardan birincisi iç mekân, ikincisi ise dış mekândır. Dış mekân, mimari yapının diğer yapılarla oluşturduğu dış ya da kentsel mekândır. İç mekân ise fonksiyonel gerekliliklere bağlı olarak biçimlenerek simgesel ve kültürel özellikler taşımaktadır.

Mimari mekân üç temel bileşeni ile tanımlanarak açıklanabilmektedir. Bu bileşenler form, fonksiyon ve konstrüksiyon'dur. Mekân bileşenlerinden form, mekânın düşey ve yatay düzlemler tarafından sınırlanmasıyla kazandığı dışsal biçim olarak tanımlanabilir. Her mekân niteliğine göre belirli bir forma sahip olmaktadır.

Fonksiyon ise mekânın görevselliği ile ilgili bir durumdur. Fonksiyonun niteliğini insanın çeşitli boyutlardaki gereksinimi belirlemektedir. Dolayısıyla mekânın biçimsel ve simgesel yapısının oluşumunda fonksiyon, birincil ölçüt olmaktadır. Tarihsel süreçte mekânlar irdelendiğinde belirli fonksiyonların belirli mekânsal oluşumlara karşılık geldiği görülmektedir.

Bir yapı içindeki fonksiyonel birimlerin bir düzen içinde bir araya getirilmesi mekânsal organizasyonu yaratmaktadır. Mekânsal organizasyonda çeşitli biçimlenme ilkeleri ve ilişkileri söz konusudur.

Mekânın üçüncü bileşeni olan konstrüksiyon ise mekânı iki boyuttan üçüncü boyuta taşımaktadır. Konstrüksiyon sistemini oluşturan birimler mekânsal organizasyonun biçimlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Mimarlık tarihi boyunca mekân bu üç bileşenin niteliklerine bağlı olarak biçimsel, anlamsal ve simgesel, kültürel, ..vb. açılardan çeşitli araştırma ve incelemelere konu olmuştur. Çünkü mekâna yönelik bir araştırma sonunda arkitektonik ve elemanter veriler, fiziksel ve biçimsel veriler ya da sosyo-kültürel ve teknolojik veriler elde edilmektedir.

Bu nedenle, mimaride mekân ve mekânı oluşturan elemanların analizi oldukça önemlidir. Özellikle tarihsel dönemlerdeki mekânsal oluşumların analizi bu dönemlerin mimari anlayışını, yapım tekniğini ve mimari yaratım düşüncesini formlar, ilişkiler ve ilkeler açısından açıklayabilmek için özel bir öneme sahiptir. Örneğin, Osmanlı Dönemi mimarlığında han ve kervansaray yapıları mekânsal açıdan bugüne kadar analitik bir yaklaşımla yeterince ele alınmamıştır. Oysa, bu yapı grubu mimari nitelikleri bakımından ilginç özelliklere sahiptir. Bu nedenle, mekân ve elemanlarının neler olduğu, bunların ne tür ilişki sistemi içinde organize edildiği, form-fonksiyon ve konstrüksiyonun mekânsal organizasyonu nasıl etkilediği.. sorularını çözümleyebilmek amacıyla görsel algıya dayalı bir yöntem geliştirilmiş ve bu dönem araştırma alanı olarak seçilmiştir.

Osmanlı han ve kervansarayları, dönemin konaklama ve ticaret yapıları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu yapı grubu mekân ve kütle kurgusu açısından Anadolu Türk mimarisinde önemli yer tutmaktadır. Yeterince araştırılmamış olan bu yapı grubunun analizleri sonucunda elde edilen bulguların mimarlık tarihimize önemli bir katkı olacağı düşünülmektedir.

Türklerin ilk yurtları olan Orta Asya'dan başlayarak bir yapı geleneği ortaya çıkmış ve bu gelenek Anadolu Selçukluları ve Osmanlı mimarisiyle gelişmiştir. Çıkış noktasını korun-

ma, savunma için yapılan Ribat'ların oluşturduğu han ve kervansaray mimarisinde mekân ve kütle kurgusunda Anadolu Selçuklu mimari karakteristiğinin izlendiği ve dönemin koşullarına göre farklılaştığı görülmektedir.

Osmanlı dönemi han ve kervansaray yapılarının mekânsal analizlerinin konu edildiği araştırma dört aşamada gerçekleştirilmiştir.

Birinci aşamada; Bu yapı grubuna ilişkin çeşitli bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Mevcut kaynakların incelenmesi ve alan çalışması sonucunda bu yapı türüne ilişkin genel bir tipoloji oluşturulmuştur. Bunlar kent hanları, menzil hanları ve külliye kervansaraylarıdır.

İkinci aşama; mekânsal analiz yönteminin önerildiği ve açıklandığı aşamadır. Mimaride mekânsal analiz çalışmaları irdelenerek, morfolojik yaklaşımın kullanılabilmesine karar verilmiştir. Çünkü, bu yaklaşımla mimari bütün parçalarına ve birimlerine ayrılarak, bütüne ilişkin saptama, tanımlama ve değerlendirmeler yapılabilmektedir. Morfolojik yaklaşımdan hareketle geliştirilen mekânsal analiz yönteminin temelini, analiz tabloları oluşturmaktadır. Analiz tabloları morfolojik yaklaşımda kullanılan ve mimari tasarımda problem çözmede başvurulan morfolojik kart tekniğinden yararlanılarak detaylandırılmıştır. Bu teknikte, belirli problemler (analiz ölçütleri) ve onlara karşılık gelen olası çözümler (yapıların-mekânların mimari özellikleri) yer almaktadır.

Bu çalışmada, Osmanlı dönemi han ve kervansaray yapılarının mekânsal analiz işlemi için kullanılan morfolojik analiz tablolarında yer alan ölçütler beş başlıkta ele alınmıştır.

- . Genel Yerleşme ve Kütle Özellikleri,
- . Plan Özellikleri ve Mekânsal Organizasyon,
- . Topolojik İlişkiler ve Fonksiyonel Özellikler,
- . Mekânsal Birimlerin Özellikleri,
- . Strüktürel Birimlerin Özellikleri.

Belirlenen bu analiz ölçütlerinin detaylandırılmasında ise söz konusu yapıların ve dönemin özellikleri göz önüne alınmıştır. Böylece morfolojik analiz tablolarının strüktürü

oluşturulmuştur. Analize geçmeden önce hangi tekniklerin kullanılarak bilgilerin tablolara işleneceği sorgulanmıştır. Özellikle görsel algılamaya dayalı bir analiz amaçlandığından soyutlama ve grafik anlatım tekniklerine başvurulmuştur.

Bütünün ayrıntıdan arındırılarak ele alınmasını ve vurgulanması istenen noktanın ya da özelliğin net, kolay anlaşılır bir şekilde sunulmasını sağlayan grafik tekniklerle bulgular somut olarak algılanabilmektedir. Özellikle 1980' sonrasında üzerinde durulan konulardan olan grafik düşünme ve tasarım, mimari tasarımda ve mimarlık eğitiminde başvurulan yollardandır.

Üçüncü aşamada, geliştirilen yöntem ve kullanılan tekniklerle ele alınan yapı grubunun analizleri yapılmıştır. Analizler sonucunda elde edilen ve morfolojik analiz tablolarında gösterilen bulgular, bir anlamda Osmanlı Dönemi han ve kervansaray yapılarına ilişkin mimari özelliklerin ortaya konduğu kataloglardır.

Dördüncü Aşama ise morfolojik analiz tabloları (kataloglar) üzerinden yapılan değerlendirmeleri içermektedir. Elde edilen bulgulardan görülmektedir ki, geliştirilen yöntem mekânsal analiz çalışmalarında kolaylıkla kullanılabilir. Özellikler aynı döneme, üslûba ait yapıların mekânsal analiz işlemlerinde bu yöntemin geçerliliği ortadadır. Ancak yöntemin özelliğinden kaynaklanan çeşitli ekleme ve düzeltmelerle çağdaş yapıların mekân analizlerinde de kullanılabilirliği düşünülmektedir.

Morfolojik yaklaşımla ele alınan ve Osmanlı dönemi han ve kervansaray yapılarının analizine dayanan bu çalışmada ölçütlerin detaylandırılmasında yapı grubunun özelliklerine bağlı kalınması, eleştirel bir konu olabilir. Fakat tüm geleneksel ve klasik yapıların mekân analizlerinde kullanılabilir bir yöntemin geliştirilmesinin zorluğu ortadadır. Çünkü her yapı grubu farklı fiziksel, fonksiyonel ve simgesel özelliğe sahiptir. Bu nedenle, burada bu tür yaklaşım ve tekniklerin mekânsal analizlerde kullanılabilirliğinin gösterilmesi ve bu tekniklerin tanıtılmasının gelecek araştırmalar için bir katkı olacağı düşünülmektedir.

Öte yandan, bu tür mekân ve yapı analizi çalışmalarında bilgisayar desteğinden yararlanarak benzer analiz ve katalog oluşturma çalışmaları gerçekleştirilebilir. Bu tür analiz çalışmaları sonucunda oluşturulacak olan kataloglar yapılara ilişkin değerlendirme, yorumlama ve tartışmalarda bir başvuru kaynağı olacağı gibi yeni tasarımlar için veri kaynağı olabilecektir.

6. KAYNAKLAR

- 1) KUBAN, D., Sanat Tarihimizin Sorunları, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1975.
- 2) WOJTOWICZ, J. and FAWCETT, W., Architecture; Formal Approach, Academy Editions, St.Martin's Press, London, 1986.
- 3) FRIIS, E., "Sinan ve Geometri", Çev: M.Keskin Yapı Dergisi, 94 (1989) 48-51.
- 4) CRICHTLOW, K., Islamic Patterns, Thames and Hudson, London, 1976.
- 5) GÖLDELİ, İ., Erken Osmanlı Mimarisinde Geometrik Oranlar ve Semantik Yorumları, Ekin Belleten, Güz-Bahar (1989) 61-67.
- 6) ARPAT, A., Osmanlı Camilerinde Modüler Düzen ve Boyutsal Sembolizm, Yapı Dergisi, 54 (1984) 40-43.
- 7) YAVUZ, A.T., Anadolu (İkinci Devir Beylikler Öncesi) Camilerinin Fiziksel Özellikleri: Bir Yöntem Denemesi, VIII. T.T.K. II. den Ayrı Basım Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1981, 921-929.
- 8) KUBAN, D., Osmanlı Dini Mimarisinde İç Mekân Teşekkülü (Rönesansla Mukayese), Doçentlik Tezi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 1958.
- 9) ERSEN, A., Erken Osmanlı Mimarisinde Cephe Biçim Düzenleri ve Bizans Etkilerinin Analizi, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Mimarlık Fak., İstanbul, 1986.
- 10) ERDMANN, K., Das Anatolische Karavansaray, des 13. Jahrhunderts, Teil 1-2, Verlag Gebr. Mann, Berlin, 1961.
- 11) AKOZAN, F., Türk Han ve Kervansarayları, Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, G.S.A. yayını, sayı I, İstanbul, (1963) 198-210.
- 12) GÜRAN, C., Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1978.
- 13) GÜREŞSEVER, G., Anadolu'da Osmanlı Devri Kervansaraylarının Gelişmesi, Doktora Tezi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1974.
- 14) BRUNSKILL, R.W., Illustrated Handbook of Vernacular Architecture, Faber and Faber, London, 1971.
- 15) VOGT-GÖKNİL, U., Die Moschee, Grundformen, Sakraler Baukunst, Zurich, 1978.

- 16) BINDING, G., Architektonische Formenlehre, Wissenschaftliche Buchesellschaft, Darmstadt, Germany, 1980.
- 17) YÜREKLİ, H., Türk Evinin Karakteristiklerinin Dış Gözlem İle Saptanması İçin Bir Yöntem, İ.T.Ü. Mimarlık Fak.Dergisi, 5, 1, (1979) 5-11.
- 18) SANOFF, H., Visual Research Methods in Design, Von Nostrand Reinhold, New York, 1976.
- 19) LASEAU, P., Graphic Thinking For Architects and Designers, Second Edition , Von Nostrand Reinhold, New York, 1980.
- 20) MONEO, R., On Typology, Oppositions, Mit. Press, 13, (1978) 23-45.
- 21) YÜCEL, A., Mimarlıkta Tipoloji Kavramları (Concepts of Typology in Architecture) İ.T.Ü. Mim.Fak.Yak., sayı 2, (1976) 16-32.
- 22) MARCH, L. and STEADMAN, P., The Geometry of Environment, Methuen & Co Ltd., Canada, 1974.
- 23) JOEDICKE, J., Space and Form in Architecture, Karl Kramer Verlag, Stuttgart, 1985.
- 24) ÖZER, B., Mimaride Mekân: Frank Lloyd Wright ve Guggenheim Müzesi, Akademi Dergisi, 7 (1967) 5-9.
- 25) SCRUTON, R., The Aesthetic of Architecture, Manhuen & Co., London, 1975.
- 26) NORBERG, S.C., Existence, Space and Architecture, Studio Vista, London, 1971.
- 27) ZEVI, B., Architecture As Space, Horizon Press, New York, 1957.
- 28) TÜMER, G., Mimarlığı Tanımlamak, Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fak., İzmir, 1980.
- 29) LEIBNIZ, G.W., Grand Larousse Encyclopedique, Librairie Lorraine, Vol.4, Paris, 1961.
- 30) MARKUZON, W., Mimarî Dilin Anlamsal Yoldan Açıklanması, Mimarlık Dergisi, 9 (1973) 13-15.
- 31) CHING, F.D.K., Architecture: Form-Space & Order, Van Nostrand Reinhold, New York, 1979.
- 32) ÖZER, F., Çağdaş Mimarî Dizaynlamada Tarihsel Sürekliliğin Değerlendirilmesi, İ.T.Ü. yayını, İstanbul, 1982.
- 33) BOZKURT, O., Bir Mekân Anlayışı, (Konferans), İ.T.Ü. Mimarlık Fak., İstanbul, 1962.

- 34) ANTONIADES, A.C., Architecture and Allied Design: An Environmental Design Perspective, Second Edition, Kendall/Hunt Publishing Company, U.S.A., 1980.
- 35) GÜVENÇ, B., Mekân ve Eğitim Sorunları ve Mekân Antropolojisine Doğru, Mimarlık Dergisi, 3 (1976) 15-18.
- 36) ARNHEIM, R., The Dynamics of Architectural Form, University of California Press, London, 1977.
- 37) JOEDICKE, J., Bir Mimari Mekân Kuramına Giriş ve Aynı Zamanında Mimarının Durumunun Saptanması İçin Bir Deneme, Bauen+wohnen 1968/9, çev.A.ARPAT, İ.T.Ü. Müh.Mim.Fak. Matbaası, İstanbul.
- 38) ONAT, E., Mekânsal Organizasyonlarda İhtiyaç Programlaması, Müh.Mim.Bilgisayar Yayınları, Teknik Yayınevi, Ankara, 1990.
- 39) BAYAZIT, N., Konut Araçları Açısından Ele Alınan Sistematik Bir Tasarlama Yönteminin Geliştirilmesi, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Baskı Atölyesi, İstanbul, 1969.
- 40) RAPOPORT, A., House Form and Culture, Prentice-Hall, Inc., London, 1969.
- 41) THIIIS-EVENSEN, T., Architypes in Architecture, Norvegeian University Press, Oslo, 1987.
- 42) TUNCER, O.C., Rönesans ve Klasik Osmanlı Dönemi Dini Yapılarında Kubbenin Amaç ve Uygulanış Açısından Karşılaştırılması, Vakıflar Dergisi, XVIII (1984) 125-140.
- 43) NORBERG, S.C., Intention in Architecture, Universitet-sforlaget, Oslo, 1966.
- 44) MEISS, P.Von., Elements of Architecture-From Form to Place, E & FN Spon, London, 1992.
- 45) KRIER, R., Architectural Composition, Academy Editions, London, 1991.
- 46) TÜMER, G., Mimari Mekânın Sistem Kuramı, İletişim Kuramı, İşaret Bilim, Dilbilim ve Anlambilim Açısından İrdelenmesi Üzerine Bir Deneme, E.Ü. Güzel Sanatlar Fak., Doktora Tezi, İzmir, 1978.
- 47) ŞAHİNLER, O., İç Dış Mekân Bütünleşmesinde Psikolojik Ortam, Makro Mekândan Mikro Mekâna Kadar Oluşum, Meydanlar, Avlular ve Sokaklar, İç Mekân Düzenleme Bilim Dalı Konferansları, Mimar Sinan Üniversitesi, Mim.Fak.Mim.Bölüm Yayın No.4, İstanbul, 1984, 97-120.
- 48) ATAÇ, İ., Mekân Kavramının Tipolojik Olarak İrdelenmesi, Tasarım dergisi, Mart (1990) 84-87.

- 49) BERKE, M., İlk Devir Osmanlı Türk Mimarisinde İç ve Dış Mekân İlişkisi, Doktora Tezi, İ.D.M.M.A., İstanbul, 1976.
- 50) HASOL, D., Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yapı Endüstri Merkezi, İstanbul, 1979.
- 51) MUKAROVSKY, J., Structure-Sign and Function, New Haven, Yale, 1977.
- 52) AKSOY, Ö., Biçimlendirme, K.T.Ü. Müh.Mim.Fak., Karadeniz Matbaacılık, Trabzon, 1977.
- 53) DERMAN, B., Karmaşık Fonksiyonlu Binalarda Planlama Sorunları, Y.Lisans Tezi, Yıldız Üniversitesi, İstanbul, 1989.
- 54) ÜNÜGÜR, M., Bina Tasarımının Temel İlkeleri, İ.T.Ü., Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 1989.
- 55) BATUR, A., Osmanlı Camilerinde Kemer-Strüktür Biçim İlişkisi Üzerine Bir Deneme (1330-1730), Doktora Tezi, İ.T.Ü., Mimarlık Fak., İstanbul, 1974.
- 56) ERZEN, J.N., Mimar Sinan Cami ve Külliyesi Tasarım Süreci Üzerine Bir İnceleme, çev.Z.KINIK, ODTÜ. Mimarlık Fak., Ankara, 1991.
- 57) ERTÜRK, Z., Mimari Tasarlama Teknikleri Ders Notları, KTÜ Mimarlık Bölümü, Trabzon, 1987.
- 58) ABADI, I. and BROADBENT, G.H. and POWEL, J.A., Model Simulations and Its Applications in Architecture Design Education, Design Science; Methods, Westburg House, Surrey, 1981.
- 59) ROBERTSON, H., The Principles of Architectural Composition, London, 1963.
- 60) FRIEDMAN, J.B., Creation in Space, Kendall/Hunt Publishing Company, U.S.A., 1989.
- 61) ZEVI, B., Mimariyi Görmeyi Öğrenmek, çev.D.Divanlıoğlu, Birsen Yayınevi, İstanbul, 1990.
- 62) ZANARAS, G., The Relation Between Cognitive Structure and Urban Form, Environmental Knowing, Dowden, Hutchinson Ross. Inc., ABD, 1976.
- 63) PORTER, T., How Architects Visualize, Studio Vista, London, 1979.
- 64) BİLGİN, N., Fiziksel Mekândan İnsani ya da İnsanlı Mekâna, Mimarlık Dergisi, 3 (1990) 62-65.
- 65) SUNKE, H., Die bauliche Umwelt im Bewusstsein der Bevölkerung, Berlin, 1973.

- 66) TEKELİ, İ., Mekân Organizasyonlarının İncelenmesinde Bilimsel Stratejiler ve Dil Sorunu, Mimarlık Dergisi, 9 (1973) 5-12.
- 67) BAYKAN, C. ve PULTAR, M., Konutlarda Mekân-Etkinlik İlişkilerinin Yapısı, Çevre-Yapı ve Tasarım, Der.M.Pultar, Çevre ve Mimarlık Bilimleri Derneği, Ankara, 1979, 359-379.
- 68) YÜCEL, A., Mekân Okuma Aracı Olarak Tipolojik Çözümleme, Çevre-Yapı ve Tasarım, Der.M.Pulter, Çevre ve Mimarlık Bilimleri Derneği, Ankara, 1979, 381-399.
- 69) YÜCEL, A., Mekân ve Anlam, Mimarlık ve Şehirçilikte Mekân, Yıldız Üniversitesi, Yerleşme ve Mimarlık Bilimleri Uygulamalı Araştırma Merkezi, İstanbul, 1992, 14-16.
- 70) CEZAR, M., Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, Türkiye İş Bankası Yayınları 176, Sanat Dizisi 28, İstanbul, 1977.
- 71) ARSEVEN, C.E., Türk Sanatı Tarihi Menşeiinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatlar, cilt I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1954.
- 72) ALTUN, A., Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Deneme, Eleştiri ve Tarih Dizisi:5, Ufuk Matbaası, İstanbul, 1988.
- 73) SEZGİN, H., Türk ve İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış, Mimar Sinan Üniversitesi, Yayın no.5, İstanbul, 1976.
- 74) AKSOY, E., Orta Mekân: Türk Sivil Mimarisinde Temel Kuruluş Prensipleri, Mimarlık ve Sanat, 7-8 (1963) 39-92.
- 75) KUBAN, D., 100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi, 4. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1981.
- 76) ASLANAPA, O., Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıcı ve Gelişmesi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, sayı 43, Ankara, 1991.
- 77) SÖZEN, M., Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 149, İstanbul, 1975.
- 78) ASLANAPA, O., Osmanlı Devri Mimarisi, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 1986.
- 79) KURAN, A., İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami, O.D.T.Ü. Mimarlık Fak., Ankara, 1964.
- 80) KURAN, A., Mimar Sinan, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.
- 81) ÜNSAL, B., Turkish Islamic Architecture In Seljuk and Ottoman Times, 1071-1923, Alec Tiranti, London, 1959.

- 82) CAMLIBEL, N., Sinan Mimarlığında Mekân Morfolojisine Strüktürün Etkisi, Mimarlık ve Şehircilikte Mekân, Yıldız Üniversitesi, İstanbul, 1992, 70-80.
- 83) GABRIEL, A., Les Mosques de Constantinople, Revue, Syria, 1926.
- 84) YÜKSEL, İ.A., Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri (86-926) (1481-1520), V. Cilt, İstanbul, 1983.
- 85) AŞKUN, İ.Y., Sinan Devri Medrese Mimarisi, Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, Haz.Z.SÖNMEZ, T.İş Bankası yayını, İstanbul, 1988.
- 86) CEZAR, M., Türk Tarihinde Kervansaray, VIII. Türk İslam Kongresi, II. Ciltten Ayrı Basım, Ankara, 1981.
- 87) TÜKEL, A., Alara Han'ın Tanıtılması ve Değerlendirilmesi, Belleten, XXXIII, 132 (1969) 429-450.
- 88) TURAN, O., Selçuklu Kervansarayları, Belleten, X, 39 (1946) 471-496.
- 89) ÖZDEMİR, M., Turizmin Türkiye'nin Sosyal Yapısına Etkisi, (Seminer), H.Ü. Sosyoloji Bölümü, Ankara, 1982.
- 90) ALSAÇ, Ü., Türk Mimarlığı, Cep Üniversitesi İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- 91) KARAMAĞRALI, H., Anadolu Selçuklu Kervansarayları, Önasya Dergisi, 6/61 (1970) 4-5.
- 92) YETKİN, S.K., Türk Mimarisi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1970.
- 93) ÖNEY, G., Ankara'da Türk Devri Yapıları, Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. yayınları, 209, Ankara, 1971.
- 94) KUBAN, D., Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları, I, İstanbul, 1965.
- 95) HALACOĞLU, L., XIV.-XVII. yy.'larda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII, Dizi 127, Ankara, 1991.
- 96) NAYIR, Z., Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690), Doktora Tezi, İ.T.Ü., Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 1975.
- 97) EYİCE, S., Mimar Sinan'ın Külliyesi, VI. Vakıf Haftası, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu, 5-9 Aralık 1988, Ankara, Bildiriler Kitabı, 169-200.
- 98) REYHANLI, T., Osmanlı Külliye Mimarisinin Gelişmesi, Doktora Tezi, İ.Ü.E.F., Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul, 1974.

- 99) ORHONLU, C., Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar, Der. S.ÖZBORAN, Ege Üniv.Edebiyat Fak., Yayın no. 31, İzmir, 1984.
- 100) ÖZER, B., Yorumlar-Resim, Heykel, Mimarlık, Mimar Sinan Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1986.
- 101) BARKER, G.H., Le Corbusier An Analysis of Form, Van Nostrand Reinhold, U.K., 1984.
- 102) GÖLDELİ, İ., Değişim Sürecinde Süreklilik, Doktora Tezi, K.T.Ü. Basımevi, Trabzon, 1983.
- 103) KRIER, R., Typological and Morphological Elements of the Concept of Urban Space, Architectural Design, 49/1 (1979) 28-35.
- 104) DURAND, J.N.L., Partie graphiwue des cours d'architecture Faits a l'Ecole Royale Polytechnique. Paris, 1821.
- 105) ÖZTÜRK, K., Mimarlıkta-Tasarım Sürecinde Cephelerin Estetik Ağırlıklı Sayısal/Nesnel Değerlendirilmesi İçin Bir Yöntem Araştırması, Doktora Tezi, K.T.Ü. İnşaat Mimarlık Fakültesi, Karadeniz Matbaacılık, Trabzon, 1978.
- 106) KÜLLER, R., A Semantic Model For Describing Perceived Environment, National Swedish Building Research, Document D12: 1972,
- 107) GÜR, Ş.Ö., Toplumsal İlişki ve Tasarım, K.Ü. Basımevi, Trabzon, 1985.
- 108) ÖZEK, V., Mimarlıkta Gösterge ve Simge-Eşik Aşamasının Belirlenmesi, Doktora Tezi, K.T.Ü. Müh.Mim.Fak., Karadeniz Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş., Trabzon, 1980.
- 109) LYNCH, K., The Image of The City, Cambridge, Mass., The MIT Press, 1967.
- 110) ERTÜRK, S., Mimari Mekânın Algılanması Üzerine Deneysel Bir Çalışma, Doktora Tezi, K.Ü. Müh.Mim.Fak., Karadeniz Üniversitesi Basımevi, Trabzon, 1984.
- 111) ZWICKY, F., Entdecken, Erfinden, Forschen Morphologischen Weltbild, Mit 34, Droemer Knauer, Zurich, 1966.
- 112) NORRIS, K.W., The Morphological Approaches to Engineering Design, Conference on Design Methods, Edit. C.JONES and D. THORNLEY, Pergaman Press, London, 1963, 338-345.
- 113) NASIR, A., Morfolojik Analiz Yardımıyla Konut ve Yakın Çevresi İfadesinin Değişimin Yorumu Üzerine Bir Deneme, Y.Lisans Tezi, İ.T.Ü. Mimarlık Fak., İstanbul, 1984.

- 114) MOLTAY, İ.H., Bütünleşmiş Mimari Yapı Öğeleri Tasarısında Kullanılabilecek Bir Morfolojik Aracın Geliştirilmesi, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Mimarlık Fak., İstanbul, 1974.
- 115) JONES, C., Design Methods-Seeds of Human Futures, John Wiley & Sons Ltd., London, 1972.
- 116) AKSOY, E., Mimarlıkta Tasarım, İletim ve Denetim, K.T.Ü. Yayınları, Gün Matbaası, İstanbul, 1975.
- 117) BAYAZIT, N., Mimarlıkta Tasarlama İleri Yöntem ve Teknikleri, Ders Notları, İ.T.Ü. Mimarlık Fak., İstanbul, 1978.
- 118) TURUTHAN, T., Tasarlama Faaliyeti ve Tasarımcı Nitelikleri Üzerine Bir İnceleme, Doktora Tezi, K.T.Ü. Müh.Mim. Fak., Trabzon, 1987.
- 119) LEWIN, P.H., Optimum Yapı Planı Bulmada Grafik Tekniklerin Kullanılması, Mimarlık Dergisi, 9 (1965) 4-9.
- 120) CEYHUN, Y., Çizge Kuramı Üzerine Kısa Bir İnceleme, ODTÜ Elektrik Müh. Bölümü, Yayın no. 54, Ankara, 1976.
- 121) İNCEOĞLU, N., Mimarlık Bilgisi Ders Notları, Yıldız Üniversitesi Matbaası, İstanbul, 1990.
- 122) ÖZDENİZ, M.B., Bioclimatic Analysis of Traditional Turkish Houses, Environmental International, 17 (1992) 325-336.
- 123) KUBAN, D., Mimarlık Kavramları, Çevre Yayınları, İstanbul, 1980.

E K L E R

**EK 1: Analiz Edilen Yapıların
Listesi**

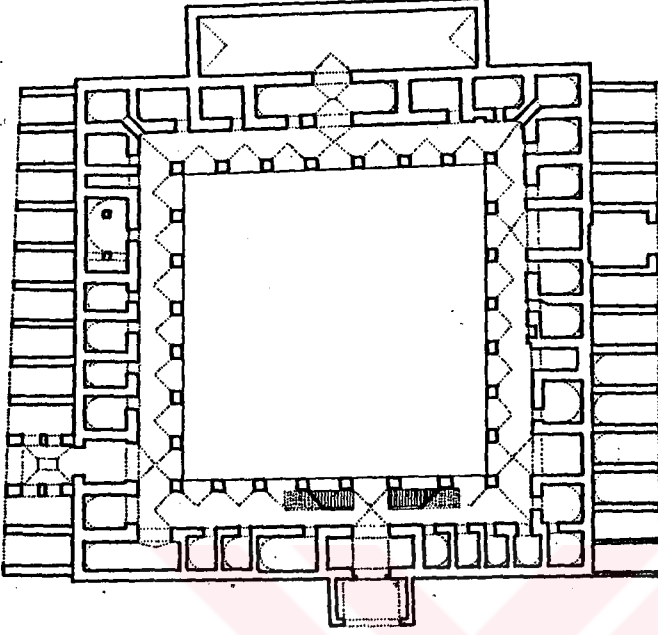
ANALİZ EDİLEN YAPILARIN LİSTESİ

KENT HANLARI	MENZİL HANLARI	KÜLLİYE KERVANSARAYLARI
1. Emir Hanı, Bursa (1346)	1. İssız Han, Ulubat-Bursa (1394)	1. Fatih Külliyesi Kervansarayı, İstanbul (1462-70)
2. Geyve Hanı, Bursa (1413-21)	2. Döğür Kervansarayı, Afyon (1434)	2. Hacı Hamza-Sinan Paşa Külliyesi Kervansarayı, Amasya (1506-07)
3. İpek Hanı, Bursa (1413-21)	3. Karacabey Kervansarayı, İnegöl (1459 sonrası)	3. Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Kervansarayı, Gebze, (1523-24)
4. Taşhan, Bergama (1432)	4. Yakup Bey Hanı, Çardak-Çanakkale (1463)	4. Şehzade Mehmet Külliyesi Kervansarayı, İstanbul (1543-48)
5. Kurşunlu Han, Ankara (1458-59)	5. Enez Kervansarayı, Batı, Trakya (XVI. yy.)	5. Sultan Selim Külliyesi Kervansarayı, Karapınar-Konya (1563-64)
6. Kürkcü Hanı, İstanbul (1467)	6. Rüstem Paşa Kervansarayı, Konya Ereğlisi (1550)	6. Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi Kervansarayı, Lüleburgaz (1564-69)
7. Fidan Hanı, Bursa (1474)	7. Sultan Süleyman Kervansarayı, B.Çekmece İstanbul (1566-67)	7. Lala Mustafa Paşa Külliyesi Kervansarayı, Ilgın-Konya (1577-84)
8. Koza Hanı, Bursa (1489-91)	8. Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Kervansarayı, Edirne, (1609)	8. Valide Atik Külliyesi Kervansarayı, İstanbul (1579-83)
9. Kurşunlu Han, Manisa (1497-98)	9. Çeper Hanı, Diyarbakır (1623-40)	9. Öküz Mehmet Paşa Külliyesi Kervansarayı, Ulukışla (1616-17)
10. Pirinç Hanı, Bursa (1507-08)	10. Kömürhan, Elaziğ (1634-48)	10. Kara Mustafa Paşa Külliyesi Kervansarayı, İncesu-Kayseri (1670)
11. Deliller Hanı, Diyarbakır (1527)	11. Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı, Malatya (1636-37)	
12. Kanuni Kervansarayı, Çeşme-İzmir (1528)	12. Yeni Han, Sivas (1639-40)	
13. Taşhan-Rüstem Paşa Hanı,Erzurum (1534-35)	13. Vezirhan, Bilecik (1659-60)	
14. Kurşunlu Han, İstanbul (1544-50)		
15. Büyük Çukur Han, İstanbul (1561)		
16. Rüstem Paşa Kervansa- rayı Edirne (1560-61)		
17. Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı, Kuşadası Aydın (1618)		
18. Voyvoda Hanı, Tokat (1631)		
19. Taşhan, İstanbul, (1763)		
20. Büyük Yeni Han, İstanbul (1764)		

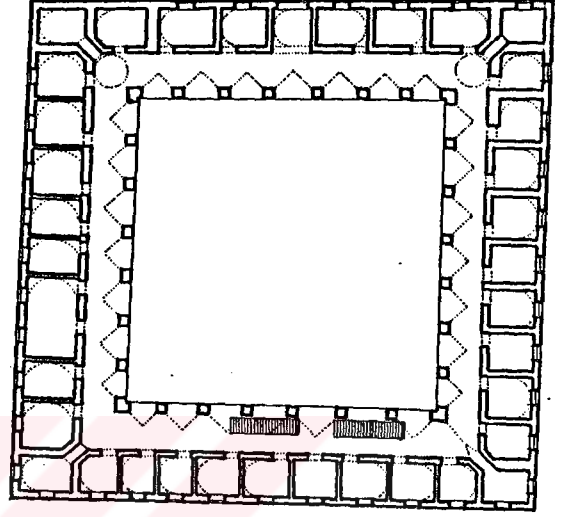

**EK 2: Analiz Edilen Han ve Kervansaray
Yapılarına Ait Planlar ve
Fotoğraflar**

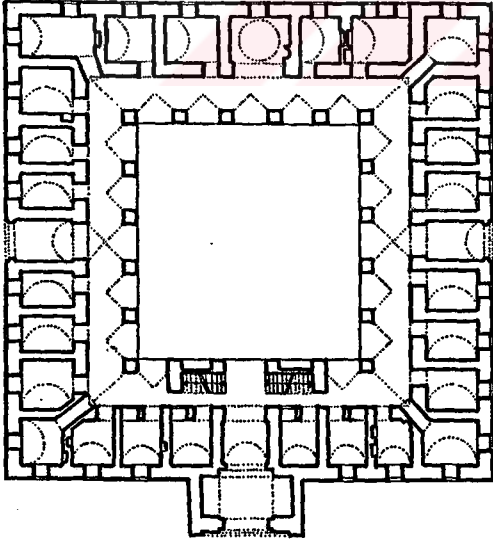
PLANLAR

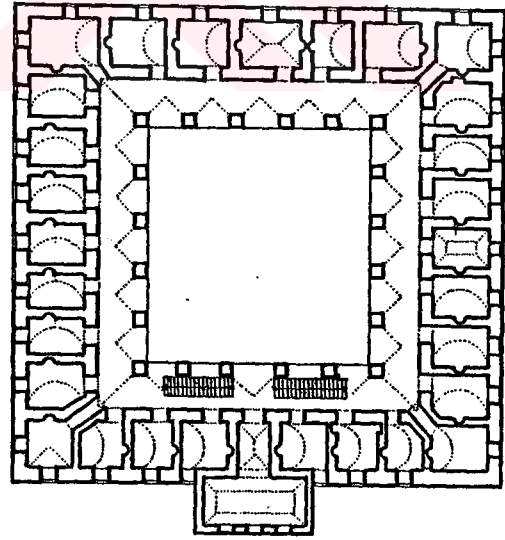
Zemin Kat Planı
Emir Han, Bursa (1346)

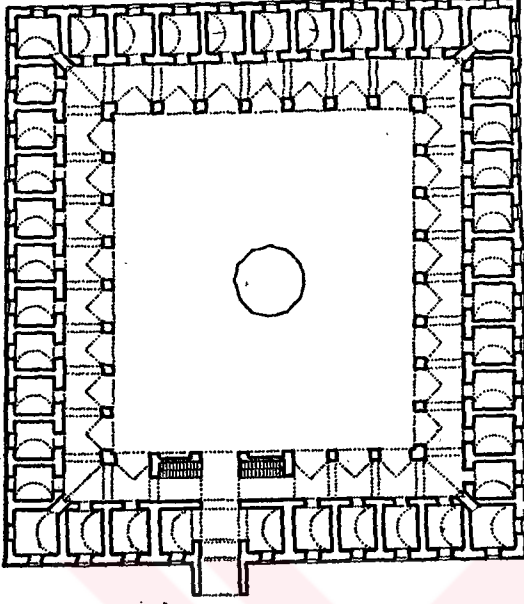
Üst Kat Planı

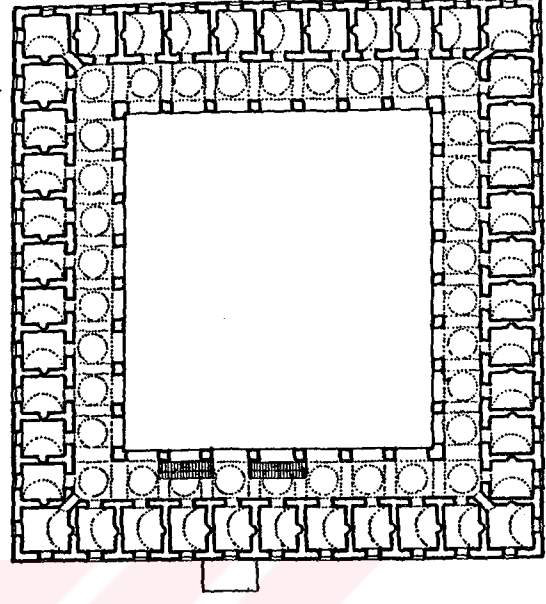
Zemin Kat Planı
Geyve Hanı Bursa (1413-21)

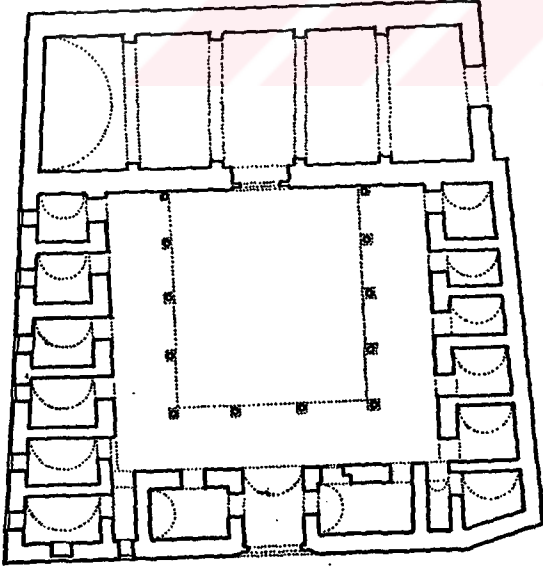
Üst Kat Planı

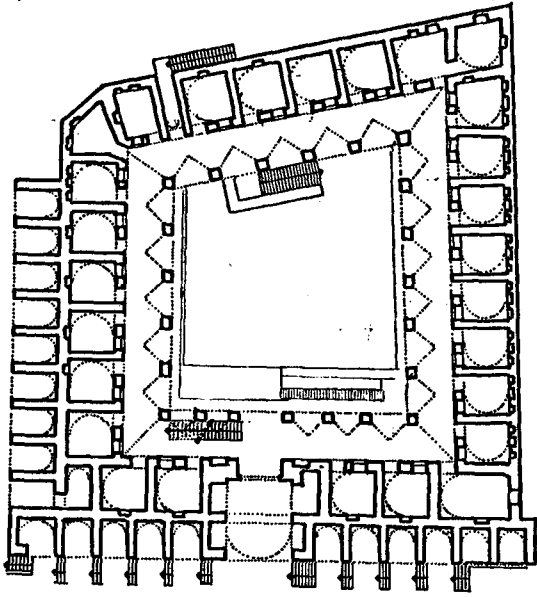
Zemin Kat Planı
İpek Han, Bursa (1413-21)

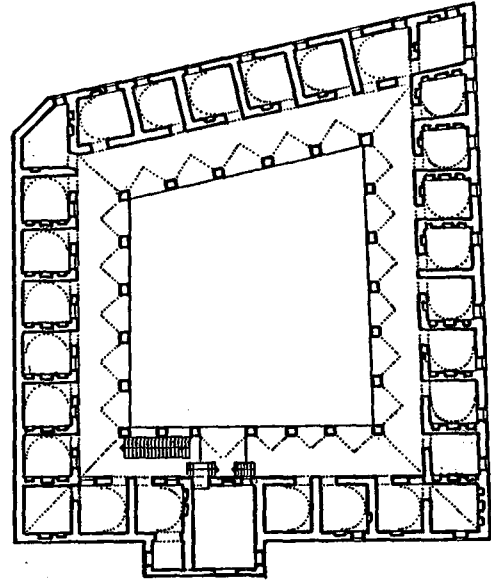
Üst Kat Planı

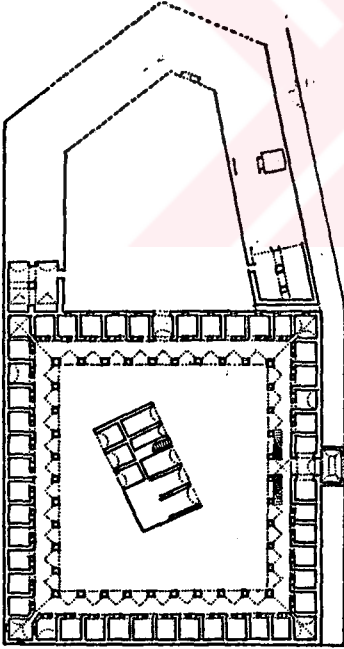
Taşhan Planı, Bergama (1432)

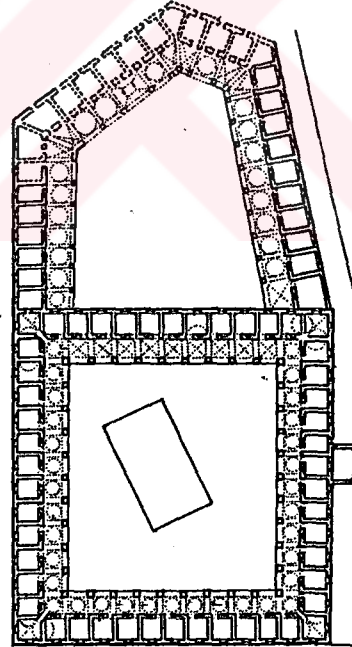
Zemin Kat Planı
Kurşunlu Han, Ankara, (1458-59)

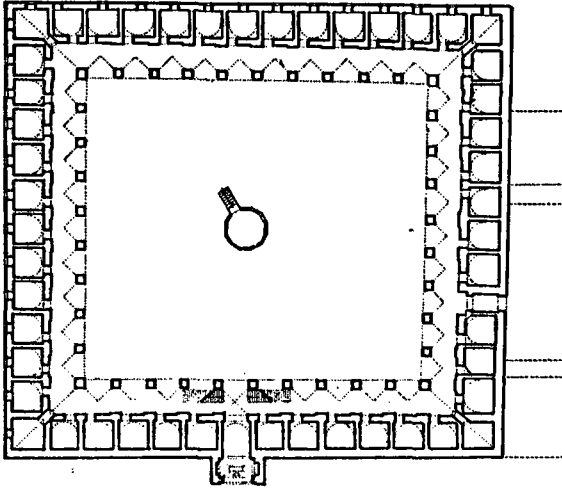
Üst Kat Planı

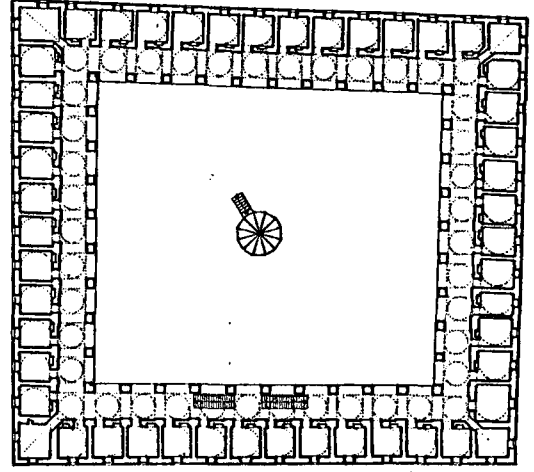
Zemin Kat Planı
Kürkçü Hanı, İstanbul (1467)

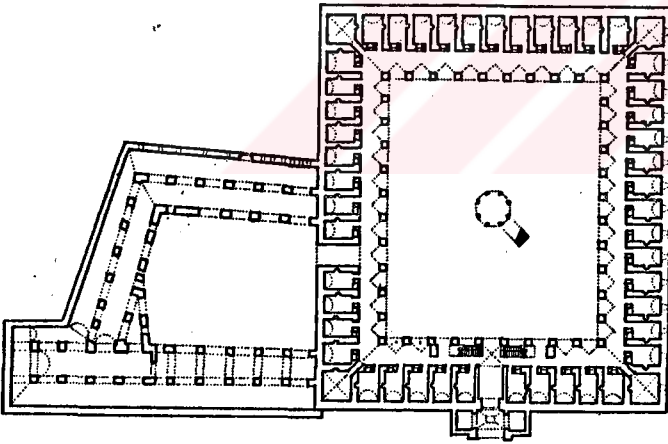
Üst Kat Planı

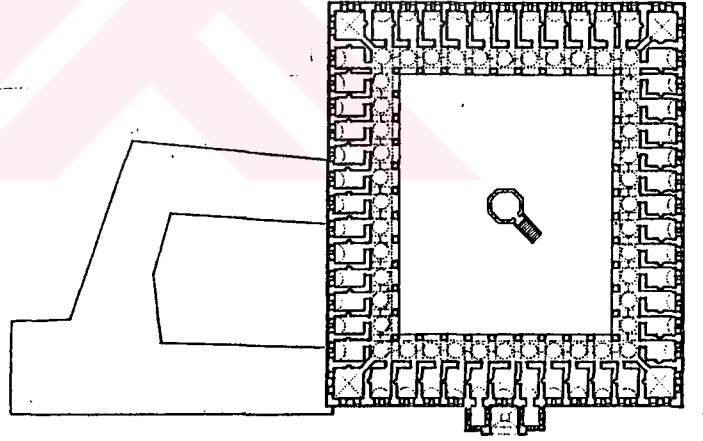
Zemin Kat Planı
Fidan Hanı, Bursa (1474)

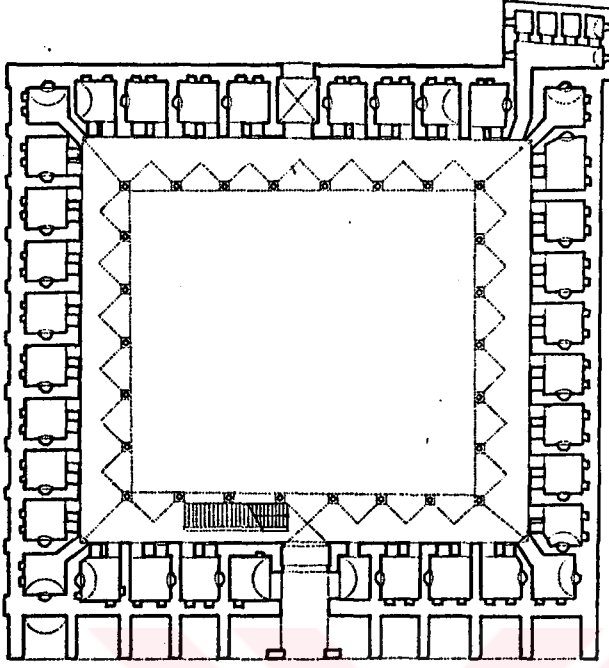
Üst Kat Planı

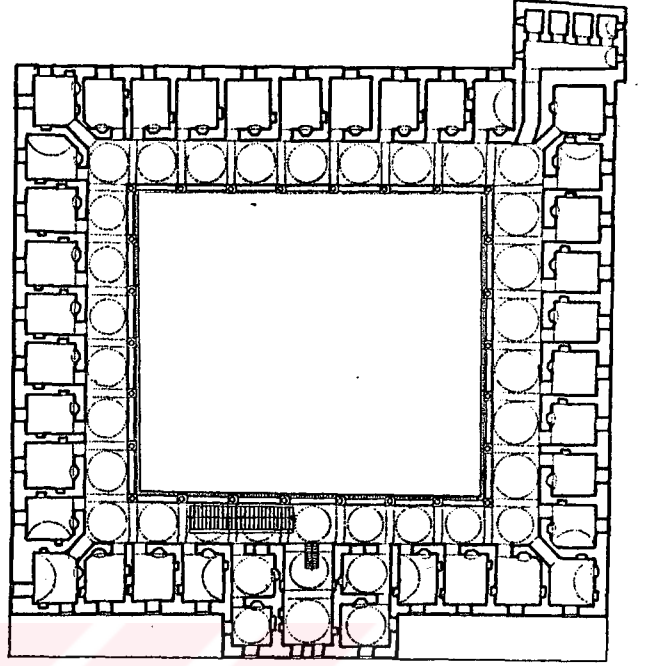
Zemin Kat Planı
Koza Hanı, Bursa (1489-91)

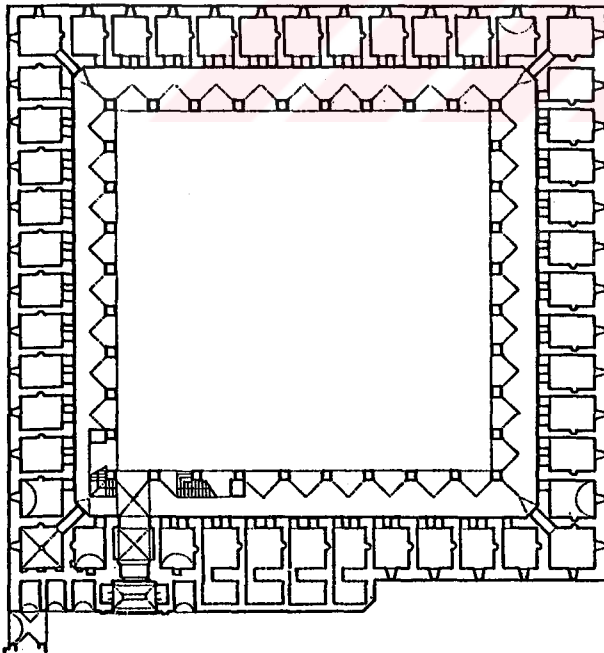
Üst Kat Planı

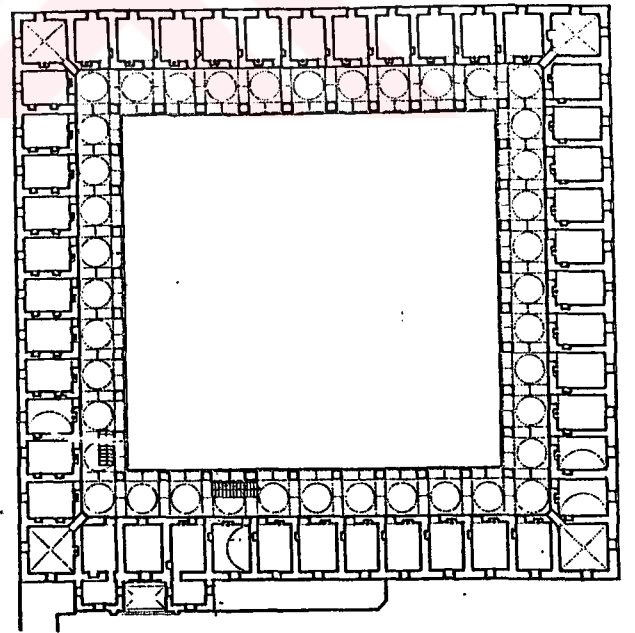
Zemin Kat Planı
Kurşunlu Han, Manisa (1497-98)

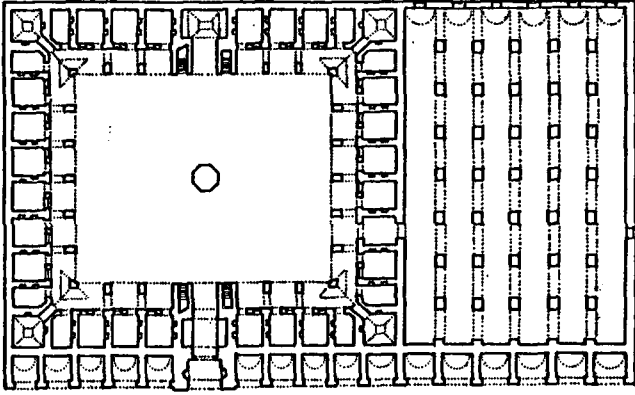
Üst Kat Planı

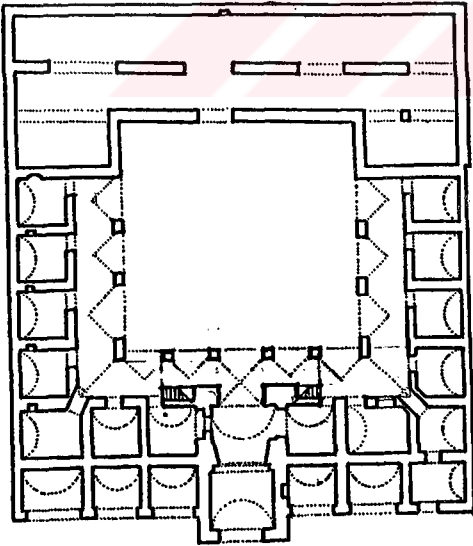
Zemin Kat Planı
Piriñç Hanı, Bursa (1508-08)

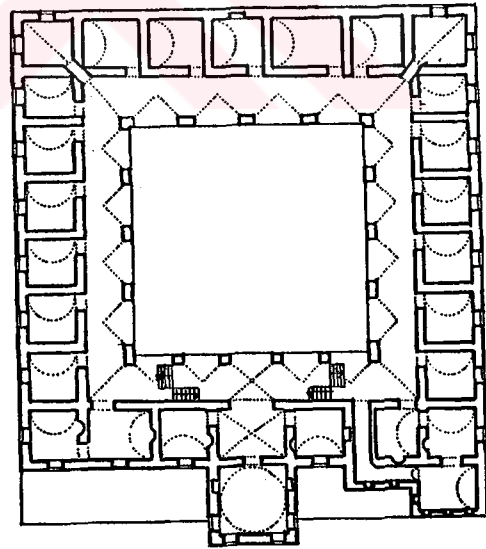
Üst Kat Planı

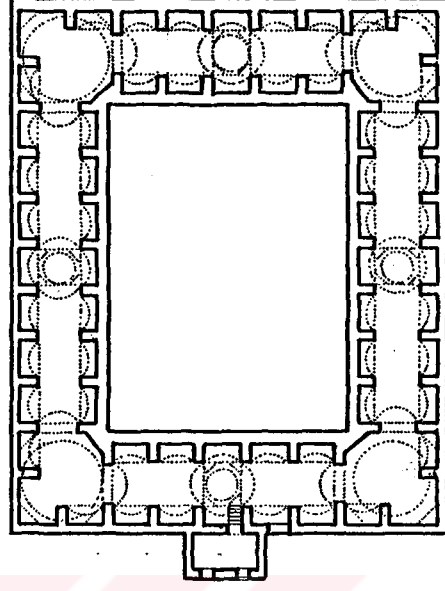
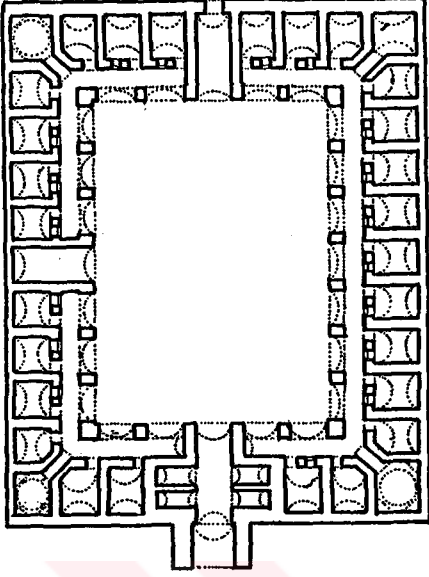
Zemin Kat Planı
Deliller Hanı, Diyarbakır (1527)

Zemin Kat Planı
Kanuni Kervansarayı, Çeşme-İzmir (1528)

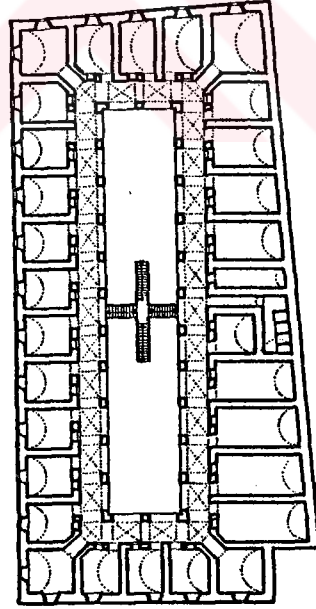
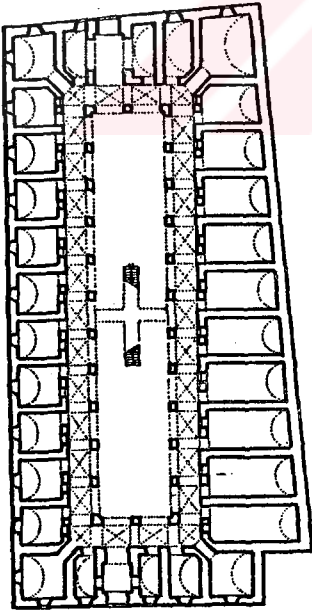

Üst Kat Planı

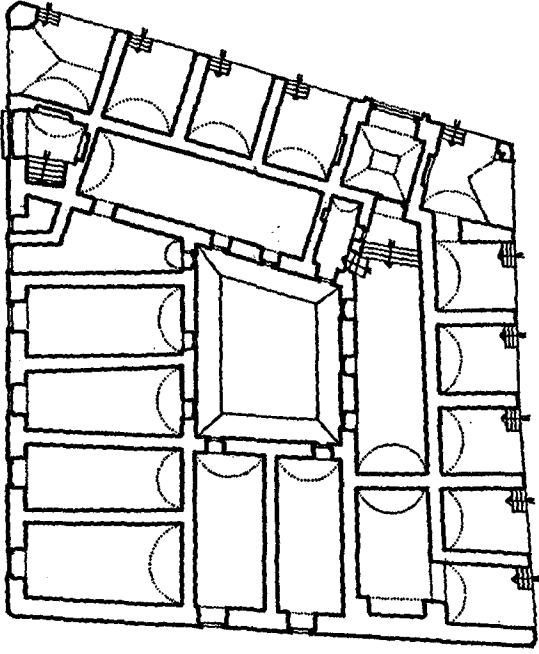
Zemin Kat Planı
Taşhan (Rüstem Paşa Hanı), Erzurum (1534-35)

Üst Kat Planı

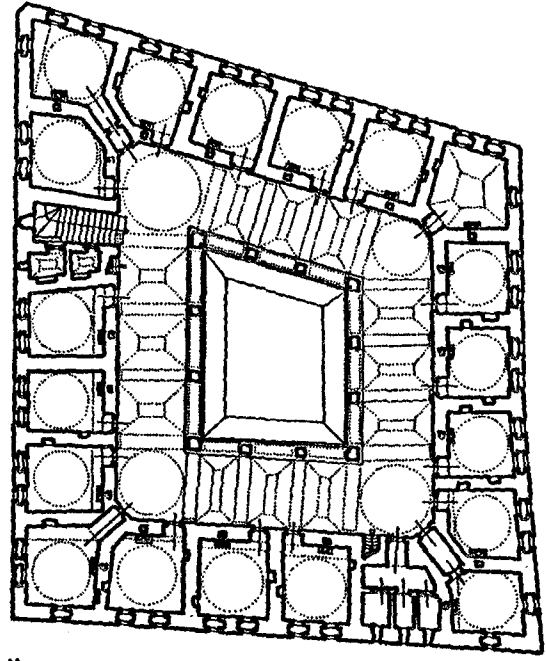

Zemin Kat Planı
Kurşunlu Han, İstanbul (1544-50)

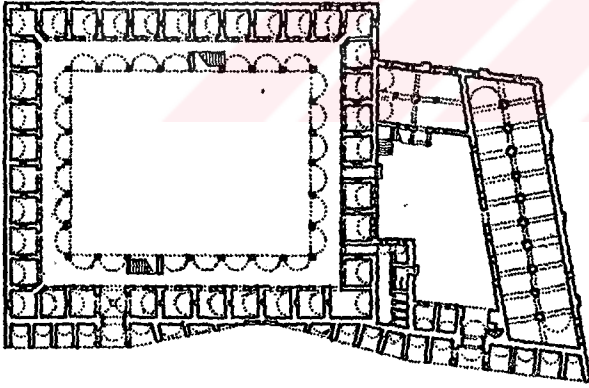
Üst Kat Planı

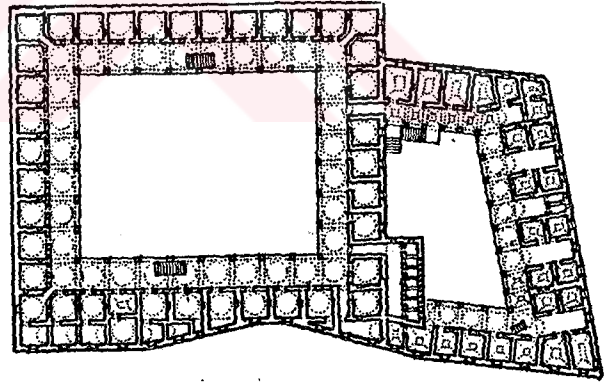
Zemin Kat Planı
Büyük Çukur Hanı, İstanbul (1561)

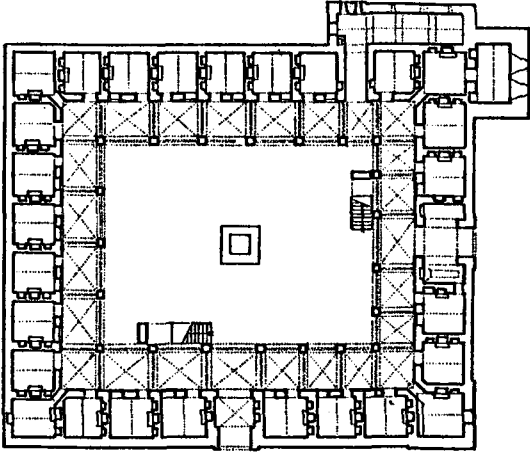
Üst Kat Planı

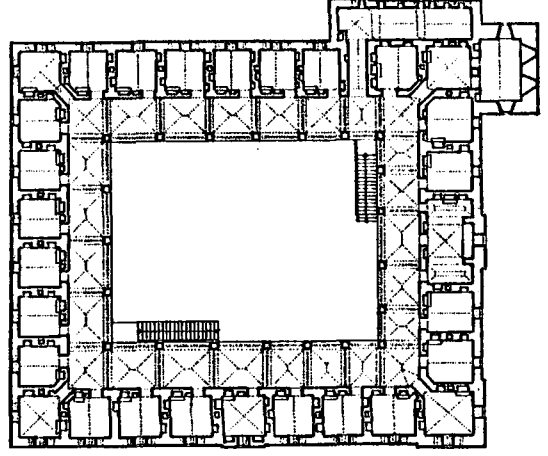
Zemin Kat Planı
Rüstem Paşa Kervansarayı, Edirne (1560-61)

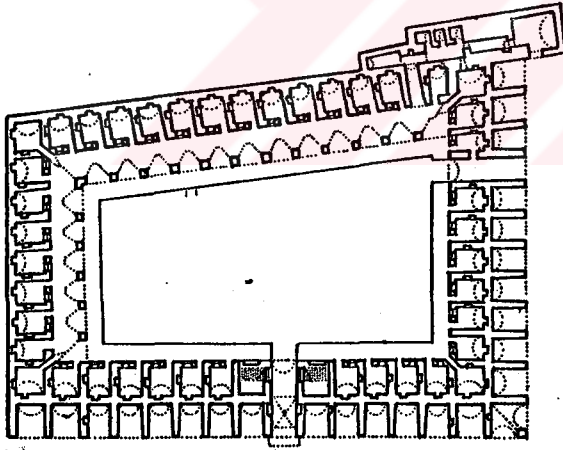
Üst Kat Planı

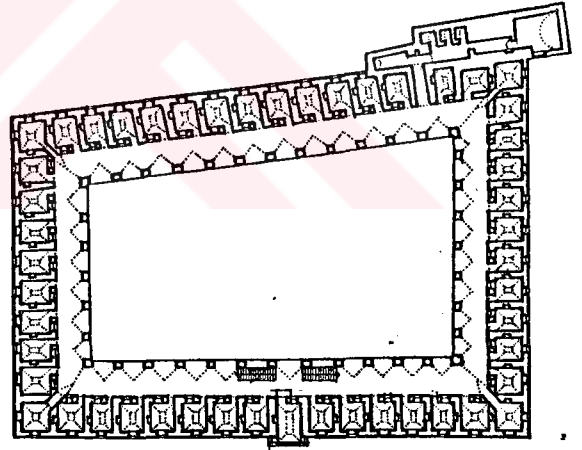
Zemin Kat Planı
Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı, Kuşadası Aydın (1618)

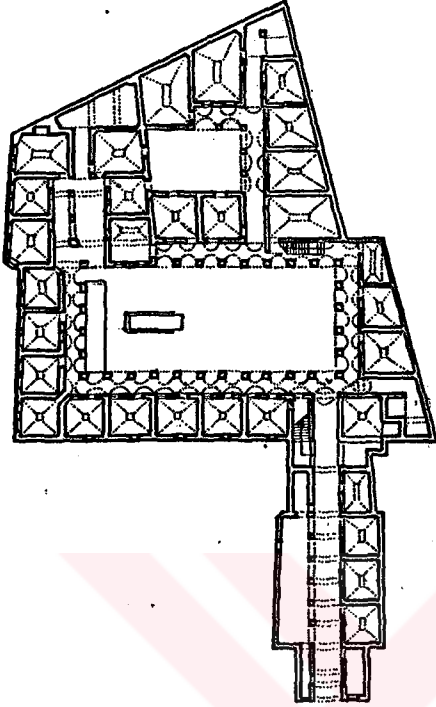
Üst Kat Planı

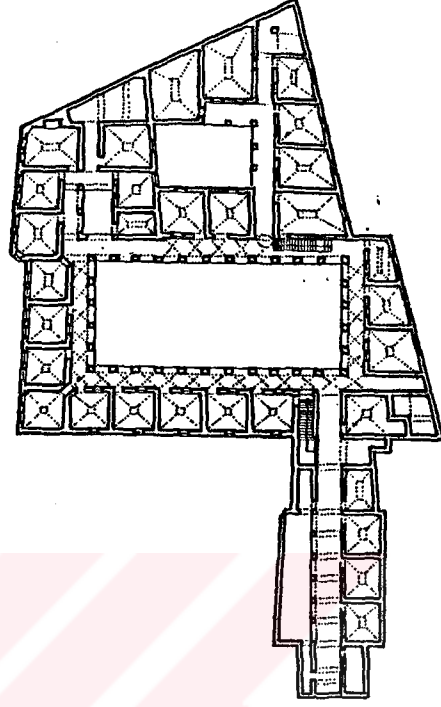
Zemin Kat Planı
Voyvoda Hanı, Tokat (1631)

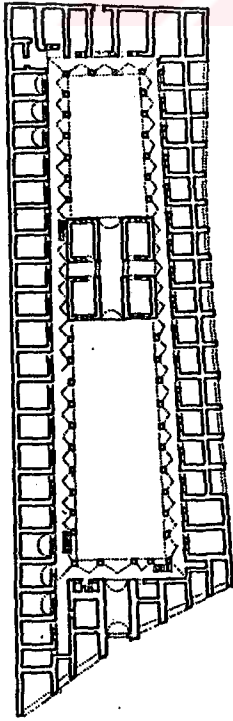
Üst Kat Planı

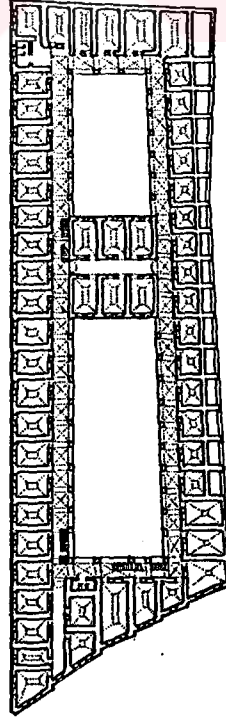
Zemin Kat Planı
Taşhan, İstanbul (1763)

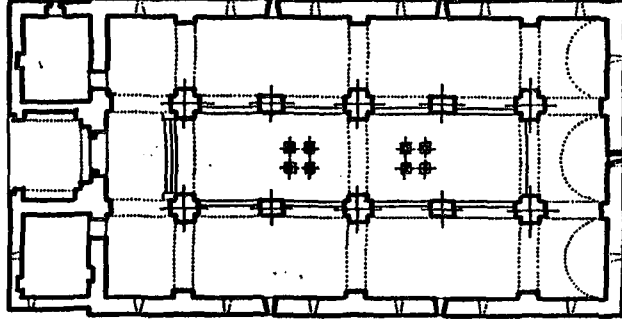
Üst Kat Planı

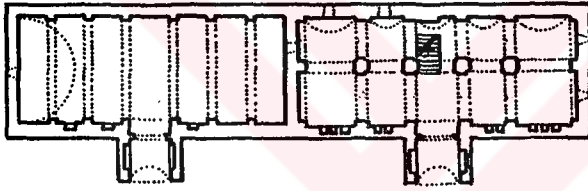
Zemin Kat Planı
Büyük Yeni Han İstanbul (1764)

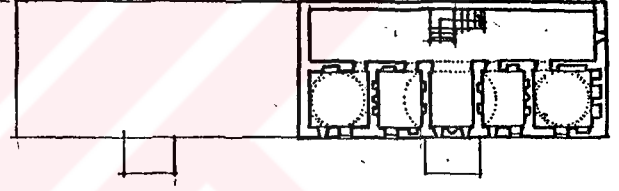
Üst Kat Planı

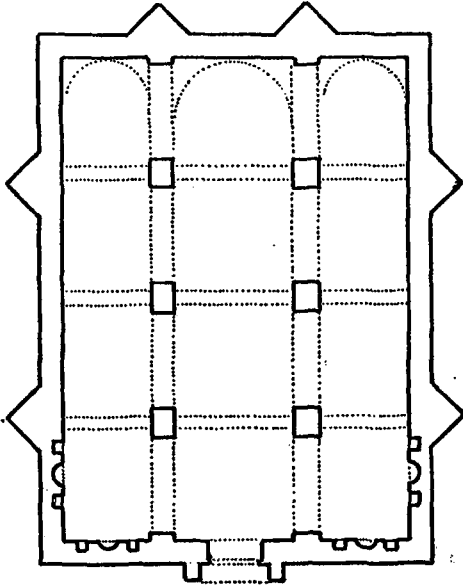
Issız Han Planı, Uluabat-Bursa (1394)

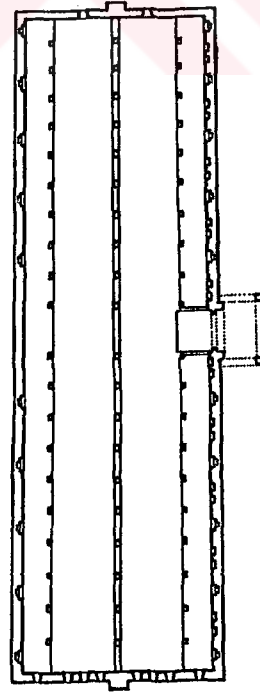
Zemin Kat Planı
Döğer Kervansarayı, Afyon (1434)

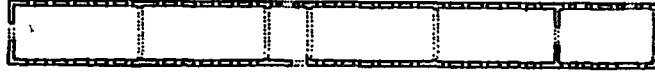
Üst Kat Planı

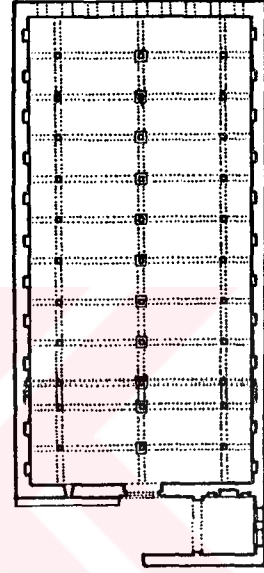
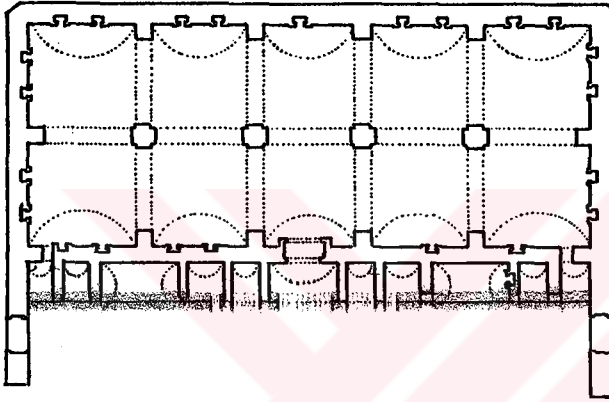
Karacabey Kervansarayı Planı,
İnegöl (1459 sonrası)

Yakup Bey Hanı Planı,
Çardak-Çanakkale (1463)

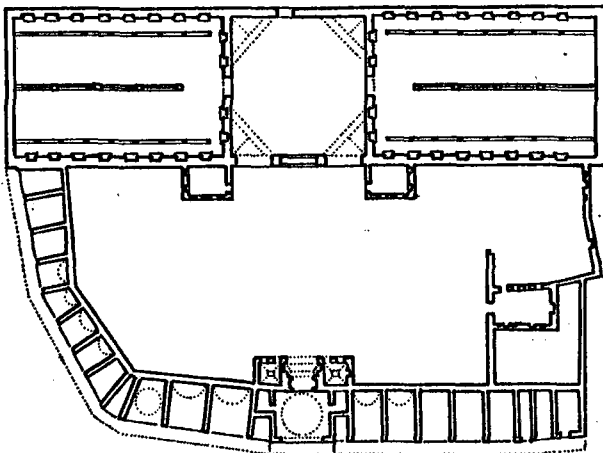

Enez Kervansarayı Planı, Batı Trakya (XVI. yy.)

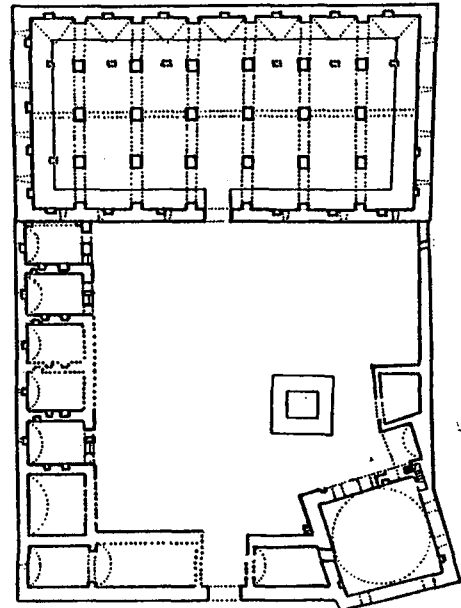

Rüstem Paşa Kervansarayı planı,
Konya Ereğlisi (1550)

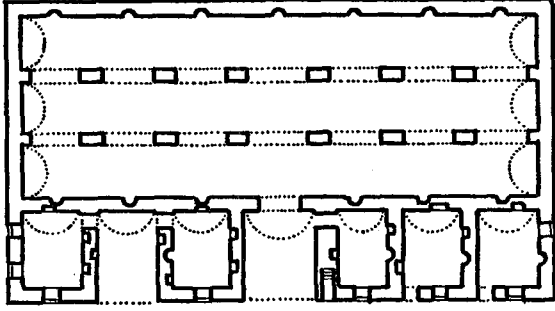
Sultan Süleyman Kervansarayı
planı, Büyük Çekmece
İstanbul (1566-67)

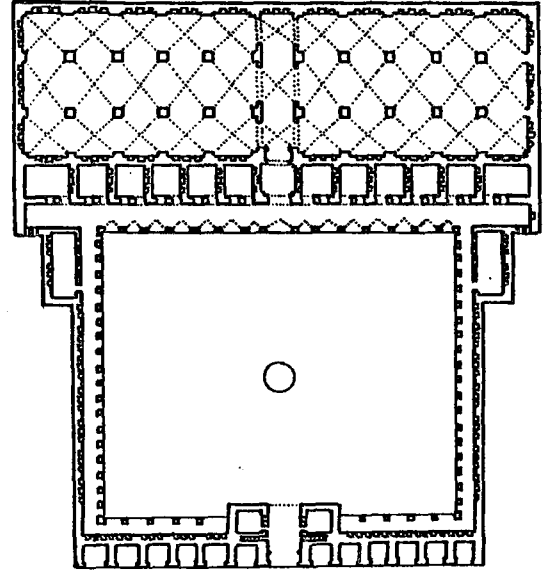
Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Ker-
vansarayı, planı Edirne (1609)

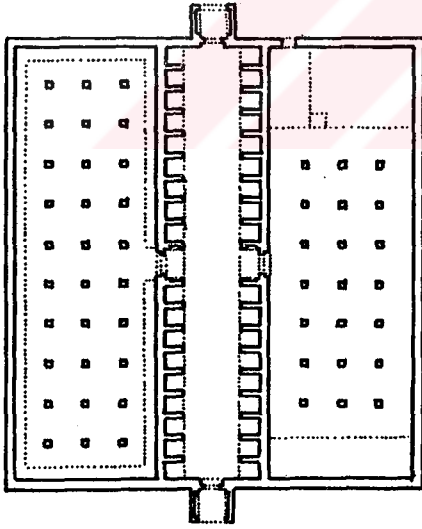
Kömürhan Planı, Elazığ
(1634-38)

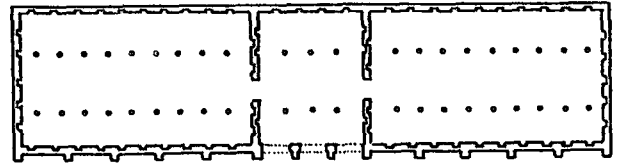
Çeper Hanı Planı,
Diyarbakır (1623-40)

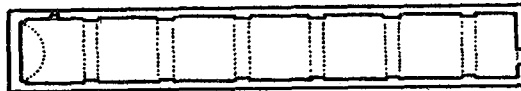
Silahtar Mustafa Paşa Kervan-
sarayı Planı, Malatya (1636-37)

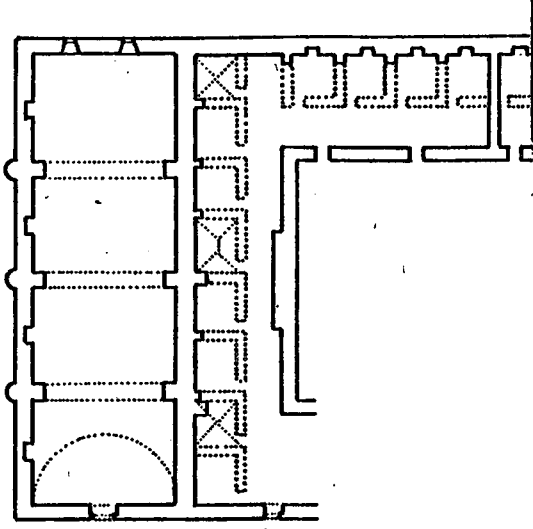
Yeni Han Planı,
Sivas (1639-40)

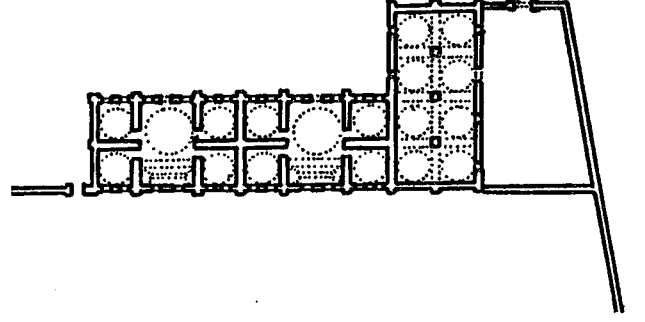
Vezirhan Planı
Bilecik (1659-60)

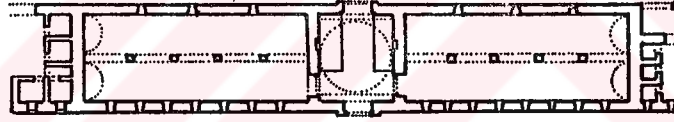
Fatih Külliyesi Kervansarayı Planı, İstanbul (1462-70).

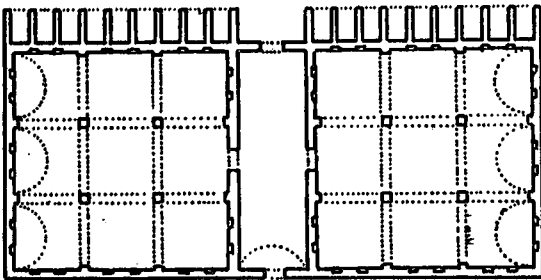
Hacı Hamza-Sinan Paşa
Külliyesi Kervansarayı Planı,
Amasya (1506-07)

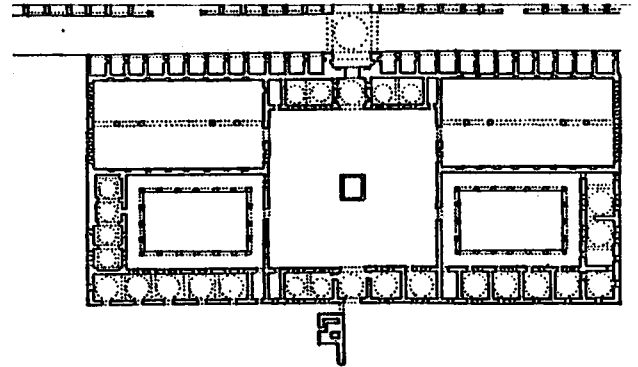
Şehzade Mehmet Külliyesi
Kervansarayı Planı,
İstanbul (1543-48)

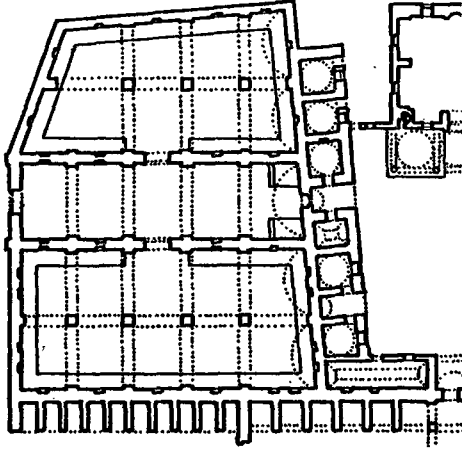
Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Kervansarayı Planı,
Gebze (1523-24).

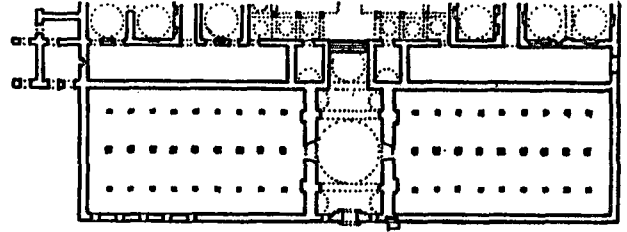
Sultan Selim Külliyesi
Kervansarayı Planı,
Karapınar-Konya (1563-64)

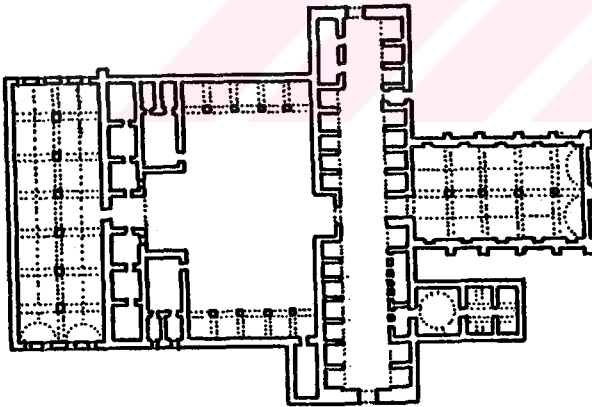
Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi
Kervansarayı Planı,
Lüleburgaz (1564-69)

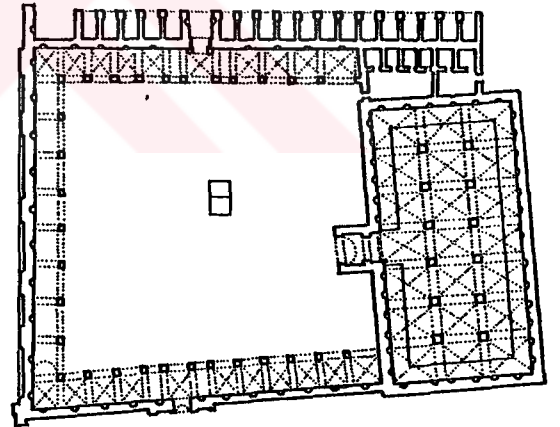
Lala Mustafa Paşa Külliyesi
Kervansarayı Planı,
İlgin-Konya (1577-84)

Valide Atik Külliyesi
Kervansarayı Planı,
İstanbul (1579-83)

Öküz Mehmet Paşa Külliyesi
Kervansarayı Planı,
Ulukışla (1616-17)

Kara Mustafa Paşa Külliyesi
Kervansarayı Planı,
İncesu-Kayseri (1670)

FOTOĞRAFLAR

Foto 1. Geyve Hanı, Bursa

Foto 2. İpek Hanı, Bursa

Foto 3. Kürkçü Hanı, İstanbul
Avludan Görünüş

Foto 4. Fidan Hanı, Bursa
İç Avlu

Foto 5. Koza Hanı, Bursa
Ana Giriş

Foto 8. İpek Hanı, Bursa,
Üst Kat Revağı,

Foto 6. Koza Hanı, Bursa

Foto 7. Rüstem Paşa Kervansarayı,
Edirne

Foto 9. Voyvoda Hanı, Tokat

Foto 12. Büyük Yeni Han
İstanbul

Foto 10. Taş Han, İstanbul
iç Avlu

Foto 11. Taş Han, İstanbul

Foto 13. Büyük Yeni Han,
İstanbul

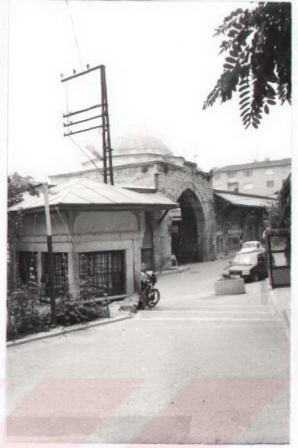

Foto 16. Ekmekcioğlu Ahmet
Paşa Kervansarayı,
Edirne

Foto 14. Rüstem Paşa Kervansarayı,
Konya Ereğlisi

Foto 15. Rüstem Paşa Kervansarayı,
Avludan Görünüş

Foto 17. Ekmekcioğlu Ahmet Paşa Kervansarayı,
Edirne, Görçenlik

Foto 18. Ekmekcioğlu Ahmet Paşa Kervansarayı,
Arka Görünüş

Foto 19. Vezir Han, Bilecik

Foto 20. Şehzade Mehmet Külliyesi,
İstanbul

Foto 21. Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi,
Lüleburgaz

Foto 22. Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi
Lüleburgaz, Arastının Ortasındaki Dua Kubbesi

Foto 23. Lala Mustafa Paşa Külliyesi
Kervansarayı, Iğın-Konya

Foto 24. Kara Mustafa Paşa Külliyesi,
Kervansarayı, Kayseri-İncesu

Foto 25. Kara Mustafa Paşa Külliyesi Kervansarayı
Kayseri-İncesu, Avludan Görünüş

ÖZGEÇMİŞ

1963 yılında Trabzon'da doğdu. Sırasıyla, 1974 yılında Trabzon Kurtuluş İlkokulu, 1977'de Trabzon Kanuni Ortaokulu, 1980 yılında da Trabzon Lisesi'nden mezun oldu. 1981 yılında K.T.Ü. Mimarlık Bölümün'de başladığı yüksek öğrenimini 1985 yılında tamamladı. Aynı yıl K.T.Ü. mimarlık Bölümü Bina Bilgisi Anabilim Dalına Araştırma Görevlisi olarak atandı. 1988 yılında 'Konut Plan Şemalarında Değişimin Grafik Tekniklerle İncelenmesi' konulu yüksek lisans tezini tamamlayarak 'Yüksek Mimar' ünvanını kazandı.

Öğrenim sonrasında bir çok yarışmada gruplarla çalıştı. Bunlardan 'Trabzon Sahip Düzenlemesi ve Balık Lokantası Tasarımı Yarışması'nda 3. ödülü kazandı.

Bölüm'de bazı uygulama ve Araştırma projelerinde görev aldı.

Yurt içi ve yurt dışı bilimsel toplantılara 'bildiri' ile katıldı.

Evli olup, ingilizce bilmektedir.